

ОЛЬГА КОПЄВСЬКА

**КУЛЬТУРНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Монографія

Київ 2010

УДК 008:342.107.1
ББК 71:67.400
К 65

Рецензенти:

Т.В. Новальська, доктор історичних наук,
професор Київського національного університету культури і мистецтв

В.І. Орленко, доктор історичних наук,
професор Київського національного торговельно-економічного університету

Р.А. Калюжний, доктор юридичних наук,
професор Київського національного університету внутрішніх справ

*Рекомендовано вченою радою Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв (протокол № 5 від 1 червня 2010 р.)*

Копієвська О.Р.

К 65 Культурна функція держави в контексті національного державотворення : монографія. – К.: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2010. – 272 с.

ISBN 978-966-452-050-5

Монографія присвячена питанням реалізації культурної функції держави, визначаються напрями і види діяльності держави щодо реалізації даної функції з огляду на політичні, економічні та соціальні перетворення, територіальну організацію, культурні та історичні традиції, державну ідеологію та національні інтереси. Розкриваються основні напрями діяльності різних гілок влади на формування та реалізацію культурної політики держави.

У монографії розглядаються основні проблеми правового регулювання суспільних відносин як одного із різновидів владного впливу на функціонування сфери культури, що є важливою складовою діяльності держави.

Для науковців, викладачів вишів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами реалізації культурної функції держави.

УДК 008:342.107.1
ББК 71:67.400

ISBN 978-966-452-050-5

© Копієвська О.Р., 2010
© Національна академія керівних
кадрів культури і мистецтв, 2010

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. КУЛЬТУРНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	7
1.1. Поняття та сутність культурної функції держави	7
1.2. Роль і значення культурної функції в державній культурній політиці	23
1.3. Культурні права та свободи людини і громадянина: правові засади.....	43
1.4. Правовий вплив на суспільні відносини у сфері культури	78
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ В УКРАЇНІ	115
2.1. Роль і місце законодавчої влади у формуванні культурної функції держави	115
2.2. Виконавча влада як гарант реалізації культурних прав і свобод людини	137
2.3. Державні установи та організації в сфері культури як складова державного механізму	159
РОЗДІЛ 3. СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ: ПРИНЦИПИ І НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ	187
3.1. Культурна функція держав СНД: форми та методи здійснення.....	187
3.2. Особливості реалізації культурної функції в країнах Європейського Союзу	218
3.3. Охорона всесвітньої культурної спадщини: правове регулювання	228
3.4. Практичні рекомендації реалізації культурної функції держави в контексті національних інтересів України	236
ПІСЛЯМОВА	248
ЛІТЕРАТУРА	252

ПЕРЕДМОВА

Соціальні зрушення, динаміка соціальних і економічних перетворень можуть бути ефективними лише тоді, коли вони підтримані та закріплені культурою, включені в систему культурної діяльності. Культура, як одна із сфер людського буття, має свої спеціалізовані галузі. Це мистецтво, культурно-дозвільна мережа тощо, які в сучасних соціальних умовах набувають нового змісту та форми і вимагають щодо них державної підтримки.

У часи складного та суперечливого процесу формування правових відносин у державному і суспільному житті, особливо гостро постає проблема правового регулювання суспільних відносин у культурно-мистецькій сфері. Правове регулювання суспільних відносин є одним із різновидів державного владного впливу, що становить важливу складову діяльності держави, зокрема, її правотворчих і правозастосовних органів.

На жаль, наше суспільство не усвідомлює всієї глибини відповідальності за байдуже, неухвалене відношення щодо культурних потреб громадян. Саме суспільство з низькою культурою ніколи не зможе стати суспільством високої цивілізації та життєвого благополуччя, суспільством високих політичних технологій і високої правової культури. Такий соціум небезпечний, оскільки в ньому домінує тенденція до саморуйнування. У зв'язку з цим культура, право та освіта – цивілізаційні детермінанти, що запобігають саморуйнації та повинні бути національною ідеєю і стати головним фундаментом, метою, завданням розвитку економіки, політики, соціального життя в цілому.

Стан, в якому перебуває вітчизняна культура, характеризується парадоксальністю. З одного боку, вона функціонує в суспільстві, яке реформується (транзитному стані), а з іншого – у кризовому суспільстві. Криза і реформи, що відбуваються в Україні, поставили культуру у стан невизначеного та недостатньо регульованого буття, з великими можливостями, але реалізація яких залежить від дії деяких об'єктивних і суб'єктивних чинників. Культура, перебуваючи в стані стохастичної невизначеності, актуалізує проблему реалізації культурної функції держави, що безпосередньо пов'язана з державною культурною політикою. Цей специфічний вид діяльності спрямований на регулювання культурного життя, що впливає на особу задля формування її світогляду відповідно до інтересів суб'єктів культурного життя. Культуру при цьому розуміють як певну систему важливих для людини змістовних комплексів-цінностей, які здатні

виступати регулятивними принципами індивідуальної та групової поведінки.

Сформована в Україні значна нормативна база, що регулює питання культури, являє собою комплексну галузь законодавства, яка функціонує за відсутності відповідної галузі права. З метою впорядкування системи нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини в галузі культури, існує потреба у проведенні систематизації основних нормативно-правових актів цієї галузі.

Сфера культури характеризується наявністю різних суб'єктів правовідносин, серед яких: громадяни, соціокультурні заклади, організації, підприємства та осередки культури як державної, так і недержавної форми власності.

Запропонована монографія є спробою розкрити місце, роль і з'ясувати сучасні правові тенденції реалізації культурної функції в Україні. Значення останньої беззаперечно в культурному житті країни, тому потребує предметного дослідження. Саме держава, як суб'єкт права в системі правових відносин у сфері культури, є тією інстанцією, яка покликана інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх суб'єктів культурного життя. Особливість держави як суб'єкта права полягає в тому, що більшість її повноважень з управління справами суспільства виконують її органи. Отже, специфічна роль держави, як утримувача суспільних ресурсів, полягає в тому, щоб система органів управління культурним життям забезпечувала максимально можливе задоволення культурних інтересів населення щодо політичних і соціально-економічних умов.

Власну культурну політику можуть формувати і здійснювати будь-які суб'єкти культурного життя, що мають у розпорядженні для цього необхідні ресурси: окремі особи, будь-які субкультурні групи, виробничі та інші колективи, суспільні організації тощо. Але відповідальна роль держави в культурному будівництві країни в цьому переліку – беззаперечна.

Опрацювання матеріалу та рекомендованих літературних джерел буде сприяти усвідомленню суб'єктами культурного життя процесу формування та реалізації державної політики в сфері культури та культурної функції зокрема. Монографія формує вміння використовувати відповідні методики, враховувати специфіку та своєрідність культурних процесів, що відбуваються в країні та її регіонах, зважаючи на правові, фінансові, адміністративні та інформаційні ресурси.

Науковість монографії полягає в ретроспективному та перспективному аналізі досліджуваної проблематики, зважаючи на просторово-часову специфіку сфери культури. Це дозволяє з'ясувати особливості її регулювання в теоретико-правовому ракурсі.

Для підготовки цього видання використано праці вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема: В. Акуленка, С. Алексеева, С.Архипова, А. Глебова, В. Головченка, О. Гриценка, В. Журавського, В.Карлової, Н. Карпачової, О. Карпухіна, М. Козюбри, В.Копейчикова, О.Костенка, С. Лисенкова, О. Лоцихіна, В.Любашица, Л. Наливайка, В. Нерсисянца, Ю. Оборотова, Є.Орлової, Н. Оніщенко, В.Погорілка, П. Рабіновича, Т. Радька, Ю. Римаренка, В. Сіренка, О. Скакун, М.Стріхи, Т. Тарахонич, Я. Флієра, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, а також нормативно-правові акти, які регулюють відносини в культурно-мистецькій сфері.

Розділ 1.

КУЛЬТУРНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Поняття та сутність культурної функції держави

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку молодій європейській державі, якою є Україна, у добу глобалізації та цивілізаційного розвитку роль культури набуває все більшого значення, а отже, зростає й значення функцій держави в забезпеченні та реалізації культурної політики.

У сучасному світі саме культура стає одним із найважливіших складових суспільного розвитку. Завдяки культурі суспільство може реалізувати свій творчий потенціал, долучитись до всіх надбань світової цивілізації, зберігати й збагачувати не лише матеріальні, науково-технічні, інтелектуальні багатства власної країни, але й її історико-культурну спадщину.

Існують різноманітні визначення поняття культури, які охоплюють її основні сторони, зокрема культура як:

- особлива сфера й форма діяльності, що пов'язана зі свідомістю, заняттям художньою культурою, загальноновизнаними формами поведінки;
- загальний рівень розвитку суспільства, його просвіти й раціональності;
- сукупність матеріальних і духовних цінностей суспільних досягнень, у тому числі технології, відносини й уявлення, завдяки яким людина виділяється з природи;
- специфічна система норм і цінностей, що відрізняють одне суспільство від іншого (різні частини суспільства);
- духовний вимір будь-якої діяльності, у якому формуються мотиви, принципи, правила, ознака й зміст діяльності.

«Культура – це історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений у способах організації життя й діяльності людей, а також створюваних ними матеріальних і духовних цінностей»¹.

Відомо, що культура створюється, культурі навчаються, оскільки вона не набувається біологічним шляхом, кожне покоління відтворює її, а потім передає наступному поколінню. Цей процес є основою соціалізації.

---

¹ Злобин Н.С. Проблемы теории культуры. – М.: Наука, 1977. – С. 35-37.

В результаті засвоєння цінностей, вірувань, норм, правил й ідеалів відбувається формування особистості людини та регулювання її поведінки. Якщо процес соціалізації припинився в масовому масштабі, це призвело б до загибелі культури.

Культура, зазначають В. Селіванов і Н. Діденко, фактично утворює соціальний контекст суспільства як соціальної системи. Цей контекст виступає загальною характеристикою цінності та значущості суспільства й людської особистості як явищ природної та соціальної реальності, що виявляють себе як певні культурно-історичні утворення і на рівні людини, і на рівні суспільства. Вони обумовлюються загальним розвитком цілого, тобто всієї соціальної системи, складовими якої вони є, та водночас взаємно підтримують і визначають одне одного. У сукупності це становить людську історію, у певному розумінні, досвід освоєння людського буття, зв'язок минулого, сучасного та майбутнього².

Вирішення проблем культурного розвитку країни не може здійснюватися, виходячи тільки із завдань, що існують на сучасному етапі розвитку країни: воно закладає фундамент для динамічного суспільного розвитку на тривалу перспективу. Саме тому, завданням розвитку всієї сфери культури є створення комплексу необхідних умов для досягнення нової якості культурного життя народу. Воно характеризується обмеженим зв'язком культурної діяльності з соціальними умовами життя людей, активізацією культурної діяльності населення, повноцінним, різноманітним і змістовним дозвіллям людей, розвитку художньої творчості народу. Досягнення нової якості культурного життя є нині важливою умовою прогресу суспільства.

На рівні сучасних наукових уявлень про культуру, глобальні підходи щодо проблем збереження і розвитку, зокрема – визначення пріоритетних напрямів і завдань, неможливі без співвідношення культури з основними тенденціями розвитку цивілізації. Якщо під цивілізацією розуміти особливий, історично створений спосіб існування соціальної спільності людей, специфічну форму її самоорганізації та регулювання процесів колективної життєдіяльності, то культура в цій цивілізаційній системі відіграє роль механізму, яка виконує певні функції.

Інструментарій культури, що використовується для виконання цих функцій, досить великий: виховання, освіта, філософські, суспільні та гу-

---

² Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин // Право України. – 2000. - № 10. – С. 14.

манітарні знання, релігія; художня творчість, книжкова, бібліотечна і музейна справи, політичне і юридичне нормотворення, мораль і моральність, естетичні пріоритети.

Перебіг процесів культурного життя суспільства відбувається значною мірою стихійно і підпорядковується принципам соціальної самоорганізації людей у їхній колективній життєдіяльності. Зокрема, деякі складові цього комплексного процесу впливають на цілеспрямоване регулювання життєдіяльності соціуму, стимулювання одних тенденцій і згортання інших, здійснюються з позицій розуміння стратегічних напрямів, якими керується дана цивілізація. Сукупність заходів щодо регулювання тенденцій розвитку духовно-ціннісних аспектів суспільного буття неодмінно має враховувати культурна функція держави.

Сучасний розвиток юридичної науки характеризується посиленою увагою науковців до трансформації правової форми організації суспільних відносин та з'ясування функціонального призначення держави в цьому процесі. Характер державного ладу завжди відображається саме у функціях держави, тому особливо актуальним є встановлення змістовно-сутнісного наповнення цього поняття.

Функції держави розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, які зробили свій внесок у скарбничку державознавства, зокрема: М. Александров, С. Алексєєв, В. Бабкін, М. Байтін, А. Денисов, О. Джураєва, О. Зайчук, Д. Керимов, М. Кириллов, М. Козюбра, В. Копейчиков, В. Котюк, Н. Крестовська, В. Лазарєв, С. Лисенков, О. Лоцихін, Л. Луць, Л. Матвєєва, Л. Морозова, Л. Наливайко, В. Нерсєсянц, Н. Оніщенко, Н. Пелих, В. Погорілко, П. Рабінович, Ю. Римаренко, О. Рогачов, В. Сєліванов, В. Сіренко, О. Скакун, В. Шаповал, Ю. Шемшученко тощо.

Загальнотеоретичні аспекти поняття функцій держави були розроблені ще за радянських часів. Ці питання досліджували, зокрема: С. Алексєєв ³, М. Байтін ⁴, А. Глебов ⁵, А. Денисов ⁶, Л. Каск ⁷, М. Кириллов ⁸,

---

³ Алексєєв С.С. Государство и право: Начальный курс. – М.: Юрид. лит-ра, 1996. – 192 с.

⁴ Байтін М.И. Сущность и основные функции социалистического государства. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1979. – 302 с.

⁵ Глебов А.П. Проблемы структуры функций государства: автореф. дисс. на соискание ученой степени ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – М., 1974. – 19 с.

⁶ Денисов А.И. Советское государство. Возникновение, развитие, сущность и функции. – М., 1967.

⁷ Каск Л.И. Функции и структура государства. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1969. – 132 с.

А. Лепешкін⁹, П. Онопенко¹⁰, М. Піскотін¹¹, В. Погорілко¹², О. Рогачов¹³, І. Самощенко¹⁴, Н. Черноголовкін¹⁵ тощо. На сучасному етапі питання функціонування Української держави досліджено такими науковцями як О. Джураєва¹⁶, О. Зайчук, Н. Оніщенко¹⁷, Н. Крестовська, Л. Матвєєва¹⁸, С. Лисенков¹⁹, О. Лощикін²⁰, С. Могил²¹, Л. Наливайко²², Н. Пелих²³, В. Погорілко²⁴, І. Стулова²⁵ тощо. Предметом наукового аналізу є харак-

---

⁸ Кириллов Н.Н. Функции советского государства: автореф. дисс. на соискание ученой степени ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – М., 1950. – 11 с.

⁹ Лепешкин А.И. Фазы развития и функции Советского государства. – М., 1958.

¹⁰ Онопенко П.В. Правоохоронні функції держави Україна. – К.: «Варта», 2003. – 128 с.

¹¹ Пискотин М.И. К вопросу о функциях Советского государства в современный период // Советское государство и право. – 1958. - № 1. – С. 90-95.

¹² Погорелко В.Ф. Функции Советского общенародного государства. – К.: Знание, 1980. – 64с.

¹³ Рогачев А.А. Внешние функции Советского государства (вопросы теории): автореф. дисс. на соискание ученой степени ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – М., 1981. – 24 с.

¹⁴ Самощенко И.С. О правовых формах осуществления функций советского государства // Советское государство и право. – 1956. - № 3. - С. 81-92.

¹⁵ Черноголовкин Н.В. Теория функций социалистического государства. – М., 1979.

¹⁶ Джураєва О.О. Функції сучасної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Одеса, 2006. – 20 с.

¹⁷ Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Функції держави // Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): Начальний посібник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 42-45; Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Функції держави // Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 70-73.

¹⁸ Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Функції держави // Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. – Х.: ТОВ «Одісей», 2007. – С. 55-59.

¹⁹ Лисенков С.Л. Функції держави // Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – С. 73-81.

²⁰ Лощикін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 368 с.

²¹ Могил С. К. Сучасна держава в екстремальних ситуаціях: нормативи, органи, функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Одеса, 2003. – 19 с.

²² Наливайко Л.Р. Поняття та основні ознаки функцій держави // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. - Випуск 16. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 177-191; Наливайко Л.Р. До питання про визначення поняття функцій держави // Вісник Запорізького державного університету. – 2005. - № 1. – С. 51-57; Наливайко Л.Р. Визначення поняття функцій сучасної української держави // Вісник Запорізького державного університету. – 2004. - № 2. – С. 73-77.

²³ Пелих Н. Функції української держави // Підприємство, господарство і право. – 2005. - № 1. – С. 3-7.

²⁴ Погорілко В.Ф. Основні функції Української держави // Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / Відп. ред. В.Ф. Погорілко: Монографія. – К.: Ін-т держа-

теристика окремих функцій, їхня класифікація, форми, методи здійснення тощо. Сучасні загальнотеоретичні аспекти функцій держави висвітлено такими російськими дослідниками як М. Жигуленков²⁶, В. Любашиц²⁷, Л. Морозова²⁸, Р. Ромашов²⁹ та ін.

Проте, саме функціональна діяльність держави у сфері культури є недостатньо розробленою, що, у свою чергу, дозволило представити у даній монографії концептуальні основи культурної функції держави та сформулювати нові сфери наукових досліджень.

Багатогранні функціональні та компетенційні відносини в суспільстві «втягують» та пов'язують між собою різноманітні суб'єкти. Первинним джерелом цих відносин є держава як найважливіший та найміцніший публічно-правовий інститут. Вона виступає у подвійній ролі – як цілісний суб'єкт права та як система взаємопов'язаних інститутів і структур, які здійснюють її функції³⁰.

А. Поляков визначає державу як особливу соціальну реальність, яка існує, поки функціонує в комунікативному просторі суспільства. Саме функції держави є основними напрямками її діяльності, через які держава задає параметри соціально-правової комунікації і її конфігурації³¹.

У «Великому юридичному енциклопедичному словнику» держава визначена Ю. Шемшученко, як основний інститут політичної системи суспільства, що виконує функцію управління останнім. Держава здійснює вплив на все суспільство в цілому, бере на себе вирішення загальних питань, здійснює всі необхідні заходи для існування таких умов, які роблять

ви і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003; Погорілко В.Ф. Функції Української держави та їх правові основи // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. - № 1(27).

²⁵ Стулова І.М. Функції держави в ринкових умовах // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - Випуск 14. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 76-79.

²⁶ Жигуленков М.В.К вопросу о понятии «функция государства» // Право и политика. – 2001. - № 5. – С. 10-15.

²⁷ Любашиц В. Функции государства // Любашиц В.Я., Мордовцев А.Ю., Тимошенко И.В. Теория государства и права: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2002. – С. 130-144.

²⁸ Морозова Л.А. Функции Российского государства на современном этапе // Государство и право. – 1993. - № 6. – С. 98-108.

²⁹ Ромашов Р.А. Функции государства // Ромашов Р.А. Теория государства и права. – СПб.: Питер, 2006. – С. 58-62.

³⁰ Лоцихін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 90.

³¹ Поляков А.В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций. – СПб.: Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. – С. 550.

суспільство здатним існувати як цілий соціальний механізм. Основними функціями держави є основні напрями її діяльності³².

О. Лощикін зазначає, що функції держави – це напрями і види діяльності держави, взяті у своїй органічній цілісності, з єдиною політичною, економічною і соціальною структурою, територіальною організацією, культурними й історичними традиціями, державною ідеологією і національною ідеєю. Основні напрями діяльності законодавчої, виконавчої та судової влади у правовій державі мають загальну значення. Їхньою першочерговою метою є забезпечення гармонічної життєдіяльності суспільства³³.

За визначенням В.Котюка, функції держави – це основні напрями реалізації державної політики, завдань і цілей, соціального призначення держави у процесі теоретичної та практичної діяльності в економічній, політичній, культурній і соціальній сферах суспільства всередині держави та суспільства, на міжнародній арені³⁴.

Лисенков С. наголошує, що здійснення державою її функцій має на меті вирішення соціальних, економічних та інших завдань, що обумовлені її сутністю. Успішна реалізація функцій держави повинна призводити до створення в суспільстві певного державно-правового порядку³⁵.

Функціям держави притаманні такі основні властивості, зокрема:

– у них безпосередньо знаходиться своє конкретне відображення соціальна сутність держави, тобто виявляється, чиї інтереси – всього суспільства чи лише окремих його частин (класів, соціальних груп) – вона виражає і забезпечує;

– конкретні державні функції виникають, здійснюються і змінюються відповідно до завдань держави на певному історичному етапі її розвитку;

– у функціях держав різних історичних типів відображаються історичні особливості, закономірності розвитку та динаміка соціально-економічних, політичних і духовних перетворень у суспільстві;

---

³² Шемшученко Ю.С. Держава // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 155-156.

³³ Лощикін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 112.

³⁴ Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – С. 294.

³⁵ Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрис-консульт», 2006. – С. 73.

– у функціях сучасної демократичної держави відображається її активна роль у суспільстві, що покликана обслуговувати суспільство і його членів у всіх сферах суспільних відносин;

– становлення і розвиток функцій конкретної держави зумовлений конкретно-історичними умовами її існування. Ці умови визначають соціальну спрямованість держави, що і відтворюються в її функціях. Тому у функціях держав різних історичних типів виявляються як особливості, так і закономірності розвитку соціально-економічних, політичних, культурних та інших умов суспільного життя³⁶.

Таким чином, головні завдання й цілі держави на тій чи іншій стадії розвитку спричинені економічними, політичними, соціальними, культурними та іншими умовами її існування. Відтак основні напрями діяльності держави, тобто функції, мають об'єктивний характер, викликаний потребами життя суспільства. Здійснення функцій держави має постійний, систематичний характер і відбувається протягом усього часу існування об'єктивно зумовлених завдань, що стоять перед державою. Функції виникають, здійснюються й розвиваються відповідно до тих завдань, що належать виконувати державі в конкретних історичних умовах³⁷.

На думку вчених³⁸, функції держави на основі певних ознак поділяються на низку видових груп: за соціальним значенням державної діяльності – основні (безпосередньо характеризують соціальну сутність і призначення держави) і неосновні (опосередковано розкривають її соціальну сутність); за принципом розподілу влади – законодавча, виконавчо-розпорядча, судова, контрольно-наглядова; за часом виконання – постійні (здійснюються протягом усього часу існування даної держави), тимчасові

---

³⁶ Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – С. 73-74; Наливайко Л.Р. Поняття та основні ознаки функцій держави // Правова держава. Випуск 16. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 185-191.

³⁷ Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – С. 73-74.

³⁸ Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навчальний посібник. Вид. 9-е, зі змінами. – Львів: Край, 2007. – С.47; Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – С. 77-81; Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – С. 55-57; Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 72-73; Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): Начальний посібник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 44-45; Ромашов Р.А. Теория государства и права. – СПб.: Питер, 2006. – С. 58-60; Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Юристь, 2001. – С. 47.

(здійснюються протягом лише певного відтинку часу); за сферою діяльності держави – внутрішні та зовнішні.

Найпоширенішою у вітчизняній літературі є класифікація внутрішніх функцій, зокрема:

– політична – забезпечує процес здійснення народовладдя та державно-владних інтересів;

– економічна – створює умови для розвитку виробництва та збалансованої системи економічних відносин у межах економічної системи;

– соціальна – забезпечує соціальну безпеку громадян та можливості реалізації їхніх соціальних інтересів;

– екологічна – створює умови для охорони та раціонального використання природних ресурсів, а також систему покращення екологічної ситуації в сучасному світі;

– інформаційна – регламентує порядок організації, забезпечення, використання, поширення та збереження інформації;

– культурна – забезпечує консолідацію нації, можливості створення та використання духовних надбань людства;

– фінансово-контрольна – виявлення і облік прибутків виробників, у збиранні податків та інших обов'язкових платежів до бюджету країни;

– правоохоронна – спрямована на забезпечення повного й точного здійснення приписів, що містяться в нормах права, усіма учасниками суспільних відносин, охорону правопорядку, громадської безпеки, прав і свобод людини й громадянина, дотримання законності, притягнення до відповідальності злочинців та інших осіб, що скоїли протиправні вчинки;

– ідеологічна – полягає у пропаганді та захисті гуманістичних ідеологічних цінностей та відповідному вихованні суспільства;

– забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини й громадянина – створення сприятливих умов для реалізації законних прав і свобод громадян, забезпечення їхнього реального захисту від протиправних обмежень з боку будь-яких суб'єктів, відновлення порушених прав і свобод на притягнення винних до юридичної відповідальності.

До зовнішніх функцій держави належать ³⁹:

– функція гарантування безпеки держави (захист країни від нападу ззовні, захист загальнонаціональних інтересів від деструктивних дій усередині країни);

---

³⁹ Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – С. 56.

– функція міжнародної співпраці та інтеграції до світової спільноти (спільна діяльність держав у політичній, економічній, культурній, спортивній та інших сферах, членство та співпраця в межах міжнародних і регіональних організацій).

Сприяння розвитку культури є і залишається однією із пріоритетних функцій держави.

Приміром, В.Ф. Погорілко як один із засновників класифікації функцій держави у працях визначає культурну функцію як основний об'єкт діяльності держави.

Тривалий час майже в усій соціалістичній правовій науковій літературі дана (об'єктна) функція визначалась як культурно-виховна. Вона охоплювала діяльність держави: у галузі виховання (політичного, трудового, естетичного, етичного правового) як підростаючого покоління, так і дорослого населення в дусі свідомих будівників комунізму; у галузі освіти (загальної, професійно-технічної, вищої, середньої спеціальної тощо.); у галузі науки, літератури, мистецтва, видавничої та бібліотечної справи, преси, радіо, кіно, телебачення, культурно-освітньої роботи.⁴⁰

Культурно-виховну функцію Радянська держава здійснювала через розгалужену систему державних органів і організацій, закладів і установ (школи, вузи, науково-дослідні установи, бібліотеки, палаци культури і спорту, клуби, театри, студії, видавництва тощо.)

Часи незалежності держави дозволили значною мірою розширити фактичний зміст культурної функції, включаючи питання реалізації культурних прав і свобод людини та громадянина, повноваження органів влади в галузі культури, діяльність низки сучасних соціокультурних інститутів, тощо. В.Ф. Погорілко зазначає, що культурна (духовна, ідеологічна) функція називалась культурно-виховною функцією, чим спрощувався зміст відповідного напрямку діяльності держави, принижувалась роль держави в духовній, ідеологічній сфері.⁴¹

Сучасна юридична думка дещо по-різному характеризує дану функцію. Приміром, низка науковців визначає приналежність сфери культури до ідеологічної функції, включаючи підтримку певної ідеології, організацію освіти, підтримання науки, культури тощо.

Культурна функція держави, за визначенням О.Скакун, спрямована на розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутнос-

---

⁴⁰ Погоріло В.Ф. Роль місцевих Рад депутатів трудящих у здійсненні функції радянської держави. – К.: Політ видавництво, 1976. – С.48

⁴¹ Погоріло В.Ф. Основи конституційного ладу України. – К.: Ін Юре, 1997. – С.16.

ті всіх корінних народів і національних меншин; організацію освіти; сприяння розвитку культури, науки; охорону культурної спадщини, а також підтримку та розвиток культурних і наукових зв'язків з іншими державами; забезпечення збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що мають всесвітню культурну цінність; вжиття заходів щодо повернення культурних цінностей свого народу, які знаходяться за кордоном⁴².

Крестовська Н. і Матвеева Л. зазначають, що культурна (духовна) функція держави – це організація науки та освіти, забезпечення збереження культурної спадщини і доступу громадян до неї⁴³.

До головних внутрішніх функцій держави С. Лисенков відносить культурно-освітню функцію, яка спрямована на піднесення культурного та освітнього рівня громадян, на створення найсприятливіших умов для задоволення їхніх інтелектуальних потреб та участі в культурному житті суспільства⁴⁴.

Отже, реалізація даної функції включає розвиток культури в широкому значенні – від системи виховання та освіти до релігії, науки і мистецтва. Культурна функція держави як один із найважливіших компонентів стійкого на сучасному етапі цивілізаційного розвитку в межах існуючої системи, повинна застосовуватися в єдиному комплексі з іншими функціями на основі інтегрованого підходу. Приміром, забезпечуючи економічний розвиток сучасного суспільства, держава має сприяти соціальному рівню споживання культурних цінностей, створювати умови, які б відповідали сучасним уявленням про людську гідність. Завдання полягає в тому, щоб держава або уряд, визначаючи пріоритети як економічного, так і соціального розвитку, обов'язково повинні зважати на культуру.

У різні історичні періоди ця функція держави мала різне значення.

Радянські часи відображалися особливою активізацією та підйомом діяльності в сфері освіти, науки і культури – так звана «культурна революція» 20-х років, коли вкрай необхідно було подолати безграмотність.

У марксистсько-ленінській теорії держави та права цей напрям діяльності держави визначався як культурно-виховна функція держави. Дер-

---

⁴² Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – С. 48.

⁴³ Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. – Х.: ТОВ «Одісей», 2007. – С. 56.

⁴⁴ Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – С. 79.

жава повинна була послідовно впроваджувати принцип соціалістичного способу життя, виховувати нову людину – людину комуністичного суспільства, боротися з інакомисленням, затверджувати комуністичну ідеологію, пояснюючи всі суспільні явища з класових позицій⁴⁵.

У цьому контексті доречними є сміливі та науково-обґрунтовані ініціативи у формі серйозних науково-правових і політичних проблем, які постають перед суспільством⁴⁶.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку культурна функція держави повинна гнучко реагувати на самі складні та нові культурні потреби.

Функціональне регулювання культурної сфери сучасної держави є науково-теоретичною і практичною спроможністю державних органів, діяльність яких впливатиме на відносини між суспільством і культурою, між суб'єктами розвитку культури, забезпечуючи реалізацію прав, інтересів і потреб людей у сфері культури. Політико-державне забезпечення соціокультурного розвитку суспільства є особливо важливим в умовах глобалізації та цивілізаційного розвитку.

Критерієм ефективності культурної функції держави є здатність протидіяти негативним процесам руйнування культури, захищати єдиний культурний простір. Ефективність даної протидії залежить від ступеня соціальної підтримки як елітарної, так і масової культури.

Держава повинна підтримувати творчість у всіх його формах, забезпечуючи доступ до культурної діяльності усіх громадян, незалежно від національності, расової належності, соціального стану, збагачувати почуття культурної самосвідомості й належності до культурної спільності.

Реалізація культурної функції повинна бути вільна від будь-якої дискримінації й спрямована на поліпшення соціальної інтеграції та якості життя усіх громадян, а саме на розвиток і зміцнення шляхів і способів надання більш широкого доступу до культури різних соціально-вікових категорій населення без вилучення й обмеження, а також на посилення усіх процесів культурної демократизації. Рівноправність є особливою умовою розвитку демократичного суспільства.

Культурна функція обов'язково повинна враховувати всі елементи, що визначають культурне життя: процес творення й творчості, завдання збереження культурної спадщини, поширення культури. Для того, щоб

---

⁴⁵ Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права: Учебник для вузов. – 3-е изд. - М.: Спарк, 2004. - С. 74.

⁴⁶ Пелих Н. Функції української держави // Підприємництво, господарство і право. – 2005. - № 1. – С. 4.

реалізація культурної функції відповідала сучасним вимогам цивілізаційного розвитку, між цими елементами повинна існувати рівновага. Але варто пам'ятати, що доступ до культури і її поширення неможливі без підтримки динамічного творчого початку, що розвивається під захистом закону.

Сучасні механізми реалізації культурної функції повинні враховувати інтереси місцевих, регіональних і національних особливостей, які повинні працювати разом над побудовою інформаційного світу міжкультурних комунікацій та взаєморозуміння, у якому різноманіття культурних цінностей, етичних і поведінкових моделей становить багатонаціональну культуру.

Отже, без врахування місцевої та регіональної специфіки розгляд державного впливу на культуру не може бути успішним. Кожна культурна місцевість, регіон є потенційно могутнім чинником духовно-культурного відродження України. З урахуванням різних культурних особливостей і повинна будуватися перспективна культурна політика стійкого соціально-економічного і культурного розвитку країни.

Сучасний етап становлення демократичної держави ставить питання посилення її ролі в розвитку культури; реструктуризації її інфраструктури з урахуванням перспективної потреби відродження традиційної культури; створення ефективної системи соціального захисту традиційної культури корінних нечисленних народів; вдосконалення ринкових механізмів її розвитку.

Регіональна культурна політика вимагає пристосовування цієї політики до умов і можливостей конкретних регіонів. У даному випадку йдеться не тільки про програму першочергових соціально-економічних заходів з підтримки культури в регіонах і місцях, а про збереження і розвиток культурних традицій.

Культурну функцію необхідно активізувати з погляду загальнодержавних інтересів. Насамперед, це забезпечення захисту прав і свобод людини у сфері культури, розвиток творчого потенціалу суспільства, сприяння культурному різноманіттю, можливість розвитку національної культури.

Сучасні механізми забезпечення культурної функції держави повинні будуватися з урахуванням стратегічних напрямів розвитку культури в регіонах. Розробка і реалізація цільових програм розвитку регіонів обов'язково повинна включати питання культури.

Для розвитку національної культури необхідно переглянути питання забезпечення прав і можливостей місцевого самоврядування у цій сфері. Адже саме на місцевому рівні соціально-економічні, фінансові важелі впливу на культурне середовище, в якому живе людина, мають вагоме місце. Взаємодія органів місцевого самоврядування з органами державної влади мають вагоме місце у збереженні і доступі культурних надбань. Без наближення влади до місцевих співтовариств, різних за специфікою культурного життя, не буде ефективної реалізації культурної функції.

Культурне життя можна розглядати як сукупність соціально-культурних відносин та інститутів, які зберігають, створюють і транслюють культурно-історичні цінності та надбання, зафіксовані в навичках, звичаях, традиціях людей та матеріальних носіях.

Наголошуючи на регулюванні культурного життя як на цілеспрямованому процесі здійснення культурної функції, потрібно зазначити, що існують об'єктивні межі допустимого зовнішнього втручання в цю галузь, тому що культура – це саморегульована сфера суспільного життя, що має власну логіку і властиві їй внутрішні процеси. Таке зовнішнє втручання, а саме управління, регулювання буде продуктивним, коли воно не буде спотворювати і перешкоджати самореалізації культурного життя.

Зокрема О. Гриценко визначає можливі домінуючі механізми впливу на культуру:

- через законодавчі механізми контролю (правові гарантії загальних і специфічно-культурних свобод, особливі податкові акти; закони, що регулюють діяльність культурних інституцій та деякі культурні практики);

- через механізми фінансування (пряме утримання культурно-мистецьких інституцій або ж системи грантів, або ж істотні податкові пільги);

- через адміністративне управління інфраструктурою культури (яка в таких випадках вся перебуває в державній або комунальній власності)⁴⁷.

Сучасна держава повинна заохочувати підтримку культури у всіх її формах, однак не для того, щоб направляти її потенціал на вирішення суто політичних завдань. Нерідко ініціативи у сфері культури з'являються не від Уряду, а від Верховної Ради, йдучи від політичних фракцій або через окремих депутатів.

---

⁴⁷ Гриценко О.А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – К.: УЦКД, 2000. – С. 19.

Досить активною в підтримці культури є роль груп, їх можна назвати «галузевими лобі» (тобто, таких, що представляють інтереси книговидавничої індустрії, кіновиробництва, музичної індустрії та шоу-бізнесу тощо). Вони схильні брати активнішу й помітнішу участь у формуванні культурної політики. Так звані «галузеві лобі» зазвичай представляють свої ініціативи як такі, що служать інтересам української культури, економіки та суспільства в цілому ⁴⁸.

Таким чином, культурна функція держави може бути розглянута як політична діяльність держави на теоретико-методологічному, ідеологічному, технологічному та організаційному рівнях, направлена на розвиток культури відповідно до її природи і загально-соціальних інтересів. Сучасний підхід щодо формування державної політики, соціокультурної має ґрунтуватися з урахуванням специфіки соціокультурної ситуації та особливостях засобів державного і суспільного впливу на неї.

Світовий досвід свідчить про те, що саме культура може забезпечити економічне і соціальне процвітання країни. У багатьох країнах світу культура все більше стає повноправною галуззю економіки. Культура лежить в основі гуманітарної освіти. Вона прославляє свою країну, епоху і вносить різноманітність у повсякденне життя людей. Культура не може вирішити усі проблеми в державі, але без неї завдання покращення життя буде набагато складнішою.

Функції держави, а саме характер і напрями діяльності держави, мають суттєвий вплив на структуру державного апарату. Тому підхід до вивчення напрямів діяльності держави вчені вважають початковим фундаментальним підходом. Саме зміни у функціях держави призводять до змін у структурі державного апарату.

На жаль, у нашій державі не досить досконало відпрацьовано цілісний механізм здійснення культурної функції. Система, яка існує в управлінні культурою, здійснюється переважно методом ситуативного реагування. Культурними питаннями у країні займаються кілька відомств, а саме Міністерство культури і туризму, обласні та районні управління культури і декілька держкомітетів. Основними завданнями зазначених вище державних органів є: забезпечення реалізації державної політики у сфері культури і мистецтв, державної політики з питань охорони культу-

---

⁴⁸ Гриценко О., Солодовник В. Пророки, пірати, політики і публіка. Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні / Наук. ред. О. Кілієвич. – К.: «К.І.С.», 2003. – С. 148.

рної спадщини, національної музейної політики; підготовка пропозицій щодо основних напрямів державної мовної політики та участь у її реалізації; здійснення відповідно до законодавства державного управління і контролю у сфері охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, музейної та бібліотечної справи, кінематографії; забезпечення реалізації прав громадян на свободу літературної та художньої творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, забезпечення доступності всіх видів культурних послуг і культурної діяльності для кожного громадянина; створення умов для задоволення національно-культурних потреб українців, які проживають за межами України, розвитку міжнародного культурного співробітництва; координація діяльності органів виконавчої влади з питань реалізації державної політики у сфері культури і мистецтв, державної політики з питань охорони культурної спадщини, національної музейної політики, державної політики щодо бібліотечної справи; захист відповідно до законодавства прав і законних інтересів вітчизняних творчих працівників і творчих спілок, а також закладів, підприємств і організацій, що діють у сфері культури і мистецтв; створення умов для розвитку соціальної та ринкової інфраструктури у сфері культури і мистецтв, організація її матеріально-технічного забезпечення.

Фактично єдиними координуючими державними органами в цій сфері є Служба з питань гуманітарної політики Адміністрації Президента України, відповідні підрозділи секретаріату Кабінету Міністрів України та апарат Віце-прем'єра з питань гуманітарної політики. Втім, вони опікуються також охороною здоров'я, соціальним захистом, наукою, освітою тощо.

Якщо з фінансової точки зору державне втручання у сферу культури навряд чи може бути надмірним, то з погляду форм такого втручання виникають проблеми. По-перше, держава не повинна монополізувати діяльність у галузях культури. По-друге, держава не повинна підпорядковувати сферу культури, якої б ідеології (релігії) вона не була. Ідеологічна толерантність – основа розвитку культури. По-третє, недопустима будь-яка цензура і будь-які обмеження свободи думок, неприпустимо будь-яке втручання у сферу свободи наукової та художньої творчості. Те, що держава може робити в межах виконання своїх правових завдань, остання не може робити у межах поставлених завдань, що розглядаються, тобто не

може втручатися у процеси створення творів науки, мистецтва або оцінювати їх зміст не з точки зору права, а з погляду науки і мистецтва тощо.

Наприклад, держава може визначати пріоритети в розвитку науки або освіти лише, якщо вона виступає замовником певних творчих проектів, наукових розробок або роботодавцем для фахівців певної кваліфікації. Важливим залишається питання інтенсивного залучення інвестицій, питання щодо системи оподаткування, адже держава з такою національною культурною самобутністю має право на гідне існування. Проте, одночасно зосередженими є політичні, економічні, фінансові, духовно-культурні важелі взаємодії, діалогу влади з суспільством, без якого розвиток культури сьогодні неможливий.

1.2. Роль і значення культурної функції в державній культурній політиці

Нині саме культура стає одним із найважливіших складових суспільного розвитку. Завдяки їй суспільство має змогу реалізувати свій творчий потенціал, долучитись до надбань світової цивілізації, зберігати й збагачувати не лише матеріальні, науково-технічні, інтелектуальні багатства своєї країни, але й історико-культурну спадщину у всьому її розмаїтті.

Реалії сьогодення досить гостро ставлять питання посилення ролі держави у процесі розвитку культури; реструктуризації її інфраструктури з урахуванням перспективної потреби відродження традиційної культури; створення ефективної системи соціального захисту традиційної культури корінних малочисельних народів; вдосконалення ринкових механізмів її розвитку.

Українська дослідниця В. Карлова зазначає, що кардинальні структурні зміни в культурній сфері, зумовлені демократичними й ринковими перетвореннями, сприяли виникненню різноманітних суб'єктів культурної діяльності – закладів, організацій, підприємств і осередків культури, заснованих як на державній, так і на інших недержавних формах власності, зростанню активності творчих спілок, національно-культурних товариств, громадських організацій, зацікавлених в оновленні культурно-мистецького життя, у відродженні традицій вітчизняної культури. За обставин збільшення кількості суб'єктів державної політики у сфері культури, виникла потреба у нових підходах щодо організації державного управління. Особливого значення набуває формування такої моделі управління, яка б ґрунтувалася на конструктивному діалозі й тісній співпраці між органами державної влади та управління й громадськістю, на їхній взаємодії у вирішенні питань культурного розвитку, що відповідає специфіці культурної сфери, особливостям її розвитку і є важливим в умовах становлення громадянського суспільства в Україні ⁴⁹.

Незначна кількість вітчизняних вчених виявляють науковий інтерес до теоретичного обґрунтування сучасних засад державного управління в культурній сфері, зокрема: І. Безгін, Є. Головаха, О.Гриценко, В. Карлова, І. Надольний, А. Ручка, М. Стріха та ін.

---

⁴⁹ Карлова В.В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах: Автореф. дис. канд. наук з держ. упр. / УАДУ при Президентіві України. – К., 2003. – С. 2.

Сутність державної влади та її форми проявляються, зазначає В.Селіванов, у різних сферах суспільства, галузях народного господарства через опосередкування певних об'єктивних соціальних функцій, через свідому діяльність конкретних носіїв цих функцій. Однією з об'єктивних соціальних функцій суспільства, спрямованою в кінцевому підсумку на збереження і розвиток динамічної цілості суспільства, є державна політика. Вона виконує в суспільстві роль засобу, за допомогою якого в державно упорядкованому бутті у формі роздробленої державної діяльності мають співвідноситися природно обумовлені цілі забезпечення сталого розвитку суспільства і наявні матеріальні та духовні можливості, суб'єктивні бажання і цілі владарюючих сил з реальними умовами, визначаються основні напрями і завдання державної діяльності щодо забезпечення досягнення зазначених цілей, насамперед, законотворення і законозастосовної діяльності, визначаються засоби і терміни досягнення зазначених цілей тощо. Державна політика немовби фіксує за допомогою юридичних засобів на певний час державну волю щодо реалізації державної влади у певних сферах суспільної життєдіяльності або у суспільстві в цілому⁵⁰.

Державна політика – це напрями діяльності держави та її інститутів. Вона включає способи організації суспільно-політичного життя: узгодження різнорідних інтересів, подолання конфліктів та криз, реалізацію спільного інтересу. Державна політика виступає також як діяльність еліт і лідерів, яка здійснюється за допомогою інститутів держави⁵¹.

Державна політика, наголошує О. Лоцихін, відіграє надзвичайно важливу роль у суспільному житті. Саме вона має на меті своєчасно виявляти назрілі проблеми розвитку суспільства, аналізувати їх, установлювати причини виникнення, складність, суперечливість і знаходити шляхи розв'язання. У сфері державної політики ухвалюються відповідні державно-політичні рішення, спрямовані на розв'язання певної проблеми, яка виникає в тій чи іншій сфері суспільного життя (політичній, економічній, соціальній, культурній, екологічній тощо), розробляються відповідні програми та інструменти їхньої реалізації⁵².

---

⁵⁰ Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології) // Право України. – 2001. - № 12. – С. 8.

⁵¹ Оборотов Ю.Н. Современное государство: основы теории. – О.: Юрид. літ., 1998. – С. 62-63.

⁵² Лоцихін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 228.

Державна політика у сфері культури – це, з одного боку, цілеспрямована діяльність держави у сфері культури; з іншого – складова політичної діяльності стосовно культурної сфери.

Коментуючи цей підхід, О. Гриценко окреслює три фактори, що визначають:

- по-перше, цілі держави (і не лише в культурній сфері);
- по-друге, принципові засади, якими держава керується у своєму ставленні щодо культури;
- по-третє, її адміністративні та господарські можливості, що залежать від характеру суспільного устрою та стану економіки⁵³.

Культурна політика – це чітко скерована позиція суспільства, коли саме підпорядкування природи людині в матеріальній і духовній сферах підтримує такий стан суспільства, який гармонізує взаємовідносини людини і природи, з одного боку, а з іншого боку – забезпечує гармонійну рівновагу соціальних відносин між людьми, їхніх досить різних матеріальних і культурних цінностей⁵⁴.

«Під культурною політикою розуміється комплекс операційних принципів, адміністративних та фінансових видів діяльності й процедур, які забезпечують основу дій держави у сфері культури. Це свідомі дії або утримання від дій у суспільстві, спрямованих на досягнення певних культурних цілей шляхом оптимального використання всіх фізичних і духовних ресурсів, що їх має суспільство»⁵⁵.

Культурна політика – це сукупність теоретичних принципів і практичних заходів, що розробляються та реалізуються державою у сфері культури і спрямовуються на засвоєння духовних цінностей усіма членами суспільства⁵⁶.

Аріарський М. зазначає, що державна культурна політика має:

- забезпечувати охорону та збереження культурної спадщини, національно-культурних традицій, захист національної культури і мови у світі;

---

⁵³ Гриценко О.А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – К.: УЦКД, 2000. – С.15.

⁵⁴ Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – С.16.

⁵⁵ Гриценко О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – К.: УЦКД, 2000. – 228 с.

⁵⁶ Культурна спадщина людства: збереження та використання. Навчальний посібник / В.І. Акуленко, І.П. Магазинщикова, М.І. Моздир, О.О. Тарасенко. За ред. І.П. Магазинщикової. – Львів, 2002. – С. 40.

– вирішувати проблему загальнодоступності цінностей культури, створювати можливості для залучення різних верств населення, у першу чергу молоді до соціально-культурної творчості;

– впроваджувати культурні традиції у сферу праці, освіти, управління, соціальних відносин, у побут, дозвілля та інші сфери життєдіяльності;

– здійснювати постійну підтримку професійної й аматорської творчості; впроваджувати інновації в культуру;

– оптимізувати соціально-економічний та соціально-культурний розвиток, протистояти непомірній і етично невмотивованій комерціалізації культури;

– стимулювати розвиток загальнонаціональної та регіональної інфраструктури соціально-культурної діяльності;

– сформувати систему підготовки фахівців, здатних забезпечити інкультурацію з врахуванням специфіки перебігу соціокультурних процесів;

– привести органи управління культурою, систему планування, фінансування і прогнозування відповідно до вимог соціального, науково-технічного і духовного прогресу⁵⁷.

Культурна ситуація, що відбувається у сучасному світі, стає об'єктом теоретичного аналізу, розглядається в контексті світових тенденцій глобалізації. Культурологи, юристи, політологи, соціологи прагнуть до фундаменталізації засад культурної політики. Адже нині єдиною цінністю у вирішенні багатьох культурних питань залишається норма вітчизняного та міжнародного права.

До найбільш пріоритетних цілей державної культурної політики А. Флієр відносить: по-перше, побудову нової аксіології буття, що творчо співвідносить національні та історичні традиції із завданнями соціокультурної модернізації; по-друге, допомога населенню у виробленні нових форм самовизначення та самовираження; по-третє, розвиток духовного компонента; по-четверте, прилучення людей до знань та інтересу до всього різноманіття культур людства; по-п'яте, виховання демократичного і плюралістичного світосприйняття⁵⁸.

Деякі вчені⁵⁹, досліджуючи принципи та завдання культурної політики, приділяють особливу увагу регіональній стороні культурного прос-

---

⁵⁷ Ариарский М.А. Прикладная культурология как область научного знания и социальной практики. - СПб., 1990.- С. 27.

⁵⁸ Флиер А.Я. Культура как фактор национальной безопасности. – М., 1995. - С.15-16.

⁵⁹ Карпухин О.И. Культурная политика. – М., 1996. – С. 31.

тору. До таких принципів як орієнтирів культурної політики держави відносять, зокрема: принцип відкритості та демократизму в структуруванні культурної політики при збереженні спадкоємності культурного розвитку, рівності прав і можливостей усіх громадян і соціальних груп у створенні та використанні матеріальних і духовних цінностей; принцип регулюючої ролі культурної політики держави у формуванні соціокультурної ситуації; принцип єдиного культурного простору. Зокрема, здійснення цих принципів можливе лише в тому випадку, якщо культурна політика є складовою частиною загальної державної політики на сучасному етапі розвитку суспільства.

У дослідженнях інших вчених цілі культурної політики пов'язані з орієнтацією на загальнономодернізаційні процеси, що відтворюють рух суспільства до високого рівня життя на основі науково-технічного прогресу. Вихідними принципами культурної політики вони вважають, зокрема: демократизм, який забезпечується дотриманням принципу діалогічності, що призведе до зміни всієї системи суб'єктивно-об'єктивних відносин; економічна доцільність при побудові культурної політики, яка в сучасних умовах забезпечується принципом реалістичності ⁶⁰.

Важливо зазначити, що культура живе унікальністю нації та народностей, їхнім збереженням та інтеграцією в державу. Держава є фундаментом стійкості та самостійності національних культур, вона гарантує їм право на самореалізацію, охороняючи загальний культурний генофонд народу.

У культурному розвитку суспільства суб'єктами виступають спільності людей, організації, що здійснюють культурну політику, метою яких є збереження, відтворення та зміна культурних досягнень і цінностей суспільства. Інституціоналізація інтересів і потреб людей у сфері культури призводить до різноманіття суб'єктів культурного розвитку. Взаємодія суб'єктів і об'єктів культурного розвитку має відображення як діалектична взаємодія спільностей суб'єктів, кожна з яких є об'єктом впливу стосовно до іншої.

Культура та культурний розвиток виступає як «суб'єкт», що створює результат свого функціонування, що формує людину засобами виховання та освіти, які відповідають соціальній реальності, та відтворюють у своїй суб'єктивній діяльності об'єктивні умови свого існування – культуру цю-

---

⁶⁰ Орлова Э. Культурная политика в контексте модернизационных процессов // Теоретические основания культурной политики. – М., 1993. – С. 59-61.

го суспільства. Отже, державна культурна політика – це результат суб’єктивно-об’єктивного процесу культурного розвитку даного соціуму в умовах його трансформації, що пов’язані з входженням у національний світ цієї культури, і яка може бути тільки національною.

За допомогою культурної політики держава впливає на зміст і форму діяльності людей у сфері науки, освіти мистецтва, культурних традицій, а також на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Головним завданням державної культурної політики повинно бути створення таких соціально-економічних умов, за яких людина зможе збагатити свій духовний світ культурними цінностями. Кожен член суспільства має право на участь у культурному житті країни на доступ до скарбів культури та якісну освіту і заняття творчістю. Сучасна культурна політика не має регламентуючого характеру і не використовується для нав’язування будь-якої ідеології⁶¹.

Основні принципи, пріоритетні напрями державної політики в Україні визначені в «Основах законодавства України про культуру». Стаття 2 «Основи законодавства України про культуру» визначає принципи культурної політики України, зокрема:

- визнання культури як одного із головних чинників самобутності української нації та національних меншин, які проживають на території України;

- утвердження гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті, орієнтація як на національні, так і на загальнолюдські цінності, визнання їхньої пріоритетності над політичними і класовими інтересами;

- збереження і примноження культурних надбань;

- розвиток культурних зв’язків з українцями, що проживають за кордоном, як основи збереження цілісності української культури;

- гарантування свободи творчої діяльності, не втручання у творчий процес з боку держави, політичних партій та інших громадських об’єднань;

- рівність прав і можливостей громадян незалежно від соціального стану та національної приналежності у створенні, використанні та поширенні культурних цінностей;

---

⁶¹ Культурна спадщина людства: збереження та використання. Навчальний посібник / В.І. Акуленко, І.П. Магазинщикова, М.І. Моздир, О.О. Тарасенко. За ред. І.П. Магазинщикової. – Львів, 2002. – С. 40.

- доступність культурних цінностей, усіх видів культурних послуг і культурної діяльності для кожного громадянина;
- забезпечення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання громадян;
- заохочення благодійної діяльності у сфері культури підприємств, організацій, громадських об'єднань, релігійних організацій, окремих громадян;
- всебічне міжнародне культурне співробітництво;
- визнання пріоритету міжнародно-правових актів у сфері культури;
- поєднання державних і громадських засад у забезпеченні розвитку культури.

До пріоритетних напрямів належать:

- розвиток культури української нації та культур національних меншин;
- збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища;
- естетичне виховання дітей та юнацтва;
- проведення фундаментальних досліджень у галузі теорії та історії культури України;
- розширення культурної інфраструктури села ⁶².

Кожний пріоритетний напрям передбачає конкретні завдання, що у своїй сукупності є цілісною програмою соціокультурного розвитку держави, що містять шляхи її реалізації. Реалізація зазначених вище напрямів залежить від способу вирішення завдань, що стоять перед нею, зокрема соціальні регулятори, механізми, що дозволяють реалізувати культурну функцію держави.

Формування механізмів культурної політики направлено на:

- виключення монополізму в культурі;
- захист національних і соціальних цінностей від руйнівних дій антикультури;
- розвиток і підтримка нових форм культурної самодіяльності та культурних ініціатив людей у всіх підсистемах культури;
- захист загальнолюдських культурних цінностей, сприяння зміцненню продуктивних форм національних культур та їхньої взаємодії.

---

⁶² Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

Необхідно зазначити, що механізми державної культурної політики охоплюють багаторівневий характер її реалізації: суб'єкти (регіональні та місцеві культури і способи їхньої реалізації); здійснення пріоритетних прав і свобод у галузі культури перед правами будь-яких громадських організацій, об'єднань, партій, національних рухів, конфесій тощо; механізми формування суспільно-державної системи керівництва і соціального управління культурними процесами, що забезпечує підвищення ролі професійних діячів у культурі та широкого громадської думки в ній – з одного боку, та відповідальність держави в галузі культури – з іншого. Таким чином, питання про політику в культурній сфері пов'язується з питанням про методи її реалізації, через які отримує визначення соціальна сутність держави. Серед цих методів слід відзначити необхідність проведення такої політики, яка б відповідала об'єктивним формам розвитку сучасного суспільства.

Цілі, пріоритети, завдання і способи їхнього вирішення у своїй сукупності складають феномен, визначений як культурна політика держави, що охоплює все культурне життя суспільства. Зокрема, залежно від конкретного аспекту культурного життя (релігія, наука, мистецтво, освіта і засоби масових комунікацій) процеси формування і здійснення культурної політики набувають у кожній з цих сфер специфічних ознак.

Культурна політика характеризується як державна діяльність, що впливає на життєзабезпечення і навіть виживання суспільства. Важливе значення культури полягає в тому, що вона, як і природа, створює баланс між протиріччями, які виникають у суспільних відносинах, врівноважує їх. Як суспільство потребує рівноваги між збереженням минулого і забезпечує розвиток майбутнього, так і культура, плекаючи традицію, прискорює інновацію.

Аналіз досліджень, публікацій, міжнародних документів, виконаних за участі авторитетних вчених, політиків, культурних діячів підтверджує, що культурна політика стає дієвим інструментом, який сприяє досягненню мети – доля людства має бути захищеною виваженим вибором, свідомою гуманізацією життя, загального порозуміння, а не наслідком збігу обставин і насильства.

Вчені всього світу зазначають, що культурна політика відіграє суттєву роль на зламі століть, коли багато загроз стають реальністю, виникає потреба глибше і детальніше осмислити сутність цього феномена. Особливо гостро постає питання ролі культури в боротьбі з тероризмом. Цій

проблемі присвячено низку міжнародних конференцій та наукових досліджень.

Зокрема Т. Киселева зазначає, що культура це є основа національної безпеки країни, саме через культуру успадковують моральні заповіді поколінь, серед яких благодійність, милосердя, повага до національних традицій, любов до рідної землі, до людини ⁶³.

Під час формування та реалізації державної культурної політики проявляється необхідність взаємоузгодження державних інтересів та гнучкість щодо інтересів численних культурних груп. Хід розбудови незалежної держави та Європейський вибір у динаміці державотворчих процесів ставить пріоритетними завданнями побудови громадянського суспільства на основі демократичних цінностей. У сфері культурної політики держави це передбачає орієнтацію на культурний плюралізм, демократизацію та децентралізацію культурної політики. Формування та реалізація відповідної моделі культурної політики ускладнюється обставиною, що вже відсутня в інших розвинених країнах – наявний процес становлення національної інтеграції та консолідації, формування загальносуспільної національно-політичної ідентичності, сприяння розвитку власної національної культури – основні чинники, що впливають на процес формування вектора (спрямованості) культурної політики України ⁶⁴.

Необхідно зазначити, що культурна політика не може бути безпредметною, оскільки вона спирається на певну систему цінностей. Зокрема, у демократичних країнах культурна політика спрямовується на підтримку демократичних цінностей, розвиток множинності культур та їхньої взаємодії. За умов тоталітаризму культурна політика забезпечує насадження певної ідеології.

Майже всі держави за всіх часів і на всіх рівнях використовують культуру у внутрішній політиці як засіб впливу на населення і для створення позитивного іміджу влади в зовнішній політиці.

У кінці ХХ ст. перед європейськими державами, члена Євросоюзу, постає завдання розробки ефективної моделі культурного розвитку, яка б враховувала позитивний досвід, накопичений окремими державами і гар-

---

⁶³ Киселева Т. Терроризм и культура // Культура, управление, экономика, право. - 2005. - № 3. - С. 2.

⁶⁴ Бакальчук В. Держава та суспільство в Україні: пошук взаємодії культуротворчого та державотворчого процесів // Наукові записки / Курасівські читання-2005. – К.: ПІЕНД, 2006. – С. 16.

монізувала б стандарти, які оцінюють рівень досягнень у цій сфері та законодавство, що регулює культурну політику.

Нова культурна політика Європи ґрунтується на положеннях Маастрихтської Угоди (1992 р.), у статті 151 визначено три головні цілі розвитку: сприяти розквіту національних культур, примножуючи разом із тим загальну культурну спадщину; підтримувати розвиток сучасної художньої творчості; поглиблювати міжнародне співробітництво.

Однією з основних концептуальних основ культурної політики світового співтовариства є процес «демократизації культури», що і накладає на державу функцію запобігання будь-якої гегемонії (не лише державної чи інодержавної, а певних культурних груп) у внутрішньому соціокультурному просторі країни⁶⁵.

Саме культурна різноманітність регіонів нині в Україні є простором і засобом політичного протистояння, і тому її слід диференціювати від стратегічного пріоритету державної політики культурної багатоманітності, що за визначенням Ради Європи, має еквівалент «конструктивний плюралізм». Хоча культура українського суспільства і просякнута політико-ідеологічною дискретністю (особливо в періоди політичного конфлікту чи в часи «радикальних змін»), загальносуспільна культура не зводиться до неї – вона є феноменом більшим, ніж ідеологія, а тому слід звернути увагу на пошук альтернативної динаміки соціокультурних процесів в Україні, механізми її унеможливлення⁶⁶.

Особливістю культури як суспільно-політичного феномена, є те, що будь-які проблеми, які виникають у просторі культури, вирішуються засобами цієї ж культури. Важливим компонентом культури є її творчий потенціал. У полі творчого потенціалу неможлива політико-ідеологічна конфронтація. Саме культуротворчий процес як взаємодія суб'єктів культури є консолідуючим механізмом культурної політики держави. Гострої актуальності набуває необхідність спрямувати в єдине русло культуротворчий та державотворчий процеси в сучасному політико-ідеологічному просторі України. Тому в період загострення в ній деструктивних тенденцій особливого значення набуває роль чи не найважливішого суб'єкта культури – Держави⁶⁷.

---

⁶⁵ Бакальчук В. Держава та суспільство в Україні: пошук взаємодії культуротворчого та державотворчого процесів // Наукові записки / Курасівські читання-2005. – К.: ПіЕНД, 2006. – С. 19.

⁶⁶ Там само. – С. 20.

⁶⁷ Там само. – С. 20.

Держава як поєднання влади, цінностей та ідеології покликана сприяти підтримці та стабільності суспільства шляхом породження, підтримки та заохочення символів, цінностей, що сприяють зміцненню суспільства. Тому держава є вагомим компонентом культурної динаміки суспільства, що значно впливає на характер та напрям його розвитку⁶⁸.

Звичайно, ідеальну, деталізовану модель культурної політики розробити та реалізувати дуже складно. Але певні підходи можуть бути темою обговорення, тим більше, що не лише досягнення, але й негативний довід є результатом, що має бути врахований.

У культурі, на думку вчених культурологів, завжди існує напруження між минулим і сучасним. Парадокс має своє пояснення. З одного боку, культура як скарбниця самосвідомості надає законну силу політиці та способу життя. З іншого боку, серед поточних професійних і бюджетних пріоритетів культура «розташована» досить низько на державній шкалі.

Отже, правозахисники і політики, представники творчих професій, а також і споживачі їхніх послуг прагнуть змін. Незалежні експерти доходять висновку: культурна політика, як і політика загалом, є мистецтвом можливого. Для неї єдино прийнятною залишається підтримка рівноваги між прагненням до нового, повного суперечностей і створенням умов для живого використання й поважного ставлення до культурних скарбів і культурної пам'яті.

Культурна політика має враховувати елементи, що визначають культурне життя: процес освіти, творення й творчості, завдання збереження культурної спадщини, поширення культури. Щоб культурна політика була успішною, між цими елементами повинна існувати рівновага. Але варто пам'ятати, що доступ до культури і її поширення неможливі без підтримки динамічного творчого початку, що розвивається під захистом закону та держави.

Отже, культурна політика держави, що прагне орієнтуватися на плюралізм і демократизм влади в суспільстві, може реалізувати свої принципи лише через захист та за умови активної участі в державній й культурній політиці (на рівні формування та реалізації) усіх суб'єктних груп українського суспільства та розширення суб'єктивного сектора в динаміці культуротворчих і державотворчих процесів українського суспільства. Це і є забезпечення можливості участі в розвитку національно-самобутньої

---

⁶⁸ Бакальчук В. Держава та суспільство в Україні: пошук взаємодії культуротворчого та державотворчого процесів // Наукові записки / Курасівські читання-2005. – К.: ПІЕНД, 2006. – С. 21.

культури України всіма наявними культурними групами українського суспільства.

Держава як суб'єкт культурної політики активізує та підтримує кожний із секторів культурного життя, формуючи з ними тісні партнерські відносини та запобігає (а відповідно, здійснює баланс) домінуванню будь-яких локальних інтересів кожного з них у владному просторі культурного життя суспільства. Співритм культуротворчого та державотворчого процесів на основі партнерської взаємодії держави та сукупного суб'єкта національно-самобутньої в усій її багатоманітності культури є тією проекцією на майбутнє, що спроможна сконсолідувати всіх учасників цього процесу в українську політичну націю як рівноправного партнера на світовій арені ⁶⁹.

З часу проголошення незалежності Україна прагне створити умови для рівноправного розвитку та активної участі в соціально-економічному, політичному і духовному житті представників усіх регіонів, які разом складають єдину національну структуру суспільства.

Протиріччя, які виникли між реальним станом регіональної культурної політики та її потенційними можливостями в оптимізації культурних процесів, виявили необхідність розробки теоретичного та практичного формування її реалізації.

Вивчаючи ефективність правового регулювання регіональної культурної політики в сучасних умовах, вітчизняні науковці вказують на необхідність переорієнтації правових норм і створення нової стратегії розвитку цього напрямку суспільного буття.

Приміром, в юридичній літературі висловлюється точка зору, що ефективність правового регулювання забезпечується: ефективністю самого нормативно-правового акта; ефективністю процедурно-процесуального механізму застосування нормативно-правового акта; ефективністю діяльності щодо застосування та реалізації нормативно-правового акта ⁷⁰.

Т. Радько поділяє умови ефективності правового регулювання на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних умов належить соціально-економічний стан суспільства, політичний режим, державний устрій тощо. До суб'єктивних умов належать: необхідність регулювання суспільних відносин за допомогою права, всебічний аналіз тенденцій розвитку суспільних відносин (облік об'єктивних законів, вплив суміжних чинни-

---

⁶⁹ Там само. – С. 22-23.

⁷⁰ .Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 313.

ків, зв'язок з іншими відносинами, специфіка розвитку в умовах правової форми тощо); вибір оптимального варіанту регулювання (правового методу, форми нормативного або індивідуального акту); чітке визначення цілей регулювання; своєчасна правотворчість; вдосконалення чинного законодавства (приведення нормативних вимог відповідно до вимог практики); забезпечення стабільності правового регулювання (здійснення необґрунтованих змін форм і методів регулювання); ясність, чіткість правових розпоряджень; активність правозастосовних органів в справі втілення в життя правових вимог; свідомість, психологічна підготовленість громадян у здійсненні ними суб'єктивних прав і юридичних обов'язків⁷¹.

Сучасні тенденції культурного життя країни відбуваються не тільки в масштабі всієї країни, а й регіональному рівні (області, району, міста). Саме на цих рівнях культурні процеси мають досить особливу специфіку. На регіональному рівні повинна формуватися така система пріоритетів культурного розвитку, яка б органічно поєднувала і враховувала місцеві особливості з глобальними тенденціями. Характерний процес самоорганізації регіону, сутність якого полягає у фактичному самовизначенні та самостійному виборі власних моделей розвитку є надзвичайно важливим. Цей процес поки що переважно спонтанний, але в його рамках відроджується ідеологія регіоналізму.

Регіон – це сформований в межах певної природно-географічної території соціально-економічний механізм, що відзначається притаманною йому специфікою спеціалізації та структури виробництва і господарства, міжрегіональними й зовнішніми економічними, політичними та культурними зв'язками, має місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування, в межах якого формується територіальна громада з притаманними їй місцевими інтересами⁷².

На думку В. Нагребельного, регіон – це географічний простір (територія), який (яка) відрізняється цілком визначеним характером напряму розвитку усіх його структур – економічних, етнічних, демографічних, соціокультурних та інших⁷³. У плані культурного регіоналізму в сучасній Україні нараховується шість головних регіонів (Захід – Львівська, Івано-

---

⁷¹ Радько Т.Н. Теория государства и права. - М.: Академический Проект, 2005. – С. 562.

⁷² Білик П. Поняття та правова сутність управлінської категорії «регіон» // Право України. – 2001. - № 11. – С. 33.

⁷³ Нагребельний В.П. Регіон // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2003. – Т. 5. – С. 254.

Франківська, Тернопільська, Рівненська, Волинська, Чернівецька та Закарпатська області; Центр (Вінницька, Житомирська, Хмельницька, Черкаська, Кіровоградська, Полтавська, Київська області та місто Київ; Південь та Схід – Дніпропетровська, Харківська, Сумська, Чернігівська, Одеська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька області; Донбас – Донецька й Луганська області; Крим – Автономна Республіка Крим та місто Севастополь).

За часів незалежності України регіональну політику у сфері культури регулює низка нормативно-правових актів, фрагментарно. Наприклад, Закон України «Про Концепцію державної культурної політики в галузі культури на 2004-2007 роки» визначав цілі державної політики в галузі культури, серед яких: визначення культурного розвитку України та її окремих регіонів одним з пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування; сприяння розробці середньострокових програм культурного розвитку⁷⁴.

Однією з основних умовою ефективності правового регулювання є діяльність державних органів влади, активність їх у справі втілення в життя правових вимог, а також ясність, чіткість правових розпоряджень. Питаннями регіональної культурної політики забезпечує Міністерство культури і туризму України, в структуру якого входить Департамент мистецтв і регіональної культури та Відділ аналізу і прогнозування соціокультурного розвитку регіонів. У межах своєї компетенції Департамент організовує: виконання актів законодавства і здійснює систематичний контроль за їхню реалізацією; здійснює відповідно до законодавства функції з управління об'єктами державної власності, що перебувають в його управлінні; аналізує та актуалізує нормативно-правову базу; розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства.

Водночас, основні завдання відділу аналізу та прогнозування соціокультурного розвитку регіонів полягають: у впровадженні національної політики в галузі культури, проектуванні та реалізації державних програм, спрямованих на захист, збереження, розвиток і пропаганду надбань традиційної та сучасної народної культури, аматорського мистецтва; підготовці нормативно-правових актів щодо діяльності органів і закладів культури, аматорських художніх колективів; проведенні експертизи проектів нормативно-правових актів, що відносяться до компетенції відділу;

---

⁷⁴ Закон України «Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005 -2007 роки» // Урядовий кур'єр. - 19 квітня. - № 72.

удосконаленні діяльності клубних закладів і створенні умов для розвитку художньої творчості українського народу та етнічних груп населення, задоволенні культурних потреб і сприянні розвитку творчих здібностей населення України; сприянні народних історико-культурних традицій, звичаїв і обрядів, декоративно-прикладного мистецтва, здійсненні заходів щодо популяризації народного мистецтва, фольклору; забезпечення взаємодії Міністерства з регіональними органами культури ⁷⁵.

У зв'язку з унітарним устроєм української держави головним при організації управління повинен стати принцип культурного суверенітету великих регіонів. Адже культурне життя функціонує та розвивається в регіонах, де живуть, створюють культурні цінності митці, а також населення яке задовольняє свої культурні потреби. Через функціонування культури на регіональному рівні реалізується культурна політика держави, бо культура – територіальна. Саме регіон, в цьому випадку виступає тим головним рівнем, на якому відбувається регулювання культурного життя.

На жаль, ми маємо констатувати, що рівень культурного обслуговування існуючий сьогодні знаходиться на достатньо низькому рівні. Проблеми регіонів охоплюють питання: низької матеріально-технічної бази соціокультурних інститутів; скорочення мережі мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного розвитку дитини); низький рівень оплати працівників культури, що призвело до скорочення професійного кадрового забезпечення цієї сфери.

Однією з цих причин є – неувага та неспроможність місцевих органів влади. Саме тому особливого значення набуває питання повноважень у сфері культури органів місцевого самоврядування, так як переважна частина інфраструктури культури перебуває у власності саме місцевих рад. Отже, висока централізація влади призвела до очевидної та занадто різкої диспропорції не тільки в культурному житті країни, а і в її економічному та соціальному розвитку різних регіонів України. Ігнорування специфічності кожного окремого регіону, яку реально можливо оцінити тільки на місцевому рівні, призводить до негативних наслідків розвитку різних сфер людського буття. Саме тому необхідно зауважити, що розвиток місцевого самоврядування в Україні повинен бути не останнім питанням внутрішньої політики держави.

---

⁷⁵ Наказ Міністерства культури і туризму України «Положення про відділ аналізу та прогнозування соціокультурного розвитку регіонів». - 2006.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна спроможність територіальної громади під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Згідно з нормою ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» до повноважень районної, обласної ради належать: затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно району, області, цільових програм з інших питань, заслуховування звітів про їхнє виконання; розподіл переданих із державного бюджету коштів у вигляді дотацій, субвенцій відповідно між районними бюджетами, місцевими бюджетами міст обласного значення, сіл, селищ, міст районного значення; прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом.

Зокрема, у статті 44 визначено, що районні, обласні ради делегують відповідним місцевим державним адміністраціям такі повноваження: підготовка і внесення на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно районів і областей, цільових програм з інших питань, а в місцях компактного проживання національних меншин – також програм їхнього національно-культурного розвитку, проектів рішень, інших матеріалів з питань, передбачених цією статтею; забезпечення виконання рішень ради; організація охорони, реставрації, використання пам'яток історії та культури, архітектури і містобудування, палацово-паркових, паркових і садибних комплексів, природних заповідників місцевого значення; забезпечення відповідно до законодавства розвитку науки, усіх видів освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, туризму; сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел, роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій, інших громадських і неприбуткових організацій, які діють у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді ⁷⁶.

---

⁷⁶ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 24. – Ст. 170.

Реалізацію культурної політики на місцях забезпечують відділи та управління культури. Зазначені державні органи утворюються там, де в цьому є нагальна необхідність, переважно міськими радами міст, обласного, республіканського, загальнодержавного значення, де є великі обсяги виконавчої роботи в окремих галузях місцевого соціально-культурного будівництва. Головні завдання, функції, права та обов'язки управлінь і відділів культури та мистецтв визначаються положеннями про ці управління та відділи, які затверджуються на регіональному рівні.

Практична реалізація завдань, які покладені державою на органи управління культурою, не завжди співпадають з можливостями їхньої реалізації. Недостатнє фінансове, технічне, науково-методичне забезпечення створює цілу низку проблем реалізації культурної політики на місцевому рівні.

Необхідно зазначити, що соціально-економічне становище країни призвело до руйнації єдиної структури та порушили регулювання процесів, внаслідок яких ресурсні та організаційні механізми в регіонах втратили життєздатність.

Регіональні культурні ресурси включають не тільки мистецтво і культурно-історичну спадщину певної місцевості, а й місцеві традиції, діалекти, фестивалі та обряди; розмаїття та якість відпочинку; молодіжну культуру, етнічні меншини й групи за інтересами; місцеві народні вироби і ремесла, промисловість і сектор культурних послуг.

Соціокультурне різноманіття українських регіонів потребує врахування різних аспектів у формуванні регіональної культурної політики. На сьогодні актуальним питанням залишається забезпечення культурних прав національних меншин. Рівність зазначених прав регулюються низкою нормативно-правових актів, а саме, одним із основних принципів культурної політики визначених в «Основах законодавства України про культуру» – є рівність прав і можливостей громадян незалежно від соціального стану та національної приналежності у створенні, використанні та поширенні культурних цінностей⁷⁷.

Норми визначені в Законі України «Про національні меншини в Україні» державну підтримку громадянам незалежно від їхнього національного походження: рівність політичних, соціальних, економічних і культурних прав; розвиток національної самосвідомості й самовиявлення;

---

⁷⁷ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

права на національно-культурну автономію, а саме, користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних закладів⁷⁸.

Вітчизняні дослідники зазначають, що загальнокультурне в національних відносинах взагалі посідає особливе місце, відіграє важливу роль. Існують як органічно вплетені в систему матеріальних та ідеологічних відносин, як їхній специфічний бік, тобто відносно самостійно. Національні відносини мають надзвичайно вразливий характер. Складність і суперечливість національних відносин вимагають делікатного, тактовного, зваженого та толерантного ставлення однієї нації до іншої. Найефективніший шлях розуміння національного – через культуру. Знання національної культури, традицій, звичаїв, обрядів виховує шанобливе ставлення до народу, дає змогу зрозуміти національне як самобутнє й разом з тим, як загальне надбання людської цивілізації⁷⁹.

Саме тому, стратегічним завданням культурної політики як на регіональному рівні, так і на загальнодержавному – залишається забезпечення реального доступу до культурних цінностей різним соціально-демографічним категоріям населення, приведення культурної інфраструктури в нормативне та функціонально-змістовне співвідношення, що виникають сьогодні у зв'язку з найбільш гострими соціальними та особистими проблемами в суспільстві.

Майбутнє регіональної культурної політики відрізняється високим ступенем невизначеності, і тому її прогнозування необхідно. Необхідність останньої обумовлена такими факторами:

- руйнуванням командно-адміністративної системи управління і втратою принципів старої системи взаємодії центра з регіонами;
- неузгодженням державних і регіональних структур управління у проведенні ринкових реформ;

---

⁷⁸ Закон України «Про національні меншини в Україні» // Відомості Верховної Ради України. -1992. - № 36. – Ст. 529.

⁷⁹ Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз.– К.: Знання України, 2002. - С. 57.

- деформацією системи інтересів (приватних, колективних, регіональних, державних) ;
- протиріччями між теоретичним і практичним застосування існуючих правових норм.

Необхідність формування регіональної системи культури та нової системи управління впливає з ситуації, яка склалася в економічній, кадровій та соціальній політиці. Ця ситуація характеризується зростанням матеріальних потреб культури, а фінансування цієї сфери все ще відбувається за залишковим принципом (розв'язання цієї проблеми в межах регіональної системи дозволяє розподіляти інтегровані засоби, які надходять з бюджету та інших джерел до складу єдиного регіонального фонду фінансування, найбільш раціонально та ефективно).

Необхідно констатувати, що ефективність правового регулювання регіональної культурної політики залежить від усунення характерних негативних тенденцій: ігнорування державою територіальних, економічних, етнопонаціональних та історичних особливостей регіонів, планування орієнтоване на соціально-економічний розвиток регіонів з урахуванням культурних потреб населення через бюджетні та інші фонди.

Не викликає заперечення потреба в сучасній та ефективній стратегії розвитку культурної політики в регіонах, здатної в сучасних умовах забезпечити збереження культурного потенціалу міста, села, селища, його модернізацію та подальший розвиток. Завдання останньої мають полягати у: підвищенні культурного і творчого потенціалу жителів; залучення до цінностей вітчизняної та світової культури; збереження історичної та культурної спадщини; забезпечення вільного доступу до національного надбання і культурних цінностей; вдосконалення і розширення культурно-дозвільної та культурно-освітньої роботи серед населення, поліпшення діяльності різних соціокультурних установ; стимулювання народної творчості, відновлення традицій творчих колективів, гуртків художньої самодіяльності, клубних об'єднань і дозвільних закладів для різних соціально-вікових категорій; посилення роботи з молоддю з метою виховання етичних, патріотичних, фізично-розвинених, духовно збагачених і високоосвічених громадян; надання підтримки різним видам і жанрам сучасної культури і мистецтва: літературі, музиці, живопису, театральному мистецтву тощо; розвиток інших напрямів, що включають: підтримку майстрів мистецтв і обдарованої творчої молоді, збереження і розвиток

народної художньої творчості; розвиток меценатства і спонсорства для фінансування культури.

Існує потреба у змістовних структурних змінах сфери культури, які б призвели до удосконалення всієї моделі та стилю управління. Відносини між органами управління державного, регіонального та місцевого рівня повинні будуватися на основі нових існуючих у світі моделей управління. Суть державної регіональної політики має полягати в переломі ідеології утриманства та залежності від державних органів влади, формування нових технологій соціально-культурного розвитку. Незалежність розвитку та реалізації регіональної культурної політики повинні бути підкріплені ресурсними можливостями, а саме, формуванням відповідних територіальних фондів культурного розвитку.

Реалізація зазначених вище завдань буде ефективною лише тоді, коли в їхній реалізації візьмуть участь усі зацікавлені сили у відродженні духовності, моральності підростаючого покоління, розвитку кращих регіональних культурних традицій.

Соціально-економічний стан суспільства, врахування сучасних тенденцій розвитку суспільних відносин у сфері культури, чітке визначення цілей та вибір оптимального правового регулювання, вдосконалення нормативно-правової бази, правова освіта громадян щодо власних культурних прав є сьогодні обов'язковими умовами ефективного правового регулювання духовної сфери.

1.3. Культурні права та свободи людини і громадянина: правові засади

Серед численних теоретичних і практичних проблем права однією з найактуальніших є проблема конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Загальновизнаним є те, що людина в державі має значну кількість прав і свобод. Будучи учасником багатоманітних суспільних відносин, людина використовує ці права для задоволення своїх потреб, здійснення певної мети. Права людини – вельми складне, багатоманітне поняття. З погляду юридичного змісту, право людини – це можливі норми поведінки, гарантовані юридичними нормами, а також етичними, політичними, культурними правилами і принципами.

Проблема забезпечення прав і свобод людини і громадянина завжди була в центрі уваги юридичної науки. Цій проблемі присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, юристів-практиків, зокрема: В. Авер'янов⁸⁰, В. Головченко⁸¹, М.Гуренко⁸², С. Гусарєв⁸³, О. Зайчук⁸⁴, Н. Карпачова⁸⁵, М.Козюбра⁸⁶, А. Колодій⁸⁷, В. Копейчиков⁸⁸, С. Комаров⁸⁹, Ю. Крегул⁹⁰, С.Лисенков⁹¹, О. Лукашо-

---

⁸⁰ Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Наукова думка, 2007. – 587 с.

⁸¹ Головченко В.В. Право в житті людини (статті). – К.: Оріяни, 2005. – 336 с.

⁸² Гуренко М.М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина: Монографія. – К.: Вид-во «Логос», 2001. – 218 с.

⁸³ Гусарєв С.Д. Теоретичні аспекти забезпечення правового статусу особистості в Україні // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. - № 1. – С. 39-44.

⁸⁴ Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н.М.Оніщенко, О.В.Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 424 с.

⁸⁵ Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Харків: Консум, 2001. – 464 с.; Карпачова Н.І. Перший Омбудсман України на захисті прав людини: Збірник документів. 1998-2006. – К.: «Азимут-Україна», 2007. – 714 с.

⁸⁶ Козюбра М.І. Права і свободи людини і громадянина у новій Конституції України // Адвокат. – 1996. - № 2.

⁸⁷ Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.

⁸⁸ Копейчиков В.В. , Сущук З.И. Реальный социализм: демократия, личность, права человека. – К.: Вища шк., 1983. – 152 с.

⁸⁹ Комаров С.А., Ростовщиков И.В. Личность. Права и свободы. Политическая система. – СПб.: Изд-во Юридического института (Санкт-Петербург), 2002. – 336 с.

⁹⁰ Крегул Ю.І. Права і свободи людини / Ю.І. Крегул, В.В. Ладиченко, В.І. Орленко.: Навчальний посібник. – К.: Книга, 2004. – 288 с.

ва⁹², М. Матузов⁹³, А. Олійник⁹⁴, Н.Оніщенко⁹⁵, В. Погорілко⁹⁶, П. Рабінович⁹⁷, В. Сіренко⁹⁸, В.Селіванов⁹⁹ тощо. Водночас, варто зазначити, що в сучасних наукових доробках вітчизняних і зарубіжних авторів щодо теоретичних основ і практичної реалізації саме культурних прав і свобод досліджень велось вкрай обмежено.

Права і свободи індивіда є його соціальними можливостями, що детермінуються економічними та культурними умовами життєдіяльності суспільства й законодавчо закріплюються державою. У правах і свободах відображаються норми свободи, що об'єктивно визначаються станом розвитку суспільства; забезпечується самовизначення особи; встановлюються умови реального використання соціальних благ у різноманітних сферах особистого, політичного, економічного, соціального та культурного життя¹⁰⁰.

Основні права і свободи – зазначає П. Рабінович, – це певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем роз-

---

⁹¹ Лисенков С.Л. Соціальна та особиста цінність культурних прав і свобод громадян // Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників органів внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – С. 62-66; Лисенков С.Л. Культурні права // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2001. – Т. 3. – С. 431-432.

⁹² Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 573 с.

⁹³ Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия: Теоретическое проблемы субъективного права. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – 292 с.

⁹⁴ Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.

⁹⁵ Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми реалії, перспективи: Монографія / Відп. ред. академік НАН України Ю.С. Шемшученко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 320 с.

⁹⁶ Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. – К.: Ін Юре, 1997. – 52 с.

⁹⁷ Рабінович П.М. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції // Український часопис прав людини. – 1995. - № 1. – С. 14-22; Рабінович П. Права людини як цінність соціальної культури людства // Право та культура: теорія і практика / Міжнародно науково-практична конференція (м. Київ, 15-16 травня 1997 р.). – К., 1997. – С. 92-96; Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.; Рабінович П.М. Соціальна сутність прав людини (у світлі потребового підходу) // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. – К.: ІДіП, 2005. - С. 4-7.

⁹⁸ Сіренко В.Ф. Реальность прав советских граждан. – К.: Наукова думка, 1983. – 140 с.

⁹⁹ Селіванов В. Приватно-правові засади концепції державної політики захисту прав і свобод людини в Україні // Право України. – 1997. - № 10. – С. 8-18.

¹⁰⁰ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 89.

виту людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей. Основні права і свободи людини принципово відрізняються від інших прав у декількох аспектах. Вони характеризуються тим, що: а) належать кожній людині тільки через її людську природу; б) у визначених законом межах вони є невід'ємними і невідчужуваними; в) їхній зміст і обсяг залежить від можливостей суспільства; г) всі їх застосовують у рівній мірі. У найбільш загальному вигляді права і свободи розглядають, як: а) встановлені свободи; б) потреби й інтереси; в) вимоги про надання певних благ; г) особливий вид існування моралі¹⁰¹.

Права людини є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їхніх зв'язків, координації їхньої діяльності, запобігання протиріч, протиборства, конфліктів. По своїй суті вони нормативно формують ті умови й способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства, держави. Ці нормативи засновані на принципі волі, рівності, справедливості. Такі права як право на життя, свободу, повагу, недоторканність особи, волевиявлення думок, право на участь у політичних процесах, у культурному житті країни, є необхідними умовами влаштування життя людини в цивілізованому суспільстві й повинні бути беззастережно визнані й захищені державою¹⁰².

Права людини, зазначає Ю. Крегул, є однією із найвищих культурних цінностей, оскільки вони ставлять особу в центр усіх процесів суспільного розвитку, визначають її свободу і рівноправність. В ідеї прав людини втілюється все багатство гуманітарного мислення – політичного, правового, морального, релігійного, соціокультурного¹⁰³.

Отже, права людини – це різновид суб'єктивних прав особи, яким властиві певні особливості. Ці особливості зводяться до прав людини, що мають природний характер і виникають внаслідок самого факту народження людини. Їхній зміст детермінується умовами соціально-економічного, політичного і культурного розвитку суспільства; вони опосередковують особисті відносини не тільки з державою, а і з міжнародним співтовариством; механізм захисту прав людини охоплює не тільки

---

¹⁰¹ Рабінович П.М. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції // Український часопис прав людини. – 1995. - № 1. – С. 16-17.

¹⁰² Проблемы общей теории права и государства: Ученик для вузов / Под. общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2004. – С. 217.

¹⁰³ Крегул Ю.І. Права і свободи людини / Ю.І. Крегул, В.В. Ладиченко, В.І. Орленко.: Навчальний посібник. – К.: Книга, 2004. – С. 11.

засоби внутрідержавного, але і міжнародного захисту. З погляду вдосконалення особи, право людини забезпечує мо і в цілях всього суспільства.

Особливість прав людини як феномену суспільного життя полягає в тому, наголошує Н. Шукліна, що вони виникли і розвиваються в різних регіонах світу в різні часи та об'єктивуються відповідним рівнем розвитку продуктивних сил, культури, філософії, релігії, права, суспільного світогляду, моралі, котрі визначають характер тієї чи іншої цивілізації¹⁰⁴.

У сучасному розумінні, права людини – це невід'ємна властивість, найбільш суттєві можливості поведінки та розвитку людини, які визначають норми його свободи.

Проблема свободи досить складне категоріальне поняття як з філософської, так і з юридичної точки зору. В. Дудченко зазначає, що головна складність проблеми свободи полягає в тому, що при її вирішенні переплітаються теорія з постулатами, з певними вимогами. Вимогами того, щоб людина була відповідальною за свої вчинки і призводить до ускладнення цієї проблеми, а відтак, збіг й взаємна заміна понять свободи і відповідальності мають свої вагомні та глибокі підстави¹⁰⁵. Свобода особи – це відсутність експлуатації та пригноблення, дискримінації та переслідувань, можливість здійснення вчинків відповідно до справжнього волевиявлення людини в межах, передбачених демократичним законодавством.

Кожна держава повинна створювати такі передумови, щоб природні права людини як норми можливої поведінки особи були нею закріплені. Це дасть можливість реалізувати ідею, законодавчо закріпити її. Права і свободи людини мають певні рамки, тому слід пам'ятати, що свобода однієї людини закінчується там, де починається свобода іншої. Норми свободи мають бути чітко регламентовані, легітимовані і однозначно визначені¹⁰⁶.

Права та свободи людини і громадянина – це пов'язані між собою, забезпечені Конституцією та іншими законами України можливості: користуватися та розпоряджатися економічними, політичними, правовими,

---

¹⁰⁴ Шукліна Н.Г. Історичний розвиток концепції прав людини: причини, значення, періодизація // Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти. Матеріали XIII історико-правової конференції (м. Чернівці, 20-22 травня 2005 р.). – Чернівці: Рута, 2005. – С. 106.

¹⁰⁵ Дудченко В. Свобода - буттєва передумова прав людини // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. – К.: ІДіП, 2005. - С. 25.

¹⁰⁶ Філік Н. Громадянське суспільство та проблема захисту прав людини // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 8. – С. 61.

культурними та іншими соціальними цінностями, благами; користуватися свободою дій і поведінки у межах закону; визначати на основі закону свої дії та вчинки інших людей і громадян ¹⁰⁷.

В основу визначення прав та свобод людини і громадянина в Конституції покладено поняття людської гідності, її соціального блага. При цьому важливо, що Конституція України розглядає людину як найважливішу цінність, а права людини – як велику цінність для самої людини.

Поняття права та свободи людини і громадянина України пов'язане з загальнолюдськими цінностями, і цей зв'язок має такий зміст: людина як найважливіша цінність; права людини як можливості користуватися соціальними цінностями; права людини як самостійна цінність ¹⁰⁸.

У сучасній парадигмі розвитку суспільства саме культура розглядається як джерело, що стимулює соціально-економічний прогрес як чинник, що обумовлює та забезпечує нову якість життя як засіб забезпечення національного духу. Зростає усвідомлення того, що: раціональне використання «вільного часу» сприяє формуванню високої духовності, задоволенню потреб та інтересів людей у спілкуванні, творчому розвитку; правильна організація культурного відпочинку може змінити соціальне напруження, навіть перевести його в безпечніше русло; питома вага культури зростає в системі цінностей людей, їхньої життєдіяльності.

Право людини на розвиток і реалізацію своїх творчих здібностей, доступ до культурних надбань і практики збереження культурно-історичної спадщини, визначається як культурне право людини. На жаль, вітчизняні дослідження з цієї проблематики обмежуються тільки визначенням понять культурних прав, а природа, властивості, реалізація даного феномена вивчені недостатньо.

О. Скакун визначає культурні права, як можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, доступ до духовних досягнень людства, їхнє засвоєння, використання та участь у подальшому розвитку ¹⁰⁹.

А. Колодій та А. Олійник визначають культурні права як можливості доступу людини до духовних цінностей свого народу (нації) та людства ¹¹⁰.

---

¹⁰⁷ Головченко В.В. Право в житті людини (статті). – К.: Оріяни, 2005. – С. 9.

¹⁰⁸ Там само. – С. 10.

¹⁰⁹ О.Ф.Скакун. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – С.182.

¹¹⁰ Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 167, 207.

П. Рабінович зазначає, що серед класифікації людських прав, яка була у свій час запропонована, на рівні з фізичними, особистісними правами стоять і культурні права, реалізація яких задовольняє потреби людини в доступі до культурних надбань свого народу та інших народів у її самореалізації шляхом створення різноманітних цінностей культури ¹¹¹.

С. Лисенков запропонував визначення культурних прав як групи конституційних прав і свобод людини і громадянина, спрямованих на забезпечення культурних і духовних потреб особи. В Україні до цих прав належать право на освіту (стаття 53 Конституції) та свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (стаття 54 Конституції) ¹¹².

Проблематика прав людини, як зазначає В. Шаповал, пов'язується зі змістом галузі конституційного права, зокрема з конкретним змістом самої конституції ¹¹³. Це стосується як теорії, так і практики прав людини. Відомі вчені І. Бородін, В. Копейчиков та інші також визначають культурні права, виходячи тільки з чинних конституційних норм і критеріїв ¹¹⁴.

В. Акуленко розглядає культурні права людини, громадянина і народу як можливості, гарантовані державою щодо збереження й розвитку національно-культурної самобутності, доступу до матеріально-духовних надбань людства, їхнє засвоєння й використання, здобуття освіти, користування вітчизняною спадщиною, мистецтвом, літературою, занять науковою, технічною та художньою творчістю, участі в культурному житті суспільства ¹¹⁵.

На думку С. Бобровник, культурні права – це можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення.

---

¹¹¹ Рабінович П.М. Соціальна сутність прав людини (у світлі потребового підходу) // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. – К.: ІДіП, 2005. – С. 5; Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навчальний посібник. Вид. 9-е, зі змінами. – Львів: Край, 2007. – С. 13; Рабінович П. Права людини як цінність соціальної культури людства // Право та культура: теорія і практика / Міжнародно науково-практична конференція (м. Київ, 15-16 травня 1997 р.). – К., 1997. – С. 94; Рабінович П.М. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції / Український часопис прав людини. – 1995. – С. 19.

¹¹² Лисенков С.Л. Культурні права // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2001. – Т. 3. – С. 431.

¹¹³ Шаповал В.М. Роль Конституційного суду України в захисті прав людини // Україна: права людини в перехідний період. – С. 27.

¹¹⁴ Основи конституційного права України: Підручник / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – С. 48; Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації // Право України. – 2001. - № 12. – С. 33.

¹¹⁵ Акуленко В.І. Культурні права людини, громадянина і народу // Пам'ятки України. – 2003. - № 3. – С. 7.

Серед них – право на освіту; свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості; право на результати інтелектуальної діяльності; право на свободу думок і слова; право на інформацію; свобода світогляду та віросповідань.

Саме ця група прав безпосередньо впливає на рівень духовного розвитку особи та забезпечує необхідні умови щодо створення і використання духовних досягнень людства. За своєю суттю культурні права є нормами духовності, які держава гарантує особі з урахуванням умов життя та діяльності громадян і суспільства.

Духовні права забезпечують: можливість отримання певного рівня освіти; захист інтелектуальної власності громадян; розвиток наукових і технічних досліджень; свободу особи від ідеологічного контролю; право самостійно визначати для себе систему моральних і духовних цінностей; можливість отримувати повну, неупереджену, об'єктивну інформацію; свободу світогляду та віросповідання; гарантоване використання досягнень як національної, так і світової культури ¹¹⁶.

До культурних прав належать право на освіту, творчість, користування результатами наукового прогресу, доступу до культурного життя, можливість розвитку національної культури, мови тощо. Культурні права гарантують духовний розвиток особистості, допомагають кожному індивіду стати корисним учасником політичного, духовного, соціального і культурного прогресу ¹¹⁷.

Культурні права закріплені на рівні ООН, на європейському рівні, на рівні конституцій та підзаконних актів багатьох країн ¹¹⁸.

Поняття «культурне право» виникло як продовження й поглиблення загальної концепції прав людини й широко пропагується сьогодні не лише світовою культурно-мистецькою громадськістю, а й такими авторитетними міжнародними організаціями, як ЮНЕСКО. Приміром, культурні права – це невід'ємна складова прав людини, які є універсальними, неподільними й взаємозалежними. Необхідною умовою розвитку творчої різ-

---

¹¹⁶ Бобровник С.В. Роль сучасної держави у забезпеченні основних прав і свобод людини // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 57-58.

¹¹⁷ Порівняльне правознавство (правові системи світу): Монографія / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – С. 63.

¹¹⁸ Буроменський М.В. Відповідність українського законодавства пакту про економічні, соціальні та культурні права // Україна: права людини в перехідний період / Під ред. В.І. Євінтова. – К.: Сфера, 2001. – С. 121-134.

номанітності є реалізація в повному обсязі культурних прав, як їх визначено в статті 27 Загальної декларації прав людини і статтях 13 і 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Відповідно кожна людина повинна мати можливість для самовиявлення, творчості й поширення своїх творів будь-якою мовою за своїм вибором, зокрема своєю рідною мовою; кожна людина має право на якісну освіту й професійну підготовку в умовах цілковитого шанування її культурної самобутності; кожна людина повинна мати можливість брати участь у культурному житті за власним вибором і додержуватися своїх культурних традицій у межах, що визначаються дотриманням прав людини й основних свобод¹¹⁹.

І. Шумак зазначає, що нечіткість системи культурних прав і свобод людини обумовлена тим, що конституційні права людини реалізуються в певних сферах суспільного життя, котрі часто взаємно перетинаються¹²⁰.

Самостійною групою конституційних прав і свобод людини і громадянина в системі права є культурні права й свободи. У найбільш загальному розумінні ці права, за своєю суттю, є мірою духовності, яку гарантує особі держава із урахуванням умов життя й діяльності громадян, суспільства і держави.

За своїм змістом культурні права і свободи – це суб'єктивні права людини в культурній (духовній, ідеологічній) сфері, це – певні можливості доступу до духовних здобутків свого народу і всього людства, їх засвоєння, використання й участі в подальшому їхньому розвитку¹²¹.

Утвердження і забезпечення права людини на освіту в будь-якій країні є одним із найважливіших обов'язків держави. Це зумовлено тим, що освіта в сучасному глобалізаційному та інформатизованому світі все більше стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської особистості, збільшення поваги до прав і свобод людини. Сьогодні цілком очевидно, що без необхідної освіти людина не зможе забезпечити собі належних умов життя і реалізуватись як особистість, а також усвідомити і захистити свої права. Високий рівень освіченості населення є важливим чинником,

---

¹¹⁹ Акуленко В.І. Імплементация міжнародно-правових норм у внутрішнє право України у сфері охорони культурної спадщини // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – С. 462.

¹²⁰ Шумак І. Духовні права і свободи людини – права людини нового покоління // Право України. – 2005. – № 2.- С. 85.

¹²¹ Кругул Ю.І. Права і свободи людини / Ю.І. Кругул, В.В. Ладиченко, В.І. Орленко.: Навчальний посібник. – К.: Книга, 2004. – С. 162.

що позитивно впливає на створення сприятливих умов для повної реалізації прав і свобод людини та громадянина ¹²².

Ю. Соколенко до культурних прав і свобод людини відносить право на освіту (дошкільну, загальну середню, позашкільну, професійно-технічну та вищу) ¹²³.

Право громадян на освіту забезпечується:

- розгалуженою мережею навчально-виховних закладів, які можуть бути як державними, так і приватними;
- системою наукових установ, закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів;
- відкритим характером навчально-виховних закладів;
- створення умов для вільного вибору профілю навчання відповідно до їхніх інтересів та уподобань;
- різними формами навчання – очною, заочною, вечірньою, дистанційною ¹²⁴.

За Законом України «Про освіту» ¹²⁵, що є базовим в освітній галузі, освіта розглядається як основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, вона є пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку людини.

Мета освіти, наголошує К. Романенко, сформована на основі залучення соціального змісту права на освіту, орієнтована на розвиток талантів, розумових і фізичних здібностей людини; виховання високих моральних якостей; формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору; підвищення освітнього рівня і збагачення культурного потенціалу народу ¹²⁶.

На думку В. Журавського, державна політика у сфері освіти в Україні спрямована на реформування освітньої галузі на національних традиціях з урахуванням світових освітніх тенденцій та економічних можливостей держави з метою забезпечення всебічного розвитку людини як особисто-

---

¹²² Там само. – С. 162.

¹²³ Соколенко Ю. Поняття культурних прав і свобод людини та громадянина // Право України. - 2005. - № 2. - С. 30.

¹²⁴ Крегул Ю.І. Права і свободи людини / Ю.І. Крегул, В.В. Ладиченко, В.І. Орленко.: Навчальний посібник. – К.: Книга, 2004. – С. 163-164.

¹²⁵ Закон України «Про освіту» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 34. - Ст. 451.

¹²⁶ Романенко К. Соціальний та юридичний аспекти змісту права на освіту в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 9. – С. 60.

сті, найвищої цінності суспільства, розвитку її таланту, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу¹²⁷.

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку українського суспільства культурним правам належить не остання роль, про це свідчить низка нормативно-правових актів, які визначають культурні права і свободи людини. Основний нормативно-правовий акт, який визначає культурні права і свободи людини є Конституція України. Згідно з Конституцією України кожна людина має право: на вільний і всебічний розвиток своєї особистості; кожен має право користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; держава гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової й технічної творчості; захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності¹²⁸.

Культурні права і свободи людини визначено в «Основах законодавства України про культуру», серед яких:

- свобода творчості (держава гарантує свободу творчості, вільний вибір видів культурної діяльності. Втручання у творчий процес, цензура у сферу твоєї діяльності не допускається. В Україні створюються умови для розвитку літературної та художньої критики, інших форм об'єктивної оцінки історико-культурних процесів);

- вільний вибір будь-якого виду культурної діяльності, засобів і сфер застосування творчих здібностей та самостійне визначення долі своїх творів (діяльністю у сфері культури є: створення, розповсюдження і популяризація творів літератури та мистецтва; збереження та використання культурних цінностей; естетичне виховання; організація спеціальної освіти, відпочинку і дозвілля громадян);

- здійснення професійної діяльності (держава створює умови для здійснення професійної творчої діяльності в галузі літератури, театрального, музичного, хореографічного, циркового, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтв, архітектури, кінематографії, журналістики,

---

¹²⁷ Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 29.

¹²⁸ Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.

дизайнерської, науково-дослідної та іншої діяльності, спрямованої на розвиток культури) та аматорської діяльності на індивідуальній чи колективній основі, самостійно чи за допомогою будь-яких форм посередництва (для задоволення потреб громадян у самодіяльній творчості, організації їхнього відпочинку та дозвілля створюються клуби, аматорські об'єднання, гуртки і студії за інтересами, культурні центри, парки культури та відпочинку, інші культурно-освітні заклади);

- створення закладів, підприємств і організацій культури (в Україні гарантується розвиток мережі різних за видами діяльності та формою власності закладів, підприємств та організацій культури: театрів, філармоній, професійних творчих колективів, кіностудій, організацій телебачення, радіомовлення, кіновідеопрокату, видавництва, редакцій, музеїв, художніх галерей (виставок), бібліотек, архівів, клубних закладів, кінотеатрів, цирків, парків культури та відпочинку, навчальних закладів і наукових установ, позашкільних закладів естетичного виховання і дозвілля дітей та юнацтва, дизайнерських, реставраційних центрів і майстерень, історико-культурних, архітектурних заповідників, заповідних територій тощо);

- об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, які діють у сфері культури; (громадяни мають право за своєю ініціативою утворювати творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації та інші громадські об'єднання, в тому числі міжнародні. Діяльність громадських об'єднань у сфері культури регулюється законодавством України та статутами (положеннями) цих об'єднань. Держава охороняє права та законні інтереси громадських об'єднань у сфері культури, сприяє створенню умов для виконання ними статутних завдань);

- збереження і розвиток національно-культурної самобутності, народних традицій та звичаїв (держава створює умови для розвитку культур усіх національних меншин, які проживають на території України, сприяє залученню їх до спільного процесу творення культурних цінностей. Громадяни будь-якої національності мають право: зберігати, розвивати і пропагувати свою культуру, мову, традиції, звичаї та обряди; утворювати національно-культурні товариства, центри, створювати заклади культури і мистецтва та навчальні заклади, засновувати засоби масової інформації та видавництва);

- доступ до культурних цінностей (до культурних цінностей належать об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне,

етнографічне та наукове значення. Унікальні цінності матеріальної та духовної культури, а також культурні цінності, що мають виняткове історичне значення для формування національної самосвідомості українського народу, визнаються об'єктами національного культурного надбання і заносяться до Державного реєстру національного культурного надбання);

- захист інтелектуальної власності (твори літератури та мистецтва є інтелектуальною власністю їхніх творців. Захист права на інтелектуальну власність, охорона авторських прав регулюються спеціальним законодавством і нормами міжнародного права);

- здобуття спеціальної освіти (громадяни мають право вільного вибору профілю спеціальної освіти в галузі культури та форми навчання. Держава відповідно до соціально-економічних, національно-культурних потреб забезпечує розвиток у сфері культури, мережі навчальних закладів, закладів підвищення кваліфікації, наукових установ, створює умови для самоосвіти ¹²⁹).

Необхідно відзначити низку законодавчих актів, які також визначають культурні права і свободи людини, зокрема це Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу», «Про національний архівний фонд та архівні установи», «Про архітектурну діяльність», «Про охорону культурної спадщини», «Про народні художні промисли», «Про національні меншини в Україні» та низка указів Президента та постанов Кабінету Міністрів.

М. Ентін зазначає, що права та свободи людини і громадянина – це гарантовані Конституцією та іншими законами можливості користуватися та розпоряджатися економічними, політичними, правовими, культурними, духовними, соціальними цінностями та благами; користуватися свободою дій і поведінки у межах закону ¹³⁰.

Необхідно зазначити, що Конституція України охопила всі визначальні напрями світового демократичного процесу, визнавши рівність прав людей незалежно від статі, мови, релігії, соціального чи іншого стану, політичних та інших переконань, гарантує всім без винятку рівність конституційних прав і свобод, а також рівність усіх перед законом. Конституція гарантувала кожній людині право на вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23), а також заборонила привілеї чи обмеження за будь-

---

¹²⁹ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

¹³⁰ Энтин М.Л. Международные гарантии прав человека: опыт Совета Европы. – М.: Издательство МНИМП, 1997. - С. 35.

якими ознаками (ст. 24). Вона визнала право кожної людини на життя, свободу, особисту недоторканність¹³¹.

У Конституції України як і в програмних міжнародних актах у сфері захисту прав людини (Загальній декларації прав людини, конвенції про захист прав людини та основних свобод) визначені шляхи реалізації багатьох прав та основних свобод людини, закладені гарантії соціальних, майнових, культурних, політичних прав¹³².

Культурні права і свободи громадян в Україні, як і інші види основних прав, гарантуються конституційними гарантіями, що мають найвищу юридичну силу. Пріоритетним видом гарантій культурних прав є норми-принципи, які забезпечують усі без винятку види прав і свобод громадян України. Це принципи невідчужуваності та непорушності (ст. 21), невичерпності, гарантованості та нескасованості, недопустимості звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст.22), їх рівності, неприпустимості зворотної дії закону або іншого нормативно-правового акта в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи (ст. 58), презумпції невинуватості (ст. 62), рівності усіх громадян (ст. 21) тощо. Вони виступають як керівні ідеї гарантування і містять конституційні рекомендації, директиви або пряму вказівку щодо встановлення законодавчого регулювання у сфері культурних прав і свобод¹³³.

Отже, важливим засобом захисту прав і свобод людини є гарантії. Вони являють собою систему норм, принципів і вимог, які забезпечують процес дотримання прав і законних інтересів людини¹³⁴.

Призначення гарантій є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності. Ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загально правових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності

---

¹³¹ Конституція незалежної України: Навчальний посібник / Кол. авторів; За ред. В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. – С. 148-149.

¹³² Михайлюк О. Про правове забезпечення конституційних гарантій прав і свобод людини в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 9. - С. 55.

¹³³ Соколенко Ю. Гарантії культурних прав і свобод громадян України // Право України. – 2004. - № 2. – С. 34.

¹³⁴ Пащук Т. Концепція юридичних засобів до загальнотеоретичної характеристики // Юридична Україна. – 2004. - № 8. – С. 11; Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. – К.: Атіка, 2007. – С. 362-377.

механізмів реалізації законоположень, ступеня правової свідомості, правової культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому та наявності високоефективного органу конституційного контролю ¹³⁵.

Гарантовані державою культурні права і свободи є вельми проблемними в їхній реалізації. Існуючий стан культурної сфери в Україні спричинив не тільки проблеми реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку і підтримки національної культури в цілому. В усі часи в багатьох країнах світу національна культура означала передусім світогляд і систему цінностей, тобто той духовний і моральний фундамент, на якому виростає будь-яка особистість, зі своєю унікальною індивідуальністю та, з іншого боку, зі своєю міцною національною ідентичністю. Саме національна культура, у першу чергу, визначає унікальний образ будь-якої країни та її народу в багатоманітній мозаїці вселюдської цивілізації.

Питаннями національної культури та захисту культурних прав громадян України значну увагу приділяє Уповноважений з прав людини Н. Карпачова. У щорічній доповіді Н. Карпачова зазначає, що незначна кількість звернень до Уповноваженого з проблем культурних прав є наслідком більшою мірою соціально-економічної кризи, через яку унеможливлується реалізація культурних прав. Пані Н. Карпачова, усвідомлюючи, що духовність народу, збереження його культурної спадщини є ознакою цивілізованості і демократичності будь-якої держави, завдяки зверненням громадян, а також перебуваючи в регіонах знайомиться з проблемами культури, збереженням і відновленням духовних і культурних цінностей, пам'яток історії, вивчає актуальні проблеми закладів культури – бібліотек, музеїв, театрів, а також окремих митців ¹³⁶.

Стан культурних прав і свобод людини в українській державі характеризується такими даними. Протягом 1990-х років у селах і містах України припинили існування тисячі культурних закладів – будинків культури, клубів, бібліотек, кінотеатрів. Масові бібліотеки донедавна майже не поповнювалися новими книжками й часописами, тому в їхніх

---

¹³⁵ Бобровник С.В. Роль сучасної держави у забезпеченні основних прав і свобод людини // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 65.

¹³⁶ [Http://www.ombudsman.kiev.ua](http://www.ombudsman.kiev.ua); Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини // Право України. – 2008. - № 6. – С. 4-8.

фондах і досі кількісно переважають заідеологізовані видання радянських часів. Відсутність профінансованих державою бібліотечних замовлень на українські книжки у 1990-х роках також підірвала українське книговидавництво, а падіння платоспроможного попиту та брак податкових пільг для видавців заледве не знищили українську книжку остаточно.

Успадкована мережа державних і комунальних закладів культури (театрів, музеїв, бібліотек, парків, клубів і будинків культури, шкіл мистецтв, спеціальних закладів культурно-мистецького профілю) знаходиться в досить низькому технічному стані, потребують капітального ремонту. Не буде помилкою визнання того, що саме ці соціокультурні інститути є установами – діяльністю яких направлена на задоволення потреб різних верств населення в різних видах відпочинку, іншими словами – реалізацію культурних прав громадян. Однією з проблем реалізації культурних прав людини є надзвичайно низький рівень оплати праці працівників культури, відсутність передбачених законодавством пільг. Суттєвою проблемою залишається забезпечення доступу населення до культурно-мистецьких цінностей. Особливо помітно знижується культурний рівень сільського населення. Відчутно посилюються процеси духовної деградації суспільства¹³⁷.

Відкритим залишається питання щодо дієвої державної політики у сприянні недержавному сектору в культурі, створення для нього сприятливих податкових умов. В Україні практично не діють такі прийняті як у цивілізованому світі ефективні механізми підтримки культурних і мистецьких проектів, як конкурсне надання грантів, немає цілісної законодавчої бази для неприбуткових культурних організацій¹³⁸.

Систематичне невиконання або ігнорування органами державної влади законодавчих актів у сфері культури, які стосуються фінансування культури, значні порушення органами державної влади конституційних прав громадян, невідповідність українського законодавства міжнародно-правовим зобов'язанням у частині гарантованого доступу до культурних цінностей, що проявляється у скороченні мережі закладів культури і зниженні якості культурних послуг, недосконалість галузевого законодавства у сфері культури, деякі сфери діяльності в галузі культури досі перебувають поза межами законодавчого регулювання, недостатня інформаційна

---

¹³⁷ Щенникова Л.В. Культура и право. – М.: Росс. право, 1992. – С. 122-124.

¹³⁸ Культурна політика в Україні: Пріоритети, принципи та шляхи реалізації // Інформаційно-аналітичні та довідкові матеріали до парламентських слухань. - Київ. - 4 квітня 2005 р.

та правова обізнаність з чинним законодавством, недотримання норм законодавства України про культуру та невідповідність деяких його положень європейським нормам у цій галузі – все це призводить до порушення згаданих вище прав людини.

Необхідно зазначити, що останні роки було зроблено перші кроки на шляху до адаптації сфери культури до нових соціально-економічних умов: розроблено та ухвалено низку нових нормативно-правових актів, створено відповідні умови для функціонування закладів культури, підприємств, установ та організацій культурної сфери, відбулися значні зміни в системі підготовки кадрів, однак на сьогодні сфера культури й досі перебуває у стані, що не повною мірою задовольняє потреби культурного та духовного відродження українського народу. Відсутність умов для творчого розвитку особистості, забезпечення інформаційних потреб, організації змістовного дозвілля, недостатня початкова мистецька освіта реально обмежує конституційне право людини на задоволення культурних потреб, вільний розвиток особистості.

Для реалізації культурних прав в Україні доцільно впроваджувати повне бюджетне утримання чи значне датування соціокультурних інститутів: публічні та спеціальні бібліотеки; музеї, заповідники, парки, заклади культури клубного типу, школи естетичного виховання; театри та академічні мистецькі колективи.

Досконалість реалізації культурних прав потребує складання переліку тих культурних прав, які не вдається захистити існуючими засобами. Це допоможе споживачам позначити й прояснити чинні норми як міжнародного, так і національного законодавства щодо захисту культурних прав, як вони сформульовані в різних деклараціях і угодах. Не останнім є і удосконалення самого механізму захисту культурних прав людини.

Однак в умовах відкритого, демократичного суспільства з ринковою економікою державна підтримка культури дає реальний результат лише за умови законодавчого забезпечення культурних прав і податковими пільгами в культурній сфері.

Такі права, як право на життя, недоторканність особи, волю думок, право на участь у культурному житті країни, є необхідними умовами існування людини в сучасному цивілізаційному суспільстві й повинні беззаперечно визначатися й охоронятися державою. Тим більше, що історія нашої країни має приклади серйозних порушень прав людини, які часто виправдувалися культурними міркуваннями. Ці порушення містили в собі

незаконне обмеження волі, переслідування й убивства творчих діячів, журналістів, викладачів, вчених, членів релігійних груп і представників рухів національних меншин, свідоме знищення нерухомої культурної спадщини, знищення або незаконне переміщення культурно-історичної спадщини, обмеження волі слова й волі культурного вираження й багато інших дій, що підривають основи культурного різноманіття в державі.

Необхідно зазначити, що і практичні питання не тільки реалізації, а й захисту культурних прав визнані заслуговують на досить серйозну увагу. Байдушність владних структур усіх рівнів до проблем задоволення культурних потреб широких верств населення, вільного розвитку особистості кожного громадянина, хронічне недофінансування закладів культури, перепрофілювання і ліквідація кінотеатрів, клубів та інших соціокультурних інститутів – призводить до непопулярності професії працівника культури, втрати кращих фахівців цієї галузі.

Основні принципи державної культурної політики, які гарантують культурні права громадян, зокрема – забезпечення свободи творчості, створення умов для активної участі громадян, особливо молоді, в художній творчості; доступу до культурного надбання; захист і збереження культурної спадщини як основи національної культури; визнання культури одним із головних чинників самобутності української нації та національних меншин, що проживають в Україні; забезпечення активного функціонування української мови в усіх сферах культурного життя держави; турбота про розвиток традиційних культур корінних народів і національних меншин України в їхньому різноманітті та взаємовпливові; забезпечення єдності й цілісності національного культурного простору як одного з найважливіших консолідуючих чинників у справі формування української нації; захист інтелектуальної власності, авторських і суміжних прав; забезпечення державної підтримки та сприятливого правового й господарського режиму для культурно-мистецьких організацій, об'єднань, окремих митців незалежно від виду культурної діяльності, організаційних форм і форм власності, не можуть стати в нагоді громадянам без досконалого механізму реалізації їхніх юридичних гарантій.

Не слід забувати про те, що культурні права це є не тільки юридична форма розповсюдження і поглиблення знань, але і спосіб затвердження інтелігентності, вихованості, освіченості, формування висококультурної особистості.

Сучасна демократична держава не повинна обмежуватися тільки гарантуванням свободи творчості, не втручаючись у мистецькі процеси, чи традиційною охороною пам'яток та іншої культурної спадщини народу – вона має дбати про все різноманіття творчих проявів у суспільстві, про збереження й збагачення всього культурного, духовного потенціалу, про якнайширший доступ до нього не тільки окремим соціальним верствам населення, а всім соціально-віковим категоріям споживачів культурних послуг.

Вітчизняній громадськості, державним діячам, політикам, вченим, необхідно звернути увагу на сучасний світовий досвід реалізації культурних прав. Цей досвід включають: заохочення громадян до участі у творчому і культурному житті, визнання необхідності особливого зосередження на втіленні існуючих міжнародних інструментів захисту прав людини, таких як Всесвітня декларація про права людини, Міжнародна угода про економічні, соціальні та культурні права та ін.; створення умов через державну та муніципальну культурну політику для розвитку творчості на місцях і участь у культурному житті; пропаганда та поліпшення прав митців, творчих працівників і зміцнення їхніх позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках; сприяння культурному і мовному розмаїттю шляхом розвитку комунікаційної мережі, включаючи радіо, телебачення та інформаційні технології, що служать задоволенню культурних потреб населення; заохочувати орієнтацію радіо, телебачення, преси та інших ЗМІ на культурні питання; виділяти більш значні державні та місцеві фінансові ресурси, заохочувати спонсорську, благодійну допомогу на розвиток культури.

Значна увага в країнах Євросоюзу приділяється ролі культури у процесах соціальних перетворень. Слід зазначити, що ефективність культурного сектора забезпечується шляхом розробки та реалізації культурно-дозвіллевих програм для різних соціально-вікових категорій (діти, підлітки, люди похилого віку, інваліди, представники національних меншин тощо).

Ефективність і повнота використання людиною і громадянином гарантованих державою можливостей потребують значного підвищення якості законодавства, формування високого рівня правової культури, вдосконалення діяльності державного апарату, органів місцевого самоврядування, їхніх службових і посадових осіб, громадських організацій, що за законом покликані забезпечувати реалізацію конституційних прав і свобод людини.

Ситуація, яка склалась в Україні, потребує визначення основних чинників духовної кризи суспільства, виявлення причин його деморалізації та впливу на стан духовної сфери. Адже без міцних і несхитних духовних засад не побудувати сучасної демократичної держави, складовою якої є захист і реалізація культурних прав і свобод людини.

Соціально-економічні та політичні перетворення останніх років досить суттєво вплинули в цілому на розвиток вітчизняної культури. В цих умовах поширеною стала думка про «занепад української культури», хоча насправді можна говорити лише про господарчий занепад державно-комунальної «галузі культури», цілком залежної від бюджетного фінансування. Складні і суперечливі процеси, які відбувалися в культурі, не завжди підтримувалися відповідними законодавчими та господарчими акціями держави ¹³⁹. Законодавча основа, яка була сформована за перші роки незалежності України, не завжди відповідає існуючим потребам, які існують в сфері культури. Частина нормативно-правових актів, які ухвалювалися наспіх, містить здебільшого безсистемний характер, що призводить їх до внутрішніх і комплексних протиріч. У період переходу до нових форм політичного та економічного устрою потребує кардинального реформування значна кількість нормативно-правових засад, які регулюють суспільні відносини в культурній сфері.

Законодавче поле галузі культури в Україні, порівняно з іншими європейськими державами, досить широке і строкате – специфіковане в окремих галузях. Воно складається з численних законів і нормативно-правових актів, ухвалених Верховною Радою України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, постанов, рішень та інструкцій відповідних міністерств і відомств, рішень органів місцевого самоврядування. Загалом Верховною Радою України ухвалено значну кількість законів, що прямо чи опосередковано стосуються сфери культури. Водночас, чинне українське законодавство в галузі культури можна оцінити загалом як різномірне і позбавлене концептуальної цілісності.

Політична нестабільність актуалізувала не тільки проблеми збереження, підтримки та розвитку національної культури, а й проблеми реалізації культурних прав і свобод людини. Згідно з Конституцією України кожна людина має право: на вільний і всебічний розвиток своєї особистості; кожен має право користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелек-

---

¹³⁹ Культурна політика: методологічні, правові, економічні проблеми. Збірник наукових праць. - Київ, УЦКД Мінкультури України, 1995. – С. 26.

туальної, творчої діяльності; держава гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості; захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності¹⁴⁰.

Гарантовані державою культурні права і свободи є вельми проблемними в їхній реалізації. Насамперед відбувається систематичне порушення державою конституційних прав громадян, прав, які зафіксовані в міжнародних деклараціях, конвенцій та угод, до яких приєдналася Україна, зокрема в частині гарантованого доступу громадян до культурних цінностей – зменшується обсяг і якість культурних послуг, скорочується мережа культурних установ, які мають надавати гарантовані державою соціально-культурні послуги. Слід зазначити, що держава як орган влади монополістично визначає потреби суспільства в культурних послугах.

Основним правовим документом, який окреслює напрями та засади державної культурної політики в Україні є «Основи законодавства України про культуру» (1992 р.). Проголошені цим Законом принципи культурної політики, пріоритети розвитку та засади діяльності у сфері культури загалом відповідають нормам сучасного демократичного суспільства. Проте низка положень цього закону мають суто декларативний характер, а чимало норм просто застарілі й суперечать іншим законам України.

Згідно зі статтею 6 «держава гарантує свободу творчості, вільний вибір видів культурної діяльності». Практична реалізація цієї норми унеможливується, у зв'язку з суттєвим скороченням соціокультурних інститутів (клубів, парків, будинків творчості, тощо). Реалії сьогодення свідчать про недостатньо розвинену інфраструктуру дозвільних закладів, які мають надавати значний вибір культурних послуг різним соціально-віковим категоріям населення.

Норма статті 15 «гарантує здійснення державою естетичного виховання громадян через доступність до надбань вітчизняної та світової культури, розвиток мережі навчальних, позашкільних виховних і культурно-освітніх закладів, створення умов для індивідуальної та колективної художньої творчості»¹⁴¹. Ця діяльність зосереджується у клубних закладах, які для значної частини громадян, особливо в сільській місцевості,

---

¹⁴⁰ Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.

¹⁴¹ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

часто залишаються єдиними осередками культури. За роки економічної кризи, в умовах зменшення бюджетного фінансування суттєво скоротилась мережа культурно-просвітницьких закладів. Приміром, станом на 01.01.2004 року в Україні функціонувало 19614 клубних закладів, з них у сільській місцевості – 16452 клубних заклади. Однак існуючий технічний стан цієї мережі перебуває в аварійному стані. У клубній мережі понад десять років не оновлювався спеціальний транспорт, не поповнювалась матеріально-технічна база (меблі, костюми, сценічне обладнання, аудіо-відеотехніка, музичні інструменти тощо) ¹⁴².

Сучасні світові тенденції розвитку культури характеризуються не тільки естетичним вихованням, а й патріотичним, екологічним виховання тощо.

Значні сподівання були покладені на Закон України «Про Концепцію державної культурної політики в галузі культури на 2004-2007 роки». Головною метою даної Концепції було утвердження культурного збагачення країни, як одного з ключових чинників соціально-економічного розвитку України та її регіонів. Цілі та пріоритети, які визначені в Концепції, а саме: розробка довгострокових програм культурного розвитку держави та регіонів, зміна методів управління в галузі, створення ефективної моделі фінансового та матеріально-технічного забезпечення культурного розвитку, підтримка та розвиток культури на селі, формування цілісного інформаційно-культурного простору, потребували суттєвого перегляду нормативних засад існуючого законодавства. Зазначений Закон визначав стратегічні напрями реалізації Концепції, серед яких – структурно-правова реорганізація засад і умов діяльності у сфері культури та мистецтва, створення нормативно-правової бази для розвитку культури в Україні ¹⁴³. Необхідно зазначити, що з часу набуття чинності даного Закону (квітень 2005 р.) напрями, які визначені в Концепції законодавчою владою, майже не розглядалися.

Питання також виникають і до інших нормативно-правових актів культурної сфери, які здебільшого мають вузько галузевий характер. Вони визначають порядок створення, ліквідації та реорганізації відповідних культурно-мистецьких закладів, встановлюють порядок їхнього фінансу-

---

¹⁴² Культурна політика в Україні: Пріоритети, принципи та шляхи реалізації. // Інформаційно-аналітичні та довідкові матеріали до парламентських слухань. – Київ. - 4 квітня 2005 р. – С. 52.

¹⁴³ Закон України «Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005 - 2007 роки» // Урядовий кур'єр. - 19 квітня. - № 72.

вання та матеріального забезпечення. Деякі з галузевих законів мають численні недоліки.

Приміром, Закон України «Про кінематографію», який визначає правові основи діяльності, пов'язаної з виробництвом, розповсюдженням, зберіганням і демонструванням фільмів в умовах ринку¹⁴⁴. Зокрема, Законом передбачено запровадження продюсерської системи, фінансування галузі кінематографії з різних джерел, ведення мінімальної квоти на демонстрування національних фільмів у прокаті й на телебаченні. У багатьох ключових положеннях цей Закон не має прямої дії й реалізується через підзаконні акти. Наприклад, за затвердженням Кабінетом Міністрів України «Положенням про національний екранний час та його використання суб'єктами кінематографії й телебачення», встановлюється 30% квота мінімального демонстрування «національних фільмів» при використанні «національного екранного часу»¹⁴⁵. Однак передбачена Законом квота (30% «національних фільмів») не виконується, що обумовлено, зокрема, відсутністю дієвого механізму її реалізації. А запровадження продюсерської системи кіновиробництва натикалося на численні перешкоди фінансово-господарчого характеру, і донині фактично не відбулося.

Практика вітчизняного пам'яткоохоронного законодавства досі не відповідає мінімальним стандартам світового співтовариства. Саме тому, охорона і захист історико-культурної спадщини – залишається пріоритетним обов'язком держави¹⁴⁶. А перспективна стратегія має бути репрезентована таким чином: формування повноцінної ефективної системи державних органів охорони культурної спадщини рівнобіжно з доцільним роздержавленням і навіть приватизацією як самих пам'яток, так і опіки над ними. Саме цим шляхом пішла більшість цивілізованих країн. А для реалізації таких завдань необхідна відповідна правова база, ланки єдиної системи охорони, яких бракує нині в Україні.

Проте нині особливе занепокоєння фахівців викликає не тільки практична неспроможність пам'яткоохоронної системи. Далеко небезпечніше за своїми довгостроковими наслідками – теоретична безпорадність, анахронічність науково-методичної бази охорони історико-культурної спад-

---

¹⁴⁴ Закон України «Про кінематографію» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 22. – Ст. 114.

¹⁴⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про національний екранний час та його використання суб'єктами кінематографії та телебачення» від 14.09.1998р. - № 1436.

¹⁴⁶ Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917-1990): Монографія. – К.: Вища школа, 1991. – С. 204-255.

щини. Вітчизняна практика засвідчує, що довгий час намагалися охороняти окремі пам'ятки, класифікуючи їх, забуваючи при цьому, що наша класифікація – типове породження бюрократичної системи і має одну мету – розмежувати об'єкти охорони між різними відомствами.

Особливе місце в сучасних тенденціях розвитку культури належить благодійній діяльності. У формуванні новітніх форм і моделей благодійництва велике значення відіграють національні традиції, тому ефективність функціонування інститутів благодійництва й меценатства певною мірою залежить від розв'язання комплексу проблем, серед яких актуальною є створення нормативних засад для практичної реалізації даного напрямку. Актуальним є запровадження належної законодавчої бази, вивчення світових тенденцій благодійницької діяльності, оскільки існують розбіжності в оцінках зарубіжних моделей благодійницької діяльності, що впливає на доцільність їхнього запровадження в Україні і свідчать про необхідність вироблення консолідованих уявлень щодо найефективніших моделей благодійницької діяльності в Україні.

Зазначена вище діяльність регулюється Законом України «Про благодійництво і благодійні організації»¹⁴⁷. Даний нормативно-правовий акт, якій створює правові передумови для заснування благодійних організацій та розвитку благодійної діяльності, зокрема, і в культурно-мистецькій сфері, має певні недоліки. Приміром, за цим Законом не отримують реальних стимулів ті фізичні та юридичні особи, які здійснюють благодійництво, але самі не є благодійними організаціями, тобто приватні спонсори та меценати. Відсутнє в цьому Законі також чітке визначення правового статусу набувача благодійної допомоги¹⁴⁸.

Необхідно зазначити, що невиконання встановлених норм і положень законодавства про культуру стало вже хронічним. Брак відповідальності за дотримання встановлених законом зобов'язань держави дедалі поглиблює загальний кризовий стан культурного сектора. Зокрема, недотримання елементарних поточних зобов'язань з боку держави негативно впливає на будь-які прогресивні зміни, внесені в головні закони, що стосуються культури.

Доцільно звернути увагу на правове регулювання окремих видів культурної діяльності. Наприклад, такі багатофункціональні соціокульту-

---

¹⁴⁷ Закон України «Про благодійництво і благодійні організації» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.

¹⁴⁸ Гриценко А.О. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – К.: УЦКД, 2000. – С.184.

рні інститути як парки, взагалі не врегульовані законодавчо. Чимало ділянок культурного життя (наприклад, приватні мистецькі структури та недержавні організації культури) досі не мають окремого юридичного статусу і змушені діяти чи то як приватні підприємства, чи то як громадські організації. Державна підтримка незалежних культурних організацій навіть не згадується в українському законодавстві.

Не менш важливим для сьогодення є питання роздержавлення в культурі. Роздержавлення закладів культури залишається малопривабливим шляхом реформування культурної галузі до тих пір, доки не передбачено, по-перше, дієвих механізмів фінансової підтримки державою та місцевою владою недержавних культурних організацій. За таких умов позбавлення державного або комунального статусу практично автоматично означає втрату найнадійнішого джерела фінансування. Чинне податкове законодавство також передбачає не надто великі пільги для недержавних організацій культури, що додатково послаблює стимули до роздержавлення. Приватизаційними законами не передбачені реальні обмеження на приватизацію з міркувань достатнього забезпечення жителів послугами культури на основі мінімальних нормативів культурних послуг або збереження базової мережі об'єктів культури. Не передбачені законодавством і зобов'язання держави щодо приватизованих об'єктів соціально-культурного призначення, які зберігають свій профіль діяльності. У чинних законах про приватизацію та формування бюджету слід запровадити механізми прямого використання коштів, одержаних від приватизації в культурній галузі, на культурні цілі ¹⁴⁹.

Значним недоліком існуючого законодавства про культуру є неузгодженість його з основними законодавчими засадами, що регулюють інші сфери суспільно-економічного життя. Ця неузгодженість проявляється в тому, що важливі положення законодавства про культуру не екстраполюються на основні закони в інших сферах (податкової політики, бюджетно-фінансової політики, економічної політики, адміністративної політики), не знаходять там розвитку і закріплення.

Учасники круглого столу «Політика в галузі культури: партнерство мистецької спільноти та держави» зазначили, що низька дієвість та протиріччя в багатьох законодавчих актах щодо культури, можуть бути пояснені як результат спроб поєднати в них різних ідеологій та систем

---

¹⁴⁹ Роздержавлення в культурній сфері: світовий досвід та українські реалії. Збірник матеріалів науково-практичного семінару / За ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД, 2001. – С.18.

цінностей: ідеї ліберальної демократії та вільного ринку співіснують з ідеями націєтворення у формах, характерних для XIX – початку XX століть; державний патерналізм співіснує з політикою невтручання в діяльність культурних установ, нарешті, окремі елементи багатокультурності співіснують поруч з етноцентричними уявленнями про українську націю. Тому, як засіб подолання цієї ідейної й концептуальної строкатості, а також з огляду на застарілість і недієвість багатьох ключових положень «Основ законодавства України про культуру», доцільним виглядає їхнє оновлення – через ухвалення нового Закону України «Про культуру». Ухвалення нового базового закону «Про культуру» по-новому окреслить сам об'єкт культурної політики – усю сферу культури: державну і недержавну, комерційну і неприбуткову, враховуючи специфіку кожного із секторів, передбачивши не лише бюджетне утримання базових культурних закладів, а й широкий спектр механізмів підтримки культурних організацій усіх видів та форм власності, надання конкурсних грантів, заохочення інвестицій у вітчизняну культуру тощо.

Життя диктує внесення змін і доповнень у чинне законодавство, виходячи із соціально-економічної ситуації, що складається. Низький рівень матеріального добробуту більшості українських родин, відсутність стабільності спричинили істотні зміни в ієрархії традиційної для України системи цінностей. Більшість нормативно-правових актів потребують глибокої переробки та приведення їх згідно з сучасними тенденціями в генезисі існуючих проблем, а також із нормами законодавства суміжних галузей права, а деяка частина потребує розробку принципово нових підходів до регулювання відображених у них соціально-суспільних відносин.

Отже, є потреба реформування правової бази культури, яка може зосередитися на таких ключових напрямках:

- правове врегулювання та інституціоналізація партнерства держави та мистецького середовища – наприклад, у формі Всеукраїнської Ради культурно-мистецьких об'єднань;

- розробка і впровадження окремого Закону про неприбуткові організації в культурній сфері, який би відповідав прийнятій у світі концепції неприбутковості та враховував особливості діяльності мистецьких установ;

- вдосконалення бюджетної системи, програмний принцип – для тих мистецьких закладів, які мають працювати на конкретний результат, і но-

рмативний принцип – для таких просвітницьких закладів, як музеї, бібліотеки, парки;

- доцільно запровадити зміни в системі оподаткування, які б заохочували багатоканальне фінансування закладів культури і мистецтва (з бюджету, з благодійництва, із власних зароблених коштів);

- запроваджувати, поруч з уже існуючими, нові механізми фінансування культурних організацій і проектів, що може означати: розвиток механізмів конкурсного фінансування культурно-мистецьких проектів, на яке могли б претендувати організації культури незалежно від форм власності та від підпорядкування; розвиток продюсерської системи не лише в кінематографі, але й у театрі та в концертній справі; удосконалення вже існуючої системи грантів Президента для видатних митців і для творчої молоді; увільнення всіх подібних грантів від оподаткування.

- створення ефективних протекціоністських законодавчих норм для культурних індустрій в Україні (кінематографія, книговидавництво, музична індустрія).

- врахування специфіки мистецької галузі та особливостей творчих професій у трудовому, освітньому, пенсійному законодавстві України (наприклад, контрактне працевлаштування, пенсійні фонди для митців, специфіка вищої мистецької освіти тощо) ¹⁵⁰.

Було б доцільно звернутися до зарубіжного досвіду. Саме досвід зарубіжних країн демонструє, що базовими елементами в різних моделях культурної політики держав виступають законодавство, що регламентує діяльність культурно-мистецьких установ і надання податкових пільг для них, та законодавство, в межах якого створюються та функціонують інституції, що надають державну та недержавну фінансову допомогу культурно-мистецьким організаціям незалежно від форми власності та видів чи напрямів культурної діяльності.

Особливого значення на сучасному етапі цивілізаційного розвитку належить організаційно-правовій підтримці мистецькій творчості.

Нова система соціальних відносин в сучасній Україні формується під впливом різноманітних за своїм змістом політичних, економічних, інформаційних, технічних та інших факторів, серед яких, беззаперечно, особливе місце належить мистецтву. Процеси швидких соціальних змін

---

¹⁵⁰ Гриценко О., Ігнатенко Н., Копієвська О. Проблеми реформування правової бази культури // Матеріали «круглого столу» «Політика в галузі культури: партнерство мистецької спільноти та держави». – Київ, 4 лютого 2005 р. – С. 9.

зумовили по-новому оцінювати питання правового регулювання відносин пов'язаних з мистецької творчості.

Мистецтво містить у собі надзвичайно потужний потенціал особистісного розвитку. Ефект впливу мистецтва на людину, значною мірою виявляється в трансформації її свідомості та поведінки, з одного боку, а ефект, спричинений цими змінами, й поширюється на всі інші сфери життєдіяльності суспільства. Сьогодні мистецька творчість включає в себе не тільки духовний розвиток особистості, а й формування і задоволення її духовних потреб, збагачення її світогляду.

Як зазначають дослідники, сьогодні існує величезна кількість визначень мистецтва. Наприклад, мистецтво визначають, як засіб самовираження, чи: мистецтво – це засіб пізнання, чи: мистецтво – це форма суспільної свідомості; мистецтво – це вид естетичного освоєння світу, чи: мистецтво – це органічна єдність творення, пізнання, оцінки й людського спілкування тощо. Але дані визначення надто загальні і тому неповні, не містять вказівки на своєрідність явища. Причин такого стану багато, пояснення одне: мистецтво – явище надзвичайно складне¹⁵¹.

Але, виходячи з мети даного дослідження, маємо зупинитися на співвідношенні таких понять як мистецтво і творчість. Предметом мистецтва – завжди є твір, виріб. У цьому віддієслівному іменнику – твір – мовною практикою зафіксована творча природа мистецтва. Мистецтво – це завжди творення, творчість, виробництво¹⁵².

Справжнє мистецтво, зазначає О. Костенко, – це форма відображення Природи та її законів. До речі, можна наголосити, що критерієм «справжності» будь-яких творів художнього, театрального, літературного і будь-якого іншого виду мистецтва є те, наскільки вони втілюють у собі закони Матері-природи. Доносячи ці закони до людей, мистецькі твори протидіють формуванню в них сваволі та ілюзій¹⁵³.

Мистецька творчість – це, насамперед, жива людська діяльність. Правове регулювання в цій сфері продиктовано необхідністю стимулювати процес творчої діяльності й довести його результати до різних верств населення. Нормативно-правові акти, які регулюють відносини, які пов'язані з мистецькою творчістю, охоплюють різні види творчого процесу, які спрямовані: на створення та виготовлення предметів мистецтва; їх

---

¹⁵¹ Безклубенко С.Д. Всезагальна теорія та історія мистецтва. – К., 2003. - С. 29.

¹⁵² Там само. – С. 35.

¹⁵³ Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – С. 74.

нагромадження (музеї, бібліо-, фільмо- та фонотеки, тощо); збереження (охорона пам'яток, реставрація творів, тощо); організація системи користування художніми надбаннями (від виставочної діяльності до індустрії «шоу-бізнесу»); підготовку нових генерацій майстрів (художня професійна освіта різних ступенів, форм і напрямів); виховання «споживачів» мистецтва (художня просвіта, пропаганда творів мистецтва, реклама); науковий аналіз характеру культурно-мистецького процесу в суспільстві (художня критика, мистецтвознавство, історія та теорія мистецтва); створення належної матеріально-технічної та виробничої бази для мистецької творчості; забезпечення належних умов для громадських форм культурно-мистецького життя (виставкові павільйони, театри, кіно- та концертні зали тощо).

Вітчизняні вчені визначають, що на шляху виявлення й аналізу ефективності творчої діяльності виникають серйозні теоретичні та практичні труднощі, пов'язані передусім з самою природою впливу мистецтва: воно опосередковане досить складними процесами розвитку духовного світу людини, участю в них значної кількості інших соціальних факторів і тому не завжди піддається точним оцінкам ¹⁵⁴.

Як відомо, кожна галузь поєднує правові норми, які регулюють особливий вид суспільних відносин, що об'єктивно потребують специфічної правової регламентації. Відносини, які пов'язані з мистецькою творчістю, не є винятком. Для більш практичної повсякденної реалізації зазначеної вище людської діяльності потрібна повнота правового регулювання, яка б передбачала створення певних правових гарантій, які можуть забезпечити розвиток і реалізацію відносин, пов'язаних із мистецькою творчістю.

За часи незалежності в Україні здійснено великий обсяг робіт з формування нормативно-правової бази в зазначеній сфері відносин.

Основою законодавства в цій сфері виступає Конституція України, де громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості; захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають внаслідок різних видів інтелектуальної діяльності. Конституцією України проголошено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності і передбачено неприпустимість

---

¹⁵⁴ Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник / За ред. М. М. Заковича. – 2-ге вид. - К.: Т-во «Знання», 2001. - С. 55.

використання чи поширення їх іншими особами без згоди правовласника за винятками, встановленими законом¹⁵⁵.

Таким чином, основоположними конституційними принципами формування відносин у мистецькій творчості є свобода такої діяльності, визнання і захист її результатів, а також наділення правами на ці результати їхніх творців.

На реалізацію принципів, які визначені в Конституції України, і повинне бути спрямоване законодавство України.

У роки незалежності ухвалено низку законів, які регулюють відносини, пов'язані з мистецькою творчістю, а саме: «Основи законодавства України про культуру», «Про професійних творчих працівників і творчі спілки», «Про авторське право і суміжні права», «Про власність», «Про народні художні промисли», «Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів і фонограм», тощо.

Норми щодо регулювання відносин у мистецькій сфері містяться також в інших Постановках Кабінету Міністрів України, серед яких: «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні», «Про підтримку видатних діячів літератури, культури і мистецтва України», «Про державну підтримку національних творчих спілок України», «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні», «Про гранти Президента України обдарованій молоді», «Положення про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва», «Про затвердження переліку закладів мистецтва та переліку заходів у сфері культури і мистецтва, видатки на які здійснюються з державного бюджету», «Про мінімальні ставки авторської винагороди за використання творів літератури та мистецтва» тощо.

Приміром, «Основи законодавства України про культуру» визначають основні принципи культурної політики в Україні, серед яких є: гарантування свободи творчої діяльності, не втручання у творчий процес з боку держави, політичних партій та інших громадських об'єднань; забезпечення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання громадян.

Держава у пріоритетному порядку створює умови щодо естетичного виховання дітей та юнацтва. Відповідно до статті 15 «Основ законодавст-

---

¹⁵⁵ Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.

ва України про культуру» «держава гарантує здійснення естетичного виховання громадян через доступність до надбань вітчизняної та світової культури, розвиток мережі навчальних, позашкільних виховних і культурно-освітніх закладів, створення умов для індивідуальної та колективної художньої творчості. Цілісна система естетичного виховання громадян забезпечується органами державного управління, закладами освіти, культури і мистецтва, засобами масової інформації спільно з творчими спілками, національно-культурними товариствами та іншими громадськими об'єднаннями, що діють у сфері культури»¹⁵⁶.

Задля реалізації даного напряму державної культурної політики в Україні функціонує низка закладів позашкільної мистецької освіти (музичні, художні школи, школи мистецтва та естетичного виховання, театральні студії). Фінансування даних закладав здійснюється з двох джерел – з місцевих бюджетів і за рахунок оплати за навчання. Саме для того, щоб зберегти мистецьку освіту більш доступною, зберігається мінімальна оплата за навчання. Такий стан речей і призвів до того, що матеріально-технічний стан зазначених вище закладів не відповідає багатьом нормам виховного процесу.

Приміром, станом на 1 січня 2006 року в Україні налічувалося 1478 шкіл естетичного виховання (музичних, художніх, хореографічних шкіл, шкіл мистецтв), в яких навчалася понад 300 тис. учнів, працювало понад 34 тис. викладачів¹⁵⁷. Наведені цифри дають можливість зробити висновок, про те, що на сьогоднішній день існуюча кількість мистецьких закладів, на жаль, не має змоги забезпечити всіх охочих реалізувати свій творчий потенціал. Ситуація і ускладнюється тим, що кількість даних мистецьких закладів не збільшується, а недостатня заробітна плата викладачів, керівників студій призводить до зменшення професійного кадрового забезпечення.

Щодо професійного кадрового забезпечення в країні є також певні проблеми. Стаття 16 «Основ законодавства України про культуру» визначає, що організація спеціальної освіти в галузі культури повинна: забезпечувати принцип єдності і наступності мистецької освіти; створювати умови для реалізації права громадян на вільний розвиток творчих здібностей; задовольняти потребу закладів, підприємств і організацій культури

---

¹⁵⁶ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

¹⁵⁷ Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд / За ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД, 2007. - С. 58.

у спеціалістах, наукових та науково-педагогічних кадрах; створюються державні, приватні, кооперативні навчальні заклади (академії, університети, консерваторії, інститути, коледжі, технікуми, училища, спеціалізовані мистецькі школи, гімназії, ліцеї, школи естетичного виховання дітей: музичні, художні, хореографічні, хорові та інші), інститути та факультети підвищення кваліфікації.

Водночас, держава матеріально підтримує особливо обдарованих учнів і студентів мистецьких закладів, піклується про їхнє стажування у провідних центрах вітчизняної та світової культури ¹⁵⁸.

Зниження статусу і престижу мистецьких професій на сьогоднішній день є досить суттєвою проблемою. Навчальні заклади, які готують фахівців для мистецької сфери, мають низку суттєвих проблем, а саме: низький рівень матеріально-технічної бази даних закладів; подальше працевлаштування випускників; а на деякі мистецькі професії досить низький рівень і незначна кількість абітурієнтів.

Задля підтримки професійного мистецтва та професійних митців у державі створено низку Національних творчих спілок України, серед яких: Національна спілка письменників, Національна спілка художників, Національна спілка композиторів, Національна спілка журналістів, Національна спілка театральних діячів, Всеукраїнська музична спілка, Національна спілка діячів народного мистецтва, Національна спілка кінематографістів, Національна спілка фотохудожників, Національна хореографічна спілка, Національна спілка кобзарів.

Відносини, які виникають у професійній діяльності згаданих вище працівників і їхніх організацій регулюють норми закону України «Про професійних творчих працівників і творчі спілки».

Цей нормативно-правовий акт визначає основні напрями діяльності творчої спілки, до яких належать: творча діяльність у галузі культури і мистецтва; розвиток національної культури та мистецтва, розроблення і втілення в життя культурно-мистецьких заходів, організація творчих конкурсів, виставок, авторських вечорів, прем'єр, фестивалів тощо; створення умов для творчої праці, підвищення професійного, наукового та загальнокультурного рівня членів творчої спілки, виховання творчої молоді, оволодіння нею досягненнями національної та загальнолюдської культури; пошук талантів серед молоді та сприяння їхньому творчому

---

¹⁵⁸ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

розвитку; видання газет, журналів, книг та іншої друкованої продукції, створення кіно- та відеофільмів, аудіовізуальної продукції з метою популяризації досягнень української та світової культури і мистецтва, творчого доробку членів спілок; турбота про правовий, соціальний та професійний захист членів творчої спілки; сприяння відродженню, розвитку та популяризації народної творчості, творчому використанню народних традицій у розвитку культури та мистецтва, збереженню та збагаченню історико-культурної спадщини та довкілля, проведенню масових культурно-просвітницьких заходів, а також утвердженню демократичних, загальнолюдських цінностей; постійна співпраця з педагогічними та науково-педагогічними колективами навчальних закладів; подання допомоги в навчально-виховній роботі педагогічним колективам у патріотичному, культурному та інтелектуальному розвитку дітей та молоді, у морально-етичному та естетичному вихованні; сприяння обміну культурними цінностями, співробітництво між діячами культури і мистецтв різних країн, національними та міжнародними організаціями культури та мистецтв; виховання поваги до історико-культурних цінностей, традицій українського та інших народів ¹⁵⁹.

Реалії сьогодення свідчать про певні ускладнення щодо реалізації зазначених вище напрямів діяльності творчих спілок. Однією з важливих проблем є проблема недостатнього матеріального забезпечення. На жаль, більша частина коштів, як правило, витрачається на утримання майна спілок (поліклініки, будинки відпочинку, майстерні художників тощо).

Через ринкові перетворення, що зачепили сферу культури, більшості мистецьких закладів виявилось складно функціонувати без достатнього бюджетного фінансування. Вміння виживати у кризових умовах, набуте багатьма керівниками мистецьких закладів, включає і практику заробляння коштів від побічної діяльності (здача приміщень в оренду крамницям та іншим підприємницьким структурам, залучення комерційно успішних гастролерів). Таке «заробітчанство» часом відбувається за рахунок основної мистецької діяльності ¹⁶⁰.

Досить суттєві проблеми є і в забезпеченні соціального захисту професійного творчого працівника. На жаль, вкрай рідко професійний творчий працівник може реалізувати статтю 6 даного закону щодо

---

¹⁵⁹ Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 52 (із змінами станом на 2006 р.)

¹⁶⁰ Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд / За ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД.- С. 49.

забезпечення умов для творчої діяльності, згідно з якою професійному творчому працівникові надається окрема кімната (кабінет, майстерня) або додаткова жила площа у розмірі не менше як 20 кв м, що оплачується в одноразово ¹⁶¹.

Забезпечення творчих працівників окремими майстернями надасть можливість творити, створювати шедеври, які поповнять скарбницю не тільки національної культури, а й світової.

Певний результат творчої діяльності в багатьох випадках завершується певним результатом, іншими словами, отримує певну матеріальну форму. Результатом творчої діяльності автора є твір. У свою чергу, головним суб'єктом авторського права – автор. Це фізична особа, творчою працею якої створений твір, що є об'єктом авторського права.

Питання, які виникають щодо подальшої участі даного результату творчої діяльності регулюються нормами, які визначені в Законі України «Про авторське право та суміжні права». Цей нормативно-правовий акт регулює питання щодо охорони особистих немайнових прав і майнових прав авторів та їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням творів науки, літератури і мистецтва – авторське право і права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення – суміжні права.

Норми, які закладені в цьому законі, поширюються не на будь-які твори, а тільки на такі, які є результатом творчої діяльності автора, серед яких є результати і мистецької творчості.

Приміром, стаття 8 визначає об'єкти авторського права, які є результатом творчої діяльності, до яких належать твори в галузі літератури і мистецтва, а саме: літературні письмові твори; музичні твори з текстом і без тексту; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу та їхньої постановки; твори образотворчого мистецтва; твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва; фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії; твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби; сценічні обробки творів, і обробки фольклору тощо ¹⁶².

---

¹⁶¹ Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 52 (із змінами станом на 2006 р.)

¹⁶² Закон України «Про авторське право та суміжні права» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.

Досить суттєвим кроком для поліпшення існуючого стану щодо мистецької творчості є розробка «Програми збагачення та розвитку культури і духовності українського суспільства». Ця програма визначає розвиток і підтримку сучасного мистецтва України як одне із важливих завдань. Головними пріоритетами в розвитку та підтримці мистецтва в Україні визначається: сприяння розвитку всіх видів і жанрів сучасного мистецтва, збереження національних мистецьких шкіл, розбудова та модернізація культурно-мистецької інфраструктури, забезпечення широкого доступу до надбань українського мистецтва.

У програмі визначені проблеми, які перешкоджають практичній реалізації цього завдання, а саме: незадовільний господарчий стан і матеріальна база мистецьких закладів, недостатні експозиційні, виставкові площі; недостатні обсяги, недосконалі механізми бюджетного фінансування; недостатня підтримка недержавних некомерційних мистецьких організацій; вплив мистецьких кадрів за кордон і в інші сфери; недоступність національного високого мистецтва для широкого загалу.

Відповідно до програми, для поліпшення складної ситуації, яка виникла навколо вітчизняного мистецтва, мають бути вирішені певні завдання: збільшення бюджетної підтримки державних мистецьких закладів, колективів, фестивалів; удосконалення механізму відбору та присудження грантів Президента України молодим митцям; збільшення обсягу коштів на держзамовлення і закупівлю мистецьких творів; підтримка гастрольної діяльності українських митців шляхом вдосконалення гастрольного збору і конкурсів на гранти; впровадження державних норм і стандартів надання культурно-мистецьких послуг; впровадження стандартів Болонського процесу в мистецьких вишах; ухвалення законів «Про культуру», «Про меценатство», «Про неприбуткові організації», формування нормативної бази для конкурсної підтримки неприбуткових організацій культури ¹⁶³.

Розглянуті вище нормативно-правові акти та правові норми не вирішують ситуації, яка склалася у відносинах, пов'язаних із мистецькою творчістю. Суспільні відносини є тією об'єктивною основою, що вносить у життя системоутворюючі ознаки. Саме результати творчої діяльності людей і є причиною певних відносин, які регулюються правом. Відносини, які регульовані нормами різних галузей права, відрізняються своїм

---

¹⁶³ Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд / За ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД, 2007. - С.154.

змістом, конкретною метою і завданнями. Приміром, відносини, які пов'язані з мистецькою творчістю, регулюють норми права інтелектуальної власності. Водночас, право інтелектуальної власності – це сукупність цивільно-правових норм, що регулюють відносини, пов'язані з творчою діяльністю. При цьому цивільне право безпосередньо не регулює саму творчу діяльність, тому що процес творчості залишається за межами дії його норм. Але, незважаючи на те, що в Україні вже сформована нормативно-правова база, яка регулює вище окресленні питання, залишається велика кількість нерегульованих питань і має набагато ширший спектр вивчення даних процесів, що дає підстави для подальшого дослідження.

Таким чином, правове регулювання у сфері культури і мистецтва потребує суттєвого та якісного вдосконалення і приведення його відповідно до існуючих реалій та інтересів усієї галузі, кожного її напрямку окремо. У цьому зв'язку потрібно активізувати законодавчу та нормотворчу діяльність, результатом якої має бути поступове наближення нормативних засад культури до вимог законодавства Європейського Союзу.

1.4. Правовий вплив на суспільні відносини у сфері культури

Показником прогресу будь-яких суспільних перетворень є сукупність розвитку духовного життя держави, зростання культури суспільства в цілому та його громадян. Ніякі матеріальні блага не можуть компенсувати духовного зубожіння, рівень виробництва цих благ залежить від рівня культурного розвитку усіх членів суспільства.

Культура – це не тільки зібрання творінь, це і сукупність певних реальних «живих» людських знань і вмінь, «закодованих», «зашифрованих», що перебувають у «згорнутому» вигляді (у розумі людини); культура – це незупинний процес взаємообміну, під час якого живі люди збагачують – вдосконалюють і поповнюють свої знання та вміння шляхом освоєння створеного попередниками і, в свою чергу, власною творчістю поповнюють, збагачують культурну скарбницю свого народу, в ідеалі – і людства¹⁶⁴. Нині саме культура стає одним із найважливіших складових суспільного розвитку. Завдяки їй суспільство має змогу реалізувати свій творчий потенціал, долучитись до надбань світової цивілізації, зберігати й збагачувати не лише матеріальні, науково-технічні, інтелектуальні багатства своєї країни, але й історико-культурну спадщину в усьому її розмаїтті.

Культура, як і все наше суспільство, переживає період становлення організаційних інститутів, які відбуваються в українській державі. Культуру при цьому розуміють як певну систему важливих для людини змістовних комплексів-цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами індивідуальної та групової поведінки. Культура, як одна із сфер людського буття, має свої спеціалізовані галузі такі як мистецтво, яке в сучасних соціальних умовах набуває нового змісту і форми та вимагають щодо них досить чіткої правової підтримки.

Необхідно зазначити, що вітчизняна наука вкрай обмежено висвітлює питання щодо організуючої, творчої ролі права в житті суспільства, аналізує шляхи його впливу на суспільні відносини в культурно-мистецькій сфері, плив на свідомість і поведінку людей.

Особливе місце в системі управління суспільством належить правовому впливу, оскільки воно є одним із важливих організаційних факторів, спрямованих на забезпечення ефективності практичної діяльності людей,

---

¹⁶⁴ Безклубенко С.Д. Всезагальна теорія та історія мистецтва. - К., 2003. – С. 43.

яка пов'язана з тими суспільними відносинами, які не регулюються правом, але на які поширюється його дія.

Проблема вивчення механізму правового впливу, співвідношення категорій правового впливу і правового регулювання знаходиться в центрі уваги сучасної правової доктрини. Серед дослідників, які розробляли цю проблему, представники вітчизняної теоретичної науки С. Бобровник, В. Головченко, О. Зайчук, А. Заєць, М.Козюбра, А.Колодій, В. Копейчиков, Н. Оніщенко, П. Рабінович, В. Селіванов, В.Сіренко, О. Скакун, Т. Тарахонич, В. Цветков, Ю.Шемшученко, а також представники близького зарубіжжя С. Алексєєв, Ю. Тихомиров, В. Синюков, М. Матузов, О. Малько та інші.

Особливої уваги в дослідженні заслуговує і те, що одні правознавці включають у правове регулювання всі види впливу права на свідомість і поведінку людей, інші виводять за його межі ідеологію та виховання. Враховуючи відповідні наукові підходи та концепції, вважаємо доцільним розглянути сутність, природу та складові правового впливу на суспільні відносини в культурно-мистецькій сфері на сучасному етапі.

Вітчизняні вчені визначають правовий вплив як взятий у єдності та різноманітті весь процес впливу права на суспільне життя, свідомість і поведінку людей за допомогою як правових, так і неправових засобів. Правовий вплив – це результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини за допомогою власне правових засобів (норм права, правових відносин, актів застосування права) та інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу)¹⁶⁵.

Правовий вплив на людину здійснюється такими засобами: інформаційним – за допомогою правових норм до відома учасників доводиться позиція, яку займає держава стосовно дозволеної, необхідної або забороненої поведінки; ціннісно-орієнтаційним – за допомогою права здійснюється засвоєння суспільством його цінностей, які напрацьовані людством і переходять з покоління в покоління; загальносоціальним – базується на системі економічних, політичних, моральних чинників, що утворюють загальносоціальне середовище дії права.

Реалії сьогодення досить гостро ставлять питання посилення ролі держави у процесі розвитку культури; реструктуризації її інфраструктури

---

¹⁶⁵ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 298.

з урахуванням перспективної потреби відродження вітчизняної культури; створення ефективної системи задля задоволення та споживання культурних потреб і послуг різними соціально-віковими категоріями населення; вдосконалення ринкових механізмів розвитку культурно-мистецької сфери.

Основним гарантом у реалізації зазначених вище складових виступає Конституція України, яка гарантує громадянам: вільний і всебічний розвиток своєї особистості; право на користування і розпорядження результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості; захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності¹⁶⁶.

Водночас, «Основи законодавства України про культуру» визначають позицію держави стосовно зазначеної вище сфери людського буття. Прикладом, норма статті 3 визначає, що держава у пріоритетному порядку створює умови для: розвитку культури української нації та культур національних меншин; збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища; естетичного виховання дітей та юнацтва; проведення фундаментальних досліджень у галузі теорії та історії культури України; розширення культурної інфраструктури села¹⁶⁷.

Аналізуючи цей засіб правового впливу також потрібно звернути увагу на інформування громадян про їхні права і свободи. Стаття 5 зазначеного вище закону України визначає право на: свободу творчості; вільний вибір будь-якого виду культурної діяльності, засобів і сфер застосування творчих здібностей та самостійне визначення долі своїх творів; здійснення професійної та аматорської діяльності на індивідуальній чи колективній основі, самостійно чи за допомогою будь-яких форм посередництва; створення закладів, підприємств і організацій культури; об'єднання у творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, які діють у сфері культури; збереження і розвиток національно-культурної самобутності, народних тради-

---

¹⁶⁶ Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.

¹⁶⁷ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

цій та звичаїв; доступ до культурних цінностей; захист інтелектуальної власності; здобуття спеціальної освіти ¹⁶⁸.

Будучи учасником багатоманітних суспільних відносин, людина використовує ці права для задоволення своїх потреб, здійснення певної мети. З погляду юридичного змісту, право людини – це можливість поведінки, гарантованої юридичними нормами, а також етичними, політичними, культурними правилами і принципами. Права особи, за визначенням П. Рабіновича, – це формально-визначені та юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами та реалізувати суб'єктивні інтереси. Вони є необхідними для існування та розвитку людини, загальними і рівними для всіх людей ¹⁶⁹.

Водночас, свободи людини визначаються вітчизняною наукою, як нормативно закріплені можливості, що мають певні особливості порівняно з правом. Надаючи свободи, держава робить акцент на визнанні людини в певних сферах суспільної діяльності. Це виявляється в самостійному виборі суб'єктом способу життя, діяльності та поведінки в умовах, що надаються державою та суспільством. Як правило, свободи мають диспозитивний зміст, що забезпечує можливість вибору того варіанта поведінки, що найбільш повно забезпечує реалізацію суб'єктивних інтересів. Законні інтереси особи – це юридично значимі претензії на соціальні блага ¹⁷⁰.

Гарантовані державою культурні права і свободи є вельми проблемними в їхній реалізації. Існуючий стан культурної сфери в Україні спричинив не тільки проблеми в реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку та підтримки національної культури в цілому. В усі часи в багатьох країнах світу національна культура означала передусім світогляд і систему цінностей, тобто той духовний і моральний фундамент, на якому виростає будь-яка особистість, зі своєю унікальною індивідуальністю та, з іншого боку, зі своєю міцною національною ідентичністю.

Необхідно зазначити, що особливе місце в системі нормативних гарантій посідають норми-принципи, зокрема ті, що забезпечують права і свободи людини і громадянина, насамперед щодо непорушності рівності,

---

¹⁶⁸ Там само.

¹⁶⁹ Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення // Основи загальної теорії права та держави. – К.: Атіка, 1991. – С.16.

¹⁷⁰ Бобровник С.В. Роль сучасної держави у забезпеченні основних прав і свобод людини // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н.М.Оніщенко, О.В.Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. - С. 49.

необмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, рівності громадян тощо. Реалії сьогодення, які склалися в культурно-мистецькій сфері свідчать про неможливість реалізації принципу рівності.

Поняття «рівність» є юридично більш точнішим, оскільки в ньому закладено одразу дві основи: «рівність» і «право». Зміст даного принципу зводиться не до фактичної рівності людей, чого практично досягти неможливо, а до рівності всіх громадян у правовому значенні.

Юридична рівність означає, що суб'єкти суспільних відносин володіють однаковими правами, свободами, обов'язками та відповідальністю. Іншими словами, це рівність можливостей. У цьому випадку юридична рівність виступає як один з аспектів соціальної рівності поряд з економічними, політичними, культурними тощо. Але в даному випадку вона поєднується з фактичною соціальною нерівністю людей, що пов'язано в першу чергу з їхніми матеріальними можливостями, соціальними умовами та багатьма іншими факторами. Саме принцип юридичної рівності означає, що держава повинна допомагати, сприяти реалізації діючих правових норм і створювати певні умови для споживання культурних послуг і розвитку творчого потенціалу для тих, хто з різних соціальних факторів не має можливості реалізувати свої культурні права на рівних умовах з іншими громадянами країни ¹⁷¹.

Правові явища, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на свідомість і поведінку людей, утворюють цілісну систему, діють не ізольовано, а в комплексі. Правовий вплив здійснюється через загальні правовідносини, які існують постійно, оскільки існує постійний зв'язок суб'єктів права з державою і між собою. Учасники суспільних відносин дотримуються правових норм постійно, хоча деякі з них можуть ніколи не стати учасниками певного виду правовідносин. Одночасно з впливом одних норм може здійснюватися правове регулювання інших, зокрема використовуються суб'єктивні права, застосовуються норми права, базуючись на правозастосовних актах.

Вітчизняні вчені зазначають, що важливим фактором впливу на особу є безумовно суспільні відносини. Особа формується під впливом двох

---

¹⁷¹ Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми реалії, перспективи: Монографія / Відп. ред. академік НАН України Ю.С. Шемшученко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 236-237; Макаренко Л.О. Правова культура та гендерний менталітет // Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С.83-86; Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права: Ученик. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – С. 644.

факторів: індивідуальних вроджених властивостей; соціального середовища, що впливає на людину. Однак особа не формується пасивно, вона є активним суб'єктом¹⁷².

У величезному культурному просторі особливо складно доводиться суб'єктам цього процесу, які у свою чергу потребують точної інформації про сучасні тенденції та процеси, що визначають стратегії поведінки та діяльності суб'єктів різного рівня.

Соціальні зрушення, динаміка соціальних і економічних перетворень можуть бути ефективними лише тоді, коли вони підтримані та закріплені культурою, включені в систему культурної діяльності. Культура, як одна із сфер людського буття, має свої спеціалізовані галузі, такі як мистецтво, культурно-дозвільна мережа тощо, які в сучасних соціальних умовах набувають нового змісту і форми і вимагають щодо них державної підтримки.

Саме культурна політика як специфічний вид діяльності з регулювання культурного життя, впливає на особу, з метою формування її світогляду. Таким чином, метою культурної політики є прагнення зберегти або змінити світ людей так, щоб це відповідало інтересам суб'єкта культурного життя. Це набуває у згаданого суб'єкта певного інтересу до культурної сфери, пов'язаного з ним уявленням про належний стан системи культури, про стратегічні та пріоритетні цілі й завдання, а також про адекватні методи здійснення відповідних завдань культурної політики. Культуру при цьому розуміють як певну систему важливих для людини змістовних комплексів-цінностей, які здатні виступати регулятивними принципами індивідуальної та групової поведінки.

Сфера культури визначається різноманітними суб'єктами правовідносин, серед яких: громадяни, соціокультурні заклади, організації, підприємства й осередки культури як державної, так і недержавної форми власності.

Суб'єкти права тривалий час виступають предметом теоретичних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Водночас, актуальність проблеми суб'єктів права в системі правових відносин у сфері культури обумовлюється її недостатнім вивченням, відсутністю системних теоретичних розробок з цього питання.

---

¹⁷² Бобровник С.В. Роль сучасної держави у забезпеченні основних прав і свобод людини // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В.Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. - С. 46.

Суб'єкти права як особи, навколо яких формуються правові зв'язки, для досягнення своїх практичних цілей вступають у правову комунікацію, прагнуть формувати свої правові відносини. Їхні інтереси не обмежуються тільки розв'язанням практичних питань, вони розповсюджуються і на абстрактні правові зв'язки, відображені в законі. У цих абстрактних зв'язках суб'єкти права прагнуть інституціоналізувати власну волю, своє усвідомлення того, якою повинна бути їхня взаємодія в межах реалізації їхніх цілей¹⁷³.

Суб'єкт права – це особа чи організація, за якими держава визначає здатність бути носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Суб'єктивні права і обов'язки перебувають у тісному взаємозв'язку, є взаємозалежними, обумовленими одні одним. Завдяки їм між їхніми носіями – суб'єктами виникає зв'язок, який називається правовідносинами.

За визначення О. Скакун – суб'єктами правовідносин є індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності¹⁷⁴.

З усіх визначених сучасним законодавством суб'єктів правовідносин П. Рабінович поділяє їх на три групи: фізичні особи, організації та соціальні спільноти. У першу групу входять громадяни, іноземці; до другої групи належать державні органи, державні заклади, суспільні об'єднання і тощо. Соціальні спільноти – це народ, нація, народність, населення регіону. Особливим суб'єктом виступає сама держава¹⁷⁵.

В. Погорілко і В. Федоренко зазначають, що суб'єкти не може бути класифікованими лише в межах фізичних і юридичних осіб. Ці автори дають власну класифікацію найбільш поширених видів суб'єктів: 1) спільності (народ, нація, національні меншини, корінні народності, територіальні громади, тощо); 2) держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, депутати, службові та посадові особи; 3) політичні партії, громадські організації та блоки (асоціації); 4) громадяни України, іноземці, особи без громадянства, жителі, біженці; 5) підприємства, установи, організації;

---

¹⁷³ Архипов С.И. Субъекты права: теоретическое исследование. – СПб.: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 77.

¹⁷⁴ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. – Харків: Консум, 2006. - С. 355.

¹⁷⁵ Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навчальний посібник. – Київ: Атіка, 2001. – С. 83.

б) міжнародні органи і організації; 7) органи самоорганізації населення; 8) засоби масової інформації (ЗМІ) тощо ¹⁷⁶.

Суб'єкт права, вступаючи в правове спілкування, комунікацію, не може обмежитися лише своїм баченням права, він для того, щоб знайти основу правової взаємодії з іншими, повинен визначити свої правові відчуття, раціоналізувати свої правові бажання, зробити їх доступними для правової формалізації та здійснення. Суб'єкти права як сукупність його юридичних зв'язків – це правова особа, її інтереси, прагнення, що об'єктивувалися зовні. Найважливішу частину цих зв'язків утворюють правовідносини особи, тобто конкретні, персоніфіковані зв'язки суб'єкта, що виражають практичну спрямованість його волі.

Особливим різновидом суспільних відносин є правовідносини у сфері культури. Культурне життя суспільства складається з взаємодії тих, хто проводить культурні цінності, вносить посильний внесок у формування і розвиток сфери культури і мистецтва, і тих, хто є споживачем художньої культури, її освоює, формуючи з її допомогою власний духовний світ. Ця взаємодія здійснюється у контексті накопиченого суспільством духовного багатства, зокрема: мистецтво, художню культуру, створену попередніми поколіннями, а також представниками інших країн і народів. Іншими словами, можна зазначити, що у сфері культурного життя функціонують і взаємодіють різні суб'єкти.

Зокрема, стаття 12 «Основ законодавства України про культуру» визначає наступних суб'єктів діяльності у сфері культури:

- професійні творчі працівники, професійні творчі колективи, працівники культури, окремі громадяни;
- державні і приватні заклади, підприємства, організації та установи, що діють у сфері культури;
- творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, підприємства;
- держава як орган влади та управління ¹⁷⁷.

Зазначені вище суб'єкти мають у сфері культурного життя власні цілі, на їхній основі формуються пріоритети їхнього розвитку та реалізації, а також за допомогою власних ресурсів вирішуються відповідні завдання.

---

¹⁷⁶ Погорілко В.Ф., Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види // Право України. - 2002. - № 10. – С. 4.

¹⁷⁷ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

Одним з основних суб'єктів правовідносин в культурній сфері є особа (громадянин). Саме через культуру людина «приходить до себе», розпізнає себе як істоту, відмінну від всього іншого природного світу, як таку, яка перетворює цей світ, робить його частиною свого світу як світу культури. Саме через культуру людина усвідомлює межі і безмежжя свого ставлення до світу, марність і велич своїх творчих здібностей щодо його перетворення й, зрештою, своє власне духовно-тілесне єство, спрямоване у вічність. Як культурна істота в своєму ставленні до світу (суспільства, людей і до самої себе) людина завжди має жити і діяти в межах культурно визначеного поля¹⁷⁸.

Як суб'єкти правовідносин у сфері культури особи мають можливість реалізовувати свої творчі здібності, вільно вибирати різні види культурної діяльності, засоби і сфери застосування творчих здібностей; здійснювати професійну та аматорську діяльність як на індивідуальній, так і колективній основі, самостійно чи за допомогою будь-яких форм посередництва; створювати заклади, підприємства і організації культури; об'єднуватися у творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, які діють у сфері культури; брати участь у збереженні та розвитку національно-культурної самобутності, народних традицій та звичаїв; мають можливість доступу до культурних цінностей; захисту інтелектуальної власності; здобуття спеціальної освіти. Кожна людина зацікавлена в тому, щоб були забезпечені максимально сприятливі умови для задоволення своїх культурних потреб.

Інтереси суспільства до сфери культури зазначеним вище не вичерпуються. Йдеться про самовиховання людей різних соціально-вікових категорій, які з тих чи інших причин позбавлені можливості залучитися до культурного життя. Соціальним інструментом, який дозволяє користуватися потребами в спілкуванні з художньою культурою, мистецтвом, в якійсь мірі може служити врегульований ринок культурних цінностей і послуг. Як свідчать реалії сьогодення, а саме, матеріальна нерівність українських громадян, відсутність певного нормативно-правового забезпечення, дефіцит оригінальних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії та тактики розвитку вітчизняних соціокультурних інститутів (музеїв, клубів, парків, театрів, культурно-оздоровчих закладів, тощо) призвели до суттєвих проблем у споживанні

---

¹⁷⁸ Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002.- С. 57.

культурних потреб і реалізації творчих здібностей для значної кількості соціально-незахищених категорій населення.

Серед суб'єктів культурного життя можна розрізнити тих, хто їх споживає і, нарешті, тих, хто створює культурні цінності, хто робить їх доступними для споживача, хто їх пропагує.

Такими суб'єктами правовідносин у сфері культури є професійні творчі працівники, працівники культури, які залучені до культури за своїми професійними спрямуваннями, зацікавлені в тому, щоб не просто задовольняти потреби інших, але і удосконалювати свої культурні потреби, переходячи на більш високий рівень компетентності не тільки у відповідних видах мистецтва, а й в управлінській діяльності.

Предметний і глибокий аналіз сучасних культурних процесів є необхідною умовою забезпечення успішної діяльності управлінців у сфері культури. Численні нормативно-правові акти, методичні рекомендації експертів, результати моніторингів, наукових досліджень утворюють достатньо вагому інформаційну базу. Тому однією з найважливіших компетенцій сучасного управлінця у сфері культури є вміння працювати з накопиченою правовою та аналітичною інформацією. Сучасна професійна управлінська діяльність, у першу чергу, має бути заснована на знаннях.

На жаль, зазначені суб'єкти залишаються однією з найменш соціально-захищених верств українського суспільства. Практична реалізація своїх творчих задумів стикається із значною кількістю перешкод, з яких – складні умови праці та побуту працівників культурно-мистецької сфери, низька заробітна плата, відсутність соціальних пільг, тощо. Через незадовільний технічний стан закладів культури (особливо в сільській місцевості), унеможлиблюється забезпечення повноцінного розвитку культури в Україні.

До першочергових заходів із поліпшення соціального захисту митців і працівників культури необхідно віднести: підвищення рівня та вдосконалення системи оплати праці у сфері культури; забезпечення працівникам культури всіх пільг і надбавок з оплати праці, передбачених законодавством; забезпечення майнових прав авторів і виконавців, отримання ними належної винагороди за використання їхньої інтелектуальної власності; створення кращих умов для творчої праці митців шляхом надання грантів, стипендій, приміщень для творчих майстерень.

Суб'єктами культурного життя є також групи людей, з'єднаних загальними інтересами, які мають у своєму розпорядженні будь-які засоби для проведення своєї культурної політики. Прикладом подібних груп є професійні творчі колективи, творчі спілки, національно-культурні товариства, фонди, асоціації, інші громадські об'єднання, підприємства. Зазначені вище групи людей об'єднують у своїх рядах представників відповідних творчих професій, у яких, поза сумнівом, є загальні культурні інтереси. Звичайно, такі групи мають у своєму розпорядженні деякі ресурси для того, щоб реально впливати на сферу виробництва тих чи інших культурних цінностей або послуг.

Найбільш впливовим суб'єктом культурного життя є держава, інтереси якої очевидні і тому потребують спеціального розгляду. Саме держава як суб'єкт права в системі правових відносин у сфері культури є тією інстанцією, яка покликана інтегрувати, забезпечувати інтереси всіх зазначених вище суб'єктів культурного життя.

В. Сирих зазначає, що особливістю держави як суб'єкта права полягає в тому, що більшість її повноважень з управління справами суспільства виконують його органи¹⁷⁹.

Отже, специфічна роль держави – утримувача суспільних ресурсів – полягає в тому, щоб система органів управління культурним життям забезпечувала максимально можливе – для даних політичних і соціально-економічних умов – задоволення культурних інтересів населення.

Центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері культури є Міністерство культури і туризму, яке здійснює свою діяльність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство культури і туризму України».

Міністерство організовує в межах своїх повноважень виконання актів законодавства і здійснює контроль за їхню реалізацією, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та вносить їх у встановленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України¹⁸⁰.

Однак переважна частина інфраструктури культури перебуває у власності місцевих рад, а в загальному обсязі бюджетного фінансування

---

¹⁷⁹ Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник для вузов. – 5-е изд. - М.: ЗАО Юстицинформ, 2006. – С. 323.

¹⁸⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство культури і туризму України» // Офіційний вісник України. – 2006. - № 45. – Ст. 3010.

культури значний відсоток здійснюється з місцевих бюджетів. Тому особливо значення набуває питання про повноваження у сфері культури органів місцевого самоврядування. Отже, про інфраструктуру культури «на місцях» реально піклуються – в міру можливості та бажання – передусім відповідні структурні підрозділи обласних і районних держадміністрацій, тобто обласні управління та районні відділи культури.

Зазначений суб'єкт не повинен мати власних інтересів, але зобов'язаний забезпечувати максимально можливий рівень реалізації інтересів вище згаданих суб'єктів культурного життя.

В. Жидков зазначив, що практична реалізація цього принципу полягає у прагненні правлячої еліти використовувати культурне життя для формування власних інтересів. До цієї потреби він також додає і інтереси чиновництва, що знаходиться на державній службі. Кожний з них, розпоряджаючись тим або іншим об'ємом державних ресурсів, не просто виконує волю властей, але і грає в якусь власну гру, вносячи в державну культурну політику свої корективи¹⁸¹.

Особлива роль держави полягає і у створенні умов для розвитку культур усіх національних меншин, які проживають на території України, сприяє залученню їх до спільного процесу творення культурних цінностей. Як суб'єкти культурної діяльності громадяни будь-якої національності мають право на збереження, розвиток і презентацію своїх культурних звичаїв, традицій, обрядів, мови, шляхом утворення національно-культурних товариств, центрів, закладів культури і мистецтв і навчальних закладів, заснування засобів масової інформації та видавництва. І від того, наскільки держава спроможна забезпечити цей пріоритетний напрямок – реально погодити не співпадаючі інтереси різних суб'єктів культурного життя, а також врахувати стратегічні національні культурні інтереси, – залежить ефективність всієї культурної політики.

Отже, брати участь у формуванні та реалізації культурної політики можуть будь-які суб'єкти культурного життя (окремі особи, різні субкультурні, етнічні групи, виробничі та інші колективи, суспільні організації, тощо), які володіють необхідними для цього ресурсами. Але відповідальна роль держави в культурному будівництві країни в даному переліку – беззаперечна. В ідеально-теоретичному плані, важливим завданням держави є підтримка інтересів усіх інших суб'єктів культурного життя, тому

---

¹⁸¹ Жидков В.С. Культурная политика: основные определения // Ориентиры культурной политики. - 2001. - № 6. - С. 25.

що вона має у своєму розпорядженні ресурси, що належать всьому суспільству. Проведений аналіз дає право констатувати, що:

- інтереси суб'єктів культурного життя є не що інше як цілі культурної діяльності;

- культурне життя країни це – багатоаспектний процес, і кожний її напрям потребує особливого управлінського підходу і правового захисту;

- інтереси суб'єктів культурної діяльності повинні складати цілі культурної політики;

- різні цілі культурної політики досягаються за допомогою різних соціальних інструментів;

- для здійснення культурної політики суб'єкт культурної діяльності повинен мати (матеріальні, фінансові, кадрові або інформаційні) ресурси.

Культурна політика, що проводиться в сучасній Україні, повинна використовувати відповідні методики, враховувати специфіку і своєрідність культурних процесів, що відбуваються в країні. Очевидно, що забезпечення таких умов припускає проведення відповідних наукових досліджень культурної ситуації в країні.

Держава не повинна бути самостійним суб'єктом культурного життя, але повинна захищати інтереси всіх суб'єктів культурного поля.

Це дозволяє зробити висновок, що культурна політика – це боротьба інтересів різних суб'єктів культурного життя, в якому найістотнішу роль відіграє розподіл різних ресурсів – фінансових, матеріальних, кадрових і інформаційних.

Прийнятий нами раніше принцип науковості припускає пошук рішення даної проблематики в більшій перспективі, з огляду на просторово-тимчасову специфіку сфери культури, особливості її регулювання в загальноправовому ракурсі.

Напрями діяльності суб'єктів суспільних відносин є однією з головних соціальних властивостей державної влади. Вони реалізуються в особливій нормативній формі, що організовує взаємовідносини, забезпечуючи необхідний порядок у різних соціальних зв'язках.

Правовий вплив може бути охарактеризований як всебічна і багатогранна (психологічна, державно-вольова, формальна, нормативна тощо) дія права. Тому, культурно-мистецька діяльність, яка обумовлена моральними та інтелектуальними мотивами суспільно доцільна діяльність зі створення, освоєння, збереження, розповсюдження і подальшого розвит-

ку цінностей культури і мистецтва, особливо потребує значної правової підтримки.

Правовий вплив багато в чому зводиться до інформативної та виховної ролі права, підсилити яку можуть пропаганда правових знань, система широкої юридичної освіти.

Ця проблема особливо гостро постає сьогодні і пов'язана з доступом працівників культури до необхідної правової інформації. На сьогоднішній день існує потреба створити для працівників культури (особливо для працівників культури в міських і сільських культурно-дозвільних закладах) і тих, хто виконує чи кого стосується законодавство у сфері культури, систему офіційних каналів обміну інформацією, регулярних брифінгів, відкритих семінарів, методичних рекомендацій, освітніх програм і заходів. Міністерству культури і туризму слід удосконалити та поширити доступ до правової бази працівників культури, а саме, слід розмістити повний перелік чинних законів щодо культури та довідки про основні положення та практичні наслідки кожного з цих законів.

Завдання соціального, у першу чергу, державного управління не можуть бути вирішені без аналізу специфічного впливу на суспільні відносини – нормативно-правового регулювання. До деякої міри цьому сприяє системно-структурний аналіз державно-правових явищ, який з успіхом застосовується у сфері права.

Певні поради з даної проблеми були підготовлені Радою Європи, в рамках 27-го огляду національних культурних політик (такі огляди готуються на прохання уряду відповідної країни на умовах партнерської співпраці між Радою Європи та органами, відповідальними за культуру в цій країні). У цьому контексті була висловлена досить слушна думка проте, що законодавство, яке безпосередньо не стосується культурного сектора, може мати такий самий потужний вплив, часом несумісно негативний, на культуру й культурний сектор, як і законодавство щодо культури. Визнаючи важливість цього факту, Міністерство та інші державні й урядові органи повинні гарантувати створення ефективних консультативно-юридичних механізмів, здатних впливати на неспеціальне законодавство на етапі його розробки та обговорення. Міністерство культури (в ідеалі – спільно з комітетом Верховної Ради з питань культури) має розпочати серйозні практичні консультації, включно з проведенням фахових досліджень, аби виявити всі чинні та підготовані до ухвалення закони й

нормативні акти, які можуть негативно впливати на культуру й культурний сектор.

На рівні практичної політики, особливо в культурному секторі, законодавство має бути не самоціллю, а засобом досягнення цілі. Безперечно, золотим правилом у культурному секторі має бути таке: не марнувати час на закони, які не можуть бути виконаними чи не будуть виконуватися. Навіть там, де закони хоча б частково виконуються, це не результат вияву певної політичної чи парламентської волі, а справді якісний приклад функціонування держави і суспільства. Отже, саме якісний аспект виконання законодавства, а не кількість ухвалених законів чи охоплених ними питань, є лакмусовим папірцем успіхів перехідної держави.

Міністерству культури і туризму України було надано низку рекомендацій, серед яких спроба вивчити концепції, функції та моделі обстоювання інтересів культурного сектора, які використовуються в інших європейських країнах, включно з тими, які стосуються неспеціального законодавства, і оцінити, чи можуть деякі з них бути використані в Україні.

Саме світовий досвід переконливо свідчить, що ті держави, які в найскладніші кризові періоди свого розвитку проводили послідовну політику у сфері культури, в найкоротші терміни, з мінімальними витратами досягли значних успіхів у проведенні правових, економічних, політичних, соціальних реформ. І, навпаки, недбайливе ставлення до культури прирікає суспільство на жалюгідне існування і відставання від цивілізованого світу.

С. Безклубенко стверджує, що саме за умов нехтування, забуття створеного попередніми поколіннями, тим більше – його руйнування, народи поступово втрачають свою етнонаціональну ідентичність і, отже, гинуть: щезають як особливі історичні соборні індивіди.

Коли виникають труднощі в освоєнні спадщини з причин недостатньої уваги сучасників до підготовки підростаючих поколінь, турботи про забезпечення нормальних умов для реалізації творчого потенціалу народу: тоді уповільнюється або й припиняється процес розширеного відтворення культури, настає застій, стагнація, виродження і, зрештою, – також загибель нації¹⁸².

У часи складного і суперечливого процесу формування правових відносин у державному і суспільному житті, особливо гостро постає проблема правового регулювання суспільних відносин. Правове регулювання суспільних відносин є одним із різновидів державного владного

---

¹⁸² Безклубенко С.Д. Всезагальна теорія та історія мистецтва. – К., 2003. – С. 44.

впливу в широкому розумінні цього слова, яке становить важливу складову діяльності держави, зокрема, її правотворчих і правозастосовних органів¹⁸³.

У демократичному суспільстві одним із засобів регулювання суспільних відносин є законодавство. Не є винятком і сфера культурного життя.

Не є сумнівом, що законодавче регулювання різних аспектів суспільного життя найбільш позитивне, якщо воно не зводиться тільки до заборон. Є підстави вважати, що у сфері культури ця закономірність виявляється особливо виразно. Тому, що багато думок у цій сфері мають принципово суб'єктивний характер, а також у зв'язку з тим, що художня культура – це сфера творчої самореалізації особи, а тому їй протипоказані надмірні зовнішні обмеження.

Важливим моментом правового забезпечення культурних інтересів суспільства є захист художніх цінностей як суспільного надбання, що не суперечить можливості володіння ними приватною особою.

Права у сфері культурного життя невід'ємні від обов'язків і, зокрема, від обов'язку матеріально підтримувати культурні ініціативи та забезпечувати відповідні умови для культурної діяльності. Серед цих проблем головною є виділення певної частки ресурсів з фондів суспільного споживання для матеріального забезпечення культурного життя. Предметом правового регулювання є і забезпечення доступності культурних цінностей для населення – територіальної, економічної та соціальної. Вимагає законодавчого регулювання можливість отримання освіти у сфері культури і мистецтва, а також можливість створення будь-яких культурних об'єднань і асоціацій, у тому числі на релігійно-культурній і національно-культурній основах.

Дуже важливо захистити права художників – творців культурних цінностей. Основою законодавчого захисту їхніх прав є статус професійного творчого працівника, що включає забезпечення свободи творчості та права розпоряджатися результатами творчої праці.

Вимагає правового регулювання і організаційна сторона культурної діяльності – можливість створення установ культури, заснованих на різних організаційно-економічних принципах, а також об'єднання художників у професійно-творчі союзи і асоціації. Закон повинен регулювати і умови діяльності подібних об'єднань і установ культури – принципи їх-

---

¹⁸³ Тарахонич Т.І. Механізм правового регулювання як фактор ефективності правової системи // Вступ до теорії правових систем / За заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко: Монографія. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2006. – С. 192-193.

нього фінансування, податковий режим, можливості використання прибутку тощо. Аналогічне правове регулювання повинне розповсюджуватися і на асоціації споживачів культурних цінностей.

Показником прогресивності будь-яких суспільних перетворень є ступінь розвитку культурного життя держави, зростання духовності суспільства та його членів. Ніякі матеріальні блага не можуть компенсувати духовного зубожіння, а рівень виробництва цих благ залежить від рівня культурного розвитку всіх членів суспільства. Культура, як і все наше суспільство, переживає сьогодні складний період становлення організаційних інститутів у нових економічних умовах.

Зміни, що відбуваються в Україні, негативно впливають на культурні процеси нашої країни. Матеріально-технічна база культури за минулі роки значно ослабла. Безумовно, фінансовий стан справ і той бюджет, що формується протягом останніх років, не дозволяють повною мірою створити умови, необхідні установам культури для нормальної творчої роботи. Внаслідок цього йде процес постійного зниження культурного обслуговування населення. Закрито багато кінотеатрів, клубів, бібліотек; музеї не мають коштів на охорону творів мистецтва, театри – на нові постановки, рідкістю стала поява цікавих нових вітчизняних фільмів. Ріст цін і масове ввезення низькопробної літератури з Росії підірвали і практично звели нанівець планову роботу з видання кращих добутків світової літератури.

Основними причинами, що зумовили існуючий стан у сфері культури в Україні, є:

- невиконання або ігнорування органами державної влади законодавчих актів у сфері культури, які стосуються фінансування культури чи соціального захисту працівників культури;
- систематичне порушення органами державної влади конституційних прав громадян і невідповідність українського законодавства міжнародно-правовим зобов'язанням у частині гарантованого доступу до культурних цінностей, що відображається у скороченні мережі закладів культури і зниженні якості культурних послуг;
- недостатньо враховані проблеми культури в законах, регулюючих суспільно-економічні сфери життя, зокрема в податкових і фінансово-бюджетних;
- недосконалість законодавства: деякі сфери діяльності в галузі культури досі перебувають поза межами законодавчого регулювання (не ух-

валено закони про механізми громадського контролю над прийняттям рішень культури, про соціальний захист митців тощо);

- недостатня інформаційна та правова обізнаність населення з чинним законодавством;

- недотримання норм законодавства України про культуру та невідповідність деяких його положень європейським нормам у цій галузі;

- порушення норм статті 10 Конституції України про функціонування державної мови в Україні;

- найнижча заробітна плата працівників галузі культури порівняно із середньою в народному господарстві.

І хоча за останні роки було зроблено перші кроки на шляху до адаптації галузі культури до нових соціально-економічних умов: розроблено і прийнято низку нових законів; створено відповідні умови для функціонування закладів культури, підприємств, установ та організацій у цій сфері; відбулися значні зміни в системі підготовки кадрів, – однак на сучасному етапі сфера культури перебуває у стані, що не повною мірою задовольняє потреби культурного та духовного відродження українського народу.

Ми живемо в країні, де право є особливим і головним державним регулятором суспільних відносин. Спираючись на право, діючи відповідно до права, а не всупереч йому, суспільство досягає такої організованості, за якої реалізується демократія, економічна свобода особи, що, як відомо, тісно пов'язано з моральністю та духовністю. Однак держава своєю діяльністю може як сприяти, так і перешкоджати проявам, пов'язаним з економікою, політикою, соціальним та культурним розвитком суспільства. Тому підвищення ролі правового регулювання цього напряму діяльності в нинішніх умовах набуває особливого значення.

Правове регулювання – це процес, обумовлений об'єктивними і суб'єктивними чинниками, такими, як: рівень зрілості та стійкості суспільних відносин, рівень соціальної структури суспільства, стан економічного розвитку суспільства, загальний рівень правової культури населення¹⁸⁴. Категорія «правове регулювання» виражає динамічну сутність всієї юридичної надбудови, вона характеризує активно-творчу сторону права, відображає процес перетворення його із можливості в дійсність.

---

¹⁸⁴ Тарахонич Т.І. Механізм правового регулювання та реалізації права: загальнотеоретична характеристика // Правова держава: Щорічник наукових праць. – Випуск 18. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 102-108; Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 297.

О. Скакун визначає правове регулювання як здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їхнє юридичне закріплення, охорона і розвиток.¹⁸⁵ Воно являє собою систему різноманітних юридичних засобів: норм права, юридичних фактів, правових відносин, встановлення право та дієздатності осіб і правового статусу громадян, визначення компетенції органів держави, правового становища громадських організацій, юридичних осіб та інших суб'єктів. Правове регулювання суспільних відносин передбачає не будь-яку владну діяльність уповноважених на те органів і посадових осіб, а лише ту, яка має безпосередньою метою спрямування в чітко визначене русло поведінку учасників суспільних відносин.

Правове регулювання можна охарактеризувати як особливий формалізований метод державної регламентації дій суб'єктів права з метою спрямування їхньої поведінки відповідно до інтересів громадян, суспільства і держави. Правове регулювання потребує комплексного вивчення складових в їхній нерозривній взаємодії, як цілісної системи. Воно складається з певних ланок, що взаємодіють між собою: кожна з них впливає з попередньої. Тому правове регулювання передбачає системний аналіз, а також створення системи юридичних категорій, що відображає багатогранний процес регулювання в різних сферах людського буття.

Правове регулювання – це явище, необхідність якого виникає з передумов, наприклад, таких як ствердження справедливості, створення оптимальних умов для переважної дії в суспільстві економічних і духовних факторів. Відсутність же ефективного механізму правового регулювання породжує свавілля в суспільному житті та житті громадян.

У межах спеціального юридичного підходу правове регулювання визначається як результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних розпоряджень і ін.) з метою їхнього упорядкування, охорони та розвитку відповідно до суспільних потреб.

Виходячи з цього, можна виділити дві важливі ознаки правового регулювання діяльності у сфері культури.

По-перше, воно являє собою цілеспрямоване, нормативно-організаційне опосередкування суспільних відносин державою.

---

¹⁸⁵ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з. рос. — Харків: Консум, 2001.-С. 488.

По-друге, воно здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що забезпечують досягнення необхідних цілей (результатів), які ставив законодавець, видаючи юридичні норми.

А. Малько характеризує правові засоби як юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються потреби та інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення поставлених цілей. Правовими засобами є норми права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, заохочення, покарання тощо¹⁸⁶.

Існують різні види правових засобів. Правові засоби, залежно від галузевої залежності, можуть бути: конституційними, цивільними, адміністративними тощо; залежно від характеру – матеріальними і процесуальними; від функціональної ролі – регулятивними й охоронними; залежно від інформаційно-психологічної спрямованості – стимулюючими та обмежуючими¹⁸⁷.

Особливості правовідносин у сфері культури зумовлюють специфіку юридичного впливу на ці відносини, або метод правового регулювання. Метод правового регулювання вказує на те, як саме регулюються ці правовідносини. До зазначених правовідносин в основному застосовується імперативний (директивний) або владно спонукальний метод, який є обов'язковим і таким, що не допускає відступів від юридичного установлення. Основним юридичним інструментом імперативного методу є владний припис. На відміну від імперативного методу, диспозитивний метод у зазначеній галузі застосовується рідше. Він допускає можливість регулювання учасниками своєї поведінки на свій розсуд. Тому, регулюючи правовідносини у сфері культури, слід нормативно визначати лише межі такого розсуду. Це може бути досягнуто шляхом встановлення певної процедури, порядку надання тих чи інших послуг, так як вони містять обов'язковий характер, є обов'язковою передумовою для отримання замовниками послуг певних необхідних юридичних наслідків.

Таким чином, диспозитивний метод правового регулювання і виявляється в наведеному правовому статусі суб'єктів правовідносин, пов'язаних з діяльністю в галузі культури. У свою чергу, правовий статус

---

¹⁸⁶ Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах. - М.: Юристъ, 1999.- С.196.

¹⁸⁷ Тарахонич Т.І. Механізм правового регулювання як фактор ефективності правової системи // Вступ до теорії правових систем / За заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко: Монографія. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2006. – С. 196.

закладів культури становить їхня компетенція, коло повноважень, якими володіє даний суб'єкт правовідносин, та коло покладених на нього обов'язків. Визначення правового статусу закладів культури у відносинах, що виникають у процесі діяльності, є першою стадією правового регулювання цих відносин. Другою стадією є конкретизація суб'єктивних прав і обов'язків у цих відносинах. На цій стадії виникають правові норми – загальнообов'язкові, офіційно визначені правила поведінки, які встановлює держава в особі її уповноважених органів, що готують відповідну процедуру прийняття їх з метою врегулювання суспільних відносин, виконання яких забезпечується як рівнем свідомості учасників цих відносин, так і заходами державного впливу. На цій стадії права і обов'язки деталізуються відносно кожної окремої ситуації, конкретних відносин, «прив'язуються» до конкретно визначених суб'єктів.

Однією з головних ознак правових норм є те, що вони являють визначені правила поведінки. З цього випливає, по-перше, що норми - це визначені конкретні права і обов'язки учасників правовідносин. По-друге, такі правила поведінки мають відповідне оформлення у вигляді нормативно-правових актів. Сьогодні прийнята точка зору згідно з якою нормативно-правові акти є джерелом права, формою вираження правил поведінки, «резервуаром», у якому перебувають правові норми. Ця точка зору ґрунтується на праворозумінні нашого суспільства на даному етапі розвитку, що визнає нормативно-правові акти як головний спосіб прийняття соціальних норм як обов'язкових. Поняття нормативно-правового акту застосовується стосовно документів, що мають такі ознаки:

- в них закріплені правові норми, (а не, технічні норми, як в правилах застосування електроприладів);

- вони носять нормативний характер, тобто містять правові норми (правила поведінки), а також норми застосування права.

А. Венгеров поділяє нормативно-правові акти за такими критеріями, як: зміст нормативно-правового акту: процедура його прийняття; орган, що приймає акт; коло осіб, на яких розповсюджується його дія; простір і час, які охоплюються дією акту; системність, внутрішня структура; втрата юридичного значення тощо¹⁸⁸.

Юридичну силу нормативно-правового акту визначає його місце в ієрархії нормативних актів. Юридична сила формулює принцип відповід-

---

¹⁸⁸ Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. – М.: Новый Юрист, 1998. – С. 408.

ності підзаконних актів законам, що мають вираження в принципі «верховенства закону». «Верховенство закону» як принцип правової держави означає не тільки обов'язковість виконання вимог закону, але й обов'язкову відповідність усіх інших нормативно-правових актів закону. Підзаконні акти є актами, спрямованими на реалізацію та виконання закладених у законі загальних правил поведінки в окремій стосовно загальної сфери відносин.

Аналізуючи природу нормативно-правової бази у галузі культури, варто зазначити, що це великий нормативний масив, який поєднує різні за своєю галузевою приналежністю норми господарського, цивільного, фінансового, кримінального та інших галузей права, що є джерелами регулювання і охорони суспільних відносин у сфері культури. Все це дозволяє визначити законодавство у сфері культури як його комплексну галузь. Воно (законодавство) носить багатоструктурний характер і включає такі складові:

- загальне законодавство, на основі якого здійснюється функціонування і розвиток усіх правових інститутів;
- галузеве законодавство (зокрема цивільне, податкове, адміністративне, земельне та ін.), яке закріплює певні однорідні суспільні відносини та має на меті їх врегулювання;
- спеціальне законодавство у сфері культури. Тобто регулюючі «діяльність» у сфері культури норми містяться в по різнік нормативних актах.

Розглянемо розвиток та сукупність нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері культури. Фактично і до 1990 року все національне законодавство у сфері культури складалося з одного закону про охорону пам'яток історії і культури.

Однак необхідно відзначити, що в перехідний період були прийняті важливі нормативні документи, що спряли збереженню культури в ринкових умовах.

Так, важливу роль у збереженні національної культурної спадщини зіграло розпорядження Ради Міністрів Української РСР від 25.08.90 р. № 390-р., яке передбачає запобігання незаконному вивезенню за кордон творів мистецтва і предметів антикваріату, що становлять значну художню, історичну чи іншу культурну цінність. Однак це розпорядження не могло розв'язати проблему відсутності в країні системи законодавчих актів, регулюючих відносини в сфері культури. 1992 року був прийнятий основний закон «Основи законодавства України про культуру». За при-

йнятою концепцією його мали супроводжувати галузеві закони за різними напрямками культури. Слід зазначити, що ця концепція діє і нині.

Часи незалежності України позначилися рядом прийняття важливих для культури і мистецтва України законів.

На сьогодні основою регулювання цього правового інституту є Конституція України, чинні Господарський, Цивільний, Кримінальний кодекси України, низка спеціальних законів, зокрема закони України «Основи законодавства України про культуру», «Про охорону культурної спадщини», «Про авторське право і суміжні права», «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про видавничу справу», «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про кінематографію», «Про музеї та музейну справу», «Про Національний архівний фонд та архівні установи», а також ряд інших нормативно-правових актів, які регулюють певні види суспільних відносин у сфері культури і мистецтва.

Останнім часом нагальним стало удосконалення податкового законодавства і бюджетної політики у відстоюванні пріоритетів вітчизняної культури. З цією метою не тільки приймалися нові законопроекти, але і вносилися поправки в раніше прийняті. Загалом Верховною Радою України ухвалено понад 300 нормативно-правових актів з питань культури. Такий широкий масив законодавчих актів з об'єктивних причин має непослідовний і, в багатьох випадках, неузгоджений та суперечливий характер. Зокрема, у законодавчих актах положення про ринкові відносини діють поряд з елементами державного монополізму в галузі культури.

Головним чинником системи законодавства у сфері культури є Конституція України. Відповідно до статті 11 Конституції, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Вона також забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходи для повернення в Україну художніх надбань народу, що знаходяться за її межами. Культурна спадщина охороняється законом (ст. 54)¹⁸⁹.

---

¹⁸⁹ Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.

Другим після конституційного рівня джерел правового регулювання у сфері культури є такий законодавчий акт, як «Основи законодавства України про культуру», що визначає правові, економічні, соціальні організаційні засади розвитку культури в Україні; регулює суспільні відносини у сфері створення, поширення, збереження та використання культурних цінностей. Цей документ спрямований на: реалізацію суверенних прав України у сфері культури; відродження і розвиток культури української нації та культур національних меншин, які проживають на території України; забезпечення свободи творчості вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, професійної та самодіяльної художньої творчості; реалізацію прав громадян на доступ до культурних цінностей; соціальний захист працівників культури та створення матеріальних і фінансових умов розвитку культури ¹⁹⁰. До цієї ж групи нормативних актів потрібно віднести закони України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про музеї та музейну справу», «Про Національний архівний фонд та архівні установи», а також інші нормативно-правові акти, які регулюють відносини у різних галузях культури. Відповідальність за порушення вимог законодавства про культуру, а також іншого законодавства, пов'язаного з діяльністю у сфері культури, передбачена нормами Цивільного, Господарського, Кримінального кодексів України та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Не менш важливу роль на формування культурної політики держави належить підзаконним нормативним актам, які відповідні Основам законодавства України про культуру та базовим Законам. До них відносять:

- постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Державної програми розвитку культури на період до 2007 року» від 06.08.2003 р. № 1235; «Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» від 26.08.2003р. № 1343; «Про невідкладні заходи щодо запобігання вивезенню за межі України національного культурного надбання» від 30.11.1998р. № 1888; «Про затвердження Переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній формі власності» від 05.06.1997р. № 534 тощо;

- накази Міністерства культури і туризму України - «Про затвердження Положення про початкові спеціалізовані мистецькі заклади сис-

---

¹⁹⁰ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

теми Міністерства культури і мистецтв України» від 06.08.2001р. №523; «Про затвердження положення про централізовану бібліотечну систему» від 20.11.2001р. № 709; «Про затвердження Положення про стажування працівників театрів, філармоній, професійних творчих колективів, церков, кіностудій України» від 13.07.1993р. № 178; «Про реформування циркової галузі» від 05.02.2004р. № 68;

- спільні накази: Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства культури і мистецтв України – «Про затвердження інструкції з організації охорони державних музеїв, історико-культурних заповідників, інших важливих об'єктів культури підрозділами Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ України» від 24.10.1998 р. № 771/428; Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і мистецтв України та Державного комітету України у справах сім'ї та молоді – «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс учнівської творчості» від 29.06.2003р. № 585/529/875; Міністерства культури і мистецтв України та Державного комітету України з будівництва та архітектури – «Про затвердження Порядку встановлення та утримання охоронних дошок та охоронних знаків на нерухомих пам'ятках» від 27.01.2004р. №30/10 тощо.

Чисельність перелічених правових актів вказує на те важливе значення, яке законодавець надає цій проблемі. Причому такий підхід характерний не тільки для України. Фахівці стверджують, що в Росії у сфері регулювання відносин у галузі культури нормативно-правових актів діє ще більше. Українське законодавство перебуває в стадії реформування і вдосконалення. Порівняно із законодавством інших країн, законодавство України в галузі культури є досить широким і специфічним, але далеко не ідеальним.

Нагальною є потреба реформування законодавчої бази у сфері культури; оновлення законодавства про мови в Україні, про державні соціальні стандарти у сфері культурних послуг тощо; удосконалення механізму фінансування та оподаткування закладів культури; залучення інвестицій, підтримка організацій культури всіх видів і форм власності.

Життя диктує внесення змін і доповнень у чинне законодавство, з урахуванням існуючої соціально-економічної ситуації. Низький рівень добробуту більшості українських родин, відсутність стабільності викликали істотні зміни в ієрархії традиційної для України системи цінностей. Зараз у школах на низькому рівні перебуває система виховання підраста-

ючого покоління. Важливим фактором негативного впливу на систему виховання підростаючого покоління є комерціалізація установ культури і мистецтва (часто через брак коштів). Не менш важливим фактором такого впливу є різке скорочення державних соціокультурних інститутів: кінотеатрів, клубів, бібліотек, мережі книгарень, тиражів кращих добутків української і світової літератури.

Це зробило багато цінностей культури недоступними для більшості громадян і призвело до того, що росте ціле покоління нігілістично налаштованих людей із зруйнованою системою людських цінностей.

Не остання роль в реалізації культурних прав людини належить правовій культурі особи.

Вітчизняні вчені правову культуру визначають як особливий різновид культури, зміст якої, з одного боку, утворює система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права, а з іншого – цілеспрямована система заходів просвітницького та освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень¹⁹¹.

Українська дослідниця Н. Оніщенко визначає правову культуру як опосередковану ланку між соціально-економічною і політико-правовою системами, базовими потребами, правовим статусом, правовими і морально-етичними нормами окремої людини, соціальної групи, класів, що беруть участь у державно-правових процесах з одного боку, і неправовою поведінкою - з іншого¹⁹².

Правова культура, наголошує Л. Макаренко, являє собою складне соціальне явище, у якому акумульовані конкретно-історичні й національно-психологічні особливості правового життя суспільства. Це невід’ємна частина загальної культури є відображенням рівня її розвитку і базується, переважно, на ментальності народу. Формування правової культури не є відособленим процесом від розвитку інших видів культури - політичної, моральної, естетичної, педагогічної. Їх поєднує спільне завдання - створення морально-правового клімату в суспільстві, що гарантує реальну свободу поведінки особистості в поєднанні з відповідальністю перед су-

---

¹⁹¹ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В.Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 56.

¹⁹² Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – С. 184; Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми реалії, перспективи: Монографія / Відп. ред. академік НАН України Ю.С. Шемшученко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 172.

пільством, забезпечує її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, тобто ставить людину в центр економічних, соціальних, політичних, культурних процесів ¹⁹³.

Багатоплановість досліджуваного поняття відзначає В. Лазарєв, пов'язуючи правову культуру з певним рівнем правового мислення і почуттєвого сприйняття правової дійсності; належним ступенем знання населенням законів; високим рівнем поваги до норм права, їхнього авторитету; якісним станом процесів правотворчості й реалізації права; специфічними формами правової діяльності; результатами правової діяльності у вигляді духовних і матеріальних благ, створених людьми ¹⁹⁴.

У науковій літературі існує кілька класифікацій правової культури, однією з яких є класифікація за її носіями. Тут розрізняють два основні види: правову культуру суспільства та правову культуру особи. Але слід зауважити, що ці поняття не можна розглядати окремо, оскільки вони здійснюють взаємний вплив та доповнюють одне одного. Правова культура суспільства, на думку О. Скакун, - це система правових цінностей (форм, норм, принципів і інститутів), накопичених і таких, що постійно розвиваються юридичною наукою, освітою і практикою з метою забезпечення якісного стану правового життя особи і суспільства ¹⁹⁵.

Отже, поняття «правова культура» відображає складний зміст реального соціального явища - права і в нашому розумінні може розглядатись як на рівні особистості, коли акценти зміщуються вбік особистих якостей і властивостей індивіда, так і на рівні універсальних узагальнень, коли йдеться про правову культуру суспільства в цілому. Таке розуміння відповідає широкому погляду на культуру як на категорію, що охоплює всі цінності, створені людством у процесі його духовної та матеріальної діяльності ¹⁹⁶.

Правова культура особистості складається в результаті взаємодії різних специфічних соціальних, вікових і психічних регуляторів. Особисті вікові потреби і інтереси, соціальний стан, індивідуальні стереотипи правової діяльності, методи виховання, особливе світосприймання, віроспо-

---

¹⁹³ Макаренко Л.О. Гендерний менталітет в умовах сучасних перетворень // Часопис Київського університету права. – 2007.- № 2. – С. 22.

¹⁹⁴ Лазарєв В.В. Правосознание и правовая культура // Общая теория права и государства / Под ред. А.С. Пиголкина. – М., 1996. – С.148.

¹⁹⁵ Скакун О.Ф. Юридическая деонтология. – Х.: Эспада, 2002. – С. 191.

¹⁹⁶ Макаренко Л.О. Правова культура та гендерний менталітет // Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 71-72.

відання, самооцінка, індивідуальні психофізіологічні параметри - такий неповний перелік тих моментів у цілісному житті індивіда, під сукупним впливом яких і формується його правова культура.

Вважаємо, що по-перше, правову культуру необхідно розглядати у двох головних та взаємопов'язаних аспектах: стосовно суспільства в цілому та особистості зокрема. Між ними існують зв'язки, єдність, взаємообумовленість та взаємодія.

По-друге, правова культура – це засіб правового регулювання суспільних відносин, заснованих на законах, формах взаємодії їх учасників.

Проявом ставлення особистості та суспільства до права, законності є правосвідомість як частина правової культури. Правосвідомість формується під дією об'єктивних та суб'єктивних факторів суспільного розвитку. На нього впливають не тільки історичні та соціальні процеси, а й геополітична ситуація в державі і духовна сфера суспільства. Якщо правова система функціонує в умовах законності, свободи, соціальної справедливості, поваги до права, то це сприяє росту правосвідомості всіх суб'єктів.

По-третє, правова культура органічно пов'язана та взаємодіє із законодавством. В умовах демократичної процедури закони можуть прийматися більшістю голосів, власникам яких не вистачає професіоналізму. У боротьбі за закони відбувається зіткнення представників різних правових культур, що не може не відобразитися на якості законодавчої діяльності.

Якщо право – це встановлена законом міра соціальної свободи, то закони і всі інші юридичні норми повинні бути послідовним вираженням цієї свободи, що відповідає завданням та цілям правової держави. Якість законодавства оцінюється не тільки і не стільки вирішенням економічних, політичних та інших завдань суспільного розвитку, скільки закріпленням надійних гарантій прав, свобод та інтересів особистості, інших суб'єктів правових відносин.

По-четверте, матеріально-предметна сфера правової культури визначається, з одного боку, економічними факторами, а з іншого – традиціями даного суспільства.

Ментальний бік правової культури включає в себе буденну і теоретичну правосвідомість, тобто комплекс уявлень про політику, закони, правосуддя, які впливають на поведінку людей, відображаються на змісті та формі правового регулювання суспільних відносин. Таким чином, ставлення людей до права є одним із показників правової культури.

Правова культура використовується як інструмент стану правового життя суспільства в цілому. Ось чому важливо вивчати клімат політичного життя, атмосферу, пов'язану з правовідносинами.

По-п'яте, правову культуру неможливо зводити тільки до знання законів. Оцінний момент є найважливішим компонентом правової культури, бо ціннісні орієнтації та ідеали створюють той еталон, із яким порівнюється рівень правової культури у правовій сфері.

По-шосте, правова культура – специфічний засіб спілкування суб'єктів політичного й правового життя суспільства, що виражається в різних формах правомірної поведінки та мислення, побудованого на вільному виборі гарантованих законами правових засобів досягнення поставлених цілей.

У правовій державі існує система гарантій реалізації правового статусу людини, однак необхідне розумне співвідношення прав та обов'язків, свободи і відповідальності. Особливу роль у системі цінностей правової культури відіграють права та обов'язки, через які в суспільстві розвивається атмосфера демократизму, законності, правопорядку. Але для цього необхідно підкріпити правосвідомість особистості та суспільства механізмом дій норм законодавства.

По-сьоме, правовій культурі протистоять такі явища, як правопорушення, невиконання законів, бездіяльне відношення до обов'язків, які в сукупності створюють антикультуру в суспільному ладі та державному устрої. Вони негативно впливають на правопорядок, режим законності, породжують правовий нігілізм. Подібні явища – це відмова від існуючої в суспільстві правової культури, її цінностей¹⁹⁷.

Таким чином, ураховуючи всі підходи до визначення правової культури, спробуємо дати цілісне визначення цього поняття. Правова культура – це структурно-складне цілісне утворення, яке включає в себе якісний стан правового життя суспільства, відображеного в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової і правозастосовної діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості, а також у ступені свободи її поведінки та взаємної відповідальності держави та особистості, що позитивно впливає на суспільний розвиток та підтримання умов функціонування суспільства.

Вивчення структури правової культури є важливим напрямком розуміння її сутності, виділення ролі та місця в правовому житті суспільства. Буде не вірним зводити структуру правової культури лише до перерахування її елементів, бо структура – це або побудова об'єкту, або сукупність його елементів та відносин

---

¹⁹⁷ Методика правової освіти: Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка-Н, 2005. – С. 45-48.

між ними, або система всіх чи тільки постійних зв'язків елементів, що утворюють одне ціле, або, нарешті, принцип, спосіб, закон зв'язків елементів цілого. Необхідно з'ясувати не тільки співвідношення цих елементів, а й їх єдність, системі.

Про правову культуру будь-якого суспільства можна судити на підставі рівня розвитку та досконалості системи нормативно-правових актів, у яких відображена вся соціально-правова ситуація держави. Правові акти свідчать про рівень розвитку всього суспільства, оскільки вони відображають атмосферу, що панує в тому чи іншому суспільному ладі, суспільних відносинах.

При визначенні якості правової культури суспільства необхідно враховувати й стан індивідуальних правових актів: правозастосовних (рішення й вирокі судів, постанови слідчих, акти прокурорів, документи адміністративно-управлінської сфери і т.д.) та правореалізуючих (господарські договори тощо).

На підставі аналізу правових актів, а також інших текстів правового характеру, можна зробити висновок про рівень розвитку не тільки правової культури суспільства, але й культури в цілому.

Таким чином, першим і найбільш вагомим елементом правової культури суспільства є рівень розвитку права.

Наступним компонентом системи правової культури, на нашу думку, виступає рівень розвитку правової діяльності як засобу існування правової дійсності, бо правові акти, які не задіяні в правовій діяльності, є "мертвими" і тому не впливають на суспільне життя держави. Структура діяльності правової культури складається з рівнів розвитку різних видів юридичної діяльності.

Практична юридична діяльність, як зазначалося вище, складається з діяльності щодо створення правових норм (правотворчість) та їх реалізації (правозастосування).

Для оцінки правової культури суспільства має значення аналіз правотворчої діяльності, високий рівень якої впливає на рівень розвитку нормативно-правових актів.

Правова культура суспільства багато в чому визначається реальною правовою поведінкою громадян, їх діяльністю з реалізації права, а також тим, наскільки є зрозумілими і вчасно виконуються ними обов'язки (наприклад, щодо заповнення податкової декларації про сукупний річний дохід), дотримуються заборони та повноцінно використовуються права.

Ще одним елементом системи правової культури повинен виступати рівень правосвідомості, оскільки рівень правотворчої діяльності впливає на правосвідомість і навпаки.

Правова культура відображає правову дійсність і регулює поведінку особистості у сфері права. Ставлення особистості до своїх прав та обов'язків, у якому проявляється і її ставлення до права, законності та справедливості, здійснюється через певні функції правової культури.

Для визначення функцій правової культури необхідно перш за все виходити з трактування поняття «функція».

Функція (від латинського *functio* – виконання, діяльність) – це обов'язок, коло діяльності, призначення¹⁹⁸, робота кого-небудь, чого-небудь, чогось, повинність, місія, явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і перетворюється відповідно до його змін¹⁹⁹.

Дослідники правової культури вже зазначали, що правова культура виконує декілька функцій, проте окремо ці функції не аналізувались. До складових функціонування правової культури деякі вчені відносять: функцію виховання свідомого ставлення до права, функцію нормативно-правового регулювання, інформаційну функцію, функцію правової поведінки. Прибічники такої позиції підкреслюють, що право як специфічний регулятор суспільних відносин діє подвійно: по-перше, у сукупності з іншими соціальними механізмами воно викликає ідеологічний вплив; по-друге, специфічним шляхом, надаючи сторонам юридичні права і обов'язки. На їх думку, правова культура охоплює обидва вказаних способи²⁰⁰. Тому функції правової культури в цілому допомагають більш наглядно уявити всі зв'язки, що існують між правом і процесом його практичної реалізації. Завдяки функціям правової культури більш активно відбувається залучення громадян до державного і громадського життя²⁰¹.

Правова культура в демократичному суспільстві має бути спрямованою на виховання таких людей, які поважають закон, але чинять супротив в тому випадку, коли їх права порушуються. Її реалізація може бути дієвою, якщо в кожній людині будуть чіткі ідеї обмеження влади та готовність боротися законними засобами для підтримки цих обмежень. Однак з огляду на минуле, більша частина громадян нашого суспільства не буде чинити опір на порушення своїх прав, оскільки їх поновлення – це досить важкий та довгий шлях.

---

¹⁹⁸ Словарь иностранных терминов / Под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петрова (главный редактор) и Л.С. Шаумяна. 6-ое изд., переработанное и доп. – М.: Изд-во “Советская Энциклопедия”, 1964. – 784 с.

¹⁹⁹ Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / Під. ред. В.А. Михалко. – К.: Криниця, 1999. – 511 с.

²⁰⁰ Козюбра Н.И. Социалистическое право и общественное сознание. – К.: Наукова думка, 1979. – 156 с.

²⁰¹ Стумбина Е.А., Кузнецов А.В., Эглитис В.В. Механизм реализации Конституции (государственно-правовой аспект). – Рига, 1984. – 215 с.

Особа з високою правовою культурою не намагатиметься кожен раз замислюватися над проблемою «Що таке права держава, як вона виникла?», а скоріше вона сформулює для себе інші завдання, які стануть суттю її правової свідомості. Вона повинна замислюватися над своїми вимогами до державних та правових інститутів і віддавати перевагу життю в стабільній організованій державі, а не в такій, де панує беззаконня. Особа з високим рівнем правової культури особливого значення буде надавати функціонуванню тих чи інших правових інститутів, тобто придатності кожного з них для виконання відповідних функцій. Немає сумніву в тому, що процес національного державотворення, який є найбільш суттєвим проявом національної свідомості, багато в чому (якщо не в головному) залежить від правової культури суспільства загалом та правової культури особистості зокрема. Тому її формування, виховання народу, перш за все молоді, у цьому дусі є надзвичайно важливим і актуальним завданням, одним з головних напрямків правовиховної роботи. Але при цьому треба мати на увазі, що невід'ємною особливістю процесу формування самосвідомості є зміна форм і змісту правовиховного впливу.

Правова культура, як і правосвідомість людини, формується під впливом різноманітних об'єктивних та суб'єктивних факторів. Проте правосвідомість здебільшого не завжди стабільна і включає в себе як позитивні, так і негативні переконання, погляди, оцінювальні судження. Правильно орієнтована в цілому вона певною мірою може бути і дефектною. Правова культура - це лише позитивні соціальні цінності, у тому числі погляди, мотиви, установки, переконання, які знаходяться в основі правомірної поведінки. Однак необхідно враховувати рівень цих соціальних цінностей. На нашу думку, правова культура є особливим баченням правового життя суспільства, яке охоплює всі її сторони (у тому числі й негативні). У зв'язку з цим виникає можливість вимірювати рівні правової культури (особа не може бути повністю позбавлена правової культури, просто її рівень може бути досить низьким).

Провідною характерною рисою правової культури будь-якого суспільства є ставлення до власної державності.

Сучасний стан правової культури знаходиться в кризовому стані, у процесі пошуку більш раціональних орієнтирів і становлення. Кризові явища, деморалізація, глобальна бідність та інші негативні явища змушують людей і українське суспільство заради виживання здійснювати переоцінку тих правових і соціальних цінностей, норм, інститутів, які не відповідають потребам сучасного життя. Зазначені негативні явища сьогодення відбиваються і на стані правової свідомості та правової культури суспільства. Очевидними є факти занепаду націона-

льного духу, схильності до соціальної паніки і страху, відчаю, зневіри в майбутньому держави. За цих умов сенс існування і функціонування державної влади девальвується, низькою є ефективність діяльності органів державної влади, особливо парламенту, судів, правоохоронних органів, що не додає оптимізму настроям народу України. У свою чергу, криза правової культури каталізує кризу правової системи української держави.

Необхідність формування правової культури особистості, при якій повага до права, закону стає особистим переконанням кожної людини, висуває вимоги до забезпечення не лише зовнішньоправомірної поведінки членів суспільства, а поведінки, заснованої на глибокому усвідомленні необхідності та потреби у правових нормах, на переконанні в їх справедливості та цінності. Така поведінка невід'ємна від правової культури і дозволяє обирати найбільш ефективні шляхи здійснення прав та виконання обов'язків, заснованих на повазі до права, сприяє перетворенню потреб закону в життєву необхідність. Правова культура дозволяє регулювати їх взаємовідносини у правовій сфері.

Розвиненість правової культури є лише першим кроком до побудови правової, соціальної держави. Коли Конституція України та інші нормативно-правові акти будуть вірно відображати об'єктивну дійсність, а їх конкретні положення не лише встановлювати певні норми, а й знаходити своє повне підтвердження, утілення в життя суспільства та держави, тільки тоді ми зможемо вести мову про державу в якій суспільство має високий рівень правової культури та правосвідомості.

Як свідчить світовий досвід, значна і особлива роль у підвищенні правової культури окремої особи так і населення в цілому, належить не тільки засобам масової інформації, літературі, а й навчальним закладам та соціокультурним інститутам. Діяльність вищезазначених закладів дає змогу реалізовувати правовиховні та правоосвітні програми з урахуванням всіх соціально-вікових особливостей громадян. Правове виховання громадян має бути спрямоване насамперед на повагу до закону та прав людини. Реалізація правовиховного та правоосвітнього процесу може бути дійовою, якщо кожна людина буде достатньою мірою правообізнана, що дасть їй можливість відстоювати свої конституційні права законними засобами.

Отже, універсальним засобом впливу на особистість, на кожну окрему людину є процес освіти, в тому числі й правової. Володіючи правовою культурою, людина не тільки знає та розуміє право, правові явища, але й

оцінює їх з точки зору загальнолюдських правових цінностей. Така оцінка допомагає особі реалізувати свої права та обов'язки на практиці.

Право особи знати свої права й обов'язки є єдиною із найбільш значущих юридичних гарантій прав і свобод особи, якими прийнято вважати «надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості тим умовам, які є необхідні для того, щоб кожна людина могла скористатися своїми конституційними правами і свободами»²⁰².

За своєю суттю право на знання своїх прав та обов'язків досить тісно пов'язане з отриманням правових знань. На думку вчених, роль правових знань у впорядкуванні свідомої діяльності особистості в правовій сфері досить вагома. Вся ця діяльність передбачає основою не тільки знання, а й розуміння тих вимог, які держава вимагає від громадянина. Зрозуміло, що правила поведінки, закріплені в нормах права, безперечно, повинні бути відомі громадянину, зрозумілі, усвідомлені ним. Це одна із умов формування відповідного відношення людини до реалізації своїх прав і виконання обов'язків²⁰³.

Аналіз практики правового виховання свідчить про недостатню увагу відповідних органів до питань самостійного опанування правових знань. Здійснюється в основному інформування громадян про існуюче законодавство. Таке положення, безумовно, створює перепони на шляху забезпечення для громадян доступності права. На нашу думку, необхідною умовою ефективності знання права в країні було б більш детальніше знайомство громадян із законодавством як системою нормативних актів, їх систематизацією, джерелами права і їх характеристиками. Кожному громадянину необхідно знання і розуміння принципів права і його галузей, які разом із юридичними нормами складають основний зміст права²⁰⁴, юридичних категорій, які використовуються в законодавстві, способів тлумачення і доведення до відома змісту законодавчих актів. Ситуація, що склалася, може пояснюватися браком уваги теорії правового виховання до таких знань.

Необхідно зазначити, що в сучасних умовах дедалі гостріше стає проблема забезпечення механізмів інформованості громадян України про

---

²⁰² Конституційне право України: Підручник / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 1999. – С. 222.

²⁰³ Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права. – М.: Юристь, 1995. – С.125-126.

²⁰⁴ Смирнов О.В. Соотношение норм и принципов в советском праве // Советское государство и право. – 1977. – № 2. – С.11.

свої права та обов'язки. Велика кількість актів законодавства України не завжди дозволяє громадянам належно оцінити їх зміст, передусім щодо закріплених прав та обов'язків, механізмів їх реалізації та захисту. Важливим чинником удосконалення доступності знань про право є всесвітня мережа Інтернет. Поширення правової інформації через мережу Інтернет є виправданим з огляду на можливості та перспективи цього комунікаційного середовища. З одного боку, число користувачів комп'ютерів, що має доступ до мережі, має стійку тенденцію до росту, з іншого – аудиторія мережі характеризується високим рівнем інформованості потреб і інтересу, зокрема, до правової інформації²⁰⁵.

Можна стверджувати, зазначає А. Заєць, що правова освіта населення полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків.

Знання кожною особою всієї сукупності прав і свобод, які вона може використовувати, та обов'язків, які вона повинна виконувати, є важливою передумовою правомірної поведінки і розвитку суспільної активності та просування України до шляху правової держави²⁰⁶.

Правова культура громадян є основою, фундаментом нового суспільства в Україні. Адже громадяни – це єдиний чинник, здатний утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України і законодавство. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох факторів, але здебільшого від рівня організації правової освіти і виховання населення країни.

Проблема правової культури ще тривалий час буде актуальною. Це обумовлює необхідність неухильного зростання і досягнення високого рівня правової культури кожного громадянина, кожної посадової особи, кожного державного службовця і, особливо, професійних юристів, на яких припадає головна робота по законотворенню і застосуванню права. Лише тоді рівень правової культури населення досягне найвищого щабля розвитку, лише тоді кожен громадянин держави відчує власну приналежність до правового життя країни, буде адекватним учасником правового

---

²⁰⁵ Жаровська І.М. Право на знання прав і обов'язків: теоретико-правові аспекти // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 2. – С. 76-77.

²⁰⁶ Заєць А.П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 1999. – С.15.

процесу і матиме змогу самостійно аналізувати чинне законодавство, відзначаючи його здобутки і недоліки²⁰⁷.

Отже, основним завданням держави, яка поставила за мету організацію своєї внутрішньої та зовнішньої діяльності на дійсно правових засадах, з використанням досягнень правової культури, є створення такого юридичного механізму, такого морально-правового клімату в суспільстві які б гарантували людині реальну свободу поведінки у поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечили її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, поставили людину в центр економічних, соціальних, політичних і культурних процесів²⁰⁸.

Тому, внесення змін у законодавство положень про надання права безкоштовного відвідування музеїв, театрів один раз на місяць особам, які не досягли вісімнадцятирічного віку, значно підвищило б рівень культури підростаючого покоління.

Аналіз міжнародних документів останнього часу свідчить про суттєву еволюцію процесів осмислення культурної політики соціальними інститутами та відповідними професійними корпораціями тих гуманістичних цілей, до яких прагне міжнародне співтовариство внаслідок чітко визначеної та спланованої культурної політики. Нормативно-правові акти ратифіковані в Україні.

Для удосконалення нормативно-правової бази діяльності у сфері культури необхідно термінове прийняття Законів України «Про культуру». Крім того, слід на державному рівні постійно створювати умови для надання підтримки закладам культури, забезпечення конкурентної спроможності культурно-мистецької продукції; надання цільової підтримки театральнo-видовищним закладам та забезпечення фінансування витрат на охорону Державного музейного фонду України; здійснення комплексу заходів стосовно збереження пам'яток історико-архітектурної спадщини, унікальних містобудівних історичних комплексів. Необхідно також всіляко сприяти збереженню та розвитку існуючої мережі закладів культури, забезпеченню їх сучасною матеріально-технічною базою. Необхідно активізувати діяльність національних творчих спілок України, в тому числі

---

²⁰⁷ Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умови створення основ громадянського суспільства // Право України. – 2005. - № 4. – С. 27-28.

²⁰⁸ Макаренко Л.О. Правова культура як фактор реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 307-311.

місцевих творчих осередків, наукові дослідження у сфері культури і мистецтва; збереження та охорону об'єктів культурної спадщини, музеїв, заповідників, бібліотек, архівів тощо.

У нинішніх умовах існує гостра потреба у формуванні суспільної думки про культуру, що сприяє вихованню високої духовності, естетики та високої моральності.

РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Роль і місце законодавчої влади у формуванні культурної функції держави

Одним з найважливіших призначень держави – є гарантування злагоди в суспільстві та її найважливіша мета – забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Однією з важливіших сфер людського буття, яка забезпечує мир та злагоду в суспільстві належить культурі.

Проблема становлення і розвитку державного управління досить довгий час є предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема: В. Авер'янова, Ю. Богуцького, І. Безгіна, Р. Войтовича, О. Гриценка, В. Карлової, І. Кресіної, А. Коваленка, С. Майбороди, В. Маліновського, А. Ручки, П. Надолішнього, І. Надольного, В. Цветкова тощо.

Українські дослідники визначають державне управління як цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленою політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією²⁰⁹.

Державне управління як динамічна складна система, що виступає засобом цілісного та ефективного розвитку суспільства, має власну функціональну стратегію, свою структуру та систему управління. Зокрема Р. Войтович зазначає, що система державного управління - це сукупність взаємодіючих елементів, які забезпечують цілісне функціонування держави та її інститутів, кожен з яких має свою внутрішню структуру²¹⁰.

Функції державного управління являють собою специфічні за предметом, змістом і засобом забезпечення цілісні управляючі впливи держави. За характером і послідовністю дій до загальних функцій управління відносяться: аналіз, прогнозування планування, організація, регулювання, робота з персоналом, облік, контроль. Кожна функція державного управ-

---

²⁰⁹ Державне управління: Навчальний посібник / А.Ф. Мельник, О.Ф. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко – К.: Знання, 2004. – С. 32.

²¹⁰ Войтович Р.В. Ідеологія, технологія та стиль у державному управлінні // Навчально-методичний посібник. - К.: Вид-во НАДУ, 2003. – С. 21.

ління здійснюється через певний комплекс управлінських функцій закріплених за кожним рівнем органів державної влади та органами місцевого самоврядування.

Існуючи в усьому світі сучасні тенденції розвитку культури ставлять перед українською державою вирішення ряду першочергових невідкладних завдань, серед яких є визначення правового становища та механізмів взаємодії органів державного управління у галузі культури, їх структурних підрозділів та посадових осіб, на засадах обґрунтованого встановлення їх функцій, завдань, компетенції, відповідальності, підпорядкованості та організації роботи.

Саме тому, не викликає сумніву положення про те, що всебічне і повне уявлення про функції держави неможливе без знання механізму їх здійснення, тобто елементів, суб'єктів державної діяльності. Цілком природно, що держава здійснює свої функції, насамперед завдяки власному механізму – механізму держави²¹¹. Він утворюється у відповідності із завданнями, що стоять перед державою та цілями для реалізації її функції²¹².

Отже, для реалізації своїх функцій держава повинна створювати й забезпечувати функціонування різноманітних організацій, які у сукупності утворюють механізм держави.

Механізм держави – це система нормативно визначених, взаємодіючих органів та організацій держави, створених для реалізації її завдань і функцій та наділених спеціальними повноваженням у відповідній сфері діяльності.

Як самостійна юридична категорія, механізм держави характеризується наступними ознаками:

- це ієрархічно підпорядкована система державних структур, якій притаманні єдині принципи організації та діяльності; єдині завдання і цілі;
- первинними структурними елементами механізму є створення державою формування (органи, організації);
- основним призначенням механізму держави є реалізація завдань і функцій держави;
- чітка функціональна визначеність кожного з елементів структури;

---

²¹¹ Байтин М.И. Механизм современного российского государства // Правоведение. – 1996. - № 3. – С. 4-15.

²¹² Лощихін О.М. Вчення про механізм реалізації функцій держави: історія становлення та сучасні підходи // Держава і право: Зб. наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2005. – Вип. 27. – С. 43.

- одним з найважливіших завдань механізму є здійснення державної влади;
- наявність певних структур, які забезпечують примусове виконання державних велінь;
- наявність визначеної структури, яка має динамічний характер та залежить від змін завдань управління і етапу розвитку держави;
- залежність методів і форм діяльності механізму держави від її сутності та реального впливу на суспільні відносини;
- залежність механізму держави від об'єктивних шляхів розвитку суспільства та рівня досконалості економічних і політичних відносин;
- важливе значення має людський фактор, який забезпечує державне управління;
- забезпечений необхідними матеріально-технічними, фінансовими, організаційними засобами, що складають основу його функціональної діяльності;
- покликаний гарантувати і охороняти правопорядок, права і свободи людини ²¹³.

У свою чергу, дана частина державних організацій наділяється владними повноваженнями, що використовуються для здійснення управління в суспільстві з метою реалізації завдань і функцій держави. За характером і змістом діяльності ці органи поділяються на: органи законодавчої влади; органи виконавчої влади; органи судової влади. Поділ влади є одним із основних принципів організації і діяльності державної влади і одночасно основоположний принцип організації і функціонування демократичної правової і соціальної держави.

За визначенням І. Процюка теорія розподілу влад передбачає обґрунтування ідеї організації і здійснення державної влади на основі раціонального розподілу праці в рамках державного механізму як єдиної системи органів, що знаходяться у певному співвідношенні і організаційно відокремлені. Розподіл влад потребує чіткого розмежування функцій і закріплення кордонів між гілками влади, прерогатив, забезпечення їх юридичної самостійності і певної незалежності, ділової взаємодії і взаємного стримування. Цей принцип вимагає ефективного контролю і нейтралізації неконституційних дій кожної з гілок влади, збалансування повноважень і певного суперництва, рівноправного партнерства і недо-

---

²¹³ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. - С.147-148.

пущення непомірного підвищення ролі одного органу за рахунок статусу іншого. Розподіл влад є обов'язковою умовою знищення деспотизму і свавілля, недопущення зловживання владою, є необхідною передумовою помірною правління, забезпечення суспільного порядку і законності, гарантії прав і свобод особи²¹⁴.

О. Скакун вважає, що принцип поділу влади включає певну систему вимог, а саме: поділ функцій і повноважень між органами різних галузей державної влади відповідно до вимог поділу праці; закріплення певної самостійності кожного органу всіх галузей влади при здійсненні своїх повноважень, неприпустимість втручання в прерогативи один одного та їх злиття; наділення органів кожної галузі влади можливістю протиставляти свою думку рішенню органу іншої галузі влади; виключення зосередження всієї повноти влади в одній з галузей, її органах чи окремої людини або групи осіб, тобто запобігання узурпації влади; узгодженість і взаємний правовий контроль дій органів усіх галузей влади; рівність органів галузей влади перед законом, здійснення повноважень у межах, встановлених законами і відповідно до них, неможливість зміни компетенції органів держави поза конституційним шляхом²¹⁵.

Згідно зі статтею 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

В інших країнах демократичного спрямування державна влада також здійснюється на засадах поділу на три незалежні влади. Власне, закономірним є те, що юридично закріплений принцип поділу влад у демократичних конституціях різних країн світу та Конституції України є ознакою парламентаризму, який у нас нині перебуває на етапі становлення²¹⁶.

За для практичної реалізації суспільних відносин у сфері культури, сучасній демократичній державі потрібне відповідне законодавство, злагоджена та скоординована діяльність всіх гілок державної влади.

---

²¹⁴ Процюк І.В. Законодавча влада в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 1999. – С. 40.

²¹⁵ Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 144.

²¹⁶ Пустовіт Ж.М. Поняття та сутність установчої функції Верховної Ради України // Часопис Київського університету права. – 2007. - № 2. – С. 60.

Питання вітчизняного законодавства, його системи, а також проблеми його становлення і розвитку досить довгий час були і є предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема: С. Бобровник, О. Богініча, П. Євграфова, Є. Євграфової, А. Зайця, О. Зайчука, М. Козюбри, А. Колодія, О. Копиленка, В. Котюка, В. Копейчикова, О. Лисенкова, Л. Луць, О. Мурашина, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, В. Опришка, П. Рабіновича, О. Скакун, В. Тація, В. Цветкова, М. Цвіка, Ю. Шемшученка, О. Ющика тощо.

Вітчизняні науковці визначають законодавство - як сукупність нормативно-правових актів, виданих вищим органами державної влади й управління з метою регулювання суспільних відносин або одного з їхніх видів. Під законодавством нерідко розуміється також один з основних методів здійснення державою своїх функцій, що полягають у виданні органами державної влади законів ²¹⁷.

За юридичною силою нормативно-правових актів відбувається ієрархічна (вертикальна) побудова системи законодавства. Юридична сила нормативно-правових актів залежить від її форми та від порядкування в системі органів державної влади, органу, який приймає ці акти. Найвищу юридичну силу має Конституція. Далі йдуть конституційні закони, кодифіковані закони, звичайні закони та підзаконні нормативно-правові акти, які видаються на виконання законів і не повинні суперечити їм. Відповідно ієрархії нормативно-правові акти слідує наступним чином: Конституція, конституційні закони, звичайні закони, укази президента, нормативно-правові акти Уряду та міністерств, нормативно правові акти органів місцевого самоврядування, локальні нормативно правові акти ²¹⁸.

Отже, особливе місце в запропонованій ієрархічній схемі нормативно-правових актів, належить указам Президента. Зокрема, указ – це правовий акт загальнононормативного або індивідуального характеру, що видається одноособового главою держави чи вищим державним колегіальним органом ²¹⁹.

---

²¹⁷ Шемшученко Ю.С. Законодавство // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1999. – С. 499; Теорія держави і права: Навч. посіб. / В.М. Субботін, О.Ф. Філонов, Л.М. Князькова, І.Я. Тодоров. – К.: Знання, 2005. – С.179 тощо.

²¹⁸ Пархоменко Н.М. Правова система, система права, джерела права: проблеми співвідношення // Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): Монографія / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Фенікс», 2007. – С. 358-359; Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 398.

²¹⁹ Нагребельний В.П. Указ // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2004. – С. 178.

Президента України, як главу держави, визначає Конституція України. Президент виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини. Свої функції і повноваження Президент здійснює у певних правових організаційних формах, які, як правило, властиві лише цьому інституту державної влади.

Інститут Президента посідає особливе місце в системі органів державної влади. За загальною думкою вчених Інститут Президента не уособлює окремого виду державної влади, але бере участь у здійсненні майже всіх загальноновизнаних видів влади в межах наданих повноважень²²⁰.

Президент України наділений визначальними повноваженнями в державі. Як глава держави, Президент уособлює державу і державну владу в цілому. Він є найвищою посадовою особою в державі і наділяється повноваженнями виступати від імені, як у внутрішньому житті країни, так і в міжнародних відносинах. Коло повноважень Президента України окреслене в Конституції України. Президент України на основі і на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України²²¹.

За юридичною чинністю укази Президента поділяються на: нормативні та піднормативні. О. Скакун визначає нормативний акт (указ) президента - як підзаконний акт-документ, що ухвалюється на підставі та на виконання закону з найважливіших питань життя суспільства і держави з метою сприяння ефективній реалізації закону. До ознак нормативних указів президента відносять: пріоритетне місце в ієрархії підзаконних нормативних актів; багатоаспектність й об'ємність регулювання суспільних відносин залежно від масштабності функцій і повноважень президента; загальнообов'язковість на всій території країни; відповідність конституції та іншим законам держави; одноособовий порядок ухвалення з колегіальністю підготовки, попереднього розгляду, посвідчення та відповідальності за виконання²²².

---

²²⁰ Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: Монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького 2001. – С.113.

²²¹ Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.

²²² Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 492.

В залежності від функцій держави нормативний указ поділяють на: внутрішні та зовнішні; в залежності від правової природи повноважень: ухвалені в межах власних повноважень; ухвалені на основі повноважень, делегованих парламентом; за їх функціонально-регулятивним призначенням: деталізуючи, реформуючи, затверджуючи.

Останні роки позначилися особливою увагою Президента України до питань розвитку і підтримки національної культури, збереження культурно-історичної спадщини, забезпечення культурних прав і свобод громадян.

За для реалізації пріоритетного напрямку державної культурної політики, який стосується культурно-історичної спадщини, а також з метою збереження історико-культурних територій та об'єктів в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь Президентом України було видано ряд указів: «Про деякі питання розвитку Національного заповідника «Хортиця»», «Питання охорони пам'яток сакральної культури в Україні» тощо.

Так, згідно Указу Президента України «Про заходи щодо впорядкування забудови території та збереження історико-культурних територій і об'єктів в місті Києві» Київській міській державній адміністрації у тримісячний строк: потрібно було вжити заходів щодо заборони будівництва в історичному центрі міста Києва висотних житлових та громадських будинків та інших складних споруд; розробити та затвердити схему розташування таких будинків та споруд поза межами історичного центру та історичних ареалів міста; а також розробити та вжити заходів щодо затвердження в установленому порядку меж історичних ареалів міста Києва і режимів використання територій цих ареалів; забезпечити визначення територій у місті Києві, що мають особливу історико-культурну цінність, встановлення передбачених законодавством обмежень їх забудови та використання з порушенням встановленого режиму; тощо. Генеральній прокуратурі України: здійснити перевірку законності забудови історичного центру міста Києва, також додержання при цьому прав та інтересів жителів міста; тощо ²²³. Згодом, даний Указ втратив чинність на підставі іншого указу.

Визначаючи роль в історії Української держави, утвердженні духовних цінностей українського народу та з метою збереження і реабілітації

---

²²³ Указ Президента України «Про заходи щодо впорядкування забудови території та збереження історико-культурних територій і об'єктів в місті Києві» м. Київ, 15 березня 2007 року. - № 208/2007.

унікальних культурно історичних пам'яток як національного так і світового значення Президентом України було видано ряд указів.

Так, згідно Указу «Про невідкладні заходи щодо відродження Софії Київської як загальнонаціонального духовного центру» Кабінету Міністрів України було доручено здійснити комплекс заходів щодо відновлення Софії Київської; розробити план заходів на 2006-2008 роки щодо проведення науково-дослідних та ремонтно-реставраційних; опрацювати питання щодо фінансування окремим рядком із загального фонду Державного бюджету України; забезпечити збереження Заповідника як цілісного музейного та майнового комплексу в межах закріплених за ним територій²²⁴.

Поза увагою не залишились і культурно-історичні місця і селища України, а саме були видані укази «Про збереження історико-культурної спадщини та розвиток туристичної інфраструктури міста Глухова», «Про деякі питання розвитку Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» та селища Батурин».

Значна увага приділена поліпшенню справи зі збереження та популяризації національного культурного надбання, історичного минулого Українського народу. За для реалізації даного напрямку видано Укази «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України» та «Про додаткові заходи з підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України»». Згідно даних нормативних актів Кабінету Міністрів України за участю Національної академії наук України, Міністерства культури і туризму України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства регіонального розвитку та будівництва України, Державного комітету архівів України, зокрема: доручено вжити заходів щодо забезпечення підготовки і випуску до 2018 року 28-томного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України».

Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям: забезпечити створення належних умов для роботи регіональних редакційних колегій, ав-

---

²²⁴ Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо відродження Софії Київської як загальнонаціонального духовного центру». - Київ, 30 грудня 2005 року. - № 1881/2005.

торських колективів та робочих груп, які опрацьовують матеріали для підготовки томів Зводу²²⁵.

Для реалізації конституційного права громадян щодо всебічного культурного розвитку, також сприянню консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, підняття статусу національної культури серед громадян країни, особливо молоді, Президентом України видано укази, щодо відзначення видатних пам'ятних дат.

Так, згідно Указу Президента «Про відзначення 900-річчя заснування Михайлівського Золотоверхого монастиря» постановлено: утворити Організаційний комітет з підготовки та відзначення даної дати; розробити і затвердити план заходів; створити документальний фільм про історію Михайлівського Золотоверхого монастиря; організувати виставки сакрального мистецтва. Державному комітету телебачення та радіомовлення України забезпечити висвітлення в засобах масової інформації щодо даних заходів²²⁶.

Не менш важливою подією для збереження світової культурно-історичної спадщини є святкування 1020-річчя хрещення Київської Русі за для забезпечення святкових заходів Президентом України було підтримано ініціативу громадськості і видано Указ «Про відзначення в Україні 1020-річчя хрещення Київської Русі». Святкування передбачає: створення серії документальних фільмів про визначні вітчизняні пам'ятки сакральної культури та історичний шлях християнства в Україні; відкриття туристичних маршрутів та організацію подорожей та екскурсій визначними місцями, пов'язаними з історією християнства в Україні; карбування та введення в обіг у встановленому порядку ювілейних монет.

Міністерству закордонних справ України забезпечити здійснення закордонними дипломатичними установами України за участю християнських церков та української громадськості за кордоном заходів з відзначення 1020-річчя хрещення Київської Русі.

Міністерству освіти і науки України забезпечити проведення в навчальних закладах тематичних заходів з висвітлення історії християн-

---

²²⁵ Указ Президента України «Про додаткові заходи з підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України». - Київ, 28 листопада 2007 року. - № 1156/2007.

²²⁶ Указ Президента України «Про відзначення 900-річчя заснування Михайлівського Золотоверхого монастиря». - Київ, 15 лютого 2008 року. - № 127/2008.

ства в Україні з метою виховання у молоді почуття поваги до духовної спадщини Українського народу²²⁷.

З метою вшанування пам'яті видатних діячів культури Президентом видано ряд указів, якими постановлено про організацію і проведення ювілейних заходів серед яких: «Про вшанування пам'яті Василя Стуса», «Про вшанування пам'яті Олександра Довженка», «Про відзначення 125-річчя від дня народження Кирила Стеценка», «Про відзначення 200-річчя від дня народження Миколи Васильовича Гоголя».

З метою створення умов для більш глибокого вивчення та подальшої популяризації літературної, публіцистичної, наукової спадщини видатних українських письменників в 2006 році були проведені культурно-просвітні заходи згідно Указу «Про заходи щодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка».

Останні роки позначились увагою Президента України щодо підтримки різних галузей культури.

Так, з метою створення сприятливих умов для розвитку національної кінематографії, відновлення її ролі в соціальній і духовній сферах суспільства та збереженні національної самобутності у 2007 році виданий Указ «Про заходи щодо сприяння розвитку національної кінематографії».

За для забезпечення даних заходів постановлено: Кабінету Міністрів України: підготувати проект Закону України «Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2008-2012 роки»; прискорити доопрацювання та подати на розгляд Верховної Ради України проекту закону «Про збір на розвиток національної кінематографії»; підготувати зміни до ряду законодавчих актів.

Міністерству культури і туризму України: розробити заходи з виготовлення реставрації, відновлення вітчизняної кінопродукції, створеної в різні часи, та тиражування національних фільмів; вивчити питання щодо створення центру дитячих, юнацьких, анімаційних та неігрових фільмів тощо²²⁸.

З метою забезпечення реалізації конституційного права громадян на інформацію, задоволення їх освітніх, духовних потреб у 2006 році було здійснено ряд заходів щодо підтримки української книги (Указ Президен-

---

²²⁷ Указ Президента України «Про відзначення в Україні 1020-річчя хрещення Київської Русі». - Київ, 24 березня 2008 року. - № 256/2008.

²²⁸ Указ Президента України «Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2008-2012 роки». - Київ, 13 вересня 2007 року. - № 868/2007.

та України «Про деякі заходи з розвитку книговидавничої справи в Україні»).

2007 рік на виконання Указу Президента України «Про проведення в Україні Року української книги» позначився проведенням ряду заходів просвітницького характеру.

Для забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, заохочення молоді до вивчення та навчання державною мовою Президентом України постановлено: заснувати, починаючи з 2008 року, 14 щорічних стипендій Президента України переможцям Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика²²⁹.

Для реалізації конституційного права на свободу творчості Президентом України видано Указ «Про Фестиваль мистецтв України», згідно якого, починаючи з 2008 року, на підтримку пропозиції Міністерства культури і туризму України та Національної ради з питань культури і духовності при Президентові України започатковано проведення Фестивалю мистецтв України.

У межах свої повноважень Президент України видає піднормативні укази, які не містять норми права, а є актами застосування норм права. Серед піднормативних актів є укази про нагородження державними нагородами, встановлення президентських відзнак та нагородження ними видатних діячів культури і мистецтва, працівників культури та професійних творчих працівників, за значний особистий внесок в культурний розвиток Української держави. Президент України надає стипендії та гранти творчій молоді України та довічні стипендії видатним діячам культури.

Для поліпшення управлінської діяльності, формування та реалізації державної політики у сфері культури, у 2006 році Указом Президента було створено Національну раду з питань культури і духовності. Остання є консультативно-дорадчим органом при Президентові України, завданнями якої є: вивчення та аналіз стану розвитку культури і духовності в Україні, здійснення підготовки в межах своїх повноважень пропозицій щодо відродження традицій українського народу; внесення у встановленому порядку пропозиції щодо формування національної стратегії створення цілісного інформаційно-культурного простору, як одного з важливих консолідуючих факторів суспільства; аналіз проектів, програм

---

²²⁹ Указ Президента України «Про деякі заходи щодо піднесення ролі української мови». - Київ, 28 листопада 2007 року. - № 1155/2007.

розвитку інноваційної культури суспільства; розгляд проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань культури і духовності, внесення у встановленому порядку пропозиції щодо вдосконалення законодавства з цих питань; координація діяльності органів державної влади, громадських організацій, підприємств, установ і організацій у питаннях розвитку культури і духовності; впровадження нових підходів до управлінського, правового, інституційного, інформаційного, технологічного, фінансового і матеріально-технічного забезпечення формування цілісного споживчого ринку культурно-мистецьких послуг в Україні та виходу на світовий ринок. У свою чергу рішення Національної ради мають рекомендаційний характер і є обов'язковими для розгляду центральними та місцевими органами виконавчої влади ²³⁰.

Для посилення заходів щодо реалізації етнонаціональної політики Указом Президента була створена Рада з питань етнонаціональної політики. Основним завданням Ради є розроблення пропозицій щодо сприяння формуванню та реалізації державної етнонаціональної політики, спрямованої на збереження громадянської злагоди в суспільстві, гармонізацію міжнаціональних відносин, консолідацію та розвиток української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також щодо розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин України ²³¹.

Досить важливим кроком щодо практичної реалізації державної культурної політики став Указ «Про проведення у 2008 році Року міжкультурного діалогу в Україні». Згідно з останнім, планувалось проведення міжрегіональних та місцевих культурних обмінів, днів культури та інших культурно-мистецьких акцій із залученням професійних та аматорських творчих колективів, митців, художників, письменників, майстрів народного мистецтва, працівників освіти та науки; створення веб-порталу та заснування періодичного видання з проблематики міжкультурного діалогу для висвітлення внеску культур національних меншин у національне культурне надбання, запровадження обміну інформацією про розроблені та успішно реалізовані на місцевому та регіональному рівнях проекти у сферах науки, освіти, культури, туризму тощо, співпрацю між населени-

---

²³⁰ Указ Президента України «Про Положення про Національну раду з питань культури і духовності». - Київ, 7 лютого 2006 року. - № 112/2006.

²³¹ Указ Президента України «Про Положення про Раду з питань етнонаціональної політики». - Київ, 18 липня 2006 року. - № 625/2006.

ми пунктами щодо можливого виконання спільних проектів з таких напрямів; активізації наукових досліджень, проведення науково-практичних конференцій, семінарів та інших тематичних заходів з питань міжкультурного діалогу в Україні та європейському культурному середовищі; розроблення та затвердження в установленому порядку державних цільових програм, спрямованих на задоволення інтелектуальних та духовних потреб людини, розв'язання проблем національно-культурного розвитку, зокрема, видання творів класичної української літератури та літератури національних меншин державною мовою, здійснення перекладів кращих творів української літератури, історії та філософії іноземними мовами, світової художньої та наукової літератури українською мовою; сприяння співпраці представників національного культурного середовища з міжнародними культурними організаціями та забезпечення національного представництва у міжнародних наукових, культурних та мистецьких заходах тощо ²³².

Як складова частина ієрархічної системи нормативно-правових актів держави укази Президента України мають важливий вплив на розвиток та підтримку вітчизняної культури.

Законодавча влада, зазначає Ю. Шемшученко – це одна з гілок державної влади. Головним призначенням законодавчої влади є здійснення державної влади шляхом законотворення ²³³.

У статті 75 Конституції України указано, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України.

Парламент – це вищий орган народного представництва, який виражає суверенну волю народу, регулює найважливіші суспільні відносини – головним чином шляхом прийняття законів – і здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади та вищих посадових осіб ²³⁴.

Під функцією державного органу розуміється його роль у державному механізмі. Функція представницького органу держави, його місце у державному механізмі полягає в тому, щоб виражати волю народу, надавати їй загальнообов'язкового характеру, тобто трансформувати цю волю

---

²³² Указ Президента України «Про проведення у 2008 році Року міжкультурного діалогу в Україні». - Київ, 27 лютого 2008. - № 153/2008.

²³³ Шемшученко Ю.С. Законодавча влада // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1999. – Т. 2. – С. 500.

²³⁴ Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. – М.: Юристъ, 1997. – С. 236.

шляхом прийняття відповідних правових актів, іншими словами здійснювати державну владу²³⁵.

Функції відображають змістовну діяльність парламенту, наголошує А. Георгіца, і великою мірою характеризують його сутність²³⁶.

В. Погорілко зазначав, що функції Верховної Ради України - це напрями діяльності українського парламенту²³⁷.

На сьогодні, порядок діяльності Верховної Ради України визначається Регламентом Верховної Ради України²³⁸.

Верховна Рада України здійснює ряд важливих функцій, що сприяє удосконаленню її діяльності в цілому, зокрема: а) розглядає і вирішує питання державного і суспільного життя, що потребують врегулювання законами України; б) приймає закони України; в) здійснює установчі, контрольні, координаційні, міжнародні, представницькі та інші напрями діяльності, передбачені Конституцією України.

Функції Верховної Ради України у сфері культурної політики регулюються Конституцією України. Так, у статті 85 основні повноваження Верховної Ради України у сфері культури визначаються правом:

- затверджувати Державний бюджет України та зміни до нього (а отже, й визначати в кінцевому підсумку обсяги асигнувань на культуру та основні напрями їх використання);

- визначати основні засади внутрішньої і зовнішньої політики;

- затверджувати загальнодержавні програми соціального та національно-культурного розвитку (згідно зі ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про культуру», пріоритети в розвитку культури визначаються саме такими програмами);

- затверджувати переліки об'єктів, що не підлягають приватизації.

Основною і найбільш важливою функцією Верховної Ради України є прийняття законів України. На неї покладено завдання – прийняти значний обсяг законів, створити практично нову систему законодавства і права України. Це дуже важлива місія Українського парламенту, без реалізації якої Україна не зможе просуватися на шляху подальшої демо-

---

²³⁵ Конституционное право государств Европы: Учебное пособие / Отв. ред. Д. Ковачев. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 176.

²³⁶ Георгіца А.З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії і практики. – Чернівці: Рута, 1998. – С. 373.

²³⁷ Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К., 2006. – С. 181.

²³⁸ Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» №547-VI від 06.10.2008 // Офіційний вісник України. – 2008. - № 73. – Ст. 2451.

кратизації державного і суспільного життя, побудови в Україні повноцінного громадянського суспільства і правової держави. Законотворчість в Україні здійснюється за певною процедурою, яка закріплена в Конституції України ²³⁹.

Закон – це нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, який регулює найважливіші суспільні відносини шляхом визначення юридичного статусу і встановлення загальнообов'язкових правил поведінки суб'єктів цих відносин та юридичної відповідальності за порушення цих правил ²⁴⁰.

Це визначення увібрало в себе багато ключових ознак закону, про які більш детально можна зазначити таким чином:

- закон ухвалюється тільки вищим представницькими органами державної влади – парламентом чи безпосередньо референдумом;
- закон регулює основні, найбільш значимі, найбільш важливі суспільні відносини, які визначаються виключною компетенцією вищого органу державної влади. При правовому регулюванні суспільних відносин у формі закону, він має вичерпно точним та ясним;
- закон має вищу юридичну силу в правовій системі держави. Будь-який інший правовий акт, виданий не на підставі і не на виконання закону, а тим паче, який не відповідає чи суперечить закону, скасовується у визначеному порядку;
- закон є нормативним актом, тобто таким, що встановлює загальні правила поведінки (норми) обов'язкові для всіх підданих держав, державних органів, громадських організацій та рухів, посадових осіб, для фізичних та юридичних осіб, визначених у законі.

Регулюючи відповідні суспільні відносини, закон найбільш стійкий та стабільний. Він підлягає змінам, доповненням чи відміні лише у виняткових випадках в силу об'єктивної суспільної необхідності.

Закон приймається в особливому порядку, визначеному конституцією та регламентом парламенту ²⁴¹.

---

²³⁹ Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – С. 265.

²⁴⁰ Погорілко В.Ф., Бобровник С.В. Закон // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1999. – Т. 2. – С. 474-475.

²⁴¹ Ткачук А. Законодавча техніка: конспект лекцій до навчального семінару. – К.: Інститут громадянського суспільства, 2004. – С. 9.

Стаття 92 Конституції України встановлює які питання можуть визначатися або встановлюватися виключно законами України, наприклад:

- права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадянина;
- правовий режим власності;
- правові засади і гарантії підприємства; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;
- Державний бюджет України і бюджетна система України;
- система оподаткування, податки і збори тощо;
- законом України оголошується амністія.

Інші норми статей Конституції визначається предмет законів, а саме:

- частина перша статті 36 – законом можуть передбачатися обмеження права громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації;

- частина друга статті 4 – підстави набуття та припинення громадянства України визначаються законом;

- частина четверта статті 10 – застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом;

- частина шоста статті 17 – на території України забороняється створення і функціонування будь яких збройних формувань, не передбачених законом;

- частина друга статті 19 – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України;

- частина друга статті 95 – виключно Законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків тощо ²⁴².

Закон є основою для указів та розпоряджень Президента України, що, згідно з частиною третьою статті 106, видаються на основі та на виконання Конституції та законів України. Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України. Стаття 92 Конституції України визначає перелік відносин, що регулюються та встановлюються виключно законами України. Отже, закон не тільки безпосередньо регулює правові відносини, а й створює ба-

---

²⁴² Ткачук А. Законодавча техніка: конспект лекцій до навчального семінару. – К.: Інститут громадянського суспільства, 2004. – С. 9.

зис для правової нормативної бази – підзаконних нормативно-правових актів.

За часи незалежності України Верховною Радою України було прийнято значна кількість законів України які регулюють відносини у сфері культури, а також ратифіковано ряд конвенцій.

У статті 22 «Основ законодавства України про культуру» визначається, що Верховна Рада України формує політику держави у сфері культури, правові, економічні і соціальні гарантії її реалізації, систему соціального захисту працівників культури, а вищі органи виконавчої влади та державного управління забезпечують реалізацію політики держави у сфері культури.

Інші державні інституції мають втілювати цю політику в життя. У формуванні та реалізації культурної політики бере участь широке коло органів державної влади, які керуються у своїй діяльності як Законами та Постановами Верховної Ради, так і Указами Президента або іншими нормативними актами. Одним із таких органів влади є Міністерство культури і туризму України.

Конституція України створила засади для формування таких структурних інститутів Верховної Ради України, як Рахункова Палата, інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, інститут представника Президента у Верховній Раді України. Окрім вищезазначених інститутів на сьогодні до структурних інститутів Верховної Ради України також відносяться апарат, депутатські фракції і групи, комітети, тимчасові спеціальні комісії.

Зокрема, Верховна Рада України (її комітети) і створювана нею Рахункова палата мають значні контрольні повноваження, хоч вони стосуються лише «державної» частини культурної сфери.

Особливе місце в системі парламентського контролю займає Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У всьому світі ця посада називається «омбудсман».

Однією з головних функцій омбудсмана у світі є контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав та свобод людини. У цьому сенсі важливим невід'ємним правом омбудсмана є право проводити розслідування, у тому числі й за власною ініціативою, і на їх підставі вносити рекомендації щодо шляхів відновлення порушених прав у конкретному випадку, вносити пропозиції

стосовно змін до законодавства або перегляду неправомірної адміністративної практики органів державної влади. Процедура звернення до омбудсмана максимально неформальна та гнучка, а доступ до нього є безплатним і відкритим для всіх громадян держави²⁴³.

Характерною особливістю є незалежність інституції, що виявляється передусім у високому статусі посади омбудсмана, яка у більшості країн закріплена в Конституції, а також в обранні омбудсмана парламентом держави, що забезпечує його незалежність від усіх гілок влади, включаючи законодавчу, незалежність омбудсмана передбачає неприпустимість і пряму заборону втручання у його діяльність органів державної влади, політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації. У суспільстві омбудсман виступає своєрідним арбітром між людиною та владою, тому має діяти незалежно і неупереджено²⁴⁴.

15 січня 1998 року набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»²⁴⁵. 14 квітня того ж року Верховна Рада України обрала першого в історії держави Уповноваженого з прав людини.

Запровадження спеціального інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини стало новацією у державно-правовій системі захисту прав і свобод людини в нашій країні. У Конституції України закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого (ст. 55) і визначається, що через нього здійснюється парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина (ст. 101). Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені у конституційному Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». При розробці цього закону було враховано позитивний досвід інституту омбудсмана європейських країн. Віднині цей інститут є універсальним інструментом виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні. Усвідомити природу, функції та мандат нового для України демократичного інституту позасудово-

---

²⁴³ Карпачова Н.І. Генезис інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 201.

²⁴⁴ Там само. – С. 202.

²⁴⁵ Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

го захисту прав і свобод людини неможливо без аналізу подібних правозахисних інституцій у демократичних країнах світу²⁴⁶.

Водночас Уповноважений Верховної Ради з прав людини – є складовою юридичної системи держави, у зв'язку з чим безпосередньо взаємодіє також із судовою системою державної влади, до якої людина повинна звертатися за захистом порушення прав.

Одним із структурних елементів організації діяльності Верховної Ради України є комітети Верховної Ради України.

Правовий статус комітетів Верховної Ради України, їх функції та організаційні основи діяльності визначає Закон України «Про комітети Верховної Ради України»²⁴⁷. Комітет Верховної Ради України – є органом Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Комітет відповідальний перед Верховною Радою України і підзвітний їй.

Діяльність комітетів координує Голова Верховної Ради України згідно з Конституцією України та в порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України. Організація, повноваження та порядок діяльності комітетів Верховної Ради України визначаються Конституцією України, цим Законом, Законом України «Про статус народного депутата України», іншими законами України, Регламентом Верховної Ради України та постановами Верховної Ради України.

Комітети Верховної Ради України при здійсненні повноважень взаємодіють з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, їх посадовими особами, які зобов'язані сприяти комітетам Верховної Ради України у здійсненні покладених на них повноважень, реагувати відповідно до закону на їх звернення та рекомендації²⁴⁸.

Законопроектна функція комітету Верховної Ради України полягає в розробці проектів законів та інших нормативних актів Верховної Ради

---

²⁴⁶ Там само. – С. 205-206.

²⁴⁷ Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 19. – Ст. 134.

²⁴⁸ Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 19. – Ст. 134.

України, попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд парламенту, доопрацюванні законопроектів за результатами їх розгляду в першому та наступних читаннях.

Організаційна функція комітету Верховної Ради полягає у плануванні своєї роботи; проведенні збору та аналізу інформації з питань, що належать до повноважень комітетів, організації слухань із цих питань, у тому числі на засіданнях Верховної Ради України; попередньому обговоренні відповідно до предметів їх відання кандидатур посадових осіб, яких згідно з Конституцією України обирає, призначає, затверджує Верховна Рада України або надає згоду на їхнє призначення, підготовку до розгляду Верховною Радою України відповідних висновків щодо цих кандидатур; підготовці питань на розгляд Верховної Ради відповідно до предметів їх відання.

Контрольна функція комітету Верховної Ради полягає у контролі за виконанням Державного бюджету України в частині, що віднесена до предметів їх відання, для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів у порядку, встановленому законом; взаємодії з Рахунковою палатою; взаємодії з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; направленні матеріалів для відповідного реагування в межах, установлених законом, органам Верховної Ради України, державним органам, їх посадовим особам.

Кількість комітетів, їх назви та предмети відання затверджує Верховна Рада України. Мінімальна та максимальна кількість осіб, які можуть входити до складу одного комітету, визначається постановою Верховної Ради України²⁴⁹.

Здійсненням законопроектної роботи, підготовкою і попереднім розглядом питань щодо культури, віднесених до повноважень Верховної Ради, та виконання організаційних і контрольних функцій покладається на Комітеті Верховної Ради України з питань культури і духовності, правовий статус якого, їх функції та організаційні основи діяльності визначає Закон України «Про комітети Верховної Ради України».

Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності утворений з числа народних депутатів України для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань в галузі

---

²⁴⁹ Програма сприяння парламенту України «Взаємодія Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України в умовах конституційних змін». - Київ. - 2006. - С.10.

культури, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій.

Комітет здійснює відання з питань: культурно-просвітницької діяльності (видавничої справи, бібліотечної справи, кінематографії, народних художніх промислів); мистецької діяльності (професійних творчих спілок, театрів, шкіл естетичного виховання, концертно-гастрольної діяльності тощо); охорони історико-культурної спадщини (музейна справа, архівна справа, діяльність заповідників, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей); державної політики у сфері розвитку та використання мов в Україні; державної політики у сфері свободи совісті та релігійних організацій; благодійної діяльності.

Для забезпечення конкретних напрямів своєї діяльності комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності створив у своєму складі слідує підкомітети: з питань охорони історико-культурної спадщини; з питань державної політики у сфері розвитку та використання мов; у справах релігій; з питань благодійної діяльності та фінансування культури; з питань творчої діяльності, мистецтва, культурно-просвітницької політики²⁵⁰.

Комітет при здійсненні повноважень взаємодіє з виконавчою владою їх посадовими особами, які зобов'язані сприяти комітету Верховної Ради України у здійсненні покладених на нього повноважень, реагувати відповідно до закону на їх звернення та рекомендації. Вітчизняні вчені і практики зазначають, що правовий статус комітетів, потребує вдосконалення.

Так, Регламентом Верховної Ради України не визначена їх юрисдикція, через що існує чимало сфер діяльності, на які претендують або які поділяють різні комітети. Відсутність в українському парламенті системи комітетів з чітко визначеною юрисдикцією є істотним недоліком її структури. Зокрема вітчизняна дослідниця Г. Федоренко зазначає, що такий стан справ пояснюється відсутністю належного нормативного забезпечення діяльності комітетів Верховної Ради України. На її думку чинний закон України «Про комітети Верховної Ради України» не відповідає вимогам Конституції України. Ні вказаний закон, ні Регламент Верховної Ради України не визначають ті процедурні норми, які необхідні у роботі комітетів і комісій. Крім того авторка визначає, що проблеми вдосконалення організації Верховної Ради України необхідно пов'язувати не лише з

---

²⁵⁰ Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 19. – Ст. 134.

тими факторами, що визначають державно-правовий розвиток тієї чи іншої держави, але також із тим, що сприяють злагоді в державі та суспільстві, забезпеченню врівноваженого підходу у парламентській роботі більш прийнятною в нинішніх умовах є двопалатна структура парламенту України, призначенням якої має стати узгодження загальнодержавних і регіональних інтересів²⁵¹.

I. Процюк проаналізувавши положення законодавчої влади в системі поділу влади, її основні функції, ми бачимо, що законодавча влада, яка має своє походження безпосередньо від народу, займає особливе місце в цій системі, проте не височіє над іншими гілками влади. Головною функцією законодавчої влади є законотворча діяльність а саме в залежності від ефективності її здійснення, визначається ефективність роботи законодавчого органу. Головним напрямом роботи законодавчого органу – парламенту повинно бути прийняття, якісних, ефективних законів, які б відповідали вимогам суспільного розвитку і дотримувалися суспільством. І тому робота законодавчого органу повинна бути в основному направлена на вирішення стратегічних завдань, які стоять перед суспільством і державою шляхом прийняття саме таких законів, а не на розгляді другорядних, хоча і достатньо важливих питань, що щоденно постають перед органами державної влади і повинні вирішуватися, як правило виконавчою гілкою влади²⁵².

Отже, здійснюючи культурну функцію Верховна Рада України затверджує загальнодержавні програми культурного розвитку, законодавчо визначає порядок застосування мов, основ виховання, освіти та культури, забезпечує свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, збереження історичних пам'яток та об'єктів, що становлять культурну цінність²⁵³.

---

²⁵¹ Федоренко Г.О. Теорія держави і права: Навчально-методичний посібник. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 59.

²⁵² Процюк І.В. Законодавча влада в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 1999. - С. 65.

²⁵³ Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – С. 276.

2.2. Виконавча влада як гарант реалізації культурних прав і свобод людини

Як було вище зазначено, державне управління здійснюється усіма гілками влади, але пріоритет в організації і відповідальності насамперед покладається на виконавчу владу.

Виконавча влада, наголошує В. Шаповал - це одна з гілок влади у державі за теорією поділу влади; сукупність повноважень і функцій по управлінню державою; система державних органів і посадових осіб, що здійснюють ці повноваження та функції. Кількісно в цій системі домінують різні органи і посадові особи, що функціонують у сфері вузько визначеного державного управління. Їх позначають як правило, узагальнюючими термінами «адміністративний апарат» або «апарат державного управління»²⁵⁴.

Ознаками виконавчої влади в Україні, наголошує А. Олійник, є те, що вона: незалежна складова єдиної державної влади; здійснює закони і підзаконні нормативно-правові акти; організує виконання індивідуально-правових приписів; деталізує і конкретизує правові приписи та установлює механізми їх здійснення; має власну компетенцію, функції, форми і методи виконавчо-розпорядчої діяльності; здійснює управління суспільством з метою забезпечення свободи людини як найвищої соціальної цінності²⁵⁵.

Її система включає: а) вищий орган виконавчої влади (Кабінет Міністрів України); б) центральні органи виконавчої влади (міністерства, державні комітети (служби), органи виконавчої влади зі спеціальним статусом); в) місцеві органи виконавчої влади (Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні державні адміністрації, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, районні державні адміністрації в Автономній Республіці Крим, районні державні адміністрації в областях, районні державні адміністрації у містах Києві та Севастополі, територіальні управління і відділи центральних органів виконавчої влади)²⁵⁶.

---

²⁵⁴ Шаповал В.М. Виконавча влада // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1. – С. 386.

²⁵⁵ Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – С. 292.

²⁵⁶ Там само. С. 292-293.

За обсягом компетенції всі органи виконавчої влади можна розподілити на органи загальної, галузевої та функціональної компетенції. До першої групи відносяться Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації. При цьому, застосовуючи поняття загальної компетенції ми маємо на увазі те, що вони за своїм статусом і функціональним призначенням покликані здійснювати управління всім комплексом відносин (соціального, економічного, екологічного, культурного розвитку), що виникають на рівні держави в цілому чи окремої території ²⁵⁷.

Другу групу органів державної виконавчої влади становлять органи галузевої компетенції. Фактично специфіку їх повноважень та сферу діяльності відображає вже сама назва цих органів влади. Тобто предметом їх компетенції виступає певна галузь соціально-економічних відносин, врегульовувати і управляти якими уповноважується цей спеціально створений орган виконавчої влади ²⁵⁸.

Останню групу в запропонованій класифікації органів державної виконавчої влади на підставі такого критерію, як компетенція, становлять ті, що можна визначити як органи виконавчої влади функціональної компетенції (наприклад Міністерство фінансів України). Отже, офіційна класифікація органів державної виконавчої влади дає змогу запобігти плутанині у визначенні їх функцій, форми та обсягів повноважень, характеру їх взаємодії ²⁵⁹.

Суспільна роль виконавчої влади серед гілок державної влади визначається тим, що саме у процесі її реалізації відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування важелів державного регулювання і управління важливими процесами суспільного розвитку ²⁶⁰.

Кабінет Міністрів України, згідно із статтею 116 Конституції України, виконує функції: проведення політики у сфері культури; розроблення та здійснення загальнодержавних програм; розроблення проекту Держбюджету та його

---

²⁵⁷ Цветков В.В., Кресіна І.О., Коваленко А.А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003. – С. 352.

²⁵⁸ Там само. – С. 353.

²⁵⁹ Там само. – С. 354, 356.

²⁶⁰ Державтворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: Монографія / За ред. Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – С.135.

виконання (за умови затвердження цих програм та бюджету Верховною Радою України).

Центральним органом виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері культури є Міністерство культури і туризму України. Міністерство здійснює свою діяльність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 1566 від 8 листопада 2006 року. Міністерство є центральним державним органом виконавчої влади, який здійснює державне управління в галузі культури. Практична робота Міністерства керується Конституцією та законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України. У межах своїх повноважень Міністерство організовує виконання законів України і здійснює контроль за їх реалізацією, а також узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення.

Для високоякісної практичної реалізації вищезазначених питань при Міністерстві створено сектор контролю та перевірки виконання актів і доручень Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України та сектор взаємодії з Верховною Радою України. Основними завданнями яких є: здійснення контролю за виконанням актів законодавства, наказів і доручень керівництва Міністерства, а також проведення аналізу причин порушень виконання їх вимог і внесення пропозицій щодо усунення порушень; підготовка інформаційних, довідкових та інших матеріалів з питань виконання актів законодавства; підготовка проектів наказів і доручень керівництва Міністерства; забезпечення і організація всебічної співпраці Міністерства з Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, парламентськими комітетами та депутатськими фракціями; проведення спільно з структурними підрозділами Міністерства експертизи законопроектів, які розглядаються на пленарних засіданнях та комітетами Верховної Ради України; своєчасне внесення пропозицій до перспективних та поточних планів законопроектної роботи міністерства; аналіз та подання пропозиції щодо адаптації законодавства України у сфері культури і туризму до відповідного законодавства Європейського Союзу тощо.

На сьогоднішній день Міністерству культури і туризму України підпорядкована значна кількість соціокультурних інститутів, серед яких - театри, музично-концертні організації (симфонічні оркестри, хори, цирку,

ансамблі тощо), музеї, бібліотеки, кіностудії, вищі і середні навчальні заклади, історико-культурні заповідники, науково-дослідні заклади та інші.

Міністерство очолює Міністр, який призначається на посаду і звільняється з посади в установленому порядку Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України. Міністр, в свою чергу: здійснює загальне керівництво Міністерством, несе персональну відповідальність перед Кабінетом Міністрів України за виконання покладених на Міністерство завдань; особисто відповідає за розроблення і реалізацію державної політики у визначеній сфері діяльності, спрямовує і координує здійснення центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до його компетенції; презентує, в межах компетентності керований ним напрям на міжнародному рівні. Необхідно зазначити, що 10 травня 2007 року позначилося важливою подією для культурної політики України, а саме в рамках Програми оглядів національних культурних політик, на 6-му засіданні Керівного комітету з питань культури Ради Європи Міністр культури і туризму України Ю. Богуцький представив Національний звіт про культурну політику в Україні, підготовлений Українським центром культурних досліджень. Після обговорення зазначеного документа Україна стала 27-ю державою-членом Ради Європи (із 47 держав-членів), яка має власний звіт про культурну політику.

До основних завдань Міністерства належать: участь у формуванні та забезпечення реалізації державної політики у сфері культури, туризму, діяльності курортів, а також державної мовної політики; участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту суспільної моралі; координація здійснення центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до його компетенції; сприяння створенню умов для задоволення національно-культурних потреб громадян України та українців, які проживають за межами України, збереженню і популяризації культурних надбань Українського народу; здійснення міжнародного співробітництва з питань, що належать до компетенції Міністерства²⁶¹.

Відповідно до покладених на нього завдань Міністерство культури і туризму України:

- розробляє та вносить до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо формування державної політики у сфері культури, туризму, діяльності курортів, а також державної мовної політики та захисту суспільної моралі;

---

²⁶¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство культури і туризму України» // Офіційний вісник України. – 2006. - № 45. – Ст. 3010.

- бере в установленому порядку участь у розробленні Програми діяльності Кабінету Міністрів України та проектів Державної програми соціального та економічного розвитку України, Державного бюджету України на відповідний рік, інших прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку;

- бере відповідно до законодавства участь у підготовці проектів міжнародних договорів України, готує пропозиції щодо укладення і денонсації таких договорів, укладає міжнародні договори, забезпечує виконання зобов'язань України за міжнародними договорами з питань, що належать до компетенції Міністерства культури і туризму України;

- здійснює повноваження центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини та спеціально уповноваженого державного органу контролю за вивезенням, ввезенням і поверненням культурних цінностей;

- визначає перспективи і напрями розвитку, зміст спеціальної освіти у сфері культури та туризму;

- розробляє і здійснює заходи щодо створення умов для відродження та розвитку культури української нації, культурної самобутності корінних народів і національних меншин України, всіх видів мистецтва, самодіяльної творчості, осередків традиційної народної творчості, художніх промислів та ремесел;

- здійснює заходи, спрямовані на популяризацію культурних надбань Українського народу за межами України і світової культури в Україні, залучає представників української діаспори до участі в культурно-мистецьких процесах;

- вживає заходів щодо соціального захисту професійних творчих працівників і працівників культури, надання таким працівникам державної підтримки в реалізації їх творчих задумів;

- визначає порядок оформлення та видачі свідоцтва про проведення гастрольних заходів, формує Єдиний банк даних гастрольних заходів, що проводяться в Україні;

- забезпечує відповідно до законодавства провадження виставкової діяльності, вживає заходів щодо захисту об'єктів інтелектуальної власності, реалізації авторських і суміжних прав;

- розробляє вимоги щодо створення на території кожної адміністративно-територіальної одиниці соціально необхідного комплексу закладів, підприємств, організацій культури, нормативи мінімального забезпечення громадян культурними послугами, здійснює відповідно до законодавства контроль за додержанням таких вимог і нормативів;

- сприяє діяльності творчих спілок, молодіжних, дитячих та інших громадських організацій, що функціонують у сфері культури, мистецтва, кінематографії, туризму та діяльності курортів;

- організовує в межах своїх повноважень проведення міжнародних, всеукраїнських, регіональних мистецьких фестивалів і конкурсів, оглядів, мистецьких аукціонів, виставок-продажів та інших заходів з питань, що належать до його компетенції;

- здійснює відповідно до законодавства функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління;

- відповідно до законодавства організовує та виконує роботи із стандартизації;

- готує пропозиції та вживає відповідних заходів щодо державної підтримки суб'єктів господарювання, які провадять діяльність у сфері, що належать до компетенції Міністерства культури і туризму України;

- проводить у встановленому порядку державну реєстрацію фільмів;

- організовує відповідно до законодавства підготовку, публікацію, розповсюдження і тиражування творів літератури та мистецтва, а також підручників, посібників, методичної, мистецтвознавчої і культурологічної літератури;

- порушує в установленому порядку клопотання про надання закладам (установам) культури, музеям, бібліотекам статусу національного;

- формує Державний реєстр національного культурного надбання;

- організовує в установленому порядку конкурси на проектування пам'ятників і монументів;

- здійснює організаційно-методичне керівництво у сфері музейної справи, формування Музейного фонду України, контроль за станом обліку, збереження, використання та переміщення державної частини Музейного фонду України, сприяє формуванню сучасної інфраструктури музейної справи, розвитку музейної мережі, видає дозволи на вивезення пам'яток Музейного фонду України за межі держави;

- сприяє централізованому комплектуванню і використанню бібліотечних фондів; здійснює координацію робіт щодо об'єднання бібліотек у єдину бібліотечно-інформаційну систему;

- здійснює відповідно до законодавства координацію діяльності бібліотек, а також контролює діяльність бібліотек, що перебувають у державній та комунальній власності;

- визначає критерії віднесення продукції до такої, що має порнографічний характер;

- здійснює заходи щодо вдосконалення туристичної інфраструктури, розвитку ринкових відносин у зазначеній сфері;
- організовує облік туристичних ресурсів України, забезпечує їх раціональне використання та охорону, веде Державний реєстр суб'єктів туристичної діяльності;
- сприяє координації діяльності суб'єктів господарювання, що провадять діяльність у сфері туризму;
- розробляє пропозиції щодо вдосконалення фінансових та економічних нормативів, системи фінансування, обліку та звітності суб'єктів туристичної діяльності;
- вживає заходів до забезпечення захисту прав іноземних туристів в Україні та громадян України, які здійснюють туристичні подорожі за кордон;
- бере участь у розробленні програм облаштування транспортних магістралей об'єктами туристичної інфраструктури;
- пропонує для спільного використання юридичними особами та фізичними особами - підприємцями, що надають туристичні послуги, знаки для товарів і послуг;
- бере участь у вирішенні питань щодо регулювання діяльності пошуково-рятувальних служб у сфері туризму, розробленні програм забезпечення захисту та безпеки туристів і сприяє їх виконанню;
- розглядає відповідно до законодавства клопотання про оголошення природних територій курортними;
- веде Державний кадастр природних територій курортів України, бере в установленому порядку участь у створенні Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України;
- сприяє залученню інвестицій для розвитку культури, туризму та діяльності курортів;
- здійснює в установленому порядку інформаційну, рекламну та видавничу діяльність з питань, що належать до його повноважень, бере участь в організації та проведенні вітчизняних і міжнародних виставок, виставок-ярмарків, методичних і науково-практичних семінарів, конференцій тощо;
- забезпечує реалізацію державної політики стосовно державної таємниці, здійснює контроль за її збереженням у центральному апараті Міністерства, на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, що належать до сфери його управління;

- вносить у встановленому порядку пропозиції стосовно відзначення державними нагородами, зокрема щодо присвоєння почесних звань, а також здійснює нагородження відомчими заохочувальними відзнаками;

- організовує роботу з надання фізичним та юридичним особам інформаційних і правових послуг з питань, що належать до його компетенції;

- здійснює організаційне та методичне забезпечення підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників, зайнятих у сфері культури, туризму та діяльності курортів;

- погоджує призначення на посаду та звільнення з посади керівників відповідних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, здійснює координацію діяльності зазначених підрозділів;

- здійснює інформування громадськості, зокрема через засоби масової інформації, про стан формування та реалізації державної політики з питань, що належать до його компетенції;

- розглядає в установленому порядку звернення громадян з питань, що належать до його компетенції;

- виконує інші функції, що випливають з покладених на нього завдань.

Міністерство культури і туризму України має право:

- одержувати в установленому порядку від центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань;

- залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції;

- скликати в установленому порядку наради, утворювати міжвідомчі комісії, експертні та консультативні ради, робочі групи;

- представляти в межах своєї компетенції Кабінет Міністрів України за його дорученням у міжнародних організаціях, зокрема під час укладання міжнародних договорів.

Виконавча влада не вичерпується тільки виконавчою діяльністю, вона покликана відпрацьовувати шляхи і способи реалізації законів та інших законодавчих актів, займатися поточним управлінням, здійснювати розпорядчу діяльність²⁶².

---

²⁶² Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С.146.

Міністерство культури і туризму України під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, а також з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями.

Міністерство культури і туризму України видає у межах своїх повноважень та відповідно до законодавства накази, організовує і контролює їх виконання. Нормативно-правові акти Міністерства підлягають реєстрації в порядку, встановленому законодавством.

Так, рішення Міністерства культури і туризму України, прийняті в межах його повноважень, є обов'язковими для виконання центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, закладами культури, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і громадянами. За необхідності видає разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади спільні акти.

В системі публічної влади на місцевому рівні функціонально виділяються дві самостійні підсистеми: місцеве управління (державно-адміністративне), що здійснюється місцевими органами державної виконавчої влади (місцеві державні адміністрації, територіальні підрозділи центральної виконавчої влади), і місцеве самоврядування (муніципальна влада), що здійснюється територіальними громадами безпосередньо та через самоврядні виконавчі органи, які створюються ними.

Конституція України встановила новий для України статус органів місцевого самоврядування, проголосивши принцип, відповідно до якого вони не входять до системи органів державної влади і тому не мають державних управлінських функцій²⁶³.

Місцеве самоврядування виступає найбільш ефективним інструментом формування соціальної держави та реалізації більшості прав і свобод людини і громадянина. Саме рівень самоврядування може не тільки більш-менш ефективно проводити у життя закони і гарантії, які проголошені державою, але й привносити свої починання у підвищення рівня культурної спрямованості місцевого управління. Певну роль у реалізації культурних прав і свобод відіграє місцеве самоврядування²⁶⁴.

---

²⁶³ Пашков О. Співвідношення органів місцевого управління й органів місцевого самоврядування // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 3. – С. 47.

²⁶⁴ Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Наукова думка, 2007. – С. 318, 322.

Муніципальна діяльність територіальних громад в духовній сфері відбувається шляхом здійснення культурних функцій. За своєю сутністю функції у галузі культури являють собою основні напрями діяльності територіальних громад при вирішенні культурних питань місцевого значення²⁶⁵. За змістом дана функція складається з ряду напрямів діяльності в певних сферах культурного життя територіальних громад. Так, до відання місцевого самоврядування належить: управління закладами освіти, які належать територіальним громадам, дитячі, молодіжні та просвітницькі організації, ряд соціокультурних інститутів (клубів, будинків культури, бібліотек, музеїв, театрів, тощо).

Переважна частина інфраструктури культури перебуває у власності місцевих рад. Саме тому особливого значення набуває питання про повноваження у сфері культури органів місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування в Україні, історія якого має вже майже 500 років, було фактично зруйноване за радянських часів. Разом з тим інститут місцевого самоврядування є унікальним за його потенціальним впливом на розвиток демократії, суспільних відносин в Україні. Надмірна централізація влади призвела до очевидної і разючої диспропорції в економічному та соціальному розвитку різних регіонів України. Ігнорування специфіки кожного окремого регіону, яку реально можна оцінити тільки на місцевому рівні, призводить до негативних наслідків як в економічній, так і в соціальній сферах. Саме тому питання розвитку місцевого самоврядування в Україні мають бути актуальними у внутрішній політиці держави.

Поняття місцевого самоврядування в Україні визначаються Конституцією України, законом України «Про місцеве самоврядування» Європейською Хартією місцевого самоврядування, яка відповідно до Конституції України є частиною національного законодавства.

Конституція України зафіксувала ще один етап перерозподілу владних функцій між «гілками влади» на різних рівнях. Ці зміни зафіксовані в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та в Конституції АР Крим. Місцеве самоврядування в Україні - це гарантоване державою право та реальна спроможність територіальної громади, під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, самостійно

---

²⁶⁵ Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: Монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – С. 295.

вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Місцеве самоврядування за своєю сутністю є специфічною формою реалізації публічної влади, що відрізняється від державної влади і від влади об'єднань громадян, що реалізують політичні, соціальні, культурні й інші інтереси своїх членів хоча аналіз його природи підтверджує те, що в ньому одночасно поєднуються суспільний і державний аспекти²⁶⁶.

Сучасні українські дослідники визначають місцеве самоврядування як багатовекторне явище, процес розвитку і вдосконалення його статусу складний і багатогранний. Формування дієздатних територіальних громад, вдосконалення механізму реалізації їх функцій зумовлюються внутрішніми і зовнішніми, об'єктивними і суб'єктивними факторами. Найбільш важливе значення в цьому процесі має подальше зміцнення основ їх діяльності, зокрема, правових, організаційних, матеріально-технічних, наукових²⁶⁷.

Отже, місцеве самоврядування необхідно розглядати як гарантоване державою право та реальну здатність територіальних громад чи їх добровільного об'єднання та органів, які вони обирають, самостійно та під свою відповідальність вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Під функціями місцевого самоврядування звичайно розуміють основні напрямки діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування з вирішення задач на місцях. Визначення функцій територіальних громад має важливе значення, тому що воно дає чітке уявлення про їхню роль у системі місцевого самоврядування, у державному механізмі, у суспільстві в цілому і про соціальне призначення цих об'єднань громадян.

Культурна функція місцевого самоврядування одержала юридичне закріплення у вигляді предметів відання органів місцевого самоврядування, про які зазначається в ст. 27- 39 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»²⁶⁸.

---

²⁶⁶ Падалко Г.В. Функції держави у сфері місцевого самоврядування: поняття та сутність // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 209-217.

²⁶⁷ Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: Монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – С. 302.

²⁶⁸ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 24. – Ст. 170.

Однак переважна частина інфраструктури галузі культури перебуває у власності місцевих рад, а в загальному обсязі їх бюджетного фінансування 80% здійснюється з місцевих бюджетів. Тому досить гостро постає питання про повноваження у сфері культури органів місцевого самоврядування.

Конституцією України визначено остаточний перерозподіл владних функцій між різними гілками влади і на різних рівнях. Це знайшло своє відображення в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та в новій редакції Конституції АР Крим. Так, до відання АР Крим ст.138 Конституції відносить управління майном, що належить АРК та розроблення, затвердження й реалізацію програм АРК з питань культурного розвитку; а стаття 143 надає аналогічні права у вирішенні питань місцевого культурного життя громадам села, селища й міста, районним та обласним радам.

Важливе місце в системі функцій територіальних громад посідає комплекс об'єктивних функцій серед яких є культурна функція.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами як безпосередньо, так і сільськими, селищними, міськими радами та їх виконавчими органами, а також районними та обласними радами, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Стаття 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає систему місцевого самоврядування, яка включає:

- територіальні громади;
- сільські, селищні, міські ради;
- сільських, селищних, міських голів;
- виконавчі органи сільських, селищних, міських рад;
- районні, обласні ради;
- голів районних, обласних рад;
- виконавчі апарати районних, обласних рад;
- органи самоорганізації населення.

Необхідно зазначити, що при характеристиці цієї системи необхідно чітко розрізняти, по-перше, систему місцевого самоврядування взагалі і, по-друге, систему місцевого самоврядування конкретного села, селища, міста. Якщо система місцевого самоврядування конкретного села, селища, міста є цілісним утворенням, то система місцевого самоврядування взагалі за своїм характером є системним комплексом, який включає як системи місцевого самоврядування конкретних сіл, селищ, міст, так і ра-

йонні та обласні ради - органи місцевого самоврядування, що представляють у районах та областях спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Згідно із статтею 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виключно на пленарних засіданнях районної, обласної ради вирішуються такі питання:

- затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно району, області, цільових програм з інших питань, заслуховування звітів про їх виконання;

- затвердження відповідно районних, обласних бюджетів, внесення змін до них, затвердження звітів про їх виконання;

- розподіл переданих з державного бюджету коштів у вигляді дотацій, субвенцій відповідно між районними бюджетами, місцевими бюджетами міст обласного значення, сіл, селищ, міст районного значення;

- прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом.

Водночас стаття 44 зазначеного Закону визначає, що районні, обласні ради делегують відповідним місцевим державним адміністраціям такі повноваження:

- підготовка і внесення на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно районів і областей, цільових програм з інших питань, а в місцях компактного проживання національних меншин - також програм соціально-економічного та культурного розвитку, проектів рішень, інших матеріалів з питань, передбачених цією статтею; забезпечення виконання рішень ради;

- організація охорони, реставрації, використання пам'яток історії та культури, архітектури і містобудування, палацово-паркових, паркових та садибних комплексів, природних заповідників місцевого значення;

- забезпечення, відповідно до законодавства розвитку науки, усіх видів освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, туризму; сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел, роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій,

інших громадських та неприбуткових організацій, які діють у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді;

- підготовка і подання на затвердження ради пропозицій щодо організації територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом.

Отже, про інфраструктуру культури на місцях реально дбають передусім відповідні структурні підрозділи обласних та районних держадміністрацій, тобто облуправління та райвідділи культури.

Можливість впливу органів центральної виконавчої влади на рівень області і району визначається входженням місцевих держадміністрацій до єдиної системи виконавчої влади (стаття 118 Конституції України). Таким чином, Указами Президента України було відновлено подвійне підпорядкування (Мінкультури та місцевому самоврядуванню) обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь культури.

Головні завдання, функції, права та обов'язки обласних Київського та Севастопольського міських управлінь культури і мистецтв, а також відділів культури і мистецтв визначаються положеннями про ці управління та відділи, що затверджуються на регіональному рівні.

Структурним підрозділом відповідної обласної держадміністрації є управління культурою. Останні утворюються головою обласної держадміністрації підзвітне та підконтрольне йому та Міністерству культури і туризму України. В своїй діяльності управління керуються Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, розпорядженнями голови обласної держадміністрації, наказами Міністерства культури і туризму, актами відповідного органу місцевого самоврядування, прийнятими в межах наданих йому повноважень, а також положенням про Управління.

Основними завданнями Управління є: забезпечення на відповідній території реалізації державної політики у сфері культури та мистецтв, з питань охорони культурної спадщини, а також з національної музейної політики; здійснення відповідно до законодавства державного управління і контролю у сфері музейної та бібліотечної справи, кінематографії; забезпечення реалізації прав громадян на свободу літературної і художньої творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, забез-

печення доступності всіх видів культурних послуг і культурної діяльності для кожного громадянина; підготовка та здійснення заходів для забезпечення умов відродження і розвитку культури української нації, культурної самобутності корінних народів і національних меншин; сприяння захисту прав і законних інтересів вітчизняних творчих працівників та їх спілок, а також закладів, підприємств і організацій культурно-мистецької сфери, що діють на відповідній території; створення умов для розвитку соціальної та ринкової інфраструктури у сфері культури та мистецтв, організація її матеріально-технічного забезпечення²⁶⁹.

Управління відповідно до покладених на нього завдань:

- створює умови для розвитку професійного музичного, театрального, хореографічного, циркового, образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва і самодіяльної творчості, кіномистецтва, фотомистецтва, народної художньої творчості, культурного дозвілля населення, сприяє формуванню репертуару театрів, кінотеатрів, концертних організацій і мистецьких колективів, комплектуванню та оновленню фондів музеїв, картинних галерей, бібліотек, організації виставок, придбанню і розповсюдженню кращих зразків національного кіномистецтва;

- готує пропозиції до проектів програм соціально-економічного розвитку відповідної території та проектів місцевого бюджету;

- сприяє органам місцевого самоврядування у вирішенні питань соціально-культурного розвитку відповідної території;

- готує пропозиції для створення сприятливих умов розвитку інфраструктури кіно- і відеомережі та кіно- і відеопрокату, заохочення благодійництва в культурно-мистецькій сфері і подає їх на розгляд держадміністрації;

- розробляє проекти щорічних програм кінообслуговування населення;

- надає організаційно-методичну допомогу закладам, підприємствам і організаціям культурно-мистецької сфери;

- контролює дотримання законодавства про публічний показ та розповсюдження кіно- і відеофільмів у кіно- і відеомережі, торговельній мережі, прокатних пунктах відеокасет, на каналах радіомовлення і телебачення;

---

²⁶⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про управління культури обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, Головне управління культури та мистецтв Київської міської державної адміністрації, про відділ культури районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації» від 17 травня 22001 р. - № 529.

- координує та здійснює методичне, організаційно-практичне, консультативне керівництво роботою кінотеатрів, кіно- і відеоустановок, прокатних пунктів відеокасет, інших суб'єктів кіно- і відеопідприємницької діяльності;
- проводить фестивалі, свята, конкурси, огляди професійного мистецтва і самодіяльної народної творчості, виставки творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва;
- подає пропозиції Міністерству культури про включення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;
- сприяє збереженню та відтворенню історичного середовища міст і сіл, відродженню осередків традиційної народної творчості, художніх промислів і ремесел;
- створює сприятливі умови для утвердження української мови в суспільному житті, збереження і розвитку етнічної, мовної і культурної самобутності національних меншин;
- веде облік, забезпечує охорону і реставрацію об'єктів культурної спадщини та регулює питання їх використання і популяризації;
- здійснює контроль за збереженням і переміщенням культурних цінностей, включених до Державного реєстру національного культурного надбання, Музейного фонду і Національного архівного фонду;
- організовує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників закладів, підприємств і організацій культурно-мистецької сфери;
- сприяє розвитку мережі та зміцненню матеріально-технічної бази закладів культури, мистецької освіти, шкіл естетичного виховання;
- вживає заходів для зміцнення міжнародних і міжрегіональних культурних зв'язків відповідно до законодавства;
- сприяє роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, інших громадських організацій;
- здійснює контроль за дотриманням фінансової дисципліни в державних закладах, підприємствах і організаціях культурно-мистецької сфери;
- подає в установленому порядку пропозиції про відзначення працівників закладів, підприємств і організацій культурно-мистецької сфери державними нагородами, застосовує згідно із законодавством інші форми морального і матеріального заохочення працівників за досягнення у творчій, педагогічній, культурно-освітній та виробничій діяльності;
- сприяє забезпеченню соціального захисту працівників закладів, підприємств і організацій культурно-мистецької сфери;

- бере участь в організації та проведенні міжнародних, всеукраїнських, регіональних мистецьких фестивалів і конкурсів, оглядів народної творчості, інших культурно-мистецьких заходів, а також мистецьких аукціонів, виставок-продажів;

- виконує інші функції, що випливають з покладених на нього завдань.

Управління має право:

- залучати спеціалістів інших структурних підрозділів обласної держадміністрації, підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції;

- одержувати в установленому порядку від інших структурних підрозділів обласної держадміністрації, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності документи та інші матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань; скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до його компетенції.

Управління очолює начальник, якого призначає на посаду і звільняє з посади голова відповідної держадміністрації за погодженням з Міністерством культури і мистецтв України.

Начальник управління має заступників, які призначаються на посаду та звільняються з посади головою обласної держадміністрації за поданням начальника управління та погодженням з Міністерством.

Управління під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими підрозділами відповідної держадміністрації, органами місцевого самоврядування, а також з підприємствами, установами, організаціями, громадянами та їх об'єднаннями.

Отже, з прийняттям Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» виникла необхідність у нових типових положеннях про управління та відділи культури і мистецтв. При їх підготовці враховується потреба унормувати подвійне підпорядкування управлінь та відділів культури - місцевим органам влади та Міністерству культури і мистецтв України, зберегти базову регіональну інфраструктуру культурної сфери та вплив управлінь і відділів на культурні заклади, що перебувають у комунальній власності.

Передбачається, що місцеві органи державної виконавчої влади повинні сприяти розвитку структур «третього сектора» в культурно-мистецькій сфері. Практично, у віданні облуправлінь культури перебуває «найпомітніша» частина наявної на сьогодні інфраструктури культури, в

тому числі й розміщеної в обласних центрах (головні бібліотеки, театри, філармонії, музеї, училища культури тощо). На міському й районному рівнях підпорядкування залишаються районні краєзнавчі музеї, будинки культури, бібліотеки й школи естетичного виховання.

Отже, виключне право жителів територіальної громади (села, селища, міста) самостійно вирішувати всі місцеві питання (стаття 140 Конституції України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» в редакції 1997 р.) надає місцевій владі певну незалежність у системі державної виконавчої влади, послаблюючи вплив Міністерств на вирішення питань місцевого життя. Звісно, якщо не йдеться про фінансові субвенції з держбюджету.

Проте, як уже зазначалося, місцеві ради майже не володіють «престижною» частиною інфраструктури. У розпорядженні відділів культури рад базового рівня (крім обласних міст, яким подекуди належать невеликі театри, вцілілі завдяки набутому муніципальному статусу, мистецькі галереї тощо) залишаються переважно бібліотеки, будинки культури, клуби, музичні школи. Ця складова інфраструктури в більшості міст України перебуває в занедбаному стані. На здійснення якихось масштабних акцій більшість населених пунктів просто не має коштів.

Система місцевого самоврядування села, селища, міста відзначається як єдністю, так і диференціацією та певною субординацією її основних елементів. Так, територіальна громада згідно з частинами 1 та 3 ст. 140 Конституції України, а також ч. 1 ст. 6 Закону є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень, тобто найбільш повноважним елементом системи місцевого самоврядування. Рада є органом місцевого самоврядування, який представляє відповідну територіальну громаду та здійснює від імені та в її інтересах функції та повноваження місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 10 Закону). Виконавчі органи в системі місцевого самоврядування є виконавчими органами сільських, селищних, міських рад, а тому створюються вказаними радами та є їм підконтрольними і підзвітними. Очолює виконавчий орган ради та головує на її засіданнях сільський, селищний, міський голова - посадова особа, яка обирається відповідною територіальною громадою та є підзвітною, підконтрольною і відповідальною перед нею, а також відповідальною перед відповідною радою (ч. 2 ст. 141 Конституції України, ст. 12, 42 Закону).

Специфічне місце у системі місцевого самоврядування належить відділам та управлінням. Ці виконавчі органи відповідно до Закону (ч. 1 ст. 54) утворюються там, де в цьому є нагальна необхідність - переважно міськими радами міст, обласного, республіканського (Автономна Республіка Крим), загальнодержавного значення, де є великі обсяги виконавчої роботи в окремих галузях місцевого господарського та соціально-культурного будівництва.

Детально розглянемо систему та повноваження відділів культури. Відділи у своїй діяльності керуються Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Мінкультури, розпорядженнями голови обласної, міської, районної держадміністрацій, наказами начальника управління культури обласної, міської держадміністрації, рішеннями відповідного органу місцевого самоврядування, прийнятими в межах його повноважень.

Основними завданнями відділу є: забезпечення на відповідній території реалізації державної політики з питань охорони культурної спадщини; здійснення відповідно до законодавства державного управління і контролю у сфері музейної та бібліотечної справи, кінематографії; забезпечення реалізації прав громадян на свободу літературної і художньої творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, забезпечення доступності всіх видів культурних послуг та культурної діяльності для кожного громадянина; сприяння захисту прав і законних інтересів творчих працівників і їх спілок, а також закладів, підприємств і організацій культурно-мистецької сфери, що діють на відповідній території; створення умов для розвитку соціальної та ринкової інфраструктури у сфері культури та мистецтв, організація її матеріально-технічного забезпечення.

Відділ відповідно до покладених на нього завдань: створює умови для розвитку професійного музичного, театрального, хореографічного, циркового, образотворчого, декоративно-ужиткового мистецтва і самодіяльної творчості, кіно- і фотомистецтва, народної художньої творчості, культурного дозвілля населення, сприяє формуванню репертуару театрів, кінотеатрів, концертних організацій і мистецьких колективів, комплектуванню та оновленню фондів музеїв, картинних галерей, бібліотек, організації виставок, придбанню та розповсюдженню кращих зразків національного кіномистецтва; здійснює державний контроль за дотриманням законодавства з питань культури та мистецтв закладами, підприємствами й організаціями культурно-мистецької сфери; подає пропозиції

до проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території та проектів місцевого бюджету; сприяє органам місцевого самоврядування у вирішенні питань соціально-культурного розвитку відповідної території; готує пропозиції про створення в районі сприятливих умов для розвитку інфраструктури кіно- і відеомережі та кіно- і відеопрокату, заохочення благодійництва в культурно-мистецькій сфері і подає їх на розгляд держадміністрації та управління культури обласної, міської держадміністрації; розробляє проекти цільових і комплексних програм розвитку культури та мистецтв у районі і подає їх на розгляд голови держадміністрації; надає організаційно-методичну допомогу закладам, підприємствам і організаціям культурно-мистецької сфери; проводить фестивалі, свята, конкурси, огляди професійного мистецтва і самодіяльної народної творчості, виставки творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва; сприяє збереженню та відтворенню історичного середовища відповідної території, відродженню осередків традиційної народної творчості, художніх промислів і ремесел; створює сприятливі умови для розвитку і функціонування української мови в суспільному житті, збереження і розвитку етнічної, мовної і культурної самобутності національних меншин, які проживають на території району; веде облік, забезпечує охорону, реставрацію пам'яток історії та культури, що знаходяться на території району; здійснює контроль за збереженням пам'яток історії та культури, що знаходяться на території району і включені до Державного реєстру національного культурного надбання, Музейного фонду і Національного архівного фонду; організовує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників закладів, підприємств і організацій культурно-мистецької сфери; сприяє розвитку мережі та зміцненню матеріально-технічної бази закладів культури, мистецької освіти, шкіл естетичного виховання в районі, а також формуванню естетичних смаків населення; вживає заходів для зміцнення міжнародних і міжміських (міжрайонних) культурних зв'язків відповідно до законодавства; сприяє роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, інших культурно-мистецьких організацій; здійснює контроль за дотриманням фінансової дисципліни в державних закладах, підприємствах і організаціях культурно-мистецької сфери; організовує проведення мистецьких аукціонів, лотерей, виставок-продажів; подає управлінню культури обласної, міської держадміністрації пропозиції щодо відзначення працівників відділу державними нагородами, застосовує в межах своєї компете-

нції інші форми морального і матеріального заохочення за досягнення у творчій, педагогічній, культурно-освітній та виробничій діяльності; сприяє забезпеченню соціального захисту працівників закладів, підприємств і організацій культурно-мистецької сфери; виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань.

Відділ має право: залучати спеціалістів інших структурних підрозділів районної, районної у містах держадміністрації, підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян (за погодженням з їх керівниками) для розгляду питань, що належать до його компетенції; одержувати в установленому порядку від інших структурних підрозділів районної, міської держадміністрації, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності документи та інші матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань; скликати в установленому порядку наради з питань, що належать до його компетенції.

Відділ під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими структурними підрозділами відповідної держадміністрації, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями, громадянами та їх об'єднаннями.

Відділ очолює завідувач, якого призначає на посаду і звільняє з посади голова районної, міської держадміністрації за погодженням із заступником голови та відповідно з начальником управління культури обласної, міської держадміністрації.

Реалії сьогодення свідчать, що процеси які відбуваються в культурному просторі країни, характеризуються негативним впливом на розвиток всієї соціокультурної ситуації. Кризова ситуація викликана наступним: невідповідністю традиційних теоретичних моделей соціокультурної ситуації; декларативним характером державної політики у сфері культури; протиріччям між теоретично визначеними пріоритетами розвитку сфери культури і її практичною реалізацією; відсутністю стратегічно вивірених і науково-обґрунтованих напрямів культурної політики на всіх рівнях влади; відсутністю в системі владних структур елементів, здатних оцінювати реальні проблеми і відображати їх у формі державних рішень.

Зокрема, вітчизняні дослідники зазначають, що практичне здійснення управлінських процесів залежить і від соціальних умов. Останні, у свою чергу, зумовлені матеріальним рівнем життя суспільства ²⁷⁰.

Розглянувши охарактеризовану систему центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування в галузі культури і мистецтв та їх повноваження, можна зробити висновок, що завдання, покладені державою на органи управління культурою і мистецтв, не завжди співпадають з можливостями для їх реалізації. Недостатнє фінансове, технічне, науково-методичне забезпечення створює чимало проблем у реалізації культурної політики не тільки на місцевому рівні, а й на загальнодержавному.

Отже, необхідні перетворення організацій культури, пов'язані з реформою місцевого самоврядування, що повинні забезпечити збереження всіх позитивних досягнень у сфері культури, враховуючи специфіку утворення мережі загальнодоступних установ культури, різноманіття їх видів і організаційно-правових форм, умов господарської діяльності і фінансування, а також інших сторін функціонування.

Підводячи підсумок вищевикладеному, необхідно зазначити, що місцеве самоврядування як найбільш демократична і раціональна модель влади на місцях є одним з важливих принципів правової демократичної держави, а також необхідною умовою становлення в Україні громадянського суспільства відповідно до сучасних стандартів економічно і соціально розвинутих країн і тому розвиток і підтримка культурних практик на місця є вкрай важливим важелем у побудові сучасної демократичної держави.

---

²⁷⁰ Цветков В.В., Кресіна І.О., Коваленко А.А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003. – С. 211.

2.3. Державні установи та організації в сфері культури як складова державного механізму

Особливою частиною державного механізму є державні установи і організації. Державні установи – це організації, що здійснюють соціально-культурну, наукову, навчально-виховну та іншу невиробничу діяльність з метою створення духовних цінностей. Як правило державні установи і організації є неприбутковими і функціонують за рахунок коштів державного бюджету.

Державні установи відрізняються від державних органів низкою ознак: не мають державно-владних повноважень, тобто не є носіями державної влади; безпосередньо створюють матеріальні чи духовні блага; мають специфічну організаційну структуру – являють собою організовані державою трудові колективи робітників та службовців на чолі з відповідальним керівником, котрий діє на основі єдиноначальності; мають суворо визначене коло повноважень: управлінські функції здійснюються адміністрацією установ винятково в сфері своєї діяльності, не виходячи за межі установи чи організації; керуються у своїй діяльності власним статутом, складеним відповідно до законодавства; утримуються не винятково за рахунок коштів державного бюджету²⁷¹.

У науковій літературі державні установи і організації які реалізують культурну функцію держави отримали назву – соціокультурний інститут.

В останні десятиліття в світі спостерігається стійка тенденція підвищення інтересу до формування принципово нового підходу не лише до культури в цілому, а й соціокультурних інститутів. Зростає усвідомлення того, що раціональне використання «вільного часу» сприяє формуванню високої духовності, задоволенню потреб та інтересів людей в спілкуванні, творчому розвитку.

Становлення незалежної України створило передумови для вільного розвитку культури в усіх її галузях. Але тривала економічна криза суттєво зменшила обсяги державної підтримки, призвела до занепаду значної частини успадкованої культурної інфраструктури.

Перехідні процеси в культурній сфері виявилися в розпаді радянської ідеологічної надбудови, наслідком чого стало знецінення попередніх орі-

---

²⁷¹Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С.138.

ентацій і культурної політики; частково – і успадкованих культурних інституцій.

Нова, переважно недержавна, культурна інфраструктура, формується поступово, поволі.

Аналіз висвітлює деякі ключові елементи сучасної культурної трансформації в Україні: трансформація ідеологічного змісту, тобто системи цінностей; економічна трансформація культурної галузі (поступове впровадження ринкових елементів, приватного підприємництва у деякі сфери культурної практики); правова та адміністративна трансформація (узаконення культурних прав і свобод, створення юридичних підстав для існування недержавних культурних інституцій); технологічні перетворення в культурних індустріях (зростання недержавних електронних медіа, фонограмної індустрії, Інтернету тощо).

Ці зміни призводять до трансформації щоденної культурної практики (суттєве поширення використання побутової аудіо- та відеоапаратури, персональних комп'ютерів, Інтернету.)

Ключовою за цих умов залишається проблема реформування законодавчої бази у сфері культури, основною метою якого має бути створення сприятливіших умов для господарювання закладів культурної сфери усіх форм власності для їх підтримки.

Становлення України як демократичної правової держави вимагає не лише проголошення, але й забезпечення прав громадян на отримання інформації, зафіксованих у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН і ратифікованій Україною.

Значне місце у практичній реалізації цих прав населення належить такому соціокультурному інституту - як бібліотека, головним чином – національних, обласних та публічних, а також – бібліотекам вищих закладів освіти.

Саме ці категорії бібліотек за змістом своїх фондів і технічною оснащенням здатні забезпечувати доступ до інформації та її джерел не лише традиційними, але й новітніми засобами та ресурсами.

Життя довело, що серед усіх закладів культури бібліотеки виявилися найбільш залежними від перетворень, що відбуваються у суспільстві. Зокрема, це стосується:

- книговидання та книгорозповсюдження;
- розвитку інформаційної сфери, комп'ютерно-телекомунікаційних технологій;

- активізації академічної мобільності (тобто зростання темпів і обсягів науки та освіти);

- змін у структурі зайнятості населення;

- змін у кількості та профілюванні робочих місць;

- нарешті, це стосується і всієї загальної інфраструктури життєдіяльності суспільства, зокрема – роботи транспорту, пошти.

Практикою останнього часу спростоване упередження стосовно бібліотеки як архаїчної структури, не здатної до самотрансформації. Навпаки, якщо у кінці 1980-х років масові бібліотеки помітно втрачали читачів, і це сприймалося як криза мережі бібліотек загалом, то з початку суттєвих трансформацій суспільства, зокрема це помітно і в Україні, кількість відвідувачів у публічних бібліотеках зростає. Цьому існують пояснення, зокрема:

По-перше, бурхливий розвиток вищої освіти (за обсягами і змістом) суттєво збільшив кількість студентів у структурі контингенту публічних бібліотек. Нові комерційні заклади вищої освіти створювалися майже без бібліотек. Нові спеціальності, кваліфікації, навчальні дисципліни вимагали не лише підручників (їх ще не було), але й монографій, періодичних видань, довідників (вони, хоч і в обмеженій кількості, були в бібліотеках). Нині студенти складають іноді понад 50% всіх відвідувачів бібліотек щодня. Вони постійно працюють в читальних залах.

По-друге, масова професійна перекваліфікація, нові вимоги до діючих фахівців, необхідність працевлаштування для безробітних, - створюють ще одну велику групу людей, які перед тим не мали необхідності звертатися систематично до бібліотеки, а нині змушені це робити.

По-третє, за умов суттєвої збіднілості старшої групи населення, що має звичку до читання, але не здатна підтримувати та оновлювати власні бібліотеки, - вони користуються здебільшого найближчою публічною бібліотекою. Там вони беруть іноді навіть книжки і журнали, які раніше читали, і перечитують те, що їм подобається. Деякі щодня відвідують бібліотеку лише з метою перегляду і читання нових газет.

По-четверте, діти та юнацтво з сімей, які не мають власних бібліотек, а також можливостей купляти нову літературу, є постійними читачами дитячих і юнацьких бібліотек, - навіть, коли йдеться про виконання домашніх завдань чи програми читання, особливо - на літо.

Нагадаємо, що дитячі і юнацькі бібліотеки - є не лише книжковими зібраннями, але й важливою культурно-просвітницькою мережею, оскі-

льки вікова диференціація визнається усіма не упередженими професіоналами.

За цих умов, руйнування існуючої системи обслуговування дітей і юнацтва, без врахування культурно-освітніх збитків, може сприйматися як симуляція реформування. Зокрема, досвід експериментів, проведених в окремих областях України, не підтвердив надій його організаторів. Відвідування у дитячих і юнацьких бібліотеках зростає.

Публічні бібліотеки перевантажені запитами і обслуговуванням студентів, які навчаються у закладах вищої освіти, де або немає власних бібліотек, або контингент першокурсників щороку все перебільшує можливості вузівської бібліотеки.

На збільшення відвідувань бібліотек, особливо публічних, як свідчать спостереження, впливають і інші, менш помітні, процеси. Психологічно обґрунтованим є припущення, що така бібліотека сприяє створенню «зон особистої стабільності», де її відвідувач відчуває себе спокійніше, впевненіше, захищеніше, ніж у іншому місці.

Бібліотекарі свідомо працюють над покращенням бібліотечного середовища: від обслуговування – до дизайну і навколишнього ландшафту.

Відомо, що бібліотека залишається єдиною, широко доступною, безплатною культурною установою, яка прагне підтримувати атмосферу інтелектуальності, доброзичливості, потягу до пізнання, естетичної насолоди, саморозвитку кожного.

Призначення бібліотеки: рухатися назустріч, намагатися допомогти, - приваблює багатьох відвідувачів «дефіцитною» послугою, не зазначеною у жодному переліку, а саме: культурною практикою спілкування з книгою і з приводу книги.

Необхідно зазначити, що серед законів України про культуру, прийнятих останнім часом, є і закон про бібліотеки і бібліотечну справу. Крім того, діяльності бібліотек стосуються ще понад 10 законів: про інформацію, про пресу, про авторське право, про національний архівний фонд, про охорону культурної спадщини тощо.

Серед найважливіших державних заходів на допомогу розвитку бібліотек, - програма поповнення бібліотечних фондів. Її головною метою було поліпшення якості бібліотечних фондів, їх оновлення, забезпечення зростання наукового та інформаційного потенціалу бібліотек усіх рівнів.

Шляхом консультацій з керівниками та фахівцями бібліотек визначені мінімальні обсяги періодичних видань та книжкової продукції, що необхідні для забезпечення належного функціонування бібліотечної системи.

Для поповнення бібліотек новими цінними надходженнями у 2000 році було прийнято постанову про порядок доставляння обов'язкового примірника документів, що видаються і розповсюджуються в Україні. У цій постанові бібліотеки визначені як одержувачі безкоштовної книговидавничої та аудіовізуальної продукції.

Постанова про затвердження переліку бібліотек, до яких відсилаються документи у системі міжнародного документообміну, що звільняються від оплати мита, - розв'язала дуже важливу, і не лише фінансову, але й міжнародну, проблему взаємного забезпечення повноти фондів бібліотек-партнерів у світі.

Складна проблема збереження бібліотечних фондів не може вирішуватися без чіткої стратегії та критеріїв, а також матеріально-технічного забезпечення, обладнання, реставрації, консервації рідкісних і цінних видань, їх перенесення на електронні та мікро носії.

Діяльність бібліотеки, особливо за умов трансформації суспільства, виходить за межі суто культурної сфери. Однак, якщо розглядати бібліотеку як культурний інститут суспільства і базову галузь культури, то сфера її впливу виявляється не лише багатоаспектною, а й майже універсальною.

Досвід найбільш бібліотечно розвинених, провідних демократичних країн засвідчує важливу роль бібліотек у:

- становленні і розвитку демократії;
- формуванні і плідному функціонуванні місцевого самоврядування;
- розвитку самосвідомості, потягу до знань, всебічної культури населення.

Публічні бібліотеки, поряд із іншими функціями, там виконують роль інформаційних центрів з проблем місцевого самоврядування. Вони інформують населення про нормативні документи влади: рішення, розпорядження, постанови. Це зміцнює зв'язок між владою і виборцями, оскільки багато питань, пов'язаних із їх повсякденним життям, зокрема освітою, охороною здоров'я, правопорядку, комунальним життєзабезпеченням, вирішуються на місцевому рівні.

Враховуючи цей досвід, в Україні обласні держадміністрації з 2000 року організували на базі публічних бібліотек накопичення, зберігання та надання у загальне користування документів місцевих органів влади.

Бібліотекарі, не обмежуються цим, вони виконують функції інформаційних посередників між органами влади і населенням, допомагаючи користувачам отримати доступ, розшукати необхідну інформацію і відповідь на своє запитання..

Крім того, останнім часом бібліотеки України є активними суб'єктами та учасниками інформатизації суспільства. Вони вивчають потреби користувачів та задовольняють їх запити, використовуючи одночасно і паралельно традиційні (паперові) та новітні (телекомунікаційні) ресурси і технології.

Головні регіональні бібліотеки підключені до Інтернету, мають власні Web-сайти, де розміщено інформацію про діяльність закладу, його ресурси і послуги.

Українські бібліотеки – активні учасники міжнародного, зокрема європейського, бібліотечного руху і діють відповідно плану, де користувач є центральною постаттю бібліотечно-інформаційного забезпечення.

Перспективи подальшого розвитку бібліотечної справи в Україні пов'язані із підготовкою кадрів, що вимагає відповідної реорганізації базової освіти. Визнано, що ефективно реалізувати нові завдання, які поставили перед бібліотечною галуззю, може лише компетентний і відповідно вихований професіонал, що володіє фаховими знаннями, у сфері національної та світової культури, а також і технологічного забезпечення, має бути здатним до нестандартних рішень нових проблем.

На початку 1990-х років бібліотекарі ще не завжди були готовими до роботи в умовах переходу до новітніх технологій і змінених економічних умов. Постала нагальна потреба скоординованих зусиль щодо організації безперервної освіти, створення програм професійного розвитку для працівників бібліотек та інформаційних центрів різних систем та відомств.

Аналіз ситуації навколо організації безперервної освіти для бібліотекарів, можливостей сучасної системи підвищення кваліфікації бібліотечних працівників України та змісту навчальної програм у цій системі довів необхідність змін у стратегії та тактиці навчання.

Існуючі центри підвищення кваліфікації працівників бібліотек не задовольняли усіх потреб практики. Основна діяльність їх була спрямована

на навчання працівників бібліотек, підпорядкованих профільному Міністерству.

Поза увагою залишилася бібліотеки інших систем. Децентралізація освіти зменшувала її якість, оскільки виключала можливість обміну досвідом між працівниками бібліотек різних типів.

Обмежене фінансування бібліотек та недостатня підтримка закладів підвищення кваліфікації звужувала коло регіонів, бібліотек та бібліотечних працівників, залучених до навчання.

Але однією з основних причин незадовільного розв'язання навчальних проблем, була відсутність незалежної матеріально-технічної бази. Створення автоматизованих робочих місць працівників різних підрозділів бібліотеки, надання навичок роботи по використанню електронних каталогів, пошуку в Інтернеті потрібної інформації, розбудові на відповідному рівні системи власних Web – сторінок бібліотек тощо, - такі були основні напрями роботи Центру безперервної освіти для бібліотекарів, починаючи з 2000р.

Нині завданням Центру є організація системи безперервної освіти працівників бібліотек, створення та впровадження програм безперервної освіти бібліотечно-інформаційної освіти працівників бібліотек різних систем та відомств.

Виходячи із цих завдань, навчальний Центр безперервної освіти працівників бібліотек та інформаційних служб виконує наступні функції: координуючу, навчальну, рекламно-просвітницьку, оціночну (експертну).

Навчання за програмами Центру безперервної освіти дозволяє набути якісно нових професійних знань та практичних вмінь із суміжних видів діяльності.

Така освіта сприяє соціальній адаптації бібліотечних працівників у новій економічній ситуації надає певні гарантії на час структурних змін у бібліотечних мережах, допомагає в роботі з новими технологіями тощо.

Система наукової атестації кадрів вищої кваліфікації забезпечує необхідний ценз і рівень професорсько-викладацького складу, відповідний до сучасних вимог.

Перспективи бібліотек пов'язані не тільки з тими тенденціями, які повною мірою виявилися. Універсалізм бібліотеки як феномену і соціального інституту має враховуватися у культурній політиці не лише у зв'язку із прогресом інформаційних, освітніх, ігрових технологій, із акти-

візацією академічної мобільності, із реструктуризацією у сфері розподілу праці.

На часі нова світова тенденція - це вивільнення часу на дозвілля у зв'язку із зменшенням робочого часу. Вчені, які досліджують зазначену проблему, прогнозують, що інформатизація на новому кроці надасть більші можливості для різноманітного дозвілля і розвитку особистості. Але цього часу буде забагато для здібностей звичайної людини використати його конструктивно.

Однією із перспективних форм організації серйозних розваг визначено волонтерство, сам факт реалізації якого вже складає ґрунт для задоволення і самореалізації. Ця та інші перспектива мають бути у полі зору як діячів бібліотечної справи, так і законодавців, що розробляють питання культурної політики України загалом.

Невід'ємною частиною системи організації дозвілля людей є парки культури і відпочинку. Вони органічно пов'язані з загальними процесами соціального і культурного життя сучасного суспільства. Зростання ролі, значення, популярності парків у сучасній життєдіяльності обумовлено процесами урбанізації життя, інтелектуалізації праці, нарощенням психологічного навантаження на виробництві.

Як свідчать реалії сьогодення, відсутність нормативно-правового забезпечення, певний дефіцит оригінальних ідей, нових концепцій і теорій, які могли б слугувати виробленню стратегії і тактики розвитку вітчизняних парків призвели до занедбання цього соціокультурного інституту.

Питання правового регулювання паркової індустрії в Україні майже не розглядаються як вітчизняним вченим товариством, так і громадськістю.

Основні причини, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ полягають у відсутності відповідної законодавчої бази. Паркову індустрію в Україні регулює незначна кількість нормативно-правових актів, а саме закони, постанови, рішення та інструкції відповідних міністерств і відомств, рішення органів місцевого самоврядування, в багатьох випадках - проекти.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» визначає правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів. Норма статті 3 визначає класифікацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду України зокрема, це: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландша-

фтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об'єкти - ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва²⁷².

Стаття 9 зазначеного Закону, визначає види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а саме: природоохоронний, науково-дослідний, оздоровчо-рекреаційний та освітньо-виховний. Необхідно зауважити, що практична реалізація вищезазначених видів використання паркових зон ускладнюється, в силу певних об'єктивних і суб'єктивних причин. Відсутність державних програм, щодо оздоровчо-рекреативного та освітньо-виховного виду діяльності унеможлиблює реалізацію даних напрямів для значної кількості соціально-вікових груп на територіях національних (ландшафтних, природничих) парків. У свою чергу, зарубіжний досвід свідчить про ефективну реалізацію подібних видів діяльності. МСОП (Міжнародний союз охорони природи) так визначив суть національного парку: «Містить одну або кілька екосистем, які не піддалися значним змінам в результаті впливу людини: має фауну, флору, геоморфологічні ділянки, природне середовище, яке уявляє інтерес в науковому, освітньому і рекреаційному плані; є природні ландшафти незвичайної краси; людям дозволяється їх відвідувати в освітньо-пізнавальних і рекреаційних цілях»²⁷³. Характерними майже для всіх у світі національних парків стали такі види діяльності: зони для пікніків; галявини для наметних містечків; пішохідний туризм; велосипедні тропи; мисливство; кінний туризм; спуск по річковим порогам; сервісне обслуговування; екскурсії-спостереження за дикою природою тощо.

Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки». Основним завданням програми є: визначення просторової структури екологічної мережі з метою систематизації та визначення шляхів об'єднання природних середовищ існування популяцій видів дикої флори та фауни у територіально цілісний комплекс; поліпшення стану охорони, збереження та

---

²⁷² Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 34. – Ст. 502.

²⁷³ Бекетт Франц. Национальные парки: трудный выбор // Курьер ЮНЕСКО. -1994. - № 6. - С. 23 - 25.

відтворення зелених насаджень і лісів, які входять до складу зелених зон міст та інших населених пунктів, тощо²⁷⁴.

Як бачимо, вищезгадані нормативно-правові акти направлені на збереження національного природного фонду. Але реалії сьогодення свідчать про досить серйозні наслідки необережного ставлення до природного фонду країни. Останні роки значна кількість порушень пов'язана з масовими забудовами на територіях національних парків. Не буде помилкою і те ствердження, що роль парків дедалі зростає в умовах загрози екологічної кризи, коли вони стають необхідними природними осередками, створюють сприятливий мікроклімат для повноцінної життєдіяльності як багатофункціональні культурно-рекреаційні центри.

Складне соціально-економічне становище в країні тяжко позначилося на розвитку міських парків (парки культури і відпочинку). Заклади, які завжди працювали на самоокупності, стали нерентабельними, майже втратили свої фундаментальні функції. Аналіз діяльності паркових господарств країни висвітлює наявність значних проблем практично в усіх паркових установах. Парки культури та відпочинку отримують прибутки головним чином не від своєї основної діяльності, а від надання основних фондів та вільних площ в оренду, а також від спільної діяльності з іншими господарюючими суб'єктами, розташованими на території парку.

1996 рік позначився виходом у світ «Основних положень концепції розвитку парків культури і відпочинку в Україні», в якому були визначені пріоритетні напрями розвитку міських парків, серед яких: соціальний аспект, містобудівний, архітектурно-ландшафтний, матеріально-технічний, адміністративно-управлінський та економічно-правовий²⁷⁵. Нажаль, картина сьогодення свідчить про повне ігнорування вищезазначених аспектів у функціонуванні парків культури і відпочинку.

Стан основних фондів паркового господарства країни – критичний. Подальша експлуатація основних фондів пов'язана з небезпекою. Скорочення кількості атракціонної техніки, яка є основним джерелом отримання прибутків (наприклад, протягом останніх 10 років списано близько 2000 одиниць старої техніки, закрито понад 300 об'єктів дозвілля), при-

---

²⁷⁴ Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 47. - Ст. 405.

²⁷⁵ Ковтун В. Соціально-педагогічний аналіз діяльності парків культури і відпочинку в Україні // Методичні рекомендації. УЦКД. – К., 2001. - С. 31.

зводить до зубожіння парків, їхньої нерентабельності, тобто збитковості та згортання основної роботи²⁷⁶.

Велике занепокоєння викликає низький стан архітектурно-ландшафтного середовища існуючих парків культури. Практично не проводиться робота по благоустрою території, відсутній належний нагляд за зеленими насадженнями.

Серед основних причин, що перешкоджають ефективній діяльності паркових установ є:

- відсутність чіткої схеми подальшого розвитку парків культури та відпочинку. З метою визначення перспектив та пріоритетів діяльності паркових установ необхідно розробити концепцію, яка дала б змогу деталізувати шляхи, механізми та розробку конкретних заходів щодо підвищення ефективності діяльності парків культури та відпочинку;

- подвійна підпорядкованість установ паркового господарства, що знаходяться в комунальній власності міста, адміністративним органам влади. Загальна територія парків культури та відпочинку належить до комунальної власності міста. Разом з тим лише певний відсоток земель від цієї загальної площі паркової території знаходиться в розпорядженні Головного управління культури, решта - в розпорядженні районних адміністрацій або державних комунальних підприємств. Виникає ситуація, коли парки культури та відпочинку будучи комунальною власністю міста змушені водночас задовольняти вимогам адміністрацій тих районів, на території яких вони розташовані. Частіше за все з'ясування управлінських рішень проводиться з адміністраціями районів;

- відсутність чіткого організаційно-правового механізму контролю за різними видами діяльності установ паркового господарства. Керуючись існуючими нормативно-правовими документами Головного управління культури міст не мають можливості здійснювати повноцінний контроль за правомірністю операцій, що здійснюються парками культури та відпочинку та за економічними результатами цих операцій. Особливої уваги в даному аспекті набуває спільна діяльність парків культури та відпочинку з іншими господарчими суб'єктами, що діють на території парків;

- недосконалість існуючої системи місцевих податків та зборів щодо оподаткування діяльності паркових установ, що знаходяться в комуналь-

---

²⁷⁶ Основні положення концепції розвитку парків культури і відпочинку в Україні // Затверджені Міністерством культури та мистецтва і УЦКД // Державна цільова програма. – УЦКД. – 1996.

ній власності міста. До 1995 року при оподаткуванні атракціонної та спортивної діяльності парків культури та відпочинку існувала певна система податкових пільг. На сьогодні більшість таких пільг скасована. Враховуючи те, що найбільшу питому вагу в доходах парків культури та відпочинку складають надходження від грально-розважальної діяльності (приблизно 60%), скасування таких податкових пільг значно вплинуло на загальний рівень доходів паркових установ;

- обмеження джерел фінансування паркового господарства. Фінансування парків культури та відпочинку здійснюється за рахунок місцевого бюджету. Виділених коштів вистачає лише на покриття боргів паркових установ;

- незадовільний стан матеріально-технічної бази паркових установ міста. У міських парках, підпорядкованих Головному управлінню культури, майже 100% знос основних фондів. Усі атракціони потребують проведення капітального або поточного ремонту.

Ці та ряд інших причин обумовили збитковість паркового господарства міста.

Складна соціально-економічна ситуація, в якій опинилась наша країна, не може бути розв'язана без реконструкції, реформування, соціально-культурних інститутів. Відзначено, що характеристика сучасної соціокультурної ситуації в нашій країні позначена суттєвими протиріччями. Так, в системі державних парків:

- між демократичною природою культурно-просвітницької роботи і інерцією авторитарно-бюрократичного управління нею;

- між зростаючим плюралізмом в суспільстві і старою парадигмою культурного розвитку в країні;

- між реальним попитом населення на паркове дозвілля, інтересами щодо його змісту й ступенем його задоволення;

- між гострою необхідністю розвитку матеріально-технічної бази парків, запровадженням високих, авангардних технологій й залишковим принципом фінансування цих дозвільних зон;

- недооцінкою в суспільстві, в тому числі, владними структурами комерційної і благодійної ролі і реальним значенням соціокультурної сфери, зокрема паркового дозвілля.

Виправданим і корисним для перспективного розвитку паркової галузі в Україні є узагальнення, вивчення досвіду зарубіжних країн і адаптацію його до конкретних вітчизняних умов.

Згідно, Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995), країни Європи несуть спільну відповідальність за збереження своєї природної спадщини та передачу її прийдешнім поколінням. Даний нормативний документ визначає умови за якими можливе підвищення ефективного використання довкілля.

Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття - це внесок Європи в зусилля, які спрямовані на підтримку впровадження Конвенції про охорону біологічного різноманіття. Стратегія була запропонована Маастрихтською декларацією «Про збереження природної спадщини Європи» (1993 р.) і в її основу лягли Бернська конвенція, Європейська стратегія збереження природи (1990 р.), результати конференцій Міністрів охорони довкілля у містах Добржиш та Люцерн (1991 і 1993 рр.), Конференції ООН з питань довкілля і розвитку (1992 р.), інші існуючі ініціативи та програми.

Стратегія забезпечує базу для координації і об'єднання зусиль щодо зміцнення і нарощування існуючих ініціатив. Вона спрямована не на впровадження нового законодавства, а на ліквідацію прогалин у тих випадках, коли ініціативи впроваджуються не в повному обсязі чи не досягають бажаних результатів. Більше того, стратегія шукає шляхи для ефективнішого урахування екологічних вимог у всіх відповідних соціально-економічних секторах, збільшення участі громадськості і її обізнаності з питань збереження навколишнього природного середовища та прийнятності для неї інтересів збереження.

Стратегія передбачає впровадження 10 принципів в усі галузі, де використовуються природні ресурси. Такими принципами є: принцип обережного прийняття рішень, принцип уникнення загроз, принцип запобігання втратам, принцип переміщення небезпечних виробництв, принцип екологічної компенсації, принцип екологічної єдності, принцип відновлення та відтворення природних ресурсів, принцип найкращої існуючої технології та найкращих екологічних методів, принцип «забруднювач платить», принцип участі громадськості та її доступу до інформації²⁷⁷.

Правову основу для здійснення заходів у рамках Стратегії визначають існуючі широко визнані міжнародні домовленості та угоди, такі як

---

²⁷⁷ Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. - Софія, 23 - 25 жовтня 1995 р.

Конвенція про охорону біологічного різноманіття, Бернська конвенція, Боннська та Рамсарська конвенції, Директиви ЄС.

На основі розроблених в дослідженні теоретичних положень, аналізу практичного досвіду сформульовані методологічні підходи; розроблена методика зрівняльного дослідження даної проблематики. Розроблені методичні рекомендації відносно організації паркового дозвілля в умовах нашої країни на базі позитивних елементів в зарубіжній теорії і практиці.

Відзначимо окремі з цих рекомендацій:

- забезпечення соціально-економічних, правових умов для ефективної діяльності парків культури та відпочинку;

- сприяння формуванню сучасної інфраструктури паркового господарства;

- вдосконалення правових відносин між адміністрацією парків та орендарями культурно-дозвільних, торговельних та інших об'єктів, що знаходяться в межах парків, державними структурами, фондом комунального майна, службами, які виконують роботи по зеленому будівництву та благоустрою, експлуатують паркові інженерно-технічні мережі та споруди;

- розробка та реалізація державних програм для різних верств населення в наданні культурологічних дозвільних та рекреаційних послуг;

- забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації кадрів паркового господарства, їх правового та соціального захисту;

- сприяння економічному співробітництву в галузі паркового господарства;

- вдосконалення структури координації й управління парками на національному і місцевому рівнях владних структур та громадських організацій;

- оптимізація методики узагальнення і запровадження передового досвіду діяльності різного типу парків, а також вивчення сучасних тенденцій паркобудівництва;

- визначення напряму довгострокової політики створення різноманітних парків з урахуванням місцевих, регіональних, культурних, національних, природних та інших особливостей;

- проведення значних обсягів реконструкції існуючих парків культури та відпочинку та благоустрій природного середовища на існуючих і нових рекреаційних територіях;

- коригування системи оподаткування діяльності паркових господарств з урахуванням сезонності послуг, які надаються ними;

- розроблення принципово нової концепції - моделі вітчизняного парку і його програм, виходячи з сучасних вимог їх функціональної діяльності та соціальної сутності;

- визначення принципів фінансування паркових установ, на основі поєднання державного і приватних джерел, координація зусиль державних, комерційних, громадських структур для спільного розв'язання загальних та регіональних проблем паркобудівництва;

- розроблення типових технологій складання бізнес-плану в діяльності парку, запровадження принципів використання бізнес-плану як методу організації діяльності парку по залученню інвесторів, благодійних організацій, спонсорських коштів;

- запровадження спеціального науково-популярного друкованого видання для висвітлення проблем теорії, практичного досвіду паркової діяльності.

Потребує докорінних змін система фінансування. Нові державні програми реформування надають можливість повної чи часткової приватизації паркових об'єктів, а з тим подолання розриву між попитом, ціннісними орієнтаціями, смаком, інтересами особистості і пропозиціями: змістом паркової роботи, її технологіями, які все більше відстають від процесів перебудови у суспільстві.

Щоб успішно розв'язати проблему потрібно принаймні:

- створення з врахуванням сучасних моделей, технологій, нових проектів подібних парків;

- пошук інвесторів. (Міжнародний досвід свідчить, що навіть такі грандіозні парки, як Діснейленд, швидко окупуються, стають прибутковими, а самі парки міцно займають місце лідерів у комерційному секторі індустрії дозвілля);

- вдосконалення податкової системи. Без відповідних коректив у податковій системі важко сподіватись на поліпшення паркової справи. Податкова система повинна стимулювати комерційні кола до активної участі у паркобудівництві.

Роль і значення архівних документів у формуванні історичної свідомості і самосвідомості українського народу є беззаперечним. Архіви є скарбницями документальної пам'яті нації в яких застосовуються інформаційні технології під час опрацювання, класифікації, використання до-

кументів. Водночас архіви є установами державного управління і багатьма своїми функціями тісно пов'язані зі сферами державного життя. Галузь життєдіяльності суспільства яка охоплює наукові, організаційні, правові, технологічні, економічні та інші питання діяльності юридичних та фізичних осіб, які пов'язані з нагромадженням, обліком, зберіганням архівних документів та використанням відомостей, що містяться в них, називають архівною справою ²⁷⁸. Ці та інші компоненти існування архівної справи потребують активного правового захисту, тому питання щодо правового регулювання даної сфери залишається дуже важливим та спонукало на дане дослідження.

Проблеми архівної справи досить тривалий час виступають предметом теоретичних досліджень вітчизняних вчених (В. Бездрабко, Г. Боряк, Л. Дубровіна, Я. Калакура, К. Климова, І. Матяш, К. Новохатський, Я. Пиріг, О. Сокирко, М. Щербак тощо).

Вітчизняна наукова спільнота зазначає, що динамічні трансформаційні процеси які відбувалися на початку розвитку незалежної держави в її суспільно-політичному та економічному житті істотно вплинули на розвиток архівної справи. Базові елементи архівної системи в цей період залишалися незмінними. Водночас гостро постала проблема правового врегулювання нових суспільних відносин в архівній сфері, створення нормативно-правової бази, яка б відповідала реаліям часу, вирішенню питань правонаступництва щодо Державного архівного фонду колишнього СРСР. Нові нормативно-правові акти у цій сфері мали спиратися на практику діяльності архівних установ, співвідноситися із загальною системою законодавства України, забезпечувати можливість реформування й розвитку архівної справи ²⁷⁹.

Вчене товариство визначає кілька аспектів які відносяться до проблеми вдосконалення правового регулювання архівної справи. Це передусім вироблення відповідних норм, надання їм легітимності з подальшим засвоєння цих норм суб'єктами права та, нарешті, забезпечення їх практичної реалізації в поточній діяльності. Правове регулювання архівної справи в Україні являє собою складну єдність структурних елементів, яку необхідно досліджувати і вивчати саме комплексно, у взаємозв'язку всіх елементів. Потрібно також мати на увазі, що зв'язок між елементами

---

²⁷⁸ Архівознавство: Підручник / За заг. ред. Я.С. Калакури та І.Б. Матяш. – К.: Видавничий Дім «КМ Академія», 2002. – С. 13.

²⁷⁹ Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І.Б. Матяша та К.І. Климової. - К.: Видавничий Дім «КМ Академія», 2002. – С. 559.

будь-якої цілісної системи, в тому числі правового регулювання, досить обмежений. Зміна того чи іншого елемента в ній викликає, у свою чергу, зміну інших елементів. Прикладом може слугувати зміна правової норми, здійснення юридичного факту тощо, в наслідок якого можливе виникнення, припинення або зміна правовідносин.

Реалії сьогодення свідчать про поступове входження архівної справи в систему ринкових відносин, що в свою чергу викликає певний ряд правових питань. На теперішній час специфічну діяльність архівів, пов'язану з формуванням Національного архівного фонду, зберіганням його документів та використанням ретроспективної інформації регулює значна кількість нормативно-правових актів, а саме: Конституція України, ряд законів України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів влади, положення або статuti про ці установи. Дані нормативно-правові акти регулюють правовідносини, створюють правову основу для подальшого розв'язання питань щодо вітчизняних архівів та архівної справи.

Зокрема, норма статті 34 Конституції України зазначає «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію».²⁸⁰ Показово, що ця норма Конституції передує багатьом фундаментальним правам особи: на свободу світогляду, зборів, на власність, працю, відпочинок, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я тощо. Отже, кожен має право займатися архівною діяльністю – створювати свій архів або користуватися документами інших архівів.

Під час розробки архівного закону в Україні вже діяли базові законодавчі акти в цій сфері, одним з них є - Основи законодавства про культуру. Зокрема в Основах було вперше задекларовано права громадян на створення архівів, доступ до архівних документів, обов'язок громадян дбати про збереження архівів, заборону вилучення документів з архівних фондів з ідеологічних чи політичних міркувань тощо²⁸¹.

Важливі питання архівної справи регламентовані в окремих статтях інших законів, з урахуванням базових принципів, закладених в архівному законі. Це, зокрема, закони України «Про інформацію», «Про звернення громадян», «Про державну таємницю», «Про авторське право і суміжні

---

²⁸⁰ Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.

²⁸¹ Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.

права», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про приватизацію державного майна», «Про музеї та музейну справу», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» тощо. Норми вищезгаданих та інших існуючих нормативно-правових актів складають основу українського архівного законодавства.

Так, Закон України «Про інформацію» встановлює загальні правові основи інформаційних відносин, закріпив право свободи на інформацію, визначив систему інформації, її види, джерела, режим доступу до інформації. Закон про інформацію, вперше визначивши на законодавчому рівні поняття «документ», унормував право на отримання документованої інформації та захист персональних даних, право власності на інформацію, а також низку питань, дотичних до архівної справи. Так стаття 27 вищезазначеного закону визначає значення документу як передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві²⁸². У даному законі вперше в правовому полі визначено значення і місце документів в інформаційних відносинах. Цей Закон став базовим в інформаційній сфері і його норми дістали розвитку у наступних законодавчих актах.

Окремі аспекти діяльності архівних установ унормовані в Законі України «Про державну таємницю». Згідно статті 1 «державною таємницею є - вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою». Оскільки певна частина архівних документів містить відомості, що становлять державну таємницю, для практичної діяльності архівних установ України мають значення норми вищезазначеного закону. Так, стаття 22 даного закону встановлює доступ громадян до державної таємниці, форми та терміни дії допуску залежно від ступеня секретності інформації. Надання допуску передбачає: визначення необхідності роботи громадянина із секретною інформацією; перевірку громадянина у зв'язку з допуском до державної таємниці; взяття громадянином на себе

---

²⁸² Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 65.

письмового зобов'язання щодо збереження державної таємниці, яка буде йому довірена; одержання у письмовій формі згоди громадянина на передбачені законом обмеження прав у зв'язку з його допуском до державної таємниці; ознайомлення громадянина з мірою відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю ²⁸³.

Деякі питання правового регулювання архівної справи, а саме в частині зберігання документів Національного архівного фонду у бібліотечних і музейних фондах, обліку цих документів та використання відомостей, що містяться в них, регламентовані у відповідних статтях Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та Закону України «Про музеї та музейну справу». В цих законах, зокрема, зафіксовано пріоритетність норм архівного законодавства щодо писемних пам'яток, інших видів архівних документів, що зберігаються в бібліотеках і музеях. Так, в Законі України «Про музеї та музейну справу» зазначено: «облік, збереження і використання документів Національного архівного фонду, що зберігаються в музеях, здійснюються відповідно до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» ²⁸⁴. «Архівні документи, зібрані в бібліотеці, – вказується в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», – входять до складу Національного архівного фонду України» ²⁸⁵.

Однак, вітчизняна архівна справа не могла обмежитися лише незначними згадками про себе. Тому прийняття в 1993 році (2001 нова редакція) Закону «Про Національний архівний фонд і архівні установи» надав можливість регулювати відносини, пов'язані із формуванням, обліком, зберіганням і використанням Національного архівного фонду та інші основні питання архівної справи.

Найсуттєвішими особливостями даного акту є: принципи та напрями державної політики в сфері архівної справи та діловодства; визначені правові засади формування національного архівного фонду; визначений порядок внесення до Національного архівного фонду; врегулюванні питання права власності на документи Національного архівного фонду з визнанням рівності всіх форм власності і закріпленням верховного права

---

²⁸³ Закон України «Про державну таємницю» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93; 1999. – № 49. – Ст. 428.

²⁸⁴ . Закон України «Про музеї та музейну справу» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.

²⁸⁵ Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 23. – Ст. 177.

Українського народу на Національний архівний фонд як загальнонаціональне надбання; встановлено порядок обліку, зберігання та використання Національного архівного фонду; врегульовано питання щодо джерел фінансування архівних установ, до яких віднесено кошти Державного бюджету України, та кошти засновників або власників архівних установ тощо.

Особливого правового статусу набуває питання щодо доступу громадян до архівних фондів. Так, згідно статті 15 «громадяни України мають право користуватися документами Національного архівного фонду або їх копіями на підставі особистої заяви і документа, що посвідчує особу. Особи, які користуються документами Національного архівного фонду за службовим завданням, подають документ, що підтверджує їх повноваження», а також дана стаття регулює право іноземців, а саме: «іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами доступу до документів Національного архівного фонду, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України»²⁸⁶.

Прийнятий Закон став правовою основою проведення єдиної державної політики у сфері архівної справи України, яка полягає у створенні державою умов для зберігання, примноження та використання Національного архівного фонду, сприяє досягненню світового рівня в розвитку архівної справи і веденні діловодства.

З аналізу практичної діяльності державних архівних установ по реалізації першого архівного Закону значною мірою зросла його нова редакція. Двічі у 1996 і 2001 рр. робоча група з удосконалення редакції закону збирала пропозиції архівістів. Загалом їх було опрацьовано кілька сот і чимало було використано. Реалії тогочасного архівного життя вимагали урахування дії багатьох важливих чинників. Нова редакція мала повніше відповідати новим реаліям, в чому власне і полягала головна мета його вдосконалення.

Поставлені завдання було реалізовано в новій редакції Закону «Про Національний архівний фонд і архівні установи», прийнятого парламентом 13 грудня 2001 р. У ході підготовки другої редакції Закону в текст

---

²⁸⁶ Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 15. - Ст. 86.

було внесено понад 60 змін і доповнень, багато з яких мали суттєвий характер²⁸⁷.

Основним об'єктом правового регулювання в законі визначено сукупність цінних архівних документів, що належать державі та суб'єктам права, які перебувають на території України або під її юрисдикцією. Цю сукупність документів названо Національним архівним фондом.

Вітчизняні науковці під поняттям Національного архівного фонду України розуміють сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації. Національний архівний фонд є надбанням української нації, складовою частиною вітчизняної і світової культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства, перебуває під охороною держави і призначений для задоволення інформаційних потреб суспільства і держави, реалізацій прав та законних інтересів кожної людини²⁸⁸.

Отже, діюче вітчизняне законодавство дає можливість визначити Національний архівний фонд не тільки з культурологічної категорій, а й з правової тим самим надає можливість вступати в певні правові відносини, породжує конкретні права, обов'язки і відповідальність юридичних і фізичних осіб.

Для забезпечення функціонування Національного архівного фонду закон конституював певну інфраструктуру – систему архівних установ. Предметом правового регулювання стали суспільні відносини, що виникають у процесі формування Національного архівного фонду, обліку і зберігання його документів та використання архівної інформації.

Декларуючи доступність архівної інформації, архівний Закон встановлює і обмеження доступу в конкретних ситуаціях. Архівні установи мають право відмовити в доступі до документів. Архівне законодавство визначило перелік обмежень у доступі до документів. В інтересах охорони інформації, віднесеної до державної або іншої передбаченої законом таємниці, що міститься в документах Національного архівного фонду, доступ до таких документів обмежується відповідно до закону до моменту скасування рішення про віднесення інформації до державної або іншої таємниці. Архівні установи мають право обмежити доступ до документів

---

²⁸⁷ Новохатський К.Є. Проект нової редакції архівного закону // Архіви України. – 2001. – № 3. – С. 15–25.

²⁸⁸ Архівознавство: Підручник / За заг. ред. Я.С. Калакури та І.Б. Матяш – К.: Видавн. Дім «КМ Академія», 2002. – С. 103.

Національного архівного фонду на строк до одного року в зв'язку з їх науково-технічним опрацюванням (якщо документи потребують упорядкування), перевіркою наявності й стану або реставрацією (поліпшення фізичного стану) ²⁸⁹.

Нова редакція закону помітно розширила предметну галузь правового регулювання, що виявилось у включенні до нього ряду положень про правову регламентацію дій відносно архівних документів, які не входять до Національного архівного фонду, а також питань, пов'язаних з кадрами архівістів, їхньою професійною підготовкою та соціальним захистом. Нова редакція архівного закону не лише розширила сферу його застосування, а й забезпечила умови для повнішої реалізації.

Не менш важливим нормативно-правовим актом, який регулює питання вітчизняної архівної справи є «Державна програма розвитку архівної справи на 2006-2010 роки». Завдання які поставлені в даному акті дають змогу сконцентрувати зусилля центральних, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадськості для забезпечення ефективної реалізації поставлених завдань, серед яких: зміцнення матеріально-технічної бази державних архівних установ для створення умов гарантованого зберігання документів Національного архівного фонду; внесення до Національного архівного фонду усіх цінних архівних документів, що є надбанням української нації; удосконалення законодавства з архівної справи та діловодства; організація централізованого зберігання електронних документів та інформаційних ресурсів; повернення в Україну незаконно вивезених архівних цінностей; сприяння поповненню Національного архівного фонду архівними цінностями, що перебувають за межами України, та документами іноземного походження, що стосуються її історії; організація централізованого державного зберігання документів, що надійшли від української діаспори; поглиблення міжнародного співробітництва у сфері архівної справи, розширення участі архівних установ у міжнародних культурних і наукових проектах; створення умов для більш ефективного впровадження в архівних установах сучасних інформаційних технологій; генерування інформаційної продукції на рівні міжнародних стандартів; розвиток галузевих фундаментальних і прикладних наукових досліджень, методики і техно-

---

²⁸⁹ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» від 13 грудня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 11. – Ст. 81.

логії архівної справи; підвищення рівня економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації працівників архівних установ.

Мета даної Програми полягає у створенні належних умов для зберігання збільшення та використання Національного архівного фонду, сприяння інтеграції архівної справи України в європейський та світовий інформаційний та науковий простір²⁹⁰.

Розглянувши ряд чинних нормативно-правових актів, які регулюють відносини архівної галузі в Україні ми можемо зробити наступний висновок, а саме, що за часи існування незалежної держави було створено досить потужну законодавчу базу, яка дала змогу підвищити рівень захисту архівної галузі, надавши правової сили нормам і процедурам, встановленим архівною практикою.

Однією з важливих умов найбільш ефективної реалізації законів, як в архівній сфері так і в цілому, є високоякісна нормотворча робота, висока кваліфікація фахівців в органах виконавчої влади, які здатні систематизувати галузеве законодавство, узагальнювати практику впровадження законів, моделювати правовідносини, що мають бути врегульовані.

Фахівці з вітчизняної архівної справи визнають очевидні здобутки України у сфері архівного законодавства за п'ятнадцять років. Законодавча практика України в архівній справі визначається принципами, які сформувалися в суспільній свідомості рівнем розуміння значення і ролі архівної справи і національної документальної спадщини для самоідентифікації суспільства і розвитку державності.

Архівісти практики та вчені визначають необхідність подальшої масштабної роботи яка включає в себе наступне: приведення у відповідність із законодавством усіх підзаконних нормативних документів архівної галузі; систематичний контроль за виконанням актів законодавства, який у межах своїх повноважень здійснює Державний комітет архівів України, не лише забезпечуючи належну реалізацію їх норм, а й надання інформації про недостатність, застарілість окремих норм, певних юридичних прогалів; розширення можливостей архівних служб у збереженні документів недержавних структур; гармонізації інформаційного і архівного законодавства; адаптація норм та рекомендацій Ради Європи стосовно європейської політики доступу до архівів, тощо.

---

²⁹⁰ Державна програма розвитку архівної справи на 2006–2010 роки (проект) // Архіви України. – 2005. – № 4. – С. 5–19.

Демократичні процеси, які відбуваються в країні стали важливою передумовою подальшого розвитку архівної справи, розроблення й удосконалення законодавчої бази.

Охорона і захист історико-культурної спадщини – залишається пріоритетним обов'язком держави. Тому перспективна стратегія уявляється такою: формування повноцінної ефективної системи державних органів охорони культурної спадщини рівнобіжно з доцільним роздержавленням і навіть приватизацією як самих пам'яток, так і опіки над ними. Саме цим шляхом пішла більшість цивілізованих країн. А для реалізації таких завдань необхідна відповідна правова база, ланки єдиної системи охорони, яких бракує нині в Україні.

Нерухома історико-культурна спадщина представлена в Україні пам'ятками різних видів, взятими на державний облік та під правовий захист держави. Відповідно до підписаних Україною міжнародних конвенцій, охорона національної історико-культурної спадщини - це обов'язок української держави не лише перед своїми громадянами, а й перед світовою спільнотою.

Охороною культурної спадщини в Україні опікується Державна служба охорони культурної спадщини, що функціонує у складі Мінкультури з початку 2003 року, а також Міжвідомча координаційна рада з питань охорони культурної спадщини.

Нині в Україні під охороною держави перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них: пам'яток археології – 57206, в т.ч. 418 національного значення; архітектури та містобудування – 16797, в т.ч. 3541 національного значення; історії – 51364, в т.ч. 142 національного значення; монументального мистецтва – 5926, в т.ч. 44 національного значення. Загалом фонд історичних будівель і споруд перевищує 70 тисяч об'єктів²⁹¹.

Обов'язок держави щодо забезпечення охорони національної історико-культурної спадщини зафіксований у Конституції України, в Основах законодавства України про культуру, і в низці галузевих законів. В умовах формування нової системи законодавства України надзвичайно велику роль відіграє аналіз та вдосконалення процесів його застосування. Конституційні засади даної сфери людського буття потребують свого правового забезпечення, ефективної реалізації правових принципів і норм.

---

²⁹¹ Культурна політика в Україні: Пріоритети, принципи та шляхи реалізації // Інформаційно-аналітичні та довідкові матеріали до парламентських слухань. - Київ. - 4 квітня 2005 р. – С. 41.

Вивчення даної проблеми ускладнюється недостатніми науково-дослідними розробками. Досить довгий період питання охорони історико-культурної спадщини висвітлювались в значній мірі тільки в історичному аспекті (М. Грушевського, А. Жуковський, І. Крип'якевича, С. Заремба, Л. Скорик, О. Субтельний, Л. Тронько, П. Толочко). Особливої уваги заслуговують наукові розробки В. Акуленко, Т. Курило, наукові дослідження яких мають історико-правовий підхід становлення і розвитку законодавства охорони історико-культурної спадщини.

Ситуація в сфері пам'яткоохоронного права різко погіршилася коли втратили чинність загальносоюзні підзаконні документи, розроблені у 1980-х роках з урахуванням кращого світового досвіду. Правові прогалини необхідно було терміново заповнити новим Законодавством про охорону історико-культурної спадщини. Проте законопроект, розроблений 1997 року Держкоммістобудування та Мінкультури, страждав багатьма вадами, головну з яких можна сформулювати так: ситуація розглядається і нормується не з позицій пам'яток і їх безумовного захисту, а з позиції державних чиновників, приставлених ті пам'ятки охороняти²⁹².

Після набуття Україною незалежності ситуація в пам'ятко-охоронній сфері ускладнилася. Перш за все, довгий час пам'яткоохоронна сфера була без належної правозахисної бази. Основи законодавства про культуру та Закон про основи містобудування не пішли далі пустих декларацій, щодо охорони історико-культурної спадщини. Натомість до функцій архітектурно-будівельного відомства, яке за останні роки пережило реорганізації, як і в кращі комуністичні часи входить проектування, будівництво і захист пам'яток від цього проектування й будівництва. Теорія управління недвозначно застерігає від поєднання в одному відомстві подібних, протилежно спрямованих функцій.

Довголітня державна політика призвела до того, що історико-культурна спадщина не має поважних функцій у сучасному суспільному житті, тоді як згадувана Конвенція 1972 р. прямо вимагає надання спадщині цих функцій. Всі міжнародні документи передбачають заходи відповідальності, які в загальному вигляді включають державний примус щодо порушника з метою відновлення зруйнованих об'єктів спадщини і руйнування будь-яких незаконно зведених споруд. Для України це - річ

---

²⁹² Кулик М.А. Правові механізми історико-культурних процесів в Україні 1991 – 1998 роки // Бібліотечна планета – 1999. - № 2. - С. 35-39.

безпрецедентна: в усіх випадках нищення пам'яток самі ці факти приховуються, а винні лишаються безкарними.

Довгий час не вирішувалися важливі питання, такі як: належна класифікація і державна реєстрація культурної спадщини - пам'яток, ансамблів і пам'ятних місць; заснування повноважних державних служб охорони культурної спадщини. Понад 10 років громадськість веде боротьбу за створення єдиного державного органу охорони культурної спадщини, проте досі державні повноваження в цій сфері розчленовано між органами Мінкультури та Держкоммістобудування, які мають обмаль персоналу, засобів і цілковито редуковані повноваження. Так само і з іншими вимогами міжнародних конвенцій: науково-технічні розробки в цій галузі не розвиваються; підготовка кадрів не проводиться; видавнича діяльність щодо популяризації пам'яток останніми роками практично звелася до епізодичної появи журналу «Пам'ятки України»²⁹³.

Всі негаразди, які склалися в історико-культурній спадщини України є відображенням найсерйозніших як правових так і економічних проблем. Скільки охорона пам'яток лишатиметься збитковою для держави, муніципальних органів, окремих користувачів та власників, стільки часу історико-культурна спадщина країни буде руйнуватися і розкрадатися. Так, у наших умовах, при нашій економічній системі, піклуватися про пам'ятки - значить викидати гроші. Саме тому так важко знайти господаря для пам'ятки, що не використовується, саме тому ніколи не вистачає - інвестицій, проектної документації, матеріалів, майстрів. А між тим зарубіжний досвід доводить, що багато історичних міст існують і живуть, лише за рахунок світової слави своїх пам'яток. Отже, в ситуації яка склалася, дуже важливо створення ефективного економічного механізму захисту культурної спадщини, перетворити цю галузь хоча б у самоокупну. А це неможливо без цивілізованої відкритості країни, свободи пересування та певних капіталовкладень у створення інфраструктури туризму і відпочинку.

У рамках ЮНЕСКО існують механізми допомоги відсталім країнам в плані охорони їх культурної спадщини. Але за одної умови: якщо країна сама вживає якихось заходів до врятування своєї спадщини.

В цілому українське пам'яткоохоронне законодавство і практика досі не відповідають мінімальним стандартам світового співтовариства. Проте нині особливе занепокоєння фахівців викликає не тільки практична не-

---

²⁹³ Культурна політика: методологічні, правові, економічні проблеми. Збірник наукових праць. – К.: УЦКД Мінкультури України, 1995. – С. 29.

спроможність пам'яткоохоронної системи. Далеко небезпечніше за своїми довгостроковими наслідками – теоретична безпорадність, анахронічність науково-методичної бази охорони історико-культурної спадщини. Вітчизняна практика засвідчує, що довгий час намагалися охороняти окремі пам'ятки, класифікуючи їх, забуваючи при цьому, що наша класифікація – типове породження бюрократичної системи і має одну мету – розмежувати об'єкти охорони між різними відомствами.

Але в даній галузі є і позитивні моменти наприклад, на підставі затвердженої 26 вересня 2002 р. Кабінетом Міністрів України Методики грошової оцінки пам'яток проводиться робота з визначення балансової належності пам'яток та їх вартості. Було розпочато перевірку технічного стану пам'яток, дотримання режиму використання затверджених зон їх охорони, а у разі відсутності таких зон проводиться робота щодо складання необхідної документації для подальшого її затвердження.

В областях поступово впроваджується система погодження відводів земель з органами охорони культурної спадщини з метою захисту і неврахованих археологічних об'єктів, проводиться робота з обліку і паспортизації пам'яток, складаються реєстри пам'яток місцевого значення, посилився контроль за реєстрацією дозволів центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини на проведення археологічних робіт. Матеріали за фактами навмисного руйнування пам'яток та несанкціонованих археологічних робіт направляються до прокуратур областей, управлінь МВС України, управлінь СБУ для проведення слідчих дій, вжиття інших заходів.

В останні роки Україна приєдналася до багатьох міжнародно-правових документів про охорону культурної спадщини, – таких, як Гаазька конвенція 1954 р., Міжнародна конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р. (до неї Україна приєдналася ще за радянських часів). Вирішується питання про приєднання України до двох конвенцій Ради Європи – про охорону архітектурної спадщини та про охорону археологічної спадщини. У практичній роботі вже починають враховуватися численні рекомендації ЮНЕСКО з цих питань, хартії Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць²⁹⁴.

У світлі проголошеної орієнтації на світові стандарти корисно проаналізувати наше пам'яткоохоронне законодавство.

---

²⁹⁴ Культурна політика: методологічні, правові, економічні проблеми. Збірник наукових праць. Київ: УЦКД Мінкультури України, 1995. – С. 29.

Необхідно визнати, що сучасних вимог щодо належної класифікації та державної реєстрації культурної спадщини - пам'яток, ансамблів і пам'ятних місць - Україна поки що не витримує.

Пам'яткоохоронні питання нині регулюються цілою низкою нормативних актів: Конституція України, Закон України «Основи законодавства України про культуру», Закон України «Про основи містобудування», Закон України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування».

Питань охорони історико-культурної спадщини (нерухомих та рухомих пам'яток) тією чи іншою мірою торкаються інші нормативні акти, зокрема, Закони України: «Про власність», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», «Про приватизацію майна державних підприємств», «Про приватизацію державного житлового фонду», «Про національний архівний фонд і архівні установи», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про музеї та музейну справу» та ряд інших нормативних актів: Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Державний реєстр національного культурного надбання» тощо .

Така чимала й розгалужена нормативна база не створює, однак, чіткого правового поля пам'яткоохоронної галузі. Більше того, у зв'язку з процесами роздержавлення і приватизації держава поступово втрачає важелі керівництва пам'яткоохоронною сферою, не створивши натомість альтернативних механізмів недержавної підтримки цієї сфери.

Досить серйозною проблемою залишається питання приватизації нерухомих пам'яток історії й культури. У різних нормативних актах, де йдеться про приватизацію, зміну форм власності, законодавець вживає різну, не узгоджену термінологію: «національні культурні та історичні цінності» (Закон України «Про власність»); «пам'ятки історії та культури» (Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна»); «будівлі або їх окремі частини, які становлять національну, культурну та історичну цінність і перебувають під охороною держави» («Закон України «Про малу приватизацію»); «національні культурні та історичні цінності» (Закон України «Про приватизацію майна державних підприємств»). Цей термінологічний різнобій створює в законах певні лазівки.

Тому нині уповноважені центральні державні органи охорони пам'яток (Держбуд і Мінкультури) вирішують цю правову колізію в такий спосіб: пам'ятки, що бралися на державний облік облвиконкомами (облдержадміністраціями), як пам'ятки місцевого значення, можуть приватизуватись у порядку, визначеному статтею 5 Закону України «Про охорону та використання пам'яток історії та культури». Натомість пам'ятки, що бралися на державний облік постановами Ради Міністрів УРСР, приватизації не підлягають.

Не менш цікавим є ще один правовий казус: згідно з Законом України «Про приватизацію державного житлового фонду», на територіях заповідників заборонено приватизувати квартири і будинки, навіть якщо ці будівлі не є пам'ятками історії та культури. Водночас на приватизацію нежитлових будинків на територіях заповідників заборони немає.

Спробою досягнути цілісності законодавчої бази пам'ятко-охоронної справи є Закон України «Про охорону культурної спадщини». Цей Закон регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини в суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і прийдешніх поколінь.

Даний Закон розкриває питання щодо управління охороною культурної спадщини та повноваження відповідних органів, а також регулюються питання державної реєстрації об'єктів культурної спадщини, захист традиційного характеру середовища та об'єктів культурної спадщини, особливості здійснення права власності на пам'ятки, забезпечення охорони пам'яток.

Передбачені податкові пільги та дотації для власників і користувачів пам'яток (щоправда, механізм надання пільг і дотацій не розкрито).

Але необхідно зазначити, що навіть найдосконаліший закон живе тільки тоді, коли він виконується, впливає на суспільні відносини, на свідомість і поведінку людей.

Не меш важливим заходом для збереження історико-культурної спадщини України є виконання, яке розпочато у 2004 році, Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки. Програма спрямована на вдосконалення правових, організаційних та матеріально-технічних засад у сфері охорони культурної спадщини.

Проаналізувавши виникнення і існування вказаних причин неналежної реалізації права в чинному законодавстві охорони історико-культурної спадщини можна намітити певні шляхи усунення існуючих причин, а саме, у першу чергу, для повноцінного функціонування даного закону у повному обсязі, необхідно прийняти ряд підзаконних актів, які б дали змогу ліквідувати існуючі юридичні прогалини.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що стан охорони історико-культурної спадщини України, ще не відповідає вимогам міжнародного співтовариства і тим зобов'язанням, які взяла на себе Україна, підписуючи Міжнародну Конвенцію про охорону світової культурної і природної спадщини. Нерозвиненість досконалої правової бази, а також розробок у науковій сфері даної проблеми, архаїчність суспільної свідомості суперечать інтересам захисту культурно-історичної спадщини України.

РОЗДІЛ III. СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ ФУНКЦІЇ: ПРИНЦИПИ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Культурна функція держав СНД: форми та методи здійснення

Співдружність Незалежних Держав (СНД) була створена в 1991 році відповідно до Угоди про утворення Співдружності Незалежних Держав, Алма-Атінської декларації і Протоколу за Угодою. До складу держави-членів СНД входять: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменія, Україна, Узбекистан. Штаб-квартира СНД знаходиться в Мінську.

Підписаний в 1992 році Статут СНД складається з декількох розділів: цілі і принципи; членство; колективна безпека і військово-політична співпраця; запобігання конфліктів і мирне врегулювання суперечок; співпраця в економічній, соціальній і правовій сферах; органи Співдружності, міжпарламентська співпраця, фінансові питання.

При створенні СНД було визначено, що Співдружність будується на принципах міжнародного співробітництва. Членство в СНД є добровільним, і кожен з учасників має право його призупинити чи припинити. Органи СНД мають суто консультативні та координуючі функції.

Принципи утворення СНД:

- Держави-члени суверенні і рівні.
- Держави-члени є самостійними і рівноправними суб'єктами міжнародного права.

Цілі:

- Здійснення співпраці в політичній, економічній, екологічній, гуманітарній і культурній областях.
- Сприяння всесторонньому і збалансованому економічному і соціальному розвитку держав-членів в рамках загального економічного простору, а також міждержавній співпраці і інтеграції.
- Забезпечення прав людини і основних свобод відповідно до загальновищаних принципів і норм міжнародного права і документів ОБСЄ.
- Здійснення співпраці між державами-членами в цілях забезпечення міжнародного миру і безпеки, вживання ефективних заходів по скороченню озброєнь і військових витрат, ліквідації ядерної зброї і інших видів зброї масового враження, досягнення загального і повного роззброєння.

- Мирне врегулювання суперечок і конфліктів між державами-членами.

Основними органами Співдружності незалежних держав є: Рада глав держав; Рада глав урядів; Рада міністрів закордонних справ; Координаційно-консультативний комітет; Рада міністрів оборони; Штаб по координації військової співпраці держав — членів Співдружності; Рада командувачів прикордонними військами; Економічний суд; Міждержавний банк; Комісія з прав людини; Міжпарламентська асамблея; Виконавчий секретаріат СНД.

Стосунки між членами СНД будуються на основі принципів поваги до суверенітету, непорушності кордонів, невикористання сили чи загроза сили, домінування міжнародного права в стосунках між державами, невтручання в справи інших країн, добросусідське виконання своїх обов'язків, як членів Співтовариства, взаємодопомога та "духовна єдність" їх народів.

До сфер загальної діяльності держав-членів СНД, "реалізованих на основі рівності через спільні координаційні інститути", належать: забезпечення основних свобод людини, координування зовнішньополітичної діяльності, співробітництво у формуванні та розвитку спільного економічного простору і спільної митної політики, співробітництво в розвитку систем транспорту та комунікацій, охорона здоров'я та навколишнього середовища, вирішення питань соціальної і міграційної політики, боротьба з організованою злочинністю, співробітництво в галузі оборонної політики і захисту зовнішніх кордонів.

Одним з важливих напрямів взаємодії держав – учасників Співдружності є співпраця у сфері культури.

Саме культурі належить важлива об'єднуюча роль, через взаємозбагачення культур лежить шлях до взаєморозуміння народів. Тому формування єдиного (загального) гуманітарного простору, важливою складовою частиною якого є культурна сфера, - один з головних пріоритетів Співдружності.

Базовим документом міждержавної взаємодії в області культури є Угода про співпрацю в галузі культури, підписана 15 травня 1992 року главами урядів держав – учасників СНД.

Рада з культурної співпраці держав – учасників СНД створена відповідно до Угоди про створення Ради з культурної співпраці держав – учасників СНД від 26 травня 1995 року, підписана главами урядів всіх держав з метою сприяння розвитку культурної співпраці між державами.

Під егідою Ради з культурної співпраці розробляються Концепція співпраці держав – учасниць СНД у сфері культури і Концепція розвитку освіти у сфері культури і мистецтва. При розробці цих документів виходять з того, що країни Співдружності знаходяться на схожих етапах свого розвитку, а головним

вектором тут є побудова демократичної політичної системи, ринкової економіки і зміцнення інститутів громадянського суспільства. Консолідація зусиль держав на цих напрямках створює умови для розвитку національних культур, а також для їх взаємозбагачення.

Основними напрямами діяльності Ради є: питання культурної співпраці; вивчення можливостей подальшого розвитку культурної співпраці, включаючи взаємодію державних і суспільних структур, що здійснюють культурні зв'язки в рамках Співдружності; вивчення процесів і тенденцій розвитку культури в рамках Співдружності; розгляд і розробка проектів та програм в області культури; проведення спільних заходів; сприяння органам культури, суспільним організаціям держав – учасниць Співдружності у виробленні злагоджених дій в області культури; координація спільної діяльності держав – учасниць Співдружності в області культури.

Рада складається з повноважних представників держав – учасників Співдружності Незалежних Держав, до складу якої входить з правом голосу Голова Координаційної Ради міжнародних творчих об'єднань діячів культури і мистецтва, що включає міжнародні творчі громадські організації (асоціації, союзи, фундації), які об'єднують національні організації держав – учасників Співдружності Незалежних Держав.

Діяльність Ради регламентується наступними документами:

1. Угода про співпрацю в області культури (Ташкент, 15 травня 1992 року).
2. Положення про Раду з культурної співпраці держав – учасниць СНД – є невід'ємною частиною Угоди про створення Ради з культурної співпраці держав – учасників СНД (Мінськ, 26 травня 1995 року).
3. Регламент роботи Ради з культурної співпраці держав – учасників Співдружності Незалежних Держав (затверджений на засіданні Поради 28 вересня 1995 року, змінений і затверджений 1 жовтня 2003 року).
4. Положення про робочі органи Ради (затверджено на засіданні Ради 17 червня 1997 року) – є невід'ємною частиною Регламенту роботи Ради.

Рада систематично проводить засідання з питань активізації культурної співпраці держав – учасників СНД. В діяльності Ради на рівні міністрів культури беруть активну участь Азербайджанська Республіка, Республіка Вірменія, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Киргизська Республіка, Російська Федерація, Республіка Таджикистан.

До теперішнього часу міждержавна співпраця у сфері культури здійснюється на основі договірно-правової бази, розробці якої багато в чому сприяла

Рада. Крім того, при безпосередній участі Ради були розроблені і реалізовані цільові програми культурної співпраці.

Середньострокові перспективи діяльності Ради були визначені в Основних заходах держав – учасниць СНД в області культури до 2010 року, затверджених Рішенням Ради глав урядів 25 травня 2006 року, а також в Плані пріоритетних заходів у сфері гуманітарної співпраці держав-учасниць СНД на 2009 - 2010 роки, схваленому Радою глав урядів СНД 22 травня 2009 року.

Планом пріоритетних заходів у сфері гуманітарної співпраці держав-учасників СНД на 2009-2010 роки, схваленого Рішенням Ради глав урядів СНД 22 травня 2009 року в м. Астані, розроблена Концепція співпраці держав-учасників СНД у сфері культури і Концепція розвитку освіти у сфері культури і мистецтва держав-учасниць СНД.

В рамках даної концепції та у цілях розвитку культурних зв'язків на просторі Співдружності Радою створено сім робочих груп:

1. Робоча група з питань народної художньої творчості;
2. Робоча група по розвитку Дельфійського руху в державах – учасниць СНД;
3. Робоча група по розробці комплексу заходів щодо реалізації багатобічних угод про культурну співпрацю держав – учасниць СНД;
4. Робоча група по вивченню і порівняльному аналізу законодавчого забезпечення культури держав – учасниць СНД;
5. Робоча група по культурній політиці держав – учасників СНД;
6. Робоча група по науково-методичній співпраці держав – учасниць СНД в області художньої освіти
7. Робоча група з питань законодавчого забезпечення культурної співпраці.

Створена Радою Робоча група по вивченню і порівняльному аналізу законодавчого забезпечення культури держав – учасниць СНД встановила робочі контакти з Постійною Комісією по культурі, інформації, туризму і спорту Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД, провела спільні засідання.

Робоча група систематично аналізує досвід роботи по законодавчому забезпеченню діяльності установ і організацій культури в державах – учасниках СНД.

Рада надає консультативні рекомендації, що дозволяють країнам-учасницям СНД впроваджувати виважену культурну політику, реалізовувати пріоритетні напрямки та основні завдання, які визначені в чинних правових актах кожної з держав.

Слід зазначити, що культурне життя в країнах–учасницях СНД залежить від політики держави в даній галузі, а також діяльності різних соціокультурних інститутів, які реалізують основні принципи і завдання культурної функції держави.

В сучасному науковому світі функціональна діяльність держави в галузі культури визначається досить неоднозначно. Російський вчений Комаров С.А., Радько Т.Н., Рассолов М.М. розглядають державну підтримку культури як ідеологічну функцію держави. Головастікова А.Н., Дмитрієв Ю.А. дану діяльність держави визначають як духовну функцію, а Сирих В.М. – як функцію розвитку науково-технічного прогресу і культури.

Функції держави мають свої особливі форми й методи здійснення. Зміст тієї чи іншої функції держави, наголошує С. Лисенков, являє собою процес впливу держави через практичну діяльність її відповідних структур на певні суспільні відносини. Кожна конкретна функція держави становить єдність змісту, форм і методів здійснення відповідної гілки єдиної державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), застосування якої пов'язане з особливостями конкретного об'єкта державного впливу²⁹⁵.

Слід зазначити, що більшість вчених визначають напрямок державної діяльності в сфері культури як культурну функцію держави. А сама культурна функція держави – це напрямок державної діяльності по духовному, інтелектуальному розвитку суспільства.²⁹⁶

Таким чином, зміст культурної функції складає управлінська діяльність держави, а її специфіка визначається конкретними завданнями в культурному житті суспільства. Завдання які постають перед державою і суспільством щодо сфери культури визначають як державну культурну політику. Останню, в свою чергу характеризують, з одного боку, як цілеспрямовану діяльність держави у сфері культури; з іншого ж боку, це та частина політичної діяльності, яка стосується культурної сфери.²⁹⁷

М.Аріарський зазначає, що державна культурна політика покликана: забезпечувати охорону і збереження культурної спадщини, національно-культурних традицій, захист національної культури і мови в світі; вирішувати проблему загальнодоступності цінностей культури, створювати можливості для

---

²⁹⁵ Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрис-консульт», 2006. – С. 75.

²⁹⁶ Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 2004. – С.73

²⁹⁷ Гриценко О.А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – Київ: УЦКД, 2000. – С.15.

залучення різних верств населення, в першу чергу молоді до соціально-культурної творчості; впроваджувати культурні традиції в сферу праці, освіти, управління, соціальних відносин, в побут, дозвілля і інші сфери життєдіяльності; здійснювати постійну підтримку професійної і аматорської творчості; впроваджувати інновації в культуру; оптимізувати соціально-економічний і соціально-культурний розвиток, протистояти непомірній і етично невмотивованій комерціалізації культури; стимулювати розвиток загальнонаціональної і регіональної інфраструктури соціально-культурної діяльності; сформувати систему підготовки фахівців, здатних забезпечити інкультурацію з врахуванням специфіки перебігу соціокультурних процесів; привести органи управління культурою, систему планування, фінансування і прогнозування у відповідність з вимогами соціального, науково-технічного і духовного прогресу.²⁹⁸

Соціально-економічні та політичні процеси, які відбуваються в Росії в останні десятиріччя істотно вплинули на розвиток російського суспільства. Саме перехід до нових форм політичного життя і впровадження сучасних методів господарювання обумовлюють необхідність кардинального перегляду нормативно-правової бази в різних сферах людського життя.

Росія - одна з найбільших у світі багатонаціональних держав, де проживає більше ста народів, кожен з яких володіє унікальними особливостями матеріальної та духовної культури. Переважна більшість народів країни впродовж століть склалися, як етнічні спільності на території Росії, і вони є корінними народами, що зіграли історичну роль у формуванні російської державності. Тому проблема збереження та розвитку національної культури, її матеріальних і духовних цінностей залишається актуальною на сучасному етапі.

Деякі дослідники вважають, що суспільство сучасної Росії характеризується наявністю відразу декількох систем базових цінностей, диференційованих не тільки за поколіннями, але і по варіантах зовнішніх політичних, соціальних і культурних орієнтацій²⁹⁹. Відбулася дивергенція ціннісно-нормативної системи, в наслідок якої жоден з її елементів не може претендувати на універсальну нормативність.

Сьогодні, прагнучи консолідувати суспільство, влада проводить політику гібридизації - намагаючись поєднати соціокультурні міфи і цінності імперського минулого, радянського періоду і сучасні модернізаційні цінності. При реалізації культурної політики важливо знайти оптимальний баланс: щоб не

---

²⁹⁸ Ариарский М.А. Прикладная культурология как область научного знания и социальной практики. СПб.1990 – С.27;

²⁹⁹ Базовые ценности россиян: Социальные установки. Жизненные стратегии. Символы. Мифы / Отв. ред. А.В. Рябов. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2003. – С. 24-25.

втратити вічних російських цінностей і в той же час уникнути меморіальної орієнтації в культурній політиці.

Необхідно відзначити, що в російському суспільстві завжди існувала ціннісна дихотомія - те, що було цінністю для індивіда, масова свідомість не визнавала за цінність для країни, і навпаки. На думку А. Ахієзера, у Росії існує «розрив між локальними цінностями мас і державністю»³⁰⁰.

Слід зазначити, що розпад Радянського Союзу досить негативно позначився на російській культурі. Реформи які відбувалися в Росії, поставили культуру в невизначений стан, з безліччю потенційних можливостей, реалізація яких залежала від дії не тільки об'єктивних, але й суб'єктивних чинників.

Прогалини, що мали місце при реалізації культурної функції російського суспільства, поставили перед вченими і практиками значну кількість запитань, які мали розв'язати проблеми пов'язані з тенденціями в реалізації цієї важливої функції держави. На ці та інші питання намагалися відповісти представники різних наук – історики, правознавці, культурологи, соціологи.

Значна кількість російських вчених досить критично обговорювали існуючі принципи та форми реалізації культурної функції в державі. Науковий світ визнає, що традиційні форми культурного життя в містах і селах Російської Федерації значною мірою втратили своє значення, а загальноприйняті соціокультурні системи і структури в країні неспроможні в багатьох випадках реалізовувати своє функціональне призначення.

Значна кількість існуючих проблем в сфері культури виникла і в часи переходу економіки країни на ринкові умови роботи. Трансформаційні процеси які призвели до різкого зменшення витрат з державного бюджету на забезпечення діяльності всіх установ культури, творчих діячів і їх різних творчих спілок. В досить складні умови існування потрапили чисельні соціокультурні інститути (музеї, театри, будинки культури, парки тощо).

Загальний стан культури і соціокультурних установ, які не змогли самостійно вижити в ринкових умовах продовжував залишатися катастрофічним і на початку 2000 – х років.

Проблеми, що виникли під час економічної трансформації у сфері культури значно перевищують можливості держави щодо їх вирішення. Галузь, традиційно орієнтована на державну фінансову підтримку, виявилася не підготовленою до ринкової економіки. Темпи зносу особливо цінних нерухомих об'єктів культурної спадщини продовжують відставати від темпів їх відно-

---

³⁰⁰ Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта. В 23 т. – М., 1991. – Т. 2. – С. 339.

влення. Аналогічна ситуація склалася і з музейними фундаціями. Зокрема, продовжувався процес поступової втрати національного надбання країни (як матеріального, так і духовного), накопиченого попередніми поколіннями. Досить довгий час були відсутні ринкові критерії оцінки як рухомих, так і нерухомих об'єктів культурної спадщини.

Не менш важливим поставало питання комерціалізації культурних послуг і товарів. У зв'язку з цим, російське суспільство зіткнулося з рядом проблем, які були пов'язані зі стихійним ринком неякісних культурних послуг. В такому випадку, культура втрачає здатність задовольняти духовні, інтелектуальні, дозвіл-леві потреби, що в свою чергу призводить до втрати громадянами статусу активних учасників соціально-економічних, культурних процесів. Відновлення такого статусу вимагає значних зусиль з боку держави і перш за все, інвестування в різні галузі культури, соціокультурні інститути, створюючи тим самим підґрунття для формування людського культурного і духовного капіталу.

Стан в якому перебувала сфера культури Росії вимагав вивчення теоретичних засад культурних трансформацій і розробки практичних механізмів її реалізації.

Росія має достатньо потужні ресурси (природні ресурси, золотовалютний запас, енергетичні запаси, нерухомисть, організаційні структури, міжнародні зв'язки), але фінансування в галузі культури здійснювалося за жебрацьким принципом і домінувало відношення до цієї сфери як до соціально малозначущої. Подібний підхід може обернутися катастрофічними наслідками для громадян, включаючи тих, хто узяв на себе відповідальність за управління соціокультурними процесами на державному рівні. Адже, поширення ксенофобії в суспільстві; міжетнічні збройні конфлікти; тероризм; зростання бідності в країні з багатими ресурсами; - все це показники недостатнього рівня соціокультурної компетенції людей в масштабах всієї країни. «Культура як показник рівня духовного життя людей, результат їх виховання і освіти, інтелектуального, етичного і естетичного розвитку повинна бути орієнтована на формування відносин співіснування, добросусідство, злагоди і миру»³⁰¹.

Питання, які постали перед російською культурою не зводилися до простого механічного набору проблем, пов'язаних з діяльністю соціокультурних інститутів — будинки культури, парків, театрів, музеї, бібліотеки, наукові інститути. Саме тому, державна культурна політики Російської Федерації потребувала суттєвих змін, кардинальних рішень, нових сучасних дієвих принци-

---

³⁰¹ Иванов В., Сергеев В. Человек. Культура. Город. – М., 2002. – С. 32-33.

пів і норм, якими б керувалася держава в своїй діяльності по збереженню, розвитку і розповсюдженню культури.

Слід зазначити, що нормативно-правова база створена на початку 90-х років містила акти з серйозними правовими прогалинами. Практична реалізація цих актів і норм призводила до прийняття взаємовиключних рішень тих або інших питань.

Культурну політику сучасної Росії регулюють до 60 федеральних законів, серед яких: «Основы законодательства Российской Федерации о культуре», «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации», «О библиотечном деле», «Об архивном деле Российской Федерации», «О Музейном фонде Российской Федерации и музеях в Российской Федерации», «О вывозе и ввозе культурных ценностей», «Об основах туристической деятельности в Российской Федерации» тощо, і ще більше 100 підзаконних актів. Фахівцями галузі розглядаються відповідні поправки спрямовані на підвищення ефективності реалізації культурної функції держави.

Завдання, які постають перед державою і суспільством визначають нові принципи і напрямки державної культурної політики, які підкріплюються нормативними актами, Указами Президента, державними цільовими програмами, тощо. Органи державної влади і управління Російської Федерації в обов'язковому порядку враховують культурні аспекти у всіх державних програмах економічного, екологічного, соціального, національного розвитку.

Реалізацію сучасних напрямів культурної політики Росії здійснюють центральні органи виконавчої влади, а саме Міністерство культури і масових комунікацій, а також рядом Федеральних агентств серед яких: Федеральне агенство по культурі і кінематографії; Федеральна архівна служба Росії «Росархив»; Федеральне агенство по справі друку і засобів масової інформації.

В структуру управління та реалізації культурної функції Росії входять інститути регіонального і локального рівня, до яких належать: управління (відділи, комітети) культури регіонального значення; управління (відділи, комітети) культури при муніципальних інститутах.

Державне регулювання суспільних відносин у сфері культури сучасної Росії включають ряд способів організаційно-правового впливу держави на дану сферу, що здійснюється з метою реалізації сучасних напрямів культурної політики держави (в її практичному застосуванні), виходячи з вимог об'єктивного розвитку суспільства.

Слід зазначити, що сучасні напрями культурної політики Росії соціально обумовлені. На вибір засобів також впливають: історичні традиції, особливості

країни, стан кадрів управлінського апарату, рівень культури та багато інших факторів.

Реалізація культурної функції сучасної Росії характеризується рядом організаційних форм діяльності державних органів до яких належать: організаційно-регламентуюча – повсякденна оперативна організаційна робота, спрямована на вирішення конкретних завдань, на техніко-організаційне забезпечення функціонування різних ланок державного механізму; організаційно-господарська – поточна господарська робота (економічне обґрунтування, контроль-ревізійна діяльність, бухгалтерський облік, статистика тощо) з матеріального забезпечення виконання різних державних функцій; організаційно-ідеологічна – повсякденна роз'яснювальна, виховна робота, спрямована на ідеологічне забезпечення виконання тих чи інших функцій держави³⁰².

При здійсненні своїх функцій держава, в особі відповідних державних органів та їх посадових осіб, спирається на ряд методів, а саме: метод переконання, який виявляється передусім у відповідній ідеологічній діяльності, у тому числі з правового виховання населення, у проведенні різних профілактичних заходів, спрямованих на формування в населення переконання в об'єктивній обґрунтованості існуючих функцій держави та необхідності сприяння їх реалізації; метод заохочення, який полягає в пропаганді позитивного досвіду й наданні різних пільг та нагород суб'єктам, що безпосередньо беруть участь або сприяють ефективному здійсненню функцій держави; метод примусу, який полягає в застосуванні до суб'єктів, що вчинили правопорушення у сфері здійснення державних функцій, передбачених нормами права заходів покарання, перевиховання та спонукання до діяльності, спрямованої на усунення шкоди, заподіяною такою поведінкою³⁰³.

Важлива роль у реалізації принципів та напрямків розвитку культури в країні покладена на громадські організації; професійні творчі союзи (Союз композиторів, Союз журналістів, Союз архітекторів, Союз театральних діячів тощо). Діяльність останніх спрямована на формування законодавчої ініціативи, завдань, методів та принципів державної культурної політики, розвитку громадянської відповідальності і підвищенню та ефективності реалізації культурної політики держави.

Так, одним з пріоритетних напрямків культурної політики різних держав є збереження культурно-історичної спадщини.

---

³⁰² Там само. – С. 75-76.

³⁰³ Там само. – С. 76-77.

Російська культура має глибоке історичне коріння, з одного боку, в її основі лежать традиції класичного мистецтва, з іншого - традиції народів, що населяють багатонаціональну країну. Різні історичні етапи, через які проходила Росія, залишили свій слід у формуванні її культурної спадщини.

Актуалізація культурної спадщини в сучасні соціокультурній ситуації базується на розумінні її як ресурсу розвитку, якій визначає формування ідентичності і забезпечує тим самим збереження культурної різноманітності. Актуалізація потребує проведення робіт по збереженню і реставрації об'єктів культурної спадщини, музейних цінностей, архівних документів, бібліотечних фондів; формування і розвиток інфраструктури, що забезпечує збереження вказаних цінностей і гарантуючої доступ до них громадян.

2002 рік позначився прийняттям базового Федерального закону «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации». З прийняття даного закону, вперше пам'ятники історії та культури були визначені як особливий вид майна, встановлені певні заборони пов'язані із їх утриманням та використанням. Окрім того, введено поняття «предмету охорони пам'ятника об'єкту культурної спадщини», введена історико-культурна експертиза та врегульовані питання щодо її здійснення. В даному законі визначені об'єкти культурної спадщини, які не підлягають вилученню з державної власності, - особливо цінні об'єкти культурної спадщини, об'єкти всесвітньої спадщини, об'єкти археологічної спадщини, історико-культурні заповідники. Визначений порядок представлення документів для включення об'єктів культурної спадщини Росії до Списку Всесвітньої спадщини.³⁰⁴

Важливим кроком щодо підтримки національної культури стало ухвалення федеральної цільової програми «Культура Росії (2006 — 2010 роки)». Мета Програми полягає у: збереженні культурної спадщини Російської Федерації; формуванні єдиного культурного простору, створенні умов для забезпечення рівноправного доступу до культурних цінностей і інформаційних ресурсів різних груп громадян; створенні умов для збереження і розвитку культурного потенціалу нації; інтеграції в світовий культурний простір; забезпеченні адаптації сфери культури до ринкових умов.

Завданнями Програми є: забезпечення збереження історико-культурної спадщини; збереження і розвиток системи художньої освіти, підтримка молодих дарувань; адресна підтримка професійного мистецтва, літератури і творчості; забезпечення умов для художньої творчості і інноваційної діяльності;

---

³⁰⁴ Федеральный закон « Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации». № 73 ФЗ. – 2002.;

забезпечення культурного обміну; розробка і впровадження інформаційних продуктів і технологій у сфері культури; підтримка вітчизняних виробників культурних благ і їх просування на світовий ринок; оновлення спеціального устаткування організацій сфери культури і масових комунікацій; модернізація мережі телерадіомовлення Російської Федерації.³⁰⁵

В рамках даного напрямку важливе місце належить розвитку культурного туризму. Туристичний культурний продукт повинен сприяти формуванню образу Росії, яка ефективно використовує свої багаті культурні традиції і потужний духовно-творчий потенціал для подальшого розвитку інноваційних соціокультурних практик.

Сприяння розвитку культурному туризму є одним з важливих чинників розвитку країни, її економіки та виходу туристичних послуг на світовий ринок.

Багата культурна спадщина є важливою складовою просування російських економічних проектів на глобальний ринок.

Перехід до ринкової економіки різко змістив і акценти в діяльності різних соціокультурних установ, головним призначенням яких є створення умов для реалізації творчих та духовних потреб громадян.

Одним із соціокультурних інститутів, який створює умови для реалізації та задоволення духовних потреб громадян є театр. Сучасна ситуація, що склалася навколо російських театрів позначається рядом негативних тенденцій. Правові акти, які регулюють діяльність театрів не співпадають з соціально-економічними умовами країни і не відповідають цільовому розвитку даного соціокультурного інституту. Багаторічне проектування Закону «О театре и театральной деятельности» не приносить бажаних результатів. Прийняття закону відкладено на невизначений термін в силу об'єктивних причин. В запропонованому законопроекті передбачаються механізми захисту театральної структури, які містять в собі норми фінансового і податкового характеру, і за своєю правовою природою належать до сфери регулювання спеціальних галузей права. Їх включення в федеральний закон галузевого значення призведе до відповідних правових колізій. Необхідність роз'єднання сфери регулювання загального та спеціального законодавства в даному питанні беззаперечна, але це може привести до відмови щодо прийняття Федерального закону який має регулювати відносини в театральній справі.³⁰⁶

---

³⁰⁵ Федеральная целевая программа «Культура России (2006-2010 годы)». Постановление Правительства Российской Федерации от 8 декабря 2005 г. № 740;

³⁰⁶ Гунина Г.Б. Театральная деятельность: некоторые вопросы правового регулирования. //Ж-л «Культура: управление, экономика право». М. - № 2- 2006 – С.4

Ключовим завданням політики держави у сфері культури в умовах розширення прав суб'єктів Російської Федерації залишається збереження єдиного культурно-інформаційного простору, підвищення рівня доступності до культурних цінностей, в забезпеченості населення продуктами культурної діяльності.

Реалізація цього завдання вимагає підтримки гастрольної і виставкової діяльності. Результати, що очікують від реалізації вказаного завдання представлені показниками кількості гастрольних спектаклів, концертів, фестивалів і виставок.

В умовах розвитку сучасних інформаційних технологій конкурентоспроможність культури великою мірою залежить від прискорення формування інформаційних мереж у сфері культури.

У межах цього завдання є необхідним проведення заходів щодо зміни структури основних фондів галузі на основі широкого упровадження інформаційно-комунікаційних технологій і оснащення сучасним устаткуванням і програмними продуктами для забезпечення культурної діяльності.

У сфері культури, провідна роль належить творчості. Особливого державного значення набуває забезпечення безперервності відтворювання і розвитку творчого потенціалу суспільства, збереження і розвиток всесвітньо відомої російської системи художньої освіти, виявлення і підтримки молодих дарувань. Щодо розвитку даного напрямку в державі передбачається проведення заходів по підтримці фестивалів, конкурсів, виставок і майстер-класів для дітей і творчої молоді, а також створення належних умов для конкуренції і збільшення споживчого попиту на результати діяльності у сфері культури за допомогою фінансової підтримки фестивалів, конкурсів і виставок, що мають загальноросійське, міжнаціональне і міжнародне значення.

Створення умов для розвитку мистецтва і творчості, як напрям державної культурної політики, забезпечує зростання культурного, духовного потенціалу в країні. Головне завдання цього напрямку полягає у формуванні сприятливого середовища для творчості і творчих людей, а його результатом - відродження інтелектуальної і творчої еліти.

Важлива складова культурної політики є формування культурного тезаурусу підростаючого покоління. Проте це завдання, вимагає невідкладного рішення. Адже ослаблення соціалізації та інкультурації молоді спричиняє ряд соціально небезпечних проявів: жорстокість, неповага до закону, зневага інтересами інших.

На внутрівідомчому рівні цей напрям культурної політики пов'язаний з організацією підготовки і перепідготовки фахівців для установ культури і галу-

зеві освіти. Знання і навички працівників галузі необхідно привести у відповідність з реаліями сьогодення.

Останні роки позначились розвитком культурних, творчих індустрій. Цей напрям є практичною реалізацією розвитку культури як інструменту соціального конструювання. Він дозволяє сформувати партнерські відносини між сферою культури і сферою підприємництва в їх модернізаційних зусиллях. ЮНЕСКО вважає, що розвиток культурних і творчих індустрій у всьому світі - майбутнє світової культури.

В даному контексті державна політика в галузі культури передбачає підтримку діячів, що працюють у сфері культури. Результати, що очікуються від реалізації вказаного завдання представлені показником кількості і якості продуктів культурної індустрії.

В цьому контексті, зберігає актуальність розвиток культури і мистецтва шляхом формування ефективного середовища для експериментування і новаторства, упровадження нових технологій, у межах яких передбачається підтримка авторів нових ідей і методів творчості, творчих дебютів у сфері культури, розширення можливостей для пошуку і реалізації новаторських концепцій розвитку мистецтва.

Не менш важливого значення надається підтримці власних виробників культурних благ і їх просування на світовий ринок. В рамках реалізації даного напрямку державна культурна політика передбачає: підтримку виробництва російських фільмів; державний протекціонізм в просуванні на світовий ринок продуктів російської культури, мистецтва і літератури тощо.

В останнє десятиріччя особливо гостро в Росії постає проблема конфлікту культур, яка є однією з основних причин тероризму. Тероризм став міжнародним злом, здатним надовго паралізувати життя не тільки окремої спільноти, а й усього світу. Стримувати тероризм в межах національних держав стало так само неможливо, як неможливо втримати в межах національних кордонів національну економіку, фінансовий капітал, політичну активність, інформацію, культуру тощо.

Даній проблемі присвячено ряд міжнародних конференцій та наукових досліджень. Зокрема Т.Киселева зазначає, що саме культура є основою національної безпеки країни, саме через культуру успадковують моральні заповіді поколінь, серед яких благодійність, милосердя, повага до національних традицій, любов до рідної землі, до людини.³⁰⁷

---

³⁰⁷ Т.Киселева. Тероризм и культура. //Ж-л «Культура: управление, экономика право». М. - № 3- 2005 – С.2;

Провідним принципом культурної політики держави по відношенню до націй і народів Росії пропонується національно-культурна автономія, в основі якої є територія проживання де носії національної культури створюють екстериторіальні органи самоврядування (наприклад, національні культурні центри).

Значна кількість етносів, які проживають в сучасній Росії, піднімаючи перед державою питання про надання їм власної території, частіше за все апелюють до власного культурно-історичного минулого.

Забезпечення єдиного культурного простору в Росії при збереженні різноманіття національних культур можливе на основі глибокої реформи її національно-державного устрою. Вчені наголошують, що така реформа може здійснюватися, як мінімум, в чотирьох варіантах:

Перший варіант — загальний перехід від національної до адміністративної державності, що означає скасування нині існуючих національних структур і створення на їх основі звичних регіональних утворень (земель, провінцій, губерній), які будуть зрівняні в правах з російськими регіонами і областями. Як форма захисту національної самобутності може слугувати культурна автономія: визнання національної мови рівноправною з російською, обов'язкове представництво корінного народу в законодавчих зборах відповідних земель. Переваги цього варіанту: збереження цілісності Російської держави, поліпшення її керованості.

Другий варіант — всі національно-державні утворення (республіки, автономні області і округи) конституційно зрівнюються і об'єднуються у федерацію нового типу. Переваги цього варіанту полягають у оформленні власне російської державності, припинення суперечностей між різними національними групами.

Третій варіант — національні держави як такі залишаються, але вони позбавляються права виходу з складу Росії, їх нове правове положення повинне бути визначено конституційним шляхом. Перевага цього варіанту полягає у зростанні стійкості федеральної держави, збереження її цілісності.

Четвертий варіант — трьохступінчатий. Спочатку всі національні утворення зрівнюються в правовому становищі і отримують необхідну одноманітність, потім російські регіони і області збільшуються, утворюючи землі, які будуть наділені рівними правами з національними республіками. На третьому ступені розробляються форми включення всіх територій у федерацію. Самоврядування, що одержали відому частку, російські землі утворюють як би ядро фе-

дерації; національні ж утворення мають право на різні форми політичного об'єднання.³⁰⁸

Тому питанню регіональної культурної політики надають одне з пріоритетних місць.

Регіональний аспект розвитку культури має сприяти створенню умов, при яких основний спектр державних послуг у сфері культури і масових комунікацій був би доступний громадянам, що проживають у різних регіонах країни і що належить до різних соціальних груп. Досягнення вказаної мети припускає: збільшення кількості фестивалів, театральних гастролей, виставок; розробку, запровадження і поширення нових інформаційних продуктів і технологій у сфері культури і масових комунікацій; розвиток інфраструктури галузі, зміцнення її матеріально-технічної бази.

Деякі вчені і експерти, розробляючи технології держави у культурній політиці, говорять про необхідність переходу від політики регіональної диференціації до стратегії вирівнювання, стимулюючої регіональний розвиток з опорою переважно на власний інноваційний потенціал. Інші говорять про необхідність збереження єдиного соціального культурного простору країни з сильним центром і розвиненими регіонами, порівнюваними за рівнем життя³⁰⁹.

У регіонах джерела ресурсів і організаційні механізми, за допомогою яких здійснювалася державна культурна політика, себе зжили. Це свідчить про те, що найважливішим завданням держави в культурній політиці є створення соціально-виправданих (тих, які відповідають вимогам сучасності і користуються попитом у споживача) установ культури, підтримка соціального партнерства, суспільних організацій, установ культури, формування розуміння «духовних і культурних цінностей»; збереження культурної спадщини, організація підприємницької діяльності.

В той же час, особливості локальної культурної політики як відзначають російські науковці, характеризуються більшою конкретністю і різноманіттям форм рішення життєвих і культурних проблем населення, ніж політика центра³¹⁰.

Перераховуючи найважливіші напрями культурної політики регіональних влад, як головні необхідно виділити наступні: регулювання зайнятості населення і зниження рівня безробіття; налагодження соціального партнерства між різ-

---

³⁰⁸ Культурная политика России: теория и история. – М.: Издательский сервис, 2001. – С.586.

³⁰⁹ Авонесов Г.А., Астафьева О.Н. Социальное развитие российских регионов: механизмы самоорганизации и культурная политика. – М., 2001. – С. 49.

³¹⁰ Слипцов Н.С., Богатырева Т.Т., Пономаренко Е.В. Реформирование социальной сферы в условиях перехода к рыночной экономике. – М.: РАГС, 1998. – С. 54.

ними суб'єктами культурно-дозвільної діяльності; політика у галузі охорони сім'ї, материнства, дитинства; вживання заходів по соціальному захисту населення; розвиток системи культурно-дозвільних установ; політика у галузі містобудування, сучасної інфраструктури, рішення завдань архітектурно-планувального характеру, споруда житла, вдосконалення дорожньо-транспортних мереж, це зв'язки, побутове обслуговування, торгівля, центри дозвілля; політика в області виховання і загального утворення дітей, молоді, професійної підготовки перепідготовки молоді і дорослого населення; естетичне виховання підростаючого покоління, стимулювання художньо-мистецьких процесів; розвиток інфраструктури дозвілля; організація відпочинку і вільного часу, проведення свят, пам'ятних дат; збереження історичних пам'ятників культурної спадщини, підтримка культурного середовища в цілому.

Існує перелік проблем, які потребують вирішення в тих регіонах, де вони особливо актуальні. Для цього важливо з'ясувати наявність суб'єктивних передумов їх розв'язання, що виявляються у здатності до процесу самоорганізації місцевого населення та присутності у місцевої влади політичної волі. До таких проблем необхідно віднести проблеми міграційної політики, міжнаціональних відносин і збереження традиційних культур ряду етносів. Регіональні адміністрації в умовах соціальної нестабільності особливу увагу мають приділяти масовим настроям і соціальному самопочуттю населення. Крім того місцева влада деяких регіонів ставить питанням підвищення доходів, рівня і безпеки життя населення, а також розробляють заходи щодо переселенців і іноземних громадян. У регіонах доводиться вести боротьбу з криміналом і розповсюдженням наркотиків, по-новому осмислювати питання підтримки здоров'я і виховання підростаючого покоління і організувати дозвілля населення.

У регіонах відбувається широкий пошук шляхів регіонального розвитку, що ставить нові цілі, завдання та стимулює знаходження нових методів і механізмів реалізації культурної політики на місцях. Культурні завдання декларуються політичними лідерами у період передвиборної кампанії.

В умовах економічної нестабільності федеральна і регіональна влада повинна звертати увагу на підтримку місцевих соціокультурних інституцій. Перспективні цілі федерального і регіонального розвитку, мають бути пов'язані з соціокультурною практикою, яка має враховувати специфіку розвитку регіону. Вони можуть бути визначені громадськістю регіону, відрефлексовані представниками влади, суспільними організацій, інтелектуальною елітою. Якби труднощі не зустрічалися при цьому, вони повинні бути подолані. Сам факт

наявності у держави і регіону стратегічних цілей слід оцінити як позитивний чинник подолання кризи.

В умовах демократичного розвитку ступінь досягнення позитивних цілей служить ефективним засобом тестування керівних органів влади на предмет їх професійної придатності до управління сучасними культурними процесами. Тільки за цієї умови здійснювана культурна політика, здатна приносити реальні результати як для суспільства в цілому, так і для кожного регіону.

В цьому контексті, постає питання застосування інвестиційних проектів в сферу культури. Інвестиції в сферу культури, як правило, не мають прямого економічного ефекту. Результат такого інвестування направлений на формування «людського капіталу». Культура є традиційно найконсервативнішою галуззю і якнайменше адаптованою до ринкових відносин. У даний час практично відсутні наукові і соціологічні дослідження щодо впливу культури на економічні і соціальні процеси у суспільстві. Вивчення такого впливу і розробку методики, що оцінює економічну ефективність Програми, була здійснена протягом першого року її реалізації. В основі вказаної методики знаходилась оцінка економічної ефективності заходів; оцінка вартості об'єктів культурної спадщини (пам'ятників історії і культури) народів Російської Федерації; оцінка ефективності використання музейних, бібліотечних і архівних фондаций.

Важливим напрямком сучасного культурного розвитку Росії є посилення позицій російської культури за кордоном, формування іміджу Росії як країни великих культурних традицій.

Участь Росії в світовому культурному процесі забезпечується шляхом пропаганди культури за кордоном, зближення цілей та завдань російської і світової культури, запозичення досвіду зарубіжних культурних організацій при вирішенні завдань, що стоять перед вітчизняною культурою. Досягнення вказаної мети припускає обмін культурними програмами, проведення міжнародних семінарів, конференцій. З одного боку, реалізація поставленої мети повинна забезпечити адаптацію сфери культури до нових ринкових умов, з іншого - захистити її від жорстких ринкових впливів, запобігти руйнуванню галузі в конкурентному середовищі.

У процесі реалізації даного пріоритетного напрямку передбачається формування нових економічних механізмів, направлених на поліпшення функціонування галузі в умовах ринкових відносин. Запропоновані рішення повинні забезпечити успішну діяльність культурних установ в ринковому середовищі і передбачити різний ступінь участі держави і приватного капіталу в підтримці культури.

Діяльність і реалізація культурної функції держави значною мірою залежить і від управлінської культури державних службовців. Тим більше що управлінська культура в організації виконує багато функцій. Управлінська культура: є важливим засобом передачі соціального досвіду; безпосередньо впливає на досягнення успіху і ефективність соціально-економічного функціонування організації; виступає як визначальний чинник розвитку ринкових відносин; концентрує в собі кращий управлінський досвід, створюючи сприятливі можливості для його пізнання і освоєння; впливає на поведінку людей, регулює їх вчинки, дії, і багато в чому впливає на вибір тих або інших матеріальних або духовних цінностей; впливає на виховання молоді; дозволяє ефективно долати бюрократизм і консерватизм; сприяє демократизації всіх сфер суспільного життя і розвитку самоврядування; удосконалює професіоналізм керівників, персоналу організації, дає їм можливість не тільки правильно виявити, сформулювати їх цілі, побудувати шкалу їх послідовного досягнення, але і вибрати ситуативно відповідні засоби їх досягнення; в певному значенні розширює горизонт свободи вибору керівником цілей діяльності, посилює його автономність у передбаченні подій, розширює його самостійність в рішеннях по маневруванню засобами; запобігає професійній стагнації персоналу управління, його управлінське розчарування, підвищує стресостійкість управлінських кадрів; багато в чому визначає стиль управління і керівництва.³¹¹

Важливим чинником, який сприяє розвитку галузі, є створення інститутів державно-приватного партнерства, яке передбачає: розвиток меценатства і доброчинності у сфері культури; розвиток ринку культурних цінностей, спільну участь держави і бізнесу в розвитку цього ринку, а також в економічно ефективних проектах у сфері культури.

Російські вчені і практики визначають, що існуючі нормативно-правові акти не завжди здатні врегулювати відносини, які виникають в сфері культури. Подальший розвиток культури залежить від використання програмно-цільового методу. Програмно-цільовий метод дозволяє сконцентрувати фінансові ресурси у проведенні робіт на культурних об'єктах, фінансування конкретних заходів, що, в свою чергу призводить до фінансового контролю. Використання програмно-цільового методу необхідне і при реалізації інших сучасних напрямів, що охоплюють всі основні сфери культурного життя.

---

³¹¹ Холод А.В., Субботина Ю.А. Анализ управленческой культуры в организациях государственного и муниципального управления региона / ж-л. «Культура: управление, экономика, право» № 4. – М.: 2005. - С.42

Одним із таких напрямів є соціальна спрямованість державної культурної політики, діяльність по забезпеченню підвищенню якості життя різних соціокультурних груп, їх адаптація до мінливих умов та модернізації галузевих структур.

Як зазначає Є. Орлова: «Розуміння механізмів динаміки культури, особливо по мікроісторичній шкалі часу, відкриває широкі можливості для розробки допомоги людям при їх адаптації в складному і мінливому соціокультурному середовищі за рахунок зміни стереотипів поведінки, структур взаємодії, навиків, ціннісних орієнтації тощо»³¹².

Отже, розуміння сучасних культурних процесів припускає розгляд галузі в соціальному вимірі. У цьому випадку йдеться про формування і закріплення в свідомості російської спільноти позитивного образу Росії через її культурні досягнення.

Глобальними цілями культурної політики Російської Федерації можна назвати:

- збереження єдиного культурно-комунікативного простору держави;
- освіта і консолідація суспільства;
- актуалізація духовної складової життя російського суспільства;
- трансляція і закріплення в суспільній свідомості універсальї російської культури, «геномакультури»;
- формування позитивного іміджу російської культури, держави і суспільства, як усередині російського суспільства, так і зовні — в інформаційному полі світової спільноти;
- створення атмосфери найбільшого сприяння для формування національної ідеології.³¹³

Зазначена цілі культурної політики допомагають мають вирішувати важливі соціокультурні проблеми, що характерні для відносин трансформаційного періоду. Реалізація поставлених цілей передбачає допомогу різним соціальним групам в адаптації до мінливих умов суспільного життя, активізацію роботи соціокультурних інститутів, ефективного використання їх потенціалу в соціально значущих цілях.

Саме тому в рамках такої політики центральне місце повинна займати просвітницька складова. Перш за все - через засоби масових комунікацій. Як

---

³¹² Орлова Е. Динамика культуры и целеполагающая активность человека // Морфология культуры: структура и динамика. – М., 1994. – С. 18-19.

³¹³ Степин В. Универсалии культуры и цивилизации // Стратегии динамического развития России: единство самоорганизации и управления. Сб. материалов научно-практической конференции. – М., 2004. – С. 53.

відомо, в суспільстві трансформаційного періоду людям важко самотійно осягнути глибину змін, що відбуваються. Відповідно культурна політика цілеспрямованої масової просвіти стає нагальною потребою.

Таким чином, здійснення державної політики у сфері культури, тим більше - через засоби масових комунікацій, взаємозв'язане з реалізацією комунікативної політики держави. Комунікативна політика держави - це спосіб і манера спілкування держави з своїм народом.

Формування національної культурної політики Росії будується з врахуванням досвіду зарубіжних країн, упровадженні найвдаліших зразків культурної практики, з урахуванням головних світових тенденцій в модернізації культури. Зокрема, у першу чергу, для того, щоб бути ефективною, культурна політика держави повинна орієнтуватися на рішення конкретних проблем суспільства у сфері соціокультурної компетенції.

Рішення більшості цих проблем не може бути знайдено виключно в економічній і навіть політичній сфері. Саме у галузі культури, на рівні масової свідомості потрібно стимулювати мотивації і нарощувати потенціал модернізації Росії. Отже, мова повинна йти не просто про культурну політику, а про модернізаційну культурну політику, форми якої мають бути соціально диференційованими і направленими на вирішення раніше перерахованих соціально значущих проблем. А існуючі канали комунікації, соціалізації і інкультурації - засоби масової інформації, соціокультурні інститути - представляються цілком достатніми, щоб забезпечити масовість культурної політики.

Сьогодні підхід щодо культури у вищих щаблях російської влади змінюється. Зростає значення розуміння ролі державного управління у розвитку культурної політики. Принципове значення мають культурні процеси, що відбуваються у суспільстві, втілення яких у життя здійснюють соціальні інститути, інститути культури. Отже, створення і впровадження цільових програм перетворень, технологій, підготовки кадрів, створюють умови для сприятливого розвитку культурної політики держави.

Сучасна державна культурна політика, яку впроваджує Російський уряд є комплексом дій щодо вирішенням проблем у спеціалізованих інститутах сфери культури. Це розвиток культурних зв'язків із зарубіжними країнами, підтримка театральних колективів і концертних установ, бібліотек і музеїв, діяльність по охороні історичних комплексів і меморіалів, сприяння в професійній підготовці фахівців у галузі творчої діяльності і культурних послуг. Інститути культури покликані забезпечити відтворення актуальних форм культурної активності в межах відомчої компетенції, фінансових коштів, кадрового інструментарію і

технологій, що існують на сьогоднішній день. Специфіка культурної політики пов'язана з наявністю інституційних напрямів управлінської дії.

Білорусія

Прагнення входження Білорусії в європейський культурний простір і пошук власного місця у світовому просторі поставило перед державою ряд першочергових завдань, серед яких формування національно-орієнтованих підходів у внутрішній і зовнішній культурній політиці.

Демократизація міжнародних зв'язків Білорусії сприяла усуненню жорсткого партійно-державного контролю за формами і змістом міжнародних культурних обмінів. Науковці визначають, що саме міжнародне співробітництво сприяло зруйнуванню так званої "залізної завіси", яка впродовж десятиріч гальмувала розвиток контактів білоруського суспільства з європейською і світовою цивілізацією. Можливість самостійно налагоджувати зарубіжні контакти дістали професійні і самодіяльні художні колективи, установи культури. Право на існування знайшли різні стилі і напрями літератури і мистецтва, у тому числі ті, які раніше не вписувалися в рамки офіційної ідеології. Представники білоруської культури отримали можливість просувати національні види мистецтва на світову культурну арену, тим самим просуваючи білоруський культурний та мистецький продукт, який досить довгий час асоціювався із радянською культурою. Помітно збільшилася кількість державних і громадських організацій, що приймають участь в культурному обміні, поширення та розвиток яких сприяє підвищенню міжнародного престижу країни.³¹⁴

Динамічна взаємодія культури і держави на різних рівнях, відповідає науково-обґрунтованій стратегії в справі розбудови білоруської національної культури та владному сприянню входження Білорусі в світовий культурний простір, який позначився її приєднання до Європейської культурної конвенції. Ця подія дозволила відкрити доступ до багатьох міжнародних та загальноєвропейських програм в сфері розвитку культури та приєднання до світових культурних індустрій та практик, серед яких досить активним національно орієнтованим є співпраця з ЮНЕСКО.

Розвиток договірно-правової бази міжнародних культурних відносин став пріоритетним напрямом діяльності Міністерства культури Республіки Білорусь, за яким була закріплена роль координатора культурного обміну. Уряд Білорусії нормативно закріпив міжнародне співробітництво, прийнявши відповідні правові акти, в яких сформулювали цілі і завдання розвитку міжнародної культур-

---

³¹⁴ Шадурский В. Внешняя культурная политика республики Беларусь: состояние и проблемы // Белорусский журнал международного права и международных отношений 2000 — № 4.

ної співпраці. Прийняті нормативні акти сприяють взаємозбагаченню культурного життя народів Білорусії, просуваючи культурний продукт Білорусії на світовий та європейський мистецький простір, посилюючи при цьому відносини республіки з білоруською діаспорою (державна програма "Білоруси в світі" 1993 р.).

Зовнішня культурна політика Білорусії позитивно позначилась на реалізацію культурної функції в республіці. Сформовані в міжнародних угодах пріоритети, зобов'язання та напрямки взаємної співпраці в сфері культури та культурних зв'язків суттєво вплинули на забезпечення діяльності та розробку нормативних актів та державних програм, концепцій по забезпеченню та регулюванню внутрішньої політики держави, включаючи професійне забезпечення визначених напрямків міністерствами і відомствами країни, підприємствами, установами, творчими, громадськими спілками та організаціями.

Культурні процеси Білорусії, як зовнішнього так і внутрішнього спрямування, позначилися як позитивними та рядом негативних явищ. Позитивним є перехід від жорсткого ідеологічного контролю до співпраці на основі загальнолюдських цінностей, визнано право на існування різних стилів і форм творчого виразу і самовираження.

Негативні явища пов'язані з поєднанням двох важливих для розвитку країни складових національної ідеології з культурною політикою. Проблема формування національної культурної ідентичності, її збереження, стійкості до спроб зміни ідентичності для Білорусії як країни, що знаходиться на межі між Європейським Союзом і Росією, є питанням вибору напрямку цивілізаційного розвитку, питанням культурного, національного і державного суверенітету.³¹⁵

Культурна функція сучасної Білорусії базується на конституційних засадах і включає в себе ряд юридично-правових, економічних, соціально-політичних, організаційних і інших заходів, які спрямовані на формування бажаної культурної ситуації, яка забезпечує збереження і розвиток білоруської культури, захист конституційних прав громадян на участь в культурному житті і доступ до культурних цінностей, задоволення культурних потреб.

Вчене товариство Білорусії визначає культурну функцію держави як важливу складовою суспільного життя країни, акцентуючи при цьому на державному інтересі, науковому осмисленні проблем культури, взаємодію культури з різними соціальними інститутами, зокрема діалектичну взаємодію культури і держави. У взаємостосунках культури і суспільства, культури і держави, науко-

---

³¹⁵ Фундаментальные проблемы культурологии: В 4 т. Т.4: Культурная политика/ отв. ред.. Д.Л. Спивак. – СПб.: Алатайя, 2008. – С.192 – 207.

вці визначають питання про принципову можливість або неможливість управління чи регулювання культурними процесами. Останнє зумовлено тим, що під час функціонування культурного процесу виникають колізії між тенденціями до централізації культурної діяльності з боку держави і її демократизацією, якої вимагають самі діячі культури, неурядові організації. Втручання урядових органів в роботу культурних організацій і груп часто просто необхідне, оскільки без урядової підтримки вони не можуть витримати і подолати труднощів різного роду (не тільки фінансових, але і правових, політичних і ін.) і часто просто припиняють існування.³¹⁶

Визначені державою принципи культурного будівництва мають забезпечити взаємодію владних структур з громадськими об'єднаннями, які зобов'язані спільно зберігати і розвивати національні культурні традиції і нести відповідальність за духовне, моральне і естетичне виховання громадян. Культурна функція сучасної Білорусії покликана удосконалювати систему соціальних, організаційно-правових і економічних гарантій розвитку мистецтва і культури; створювати необхідні умови залучення громадян до національної і світової культурної спадщини; формувати систему соціокультурних інститутів; надавати необхідну матеріальну і фінансову допомогу; забезпечувати проведення наукових досліджень і розробку проектів в області культури; підготовка висококваліфікованих кадрів; створювати і запроваджувати гарантії і стимули для розвитку і підтримки художньої творчості; знаходити шляхи збереження традиційної білоруської культури (фольклор, народні промисли, ремесла); правовий захист культурних та духовних інтересів громадян.

Демократичні перетворення в культурному житті незалежної Білорусі, отримали правове закріплення в законодавчих актах, розробка і прийняття яких дозволили відмовитися від класових установок, розпочати трансформацію культурної сфери на основі загальнолюдських цінностей, використовувати підходи і норми відповідні міжнародним стандартам.

Правотворча діяльність білоруського уряду дозволила визначити основні принципи державної культурної політики республіки, до яких належать: свобода творчої діяльності і саморозвиток культурних процесів, плюралізм напрямів і стилів в творчості, відмова від монополізму в культурі; захист інтелектуальної власності; загальнодоступність духовних цінностей; право на безперешкодну культуротворчу діяльність на території Республіки Білорусь для всіх національних співтовариств, при цьому пріоритет надається розвитку білоруської наці-

---

³¹⁶ Игнатович П. Г. «Государственная политика республики Беларусь в области культуры» // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Фундаментальні та прикладні дослідження культурології». КНУКіМ. К.: 2009 .- С.34.

ональної культури; гуманістичної спрямованості, орієнтація на загальнолюдські цінності, високоморальний характер культури; забезпечення зв'язків білоруської національної культури з культурами інших народів; об'єднання державних і громадських зусиль в організації культурної діяльності, визначаючи при цьому повну самостійність культурної діяльності Республіки Білорусь.³¹⁷

Так, Закон Республіки Білорусь «Про культуру» регулює суспільні відносини по встановленню організаційно-правових і економічних гарантій, створення, збереження, розповсюдження і популяризації творів матеріальної і духовної культури, по збереженню і передачі культурних традицій, по охороні історичних і культурних цінностей в цілях: відродження і розвитку білоруської національної культури і культур національних співтовариств Білорусі як складової частини загальнолюдської культури; формування культурного середовища, моральних, естетичних поглядів і смаків народу і залучення його до художньої творчості, до гуманістичних цінностей культури.³¹⁸

Правове регулювання суспільних відносин в сферу культури регулюється також рядом нормативних актів, які забезпечують правовий захист та регламентацію різних напрямів культури. Так, культурні індустрій і практики Республіки Білорусі регулюється Законами «Про охорону історико-культурної спадщини», «Про музеї і музейну фундацію Республіки Білорусь», «Про бібліотечну справу Республіки Білорусь», «Про народну творчість, народні промисли (ремесла) в Республіці Білорусь», «Про кінематографію в Республіці Білорусь», «Про творчі союзи і творчих працівників», «Про авторське право і суміжні права», «Про масові заходи в Республіці Білорусь» тощо.

Вирішення визначених законодавством Білорусії напрямків реалізації культурної функції, спрямоване на державне стимулювання творчого пошуку (запровадження цільових програм на різних рівнях владного впливу); запровадження на конкурсній основі, цільових творчих замовлень на різні напрями, послуги в сфері культури і мистецтва.

Важливою складовою культурної політики держави є забезпечення конституційних прав і свобод громадян. Слід зазначити, що саме Білорусія одна з небагатьох пострадянських країн, яка зберегла традиції започатковані Радянським Союзом, щодо забезпечення громадян різними культурними послугами. Для цього в країні повноцінно функціонує ряд соціально-культурних інститутів які забезпечують культурні права громадян різних соціально-вікових і демографічних категорій на принципі конституційної рівності.

---

³¹⁷ Закон Республики Беларусь «О культуре» от 4 июня 1991 г. с изм. и доп. 18 мая 2004 г. № 282-3 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2004 г., № 87.

³¹⁸ Там само.

Так, в Республіці функціонує мережа державних закладів культури які пропонують культурні послуги для громадян. Мережа закладів включає: палаци культури, будинки культури, сільські клубні установи, клуби за інтересами, парки культури і відпочинку, театри, державні кінотеатри, молодіжні культурні центри, тощо. Питання функціонування та фінансування діяльності зазначених соціально-культурних інститутів регулюється відповідним законодавством Республіки Білорусь. Так, Указом Президента Республіки Білорусь був затверджений перелік послуг в сфері культури і мистецтва, доходи з реалізації яких на території Республіки звільняються від обкладання податку на додану вартість.

Особлива увага білоруської влади прикута до проблем виховання підростаючого покоління, молоді засобами культурно-дозвіллевого спрямування. В законодавстві республіки діє ряд нормативних актів, які регулюють даний напрямок в державній культурній політиці. Так, Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь затверджено «Положення про організацію і проведення дискотек і роботи культурно-розважальних (нічних) клубів в Республіці Білорусь». Норми даного правового акту спрямовані на порядок організації і проведення культурно-дозвіллевих заходів в клубах різних форм власності, встановлюють права і обов'язки організаторів і відвідувачів зазначених заходів, визначають при цьому відповідний контроль за проведенням та діяльністю закладів культурно-розважального типу. Таким чином, уряд Білорусії координує діяльність приватних закладів клубного типу задля задоволення культурних послуг різних соціальних груп населення.³¹⁹

Не менш важлива увага уряду прикута до діяльності таких соціокультурних інститутів як бібліотеки. Бібліотека як інформаційний, культурний, освітній заклад покликаний забезпечити громадянам доступ до різного виду інформації, від друкованих засобів масової інформації до художньої літератури. Бібліотечна система Білорусії включає досить розгалужену мережу бібліотек різних видів, пов'язаних взаємодією і взаємо використанням бібліотечних ресурсів. Правове забезпечення діяльності бібліотек та функціонування бібліотечної справи в цілому, регулюється рядом правових актів та норм, які забезпечують юридичні засади збору, систематизації і доступності бібліотечних ресурсів для громадян.

В пріоритетному порядку уряд виділяє необхідну матеріальну і фінансову допомогу для повноцінного функціонування закладів культури функціональне спрямування яких полягає у збереженні білоруської культурно-історичної спа-

---

³¹⁹ Постановление Совета Министров Республики Беларусь «Положение об организации проведения дискотек и работы культурно-развлекательных (ночных) клубов в Республике Беларусь » от 14 мая 2007. № 582.

дщини, забезпечуючи при цьому діяльність підпорядкованих їм музейних закладів, оновлення обладнання, технічних музейних засобів та поповнення музейних колекцій, комплектування, консервації і реставрації музейних фондів, забезпечуючи нормативні умови роботи музеїв, створення експозицій і виставок для забезпечення культурно-освітнього потенціалу та естетичної насолоди відвідувачів.

Особливої уваги заслуговує урядовий вплив на розвиток культурної інфраструктури села. Так, урядом Білорусії розроблена та запроваджена «Державна програма відродження і розвитку села на 2005-2010 рр.». Реалізація даної державної програми отримала значну підтримку громадськості, включаючи відповідну фінансову підтримку як державного так і благодійного (спонсорського) характеру. Програма передбачає розвиток культурно-дозвілдової інфраструктури села, модернізацію закладів культури задля забезпечення населення культурними послугами. Для підтримки вище окресленого напрямку культурної політики урядом врегульовано гарантований рівень оплати праці і її диференціацію залежно від кваліфікації і результатів праці. Задля впровадження сучасних форм та методів культурно-освітньої та дозвілдової роботи на місцях урядом запропоновані та отримали фінансову підтримку курси для перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників культури і мистецтва.

Концептуальною основою нових підходів в здійсненні кадрової політики у сфері культури є основні положення Концепції державної кадрової політики Республіки Білорусь, затвердженої Указом Президента Республіки. Для удосконалення механізму роботи з кадрами в 2005 році рішенням колегії Міністерства культури Білорусії була затверджена галузева програма «Кадри культури: 2006–2010 роки», стратегічними напрямками якої є ефективне використання кадрового потенціалу, підвищення творчої активності фахівців установ культури і мистецтв, які здатні забезпечити розвиток білоруської культури.

Для забезпечення останньої, урядом розроблена і діє галузева програма «Збереження і розвиток культури Республіки Білорусь на період 2006 – 2010 рр.», в рамках якої визначені сучасні проблеми, які пов'язані з підготовкою фахівців для сфери культури і мистецтва. До визначених проблем належить: низький рівень забезпеченості сфери культури кадрами з вищою освітою в регіонах країни; невиконання планових завдань цільової підготовки фахівців; збереження високої потреби в кадрах по деяких спеціальностях мистецького та культурно-освітнього спрямування; необхідність зміцнення матеріально-технічної бази

і оновлення музичного інструментарію, технічних засобів навчання, поповнення фондів бібліотек і фонотек.³²⁰

Реалізація даної урядової програми передбачає систему безперервного професійного навчання працівників культури та творчих професійних працівників, а саме підготовку висококваліфікованих фахівців які мають провадити сучасні світові та національні тенденції в духовний розвиток країни, задовольняючи при цьому основні культурні, творчі та мистецькі потреби громадян. Щороку в учбових закладах сфери культури понад 3 тис. фахівців здійснюють підвищення кваліфікації практично по всій номенклатурі спеціальностей сфери культури.

Особлива увага надається стандартизації змісту вищої освіти у сфері культури і мистецтва Білорусі. В 2005 році Радою Міністрів була прийнята Програма переходу на диференційовані терміни підготовки фахівців в Республіці Білорусь на 2005–2010 роки. Програмою визначена дворівнева система вищої освіти. Перший ступінь передбачає підготовку фахівців з термінами навчання від 4 до 6 років (залежно від складності одержуваної спеціальності і кваліфікації). Другий ступінь – магістрат, зорієнтований на підготовку до вступу в аспірантуру в цілях отримання наукової кваліфікації. Розроблені Макет освітнього стандарту вищої освіти першого ступеня і Освітній стандарт циклу соціально-гуманітарних дисциплін.³²¹

Таким чином, сформована в Білорусії система підготовки кадрів для сфери культури є важливою складовою державної політики, цілі і завдання якої направлені на розширення і поглиблення ролі культури в державному будівництві.

Невід'ємним атрибутом розвитку людського суспільства є і залишається культурний обмін. Жодна, навіть наймогутніша в правовому, політичному і економічному відношенні держава не спроможна задовольнити культурно-естетичні потреби своїх громадян без звернення до світової культурної спадщини, духовного надбання інших країн і народів. Міжнародна співпраця утвердила позицію Білорусії на Європейському просторі і надала відповідні можливості для її повноцінного представництва на міжнародній арені. В той же час пропонована правлячою верхівкою Білорусі модель національного розвитку

---

³²⁰ Кузьминич Н.Л. Подготовка кадров для сферы культуры в Беларуси. //Материали Міжнародної науково-практичної конференції «Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвілдової сфери в контексті євроінтеграційних процесів». КНУКіМ, К.: 12-13 травня 2008. С.182.

³²¹ Там само. С.183.

і його ідеологія не завжди відповідає демократичним принципам, виробленою світовою спільнотою.

При нинішній моделі національної ідеології Білорусі, висунутої Президентом і правлячою номенклатурною елітою в курсі на створення в країні системи тотального ідеологічного контролю, а також враховуючи союзницькі відносини з Росією, в деякій мірі унеможливилося прийняття європейського культурного вектора на принципах рівного партнерства.

Основна соціокультурна проблема сучасної Білорусі полягає в тому, що культурна традиція і деякі з наявних звичаїв тягнуть в минуле, в закрите суспільство, які породили загальну системну кризу, а позитивне розв'язання кризи можливе тільки іншими культурними засобами, які належать майбутньому, відкритому суспільству. Або, простіше кажучи, проблема полягає в конфлікті старого і нового, минулого і майбутнього.

Проведене дослідження дає підстави констатувати, що політика білоруського уряду в області культури полягає, перш за все, в створенні економічних і організаційно-правових умов розвитку культури, збереженні і забезпеченні ефективної діяльності її соціокультурних інститутів, запровадженню та ефективному функціонуванню державних механізмів для стимулювання та підтримки національної культури та процесів її розвитку. Білоруським урядом сформована правова база по забезпеченню функціональної діяльності державних органів з громадськими організаціями по забезпеченню розвитку національної культури і мистецьких традицій.

Визначивши національну культуру як беззаперечний пріоритет власної внутрішньої політики, уряд Республіки Білорусії проводить політику по збереженню культурної спадщини білорусів, формуванню поваги та гідності до різних національностей і конфесій, терпимість, толерантність, гуманізм, миролюбність засобами культурних та мистецьких процесів. При цьому білоруський уряд виступає послідовним гарантом фінансової підтримки розвитку мистецтва і культури, якій виражається в збереженні інфраструктури державних соціально-культурних інститутів.

Досить потужна робота по співпраці з міжнародними організаціями в галузі культури, дозволила уряду підтримати національну культурну спадщину, тим самим включити об'єкти державного значення до списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, створивши при цьому необхідні умови для залучення громадян до національної і світової культурної спадщини.

Труднощі з яким стикається Білорусія в забезпеченні культурної функції непоодинокі, подібні проблеми в сфері культури охоплюють майже всі країни

пострадянського простору. Маючи сформованому століттями національну культурно-історичну спадщину, традиції, власні культурні індустрії і практики, кожна з країн має у власному арсеналі всі необхідні умови для створення відкритого демократичного суспільства, здатного забезпечити прогрес у всіх сферах, у тому числі і в культурному житті і має всі шанси зайняти гідне місце в Європейському просторі, зберігши при цьому свою національну ідентичність і самобутність.

3.2. Особливості реалізації культурної функції в країнах Європейського Союзу

Необхідність дослідження як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язана з визначенням впливу культури на сучасні інтеграційні процеси в Європі. В цьому контексті постає завдання поєднання цінностей і традицій національних культур з базовими європейськими цінностями, формування у громадян держав, нових членів Євросоюзу, європейської правової і політичної культури.

Саме тому, сприяння розвитку культури залишається однією із пріоритетних функцій держави, реалізація якої має бути юридично регламентована, організаційно забезпечена та науково обґрунтована. Культурна функція - спрямована на формування як національної свідомості так і усвідомлення своєї європейськості. З цього приводу О.Скакун пише, що культурна функція сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів та етнічних меншин; організація освіти; підтримка розвитку науки і культури; охорона культурної спадщини³²².

Досить довгий час питання вивчення і задоволення культурних потреб людини приділялося недостатньо уваги. Одними з перших звернули увагу на дану проблему і зрозуміли важливість значення цих потреб економічно високо-розвинені країни.

Грунтовний аналіз концептуальних засад «цивілізації дозвілля» виходячи, з ідеї Ж. Дюмазед'є, здійснив відомий французький вчений Роже Сю в своїй фундаментальній праці «Дозвілля». Сам Ж. Дюмазед'є, в своїх роботах розкриває три психологічні функції дозвілля - відпочинку, розваги і розвитку особистості. У самому визначенні поняття дозвілля, прийнятому більшістю вітчизняних і зарубіжних дослідників, Ж.Дюмазед'є відзначає: «Дозвілля є су-

---

³²² Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. - С. 77.

купність занять, котрим особистість може віддаватися добровільно, щоб відпочивати, розважатися, розвивати свій інтелект, свою добровільну соціальну участь, будучи вільним від виконання професійних обов'язків».

Роже Сю, при цьому виділяє чотири види дозвілєвої діяльності: , культурну, фізичну, практичну і соціальну. Так, культурно-дозвілєва діяльність, на думку вченого, спрямована на залучення людей до естетичних і пізнавальних цінностей і відіграє важливу роль в інтелектуальному розвитку особистості. Саме в сфері культурного дозвілля найбільш виразно проявляється соціальна відмінність між окремим верствами населення. Культурне дозвілля, як і раніше, залишається пріоритетною сферою інтересів вищих прошарків суспільства.³²³

З огляду на такий підхід, проблема реалізації культурної функції в країнах Західної Європи займає важливе і вагоме місце на державному рівні. Перш за все, це було пов'язано з різким зростанням рівня промислового виробництва, у результаті чого відбулося чітке розділення робочого і неробочого часу. По мірі зростання частки вільного часу зростало і його соціальне значення.

Ефективна реалізація культурної функції держави неможлива без розробки і впровадження відповідних правових механізмів, серед яких правове регулювання культурного простору. Правове регулювання як один із різновидів державного владного впливу в широкому розумінні цього слова, становить важливу складову діяльності держави, зокрема, її правотворчих та правозастосовних органів і має вагоме значення для формування культурної цілісності сучасної демократичної держави.

Вітчизняні дослідники визначають правове регулювання як певний процес, обумовлений об'єктивними і суб'єктивними чинниками, такими, як: рівень зрілості та стійкості суспільних відносин, рівень соціальної структури суспільства, стан економічного розвитку суспільства³²⁴. Останнє являє собою систему різноманітних юридичних засобів: норм права, юридичних фактів, правових відносин, встановлення право та дієздатності осіб і правового статусу громадян, визначення компетенції органів держави, правового становища громадських організацій, юридичних осіб та інших суб'єктів.

Так, кінець 90-х років в європейських країнах позначився активізацією зусиль пов'язаних зі створенням ефективної моделі культурної політики. В основу нової культурної політики Європи покладені положення Угоди ЄС, підписаної в 1992 році в Маастріхті/Амстердамі, де визначено (ст. 128/151) три головні цілі в розвитку культурної галузі, а саме: сприяти процвітанню націо-

³²³ Sue P. Ze Zsoisir. 2me ed. mise a juor. - Paris: Presses univ. de France, 1983. - 127.

³²⁴ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 297.

нальних культур, примножуючи водночас всесвітню культурну спадщину; захочувати сучасну мистецьку творчість; поглиблювати міжнародну співпрацю в мистецькій та культурній сферах. Культурна співпраця, підкріплена відповідною нормативно-правовою базою, визнана стрижнем діяльності ЄС, силою, що служить «тіснішому зближенню народів Європи»³²⁵.

Про необхідність активізації в європейських країнах зусиль зі створення ефективної моделі розвитку і підтримки культурного простору свідчать інтеграційні процеси, які відбуваються у світі. Саме врахування успішного досвіду окремих держав дали б можливість гармонізувати стандарти, за якими оцінюються здобутки даної галузі.

Прикладом вельми ефективною політики щодо популяризації своєї культури по всьому світу може служити Франція, яка має довгу і славетну історію, що почалася і розвивалася завдяки патронажу аристократії і королівського двору, підтримці мистецтва церквою, а також міською владою. Саме історична унікальність Франції, самобутність французького народу, розвиток і розповсюдження французької культури призвели до туристичної популярності країни.

Сьогодні Франція, серед більшості демократичних країн Європи має найбільш централізовану систему в підтримці культури, реалізація якої неприйнятна для багатьох європейських країн. Саме тут досить стійкі традиції міцної державної влади, яка відіграє головну роль на всіх рівнях влади.

Найважливіша роль у забезпеченні та розвитку культурного простору належить Міністерству культури і комунікації Франції, яке зайняло гідне місце у владній ієрархії країни, політична вага і вплив якого відповідає соціальній важливості підтримки культури, а також збереженню національної, культурної самобутності.

Міністерство культури й комунікації Франції має досить струнку ієрархічну структуру. Воно очолюється міністром, при якому функціонує кілька департаментів (загально-адміністративний, інформації, міжнародних зв'язків, інспекцій, розвитку тощо) та дев'ять галузевих управлінь: архівів, музеїв, книжки й лектури, культурної спадщини, театрів і вистав, музики й танцю, пластичних мистецтв, французької мови, а також Національний центр кінематографії. Всі управління надають фінансову допомогу відповідним галузям культури, а деякі ще й мають у своєму підпорядкуванні ряд соціокультурних інститутів національного значення - музеї, театри, бібліотеки, архіви, мистецькі вищі навчальні заклади.

---

³²⁵ Ключові проблеми та перспективи розвитку культури в Україні / Аналітичний звіт. - Київ, листопад-грудень 2002. – С.36.

Ланкою, що з'єднує центральну владу (Міністерством, урядом) та регіональні дирекції культурних справ є управління регіонального розвитку. Відповідно до Закону про децентралізацію державних інституцій, прийнятого 1983 року, на дирекції культурних справ було покладено низку важливих функцій: забезпечення координації Міністерства та органів місцевої (регіональної) влади; контроль за здійсненням основних засад та пріоритетів загальнонаціональної культурної політики в місцевих умовах; забезпечення цілісності регіональної культурної політики; розподілення виділених регіонові бюджетних фондів, фінансування місцевих культурних ініціатив, а також місцевих мистецьких навчальних закладів; консультативна, методологічна, юридична допомога місцевій владі у формуванні власної культурної політики тощо³²⁶.

Поряд з новими підходами, що віддзеркалюють сучасну систему ринкових відносин у демократичній державі, французька влада має необмежену монополію на прийняття рішень щодо культурного простору країни. Беззаперечно, що така централізованість в управлінні культурною сферою забезпечується досить суттєвими бюджетними асигнуваннями. Дана обставина викликає деякі заперечення в інших європейських країнах. Але Франція задля збереження своєї культурної самобутності від американської масової культури владна утримувати і забезпечувати стовідсотково з державного бюджету національні культурні традиції.

Одним з найважливіших інструментів втілення та розвитку культурної політики є законодавство. Для того, щоб законодавство стало справді ефективним засобом досягнення певних цілей у галузі культури, необхідне чітке визначення тих напрямів та принципів розвитку даної суспільно - важливої сфери людського буття.

Культурний права громадян Франції забезпечуються рядом нормативно-правових актів: Конституцією, Європейською культурною Конвенцією, рядом законів: про підтримку творчих мистецьких проєктів, про соціальний захист митців, про охорону національної культурної спадщини, про мистецьку освіту, про ціну на книжку тощо.

Французьке законодавче поле в галузі культури позначене: державною підтримкою прав громадян, рядом прав зафіксованих у низці міжнародних декларацій, конвенціях та угодах; дотриманням положень та норм за якими розвивається культурна сфера; узгодженість законодавчих положень у галузі

---

³²⁶ Гриценко О.А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – К.: УЦКД, 2000. – С.107.

культури з головними законодавчими засадами суспільно-економічного життя країни; прозора звітність державних органів.

Водночас законодавчі стимули і політика держави залишаються дуже важливим і вирішальним чинником формування такої атмосфери, причому не тільки в країнах перехідної економіки. Скажімо, завдяки новому закону «Про меценатство», прийнятому у Франції, Лувр наприкінці 2004 року отримав колекцію малюнків італійських майстрів середньовіччя (з-поміж яких - Тинторетто, Караваджо, Веронезе та ін.), яку збиралися виставити на аукціоні Сотбі. За цю колекцію приватна компанія «Карефур» заплатила 11,3 млн. євро, з яких близько 10 млн. держава їй повернула, зменшивши податкові зобов'язання. На думку міністра культури Франції Донедеє де Вабреса, наслідком зміни законодавства стане зростання загальної суми меценатських коштів французьких компаній на культуру з 200 до 250 млн. євро ³²⁷.

Останні роки особливу увагу французька влада приділяє відродженню мистецтва. Так, на черзі поправки до законодавства, що регулюють права колекціонерів. Зокрема, податок на розкіш та спадок може оплачуватися витворами сучасних художників (раніше дозволено було віддати за рахунок податку тільки роботи вже померлих художників). Також, художникам, що планують працювати у Франції, обіцяють 50% зниження податків. Крім того, уряд збирається відновити принцип «1% на мистецтво». Відповідно до нього в державних проектах має бути закладена певна сума на купівлю творів мистецтва. Цю суму було збільшено з \$12 до \$36 тисяч ³²⁸.

Зважаючи на особливості розвитку культурної політики Франції, можна зробити висновок про те, що уряд на протязі багатьох років відстоюючи культурну самобутність своєї країни, впевнений в непогрішності і універсальності своєї державної структури, на протязі майже півстоліття прагне популяризувати цю концепцію як еталонну систему.

Проте, можна визначити не менш цікавий досвід правового регулювання культурного простору у Великобританії. Британський підхід до державної підтримки культури, отримав назву «принципу витягнутої руки». Технічно він полягає в тому, що держава виділяє кошти на фінансування культури, але не розподіляє їх безпосередньо, а передає ці кошти автономним громадсько-державним установам, а вони, «відштовхнуті на відстань руки» державою, витрачають надані кошти на власний розсуд для підтримки певних культурних

---

³²⁷ <http://www.artman.kiev.ua>.

³²⁸ <http://azh.com.ua>.

проектів або інституцій³²⁹. Вважається, що даний принцип є «договором» між урядом та різними мистецькими й культурними організаціями, що лежить в основі їх відносин.

Культурна функція даної держави полягає у донесенні витворів високого мистецтва до якомога більшої кількості людей, розширення доступу та участі громадян у культурному житті нації. Особливість британської культурної політики полягає у цілеспрямованому розширенні освітніх можливостей секторів культури для залучення якомога більшої кількості населення до культурного життя країни, а також економічному стимулюванні та правовому захисті. Саме ці державні стимули відіграють важливу роль у відродженні культури міста й села, забезпеченні стабільного розвитку та боротьбі з соціальним знедоленням. Ці завдання є ключовими для виконання ширших соціальних, економічних та освітніх завдань уряду.

Практична реалізація культурної функції у Великобританії забезпечується рядом законодавчих актів та державних програм, спеціально прийнятих для регулювання даної сфери. Серед яких мовне законодавство, законодавство про розвиток кіно, законодавство про телерадіомовлення, система захисту авторського права, право публічного користування, система соціального захисту митців, тощо.

Останні роки особливо гостро постає проблема культурного розвитку регіону. Для більш ефективної реалізації культурної функції на регіональному рівні у 2002 році урядом Великобританії був створений новий державний орган який об'єднує 9 регіональних офісів. З точки зору Ради з питань мистецтва, головними перевагами цих змін були: спрощення і прискорення надання послуг з боку держави, а також наближення їх до інтересів мистецтва; можливість виступати єдиним фронтом в інтересах розвитку мистецтва; гнучкіша система фінансування; зменшення рівня адміністративних витрат і бюрократизму; більші можливості для задоволення потреб мистецтва, а також запровадження сміливих ідей по всій Англії; більші можливості для розвитку партнерства з місцевою владою.

Актуальним питанням залишається проблема расової нерівності і культура в даному випадку займає не останню роль. Так, згідно з поправкою до закону «про расові відносини», прийнятою у 2000 році, державні органи, в тому числі чотири Ради з питань мистецтва Сполученого Королівства, сприяють розвитку культурного різноманіття в мистецтві. Найбільшою ініціативою Ради з питань

---

³²⁹ Гриценко О.А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – К.: УЦКД, 2000. – С. 89.

мистецтва Англії стала програма «Децибел: сприяння культурному різноманіттю у мистецтві Британії», втілювана художниками з Африки, Азії та Карибського басейну. Програму було спрямовано на переведення культурного різноманіття до категорії головних питань роботи Ради, підтримку професійної праці і головних мистецьких тенденцій у різних культурних громадах. Опублікована у 2000 році постанова «про комунікації», підтвердила зобов'язання уряду стимулювати тих мовників, які продовжують успішно відображати культурне розмаїття громад, а також ті програми, які розраховані на широкий спектр смаків та інтересів, різний освітній рівень та вік громадян³³⁰.

Суттєвим кроком, поліпшення умов щодо реалізації культурних прав різних соціально-вікових категорій населення послугувала прийнята державна програма «Мистецька марка» - це грантовий механізм, спрямований на підвищення рівня викладання мистецтва у школах. За допомогою програми школи одержують стимули не лише для забезпечення якісних мистецьких можливостей для молоді, а й для методичної підтримки викладачів. Головним завданням програми є підвищення стандартів мистецької освіти, підвищення її значення в національному масштабі у школах, мистецьких організаціях та громадах, а також стимулювання ефективного партнерства між школами, мистецькими агенціями та іншими організаціями³³¹.

Не менш яскравим прикладом підтримки та розвитку культури в країні є приклад Швеції. Членство в ЄС принесло нові перспективи і можливості розвитку як національної культурної політики так і міжнародної культурної співпраці.

Культурна політика сучасної Швеції визначається Парламентським Актом про культуру 1996 року, в якому були сформульовані нові принципи і завдання національної культурної політики, які полягають в наступному: забезпечення свободи слова і створення сприятливих умов для всіх і кожного користуватися цією свободою; створення умов для реалізації власних творчих здібностей; сприяння культурному, творчому оновленню, створення та охорона витворів мистецтва; боротьба з негативними проявами комерціалізації в сфері культури; збереження культурно-історичної спадщини; розвиток освіти в області культури; сприяння міжнародному культурному обміну, а також підтримка та розвиток культури різних національних меншин в країні.

Зазначені завдання носять характер директив для всіх органів влади і установ культури, одержуючи державну підтримку на національному рівні. На регіональному і місцевому рівнях це розповсюджується на цільові державні

---

³³⁰ Культурна політика: міжнародний досвід, теорія і практика // Інформаційно-аналітичний вісник. – 2004. - Вип. 4. - С. 9.

³³¹ Там само. - С.13.

субсидії, де названі цілі поєднуються з місцевими і регіональними поточними завданнями.

Центральними урядовими органами Швеції які впроваджують в життя визначені принципи культурної політики, займаються підтримкою ініціатив у галузі міжнародного культурного і наукового обміну є Національна рада у справах культури, Національна рада з культурної спадщини, Шведський інститут кінематографії.

Розподіл суспільних фондаций в галузі культури відбувається на основі розподілу обов'язків між центральною, регіональною і муніципальною владою. Перед даними трьома гілками влади стоїть єдине завдання - реалізація національної культурної політики, але кожна рада округу або муніципальна рада ухвалює свої власні рішення щодо регіональних і місцевих пріоритетів і вибору форм діяльності.

За останні роки уряд у галузі довгострокових питань культурної політики розширив сферу застосування горизонтальних методів управління. Це привело до посилення співпраці між Національною радою у справах культури і іншими аналогічними урядовими організаціями.

Зокрема, проект «Культура і освіта» передбачає вироблення загальних принципів довгострокової роботи по посиленню ролі і значення мистецтва в системі освіти. Рада у справах культури і рада з освіти підготували спільно з іншими органами влади, установами культури і центрами мистецтв спеціальні освітні програми для шкіл.

Законодавство, яке регулює питання культури та мистецтва в Швеції складається з ряду нормативно-правових актів, серед яких: закон який регулює питання публічних бібліотек, збереження культурної спадщини, захист творчих працівників і діячів культури; ряд схвалених парламентом ухвал уряду про основні соціокультурні інститути, що мають національне значення.

У зв'язку з програмою вивчення національної культурної політики європейських країн, що проводиться Радою Європи, нова культурна політика Швеції піддалася всебічному обговоренню. Вивчивши шведську національну модель, світові експерти відзначили наступні позитивні сторони: перехід на «нову програму управління», яка включає більш чіткий розподіл обов'язків між місцевими і регіональними органами влади; широке і гармонійне партнерство в галузі мистецтва, у тому числі і з урахуванням міжнародного досвіду; більш ефективне використання ресурсів і резервів для досягнення злагоджених цілей, які формуються в результаті «конструктивного діалогу» з установами

культури, що приводить до «більш уважного відношення до запитів окремих громадян»³³².

Швеція активно включилася у роботу щодо виконання рішень ЮНЕСКО про створення Всесвітньої комісії по культурі і розвитку, а також на протязі останніх десяти років підтримує діяльність спрямовану на підтримку культури оголошеного ЮНЕСКО, постійно фігурує в документах по національній політиці, пов'язаних з регіональним розвитком, культурою і навколишнім середовищем.

Досить важливим кроком для вирішення питань розвитку та підтримки культури послугувала поява в 1986 році спеціальної програми дослідження культурної політики різних країн. Профільююча програма Ради Європи присвячена вивченню культурної політики країн - членів Ради Європи. Останні беруть участь в ній за ініціативою своїх міністрів культури. У рамках даної програми кожна країна-учасниця в особі міністерства, що відповідає за справи культури, готує доклад, в якому розкриваються сучасні тенденції та принципи реалізації культурної політики країни. Етапами даної програми є: розгляд даного доповіді групою європейських експертів, запрошених Радою Європи; розробка експертною групою власного звіту, що містить критичний розгляд національної політики, після чого надають в цьому зв'язку певні рекомендації; отримані результати обговорюються на сесії Ради Європи в Страсбурзі, а також в країнах, що доповідають.

Необхідно зазначити, що 10 травня 2007 року позначилося важливою подією для культурної політики України, а саме в рамках Програми оглядів національних культурних політик, на 6-му засіданні Керівного комітету з питань культури Ради Європи, Міністр культури і туризму України Ю. Богуцький представив Національний звіт про культурну політику в Україні, підготовлений Українським центром культурних досліджень. Після обговорення зазначеного документа Україна стала 27-ю державою-членом Ради Європи (із 47 держав-членів), яка має власний звіт про культурну політику.

Проте, кожна держава готова боронити самобутність свого суспільства, а деякі настільки упевнені в непогрішності і універсальності своєї державної структури, що прагнуть всіляко популяризувати цю концепцію і деколи розглядають її як еталонну систему суспільного життя. Юристи можуть без особливих зусиль проаналізувати ту або іншу систему державного пристрою з погляду її функціональної ефективності. Але повною мірою зрозуміти причини і основи

---

³³² Культурная политика в Европе: выбор, стратегии и ориентиры. Сборник материалов. - М.: «Издательство Либерей», 2002. - С. 226.

тієї або іншої моделі управління державою можна лише шляхом глибокого вивчення його історії, культури, традицій і мови.

Розглянувши досвід реалізації культурної функції вищезазначених країн, можна зробити висновок, що реалізація культурної функції, рівень споживання культурних послуг та збереження культурної самобутності цілком залежить від ставлення влади до даної проблеми. Практична реалізація останньої цілком залежить від прийнятих нормативно-правових актів які регулюють суспільні відносини у сфері культури.

Безперечним залишається ствердження, що ідеальної моделі розвитку культури не існує. Однак, порівнюючи здобутки і прорахунки існуючих моделей розвитку культури, кожна країна може взяти на озброєння певні механізми та заходи, випробувавши їх на власному практичному застосуванні. Окрім нових можливостей, які відкриває досвід реалізації культурної політики в різних країнах Європейського Союзу, досвід, що вивчається висуває й нові вимоги до культурного розвитку XXI століття.

3.3. Охорона всесвітньої культурної спадщини: правове регулювання

Збереження і примноження культурних цінностей належать до пріоритетних напрямів політики держави у сфері культури. Відповідно до ратифікованих Верховною Радою України міжнародних конвенцій, охорона культурної спадщини є міжнародно-правовим зобов'язанням нашої держави перед світовою спільнотою³³³.

Конституція України проголошує, що культурна спадщина охороняється законом, а держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів до повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами (стаття 54), кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки (стаття 66). Таким чином, принцип охорони культурних цінностей закріплено як конституційну норму.

Не можна не погодитися з констатацією того факту, що міжнародне право (як складне соціальне явище) включає значну кількість правових норм різного ступеня юридичної сили, які регулюють різні сторони міжнародних відносин у збереженні всесвітньої культурної спадщини.

Міжнародне право є результатом суспільної практики. Виникнення міжнародного права як способу усвідомлення людством своєї матеріальної зацікавленості, нарівні з міжнародними відносинами, що постійно змінюються, суттєво впливає на розвиток держав і народів.

Варто зауважити, що міжнародне право суттєво впливає на становлення, формування та розвиток норм національного права. Вплив міжнародного права на національне право є результатом того, що, закріплюючи у своїй структурі й змісті ті чи інші принципи, норми та положення, міжнародне право спонукає державу, в правових системах якої ці принципи, норми і положення відсутні, до їх прийняття і практичного застосування³³⁴.

Предметом регулювання міжнародного права є політичні, економічні та інші відносини між державами, різні за сутністю, характером, внутрішнім устроєм, територією і населенням, а також відносини між іншими суб'єктами між-

---

³³³ Акуленко В.І. Міжнародне право в сфері реституції культурних цінностей і формування позиції України // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції 22-23 листопада 1996 р. – К.: Генеза, 1997. – С. 359-362; Максимов В.В. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права з охорони культурних цінностей у внутрішнє право України // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – С. 530.

³³⁴ Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: Учебник. – 2-е изд. – М., 2006. – С.738.

народного права. Відтак, міжнародне право регулює суспільні відносини, які виходять за межі внутрішньої компетенції конкретної держави³³⁵.

До об'єктів міжнародного права належать конкретні матеріальні та нематеріальні блага. Об'єктом міжнародного права є і культурна спадщина України (матеріальна і нематеріальна), яка є невід'ємною складовою світового культурного надбання.

Згідно концепції ЮНЕСКО, що визнана світовим співтовариством, культурна спадщина, незалежно від її географічного розташування та національної і державної приналежності, є спільним надбанням усього людства. Її збереження та використання має велике значення для культурного, соціального та економічного розвитку всіх країн та народів³³⁶.

У сучасному міжнародному праві відбувся концептуальний перехід від доктрини пам'ятковедення до універсальної концепції культурних цінностей, сутність якої можна викласти у таких нормативно-правових положеннях:

- кожна культурна цінність унікальна і неповторна;
- культурні цінності підлягають національному і міжнародному захисту, насамперед повазі та збереженню;
- культурні цінності, що становлять культурну спадщину народів (національне культурне надбання), людства, невідчужувані й підлягають спеціальному міжнародному захисту.

Питання захисту, збереження та охорони культурних цінностей і регламентації культурної діяльності в сучасному міжнародному праві зазвичай розглядається у рамках класичних або порівняно нових галузей, зокрема: право міжнародних організацій, міжнародне гуманітарне право, право міжнародних конфліктів, міжнародно-правова охорона навколишнього середовища.

Відсутність у практиці офіційного міжнародного життя належної уваги як вітчизняного, так і світового наукового співтовариства до питань культури зумовило актуальність нашого дослідження. Деякі науково-прикладні дослідження щодо охорони і збереження культурних цінностей, пам'яток історії і культури дають підстави подивитися на предмет нашого розгляду не з традиційних і загальноприйнятих позицій, а з позиції комплексного системного підходу, що виводить на перший план цінність культури, культурної діяльності та

---

³³⁵ Баймуратов М.А. Международное право. – Х.: «Одиссей», 2000. – С.15.

³³⁶ Культурна спадщина людства: збереження та використання. Навчальний посібник / В.І. Акуленко, І.П. Магазинщикова, М.І. Моздир, О.О. Тарасенко. За ред. І.П. Магазинщикової. – Львів, 2002. – С. 7; Акуленко В.І. Методологічні питання розвитку законодавства про охорону культурної спадщини (національний і міжнародний аспекти) // Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. – К., 1997. – С.34-36.

культурних надбань як системних інтегральних об'єктів духовного буття суспільства.

Міжнародно-правова охорона культурних цінностей заснована на концептуальних положеннях, які дістали реалізацію в конвенціях, угодах і рекомендаціях, прийнятих у рамках міжнародних організацій, а також на міждержавному рівні. Так, до Всесвітньої культурної спадщини належать найвидатніші культурні та природні пам'ятки, які зберігаються й оберігаються упродовж необмеженого у часі періоду.

Конвенція культурної і природної спадщини ЮНЕСКО 1972 р. дає поняття «культурна спадщина» детальніше трактування:

- пам'ятки – здобутки архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи або структури археологічного характеру, написи, печери й групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва і науки;

- ансамблі – групи ізольованих або об'єднаних будівель, архітектура, єдність або зв'язок яких із пейзажем являють видатну універсальну цінність з погляду історії мистецтва і науки;

- визначні місця – здобутки людини або спільні витвори людини і природи, а також зони, включаючи археологічні місця, що являють собою видатну універсальну цінність для історії, естетики, антропології.

Культурними цінностями світового значення визнаються цінності, які мають універсальне значення як свідчення становлення і розвитку людського суспільства, а також видатні творіння світової культури виняткового світового значення. Це може бути унікального типу будова, пам'ятник зниклої культури, способу життя або екосистеми, унікальні ландшафтні або інші природні феномени.

Нині список всесвітньої культурної спадщини нараховує 506 пам'яток, серед яких 380 об'єктів культурного багатства, 107 об'єктів природного багатства, 19 - належать водночас до обох категорій. У 1988 р. Україна ратифікувала Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини.

До Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО включено Софійський собор з ансамблем монастирських споруд та Києво-Печерську Лавру в Києві, а також історичний центр Львова. Наприкінці 2003 р. до попереднього списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО внесено комплекс споруд Бахчисарайського ханського палацу XVI-XVIII ст. Підготовлено та надіслано пропозиції щодо включення до попереднього Списку всесвітньої культурної спадщини нових номінацій від України: «Дерев'яні церкви XV - XVIII ст. Кар-

патського регіону України» та «Культурний ландшафт міста Кам'янець-Подільського».

Включення до Списку всесвітньої культурної спадщини означає, що такі цінності стають об'єктами особливого правового захисту. З юридичної точки зору, включення до Списку має вирішальне значення для проведення міжнародних акцій щодо охорони певного об'єкта відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. З економічної точки зору, це можливість залучення інвестицій для розвитку туристичного бізнесу³³⁷.

Процес номінації національних об'єктів до Списку всесвітньої спадщини включає декілька етапів:

I етап: держава підписує Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, тим самим приймаючи на себе зобов'язання зберігати цю спадщину;

II етап: держава-учасник Конвенції готує попередній список об'єктів культурної і природної спадщини, учасник Конвенції відбирає об'єкти з попереднього переліку для внесення до Списку всесвітньої спадщини;

III етап: держава - учасник Конвенції відбирає об'єкт з попереднього переліку для внесення в Список всесвітньої спадщини;

IV етап: заповнену форму для включення об'єктів подають у Центр всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

V етап: Центр всесвітньої спадщини ЮНЕСКО перевіряє правильність заповнення форми і направляє її на оцінку в ICOMOS;

VI етап: експерти відвідують об'єкти й оцінюють їх збереження та управління;

VII етап: ICOMOS оцінює об'єкти-номінанти, використовуючи критерії автентичності культурної і природної спадщини;

VIII етап: ICOMOS складає оцінний звіт;

IX етап: сім членів Бюро всесвітньої спадщини знайомляться з об'єктами-номінантами, з їх оцінками і дають рекомендації Комітету;

X етап: остаточне рішення ухвалюється 21 членом Комітету всесвітньої спадщини з такою резолюцією: «внести», «відстрочити», «відмовити»³³⁸.

В останнє десятиліття ЮНЕСКО і Комітет всесвітньої культурної спадщини значну увагу приділяють забезпеченню рівнозначного розподілу об'єктів всесвітньої спадщини у всіх регіонах світу, тим самим розширюючи культурне

---

³³⁷ ICOMOS World report 2000 on monuments and sites in danger // Published K/G/ Saur 2000. – P. 39–43.

³³⁸ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. Інтернет-сайт ВРУ <http://www.rada.gov.ua>);

розмаїття світової спадщини. Забезпечення справедливого представництва різних культур та включення об'єктів до Списку всесвітньої культурної спадщини забезпечує Міжурядовий комітет всесвітньої спадщини, який обирається на сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО. Комітет (відповідно до ст. 11 Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини) розглядає питання:

- відбору культурних і природних об'єктів для включення їх у Список всесвітньої спадщини. Така селекція проводиться на підставі національних переліків, що подаються державами - учасниками Конвенції. Відтак, внесення цінностей до Списку всесвітньої спадщини не може бути проведене без згоди зацікавленої держави;

- розгляд і вивчення докладів про збереження об'єктів всесвітньої спадщини і внесення пропозицій державам - сторонам Конвенції - щодо особливих заходів із збереження об'єктів, якщо процес збереження або управління визначений незадовільним;

- розгляд заявок про надання міжнародної допомоги державам - учасникам Конвенції. Метою таких заявок може бути охорона, збереження, популяризація або відновлення культурних цінностей. Комітет ухвалює рішення щодо наданих пропозицій, визначає характер і обсяг своєї допомоги й узгоджує свій висновок з необхідними угодами із зацікавленим урядом³³⁹.

Отже, збереження культурної спадщини є тривалим і безперервним процесом. При цьому самого факту включення пам'ятника до Списку всесвітньої спадщини недостатньо, оскільки у результаті безвідповідального ставлення або в результаті реалізації необґрунтованого проекту можуть постраждати або взагалі зникнути унікальні особливості об'єкта, його універсальна цінність. Якщо країна не виконує взяті на себе (відповідно до Конвенції) зобов'язання, її пам'ятники можуть бути виключені зі Списку всесвітньої спадщини. Про існування реальної загрози пам'ятнику може бути надана інформація в Комітет всесвітньої спадщини від окремих осіб та неурядових організацій. І якщо попередження обґрунтоване і проблема достатньо серйозна, пам'ятник включається до Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться в небезпеці (під загрозою).

До Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, можуть включатися тільки ті об'єкти, яким загрожує серйозна небезпека, наприклад: загроза зникнення внаслідок прогресуючого руйнування; проекти щодо проведення масштабних громадських або приватних робіт; швидкий розвиток міст і туризму; руйнування у зв'язку із втратою призначення або права власності на

---

³³⁹ Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. Інтернет-сайт ВРУ <http://www.rada.gov.ua>

землю; стихійне лихо чи катаклізми; небезпека озброєного конфлікту; великі пожежі; землетруси; обвали; вулканічні виверження; зміни рівня води, повені, приливи ³⁴⁰.

Проте у виняткових випадках, пов'язаних із руйнуваннями під час війни, Комітет всесвітньої спадщини може внести об'єкт у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, без отримання на це формального звернення від держави, на території якого він знаходиться.

Отже, Комітет всесвітньої спадщини має повноваження складання, оновлення і публікації Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою. Цінностям, які внесені в цей перелік, для порятунку надається потрібна допомога (у рамках Конвенції).

Загалом, внесення об'єктів до Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться в небезпеці, необхідно для того, щоб привернути увагу світової спільноти і вжити своєчасних заходів щодо порятунку цих об'єктів. На жаль, історії відомі приклади повного руйнування і знищення культурних надбань, коли навіть зусиллями міжнародного співтовариства не вдавалося зберегти культурну спадщину від злочинних дій.

Не менш цікавим і важливим міжнародним актом є Європейська культурна конвенція (1954 р.). Відповідно до статей 1–3 цієї Конвенції, кожна договірна сторона повинна вживати належних заходів для захисту й заохочення розвитку свого національного внеску в загальне культурне надбання Європи, заохочувати вивчення своїми громадянами історії і культури інших країн. З метою реалізації цих положень необхідно сприяти пересуванню і обміну предметів, що мають культурну цінність ³⁴¹.

Одним з найважливіших положень Конвенції є те, що кожна договірна сторона повинна розглядати надані їй під контроль об'єкти, що мають культурну цінність для Європи, як невід'ємну складову загального культурного надбання Європи і вживати належних заходів для їх захисту, забезпечувати розумний доступ до них.

Наприкінці ХХ ст. особливої уваги набуває питання нематеріальної культурної спадщини. Значення, що надається ЮНЕСКО нематеріальній культурній спадщині, засвідчує факт започаткування двох програм «Живі скарби людства» (1993 р.) і «Проголошення шедеврів усної і нематеріальної спадщини людства» (1997 р.).

---

³⁴⁰ ICOMOS news. Vol. 12. – № 2. –December 2003. –Р. 34.

³⁴¹ Європейська культурна конвенція 1954 р. Інтернет-сайт ВРУ <http://www.rada.gov.ua>.

У вересні 2002 р. в Стамбулі проведено Третій круглий стіл міністрів культури країн-членів ЮНЕСКО. Головна мета проведення круглого столу полягала в обговоренні питань щодо вивчення, інвентаризації, документації, популяризації, охорони та збереження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини; сприяння проведенню відповідної науково-дослідної роботи, визнання і заохочення носіїв нематеріальної культурної спадщини, забезпечення передачі знань, навичок наступним поколінням ³⁴².

Знаменною подією у підтримці нематеріальної культурної спадщини стала 32-а сесія Генеральної конференції, яка проходила у штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі (2003 р.). На сесії було прийнято Міжнародну конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини. Доповнюючи Конвенцію 1972 р. щодо історичних і природних пам'яток, нова Конвенція охоплює нематеріальні культурні надбання: фольклор, усна народна творчість, мови як носії нематеріальної культурної спадщини, звичаї, традиції, свята, ремесла.

Для захисту нематеріальної культурної спадщини Конвенція передбачає проведення інвентаризації національних пам'яток, а також створення Міжнародного комітету, до складу якого ввійдуть експерти країн, які підпишуть Конвенцію.

Стаття 7 Конвенції визначає такі функції Комітету:

- сприяння досягненню цілей Конвенції, заохочення і забезпечення моніторингу її виконання;
- надання консультацій, підготовка рекомендацій про заходи щодо охорони нематеріальної культурної спадщини;
- підготовка і подання на затвердження Генеральної Асамблеї проекту плану використання коштів Фонду;
- пошук шляхів збільшення ресурсів Фонду і прийняття з цією метою необхідних заходів;
- підготовка і подання на затвердження Генеральної Асамблеї оперативного посібника з виконання Конвенції;
- розгляд заявок, наданих державами-учасницями, і прийняття рішень відповідно до розроблених Комітетом і затверджених Генеральною Асамблеєю об'єктивних критеріїв, що стосуються: включення в списки й відбору пропозицій; надання міжнародної допомоги ³⁴³.

---

³⁴² Мельничук О. Концепція нематеріальної культурної спадщини. Формування в міжнародному праві // Пам'ятки України: Історія та культура. – 2003. – №3 – С.12–17.

³⁴³ Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. Інтернет-сайт ВРУ <http://www.rada.gov.ua>).

Сфера регулювання міжнародним правом всесвітньої спадщини нині включає численні правові акти міжнародних організацій і інститутів як обов'язкового універсального характеру, так і рекомендаційного.

Кожна держава сама стежить за збереженням своєї культурної спадщини, проводячи певну політику, направлену на організацію реставраційних робіт, відновлення і популяризацію даних об'єктів, відповідно до ратифікованих Верховною Радою України міжнародно-правових актів (Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.), Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 р.), Європейської культурної конвенції (1954 р.), Всесвітньої конференції щодо політики у сфері культури «Міжнародно-правові документи про охорону культурної спадщини» (1982 р.), Типового договору про запобігання злочинам, пов'язаним із посяганням на культурну спадщину народу в формі рухомих цінностей (1990 р.) та ін).

Зрозуміло, що сама по собі сфера культури більш об'ємна у просторовому відношенні й безмежна у часі. Цю обставину потрібно завжди враховувати при визначенні й розмежуванні предметних сфер правового регулювання в міжнародних і національних нормативних системах.

Світова наукова спільнота цілком обґрунтовано переконана, що пріоритетна роль міжнародного права (його культурна складова) - у підвищенні передбачуваності й керованості всієї системи міжнародних відносин як традиційного інструмента в підтримці миру, стабільності й безпеки, забезпеченні правозахисної політики для дбайливого ставлення до світових та національних цінностей.

3.4. Практичні рекомендації реалізації культурної функції держави в контексті національних інтересів України.

Практична реалізація культурної функції держави спрямована на забезпечення захищеності її національних інтересів в культурній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства і держави. Інтереси в культурній сфері полягають в реалізації конституційних прав людини і громадянина на доступ до культурних індустрій, які сприяють духовному і інтелектуальному розвитку особистості.

Правове забезпечення інтересів суспільства в сфері культури зміцнює демократію, сприяє створенню соціальної, правової держави, досягненню і підтримці суспільної згоди в духовному оновленні країни. Все це має сприяти завершенню процесу «демократичного транзиту», і формуванню консолідованої демократії на конституційному, ціннісному і поведінковому рівнях.

Інтереси держави в реалізації культурної функції полягають в створенні умов розвитку соціально-культурної інфраструктури, яка спрямована на реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина в забезпеченні культурних потреб і використання її в цілях забезпечення непорушності суверенітету, територіальної цілісності, політичної, економічної і соціальної стабільності, в безумовному дотриманні законності і правопорядку.

З огляду на те, що в Україні немає чіткого розуміння національних інтересів, їх постійних та змінних складових, постає нагальна потреба в осмисленні національного інтересу на теоретичному і практичному рівнях (як усвідомленому суспільною думкою понятті). Причому така потреба виникає тоді, коли різні суспільно-політичні сили отримують можливість впливати на прийняття важливих політичних рішень. Така можливість з'являється в процесі становлення представницької демократії і правової держави і передбачає формування нації не лише як етноносія, але і як членів громадянського суспільства, де громадянство в суспільно-політичній свідомості первинне.

Усвідомлення національних інтересів відбувається і проявляється в період становлення громадянського суспільства і правової держави. Саме на цій стадії в Західній Європі формується нація як єдине „громадянське і правове ціле”. Необхідно зазначити, що в термін „національний” ми вкладаємо не суто етнічний чи соціокультурний зміст, а розглядаємо як відображення характеристик і прагнень громадянського суспільства (національні інтереси, національна

злагода та інше). В цьому контексті, формування національних інтересів постає як результат культурно-історичного розвитку безпосередньо пов'язаним зі становленням громадянського суспільства і правової держави. До цього часу мова може йти про державні інтереси в яких відображені інтереси правлячої еліти, домінуючих соціальних груп, домінуючого етносу.

Поняття „національний інтерес” вперше зустрічається в політичній лексиці французького державного діяча А. Т'єрі та лідера ліберальної партії Великобританії Уільяма Гладстона. Як історик А.Т'єрі стверджував, що саме інтереси і ніщо інше не може визначати політичний курс Франції як і будь-якої іншої держави.

Національний інтерес пов'язують і з ім'ям Наполеона, який в кінці життя, підводячи підсумок власної державної діяльності, ставив собі в заслугу те, що захищав інтереси французької нації. Так, Д.М. Туган-Барановський зазначає, що Наполеон виявився спроможним „зрозуміти основні інтереси нації, і на цій підставі розробити соціально-політичну програму Франції оптимальну як з точки зору досягнення особистого успіху в реалізації якої були зацікавлені різні верстви населення, особливо буржуазія і селянство”.³⁴⁴

Класик американської політичної науки в області міжнародних відносин та міжнародної політики Г. Моргентау визначає національний інтерес як довготривалий, життєво важливий принцип розвитку нації. На його думку, національні інтереси полягають в прагненні представників однієї нації до об'єднання на основі спільності культури (мови, сімейних, релігійних, моральних етичних традицій і звичаїв на основі єдиної політичної системи і політики).

При цьому національні інтереси він ділить на постійні і змінні. До постійних, Г. Моргентау відносить забезпечення зовнішньої безпеки держави. До змінних - національні традиції, індивідуальні якості політичних лідерів, тенденції в економіці, соціальній сфері і т.д. Інтерес, визначуваний як влада/сила, - об'єктивна, універсально обґрунтована категорія. Але не тому, що вона нібито встановлена раз і назавжди; зміст і спосіб володарювання обумовлені політичним і культурним контекстом, підкреслює учений.³⁴⁵

---

³⁴⁴ Туган –Барановский Д.М. Наполеон и власть (Эпоха консульства). Балашов, 1993. ст. 21.

³⁴⁵ Моргентау Г. Международная политика // Антология мировой политической мысли: В 5 т. М., 1997. Т.2. С.501-507

Формування громадянського суспільства в Україні також актуалізує цю проблему і потребує її розгляду в новому ракурсі. Якщо в країнах Західної Європи формування правової держави проходило (відбувалось) при наявності розвинених структур громадянського суспільства і в його межах, то Україна йде дещо іншим шляхом. Здійснюється спроба розбудувати правову державу за відсутності сильного, здатного захистити інтереси своїх членів громадянського суспільства. Крім цього у більшості населення відсутня приватна власність, а остання як відомо із західноєвропейської історії основа становлення інституцій громадянського суспільства. Логіка Заходу: державні інтереси – суспільні інтереси – національні інтереси; Україна: державні-національні інтереси.

Від розуміння природи національних інтересів, оскільки вони безпосередньо пов'язані з практичною політичною діяльністю, залежить розробка зовнішньої і внутрішньої політики держави. Така політика повинна поєднувати різноманітні різноспрямовані пріоритети і забезпечувала політичну стабільність, динамічність розвитку ринкової економіки, ефективне вирішення соціальних, етнічних та конфесійних проблем.

Там, де суспільство (контрольована суспільством еліта) приймає участь в розробці і формуванні такого інтересу, він стає „загальнонаціональним”. В країнах, де громадянське суспільство недостатньо розвинене, цю функцію перебирає на себе влада. В цьому випадку загальний інтерес виступає як пріоритетно-державний і не співпадає з „національним інтересом”. Такий інтерес виражає інтереси окремих соціальних груп, політичних еліт, партій, бюрократії. В порівнянні з соціальним інтересом, національний інтерес моністичний і відображає деяку рівнодіючу в сукупності інтересів, усвідомлену суспільством на етапі його трансформації в громадянське.

Національні інтереси формуються потребами суспільного розвитку, усвідомленими як певна цілісність (сукупність) з подальшим виокремленням ієрархії пріоритетів внутрішньої і зовнішньої політики. Головним питанням при визначенні національних інтересів є спроможність влади розробляти і здійснювати внутрішню і зовнішню політику держави, таким чином, щоб виражати в ній потреби суспільного розвитку. Головне завдання – перетворити інтереси окремих громадян, соціальних і зацікавлених груп в сукупний національний інтерес шляхом зведення всіх цих інтересів до єдиного знаменника.

Таким чином, національні інтереси – сублімований вираз сукупних соціальних інтересів різнорівневого характеру, що складають основу формування

державної стратегії, спрямованої на створення оптимальних внутрішніх і міжнародних умов для розвитку нації як суспільства і держави.

Національні інтереси – оптимальна форма виразу консенсусу досягнутого владою і суспільством, так як і консенсусу всередині суспільства.

Основою формування національних інтересів є характерна для даного суспільства сукупність цінностей: "свобода", "демократія", „соціальна рівність”, "економічний добробут", "розвиток", „індивідуальна безпека”, "соціально-культурні традиції та орієнтації". Великий вплив на національні інтереси має історичний досвід, етнонаціональна ментальність, домінуюча ідеологія, екологічна система та інші. Можна говорити про те, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування національної і культурної ідентичності.

До зовнішніх факторів, що обумовлюють специфіку національних інтересів відносяться: міжнародне середовище, зокрема геополітичне, союзи, блоки, і традиції міжнародних відносин та інші параметри. Формування відносно стабільної, загальноприйнятої, несуперечливої узгодженої системи національних інтересів - основне завдання національної еліти у процесі державотворення.

Національний інтерес в концентрованому вигляді (формі) виражає цілі і способи їх досягнення, які закріплюються за певними суб'єктами політичної діяльності, відображає певний політичний статус останніх як всередині держави, так і на міжнародній арені. Визначаючи діяльність нації-держави, національний інтерес є показником внутрішньої і зовнішньої політики.

Центральне питання стосовно проблеми взаємозв'язку державних і національних інтересів і врахування останніх в державній політиці – це питання про те, в якій мірі влада працює „на себе” і в якій – на суспільство. Тобто мова йде про ступінь інтеграції, врахування в політиці держави інтересів різних соціальних груп і верств населення і поєднання їх з реальними можливостями держави (рівнем економічного і соціального розвитку, ресурсним потенціалом, реальним станом фінансової системи, геополітичною ситуацією та ін.). Ступінь „відкритості” влади, її залежність від громадської думки та суспільної активності, є запорукою та умовою того, що державна політика буде відповідати національним інтересам. Закритість політичної еліти, залежність суспільства від влади призводить до підміни національних інтересів егоїстичними інтересами владної еліти (становими, класовими, партійними, олігархічними чи вождистськими).

Як свідчить історичний досвід найбільша небезпека при осмисленні, розробці і реалізації національних інтересів полягає в жорсткому взаємозв'язку цих інтересів з ідеологією. Національні інтереси за своєю сутністю повинні бути вищими за будь-яку ідеологію, оскільки самі виступають як ідеологія, перебираючи на себе функції останньої. Не останню роль в цьому має відіграти національна самоідентифікація України. Звернення до дискурсу національного інтересу, аналіз його змін, трансформацій і метаморфоз, виявлення ролі і значення в зовнішній і внутрішній політиці держави дасть можливість Україні знайти місце в світовому цивілізаційному процесі.

На основі розробленої концепції національного інтересу складовою якого є інтерес в сфері культури мають формуватися стратегічні і тактичні завдання внутрішньої і зовнішньої політики держави по забезпеченню культурної функції держави.

Аналіз наукової літератури присвяченої розгляду та осмисленню національних інтересів дає підстави виокремити ряд складових національного інтересу в культурній сфері.

Однією з важливих складових є збереження культурної спадщини, охорона і захист якої є пріоритетним обов'язком держави. Тому стратегія на найближчу перспективу уявляється такою: формування нормативної бази та повноцінної ефективної системи державних органів охорони культурної спадщини. Саме цим шляхом пішла більшість країн, створивши при цьому відповідну правову базу для діяльності інституцій громадянського суспільства, функціональна спрямованість яких спрямована на збереження та захист об'єктів культурної спадщини від муніципального до загальнонаціонального, міжнародного (об'єкти ЮНЕСКО) рівня.

Складовою національних інтересів є дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина в сфері культури. Ефективність культурної функції держави передбачає: створення умов для дотримання встановлених законодавством доступу до культурних послуг; споживання культурних послуг і реалізацію культурних практик, задля забезпечення суспільного розвитку, консолідації суспільства, духовного відродження нації; формування удосконаленої системи збереження і раціонального використання культурних ресурсів, що становлять основу духовного потенціалу нації; розробку дієвих механізмів правового регулювання відносин в сфері культури і мистецтва; гарантування свободи творчості.

Реалії сьогодення пов'язані з процесами глобалізації, інтенсивність яких визначається впровадженням інформаційно-комунікативних технологій в усі сфери життєдіяльності. Останнє дає підстави стверджувати, що необхідною складовою національного інтересу є захист культурного надбання від несанкціонованого доступу негативних явищ, які шкодять духовному здоров'ю нації.

Світовий та європейській досвід практичної реалізації культурної функції дає підстави стверджувати про важливість інформаційного забезпечення цієї функції, що є також складовою національних інтересів. Дана складова передбачає інформування громадян і міжнародної спільноти про державну культурну політику, її офіційну позицію щодо соціально значущих подій в країні і міжнародному співтоваристві, і забезпечення відкритого доступу громадян до культурних, духовних, дозвіллевих ресурсів.

Проведений порівняльно-правовий аналіз засвідчив, що в країнах Євро-союзу створена відповідна правова база і є необхідні конституційні і інституційні основи регулювання діяльності в області культури.

Що ж до країн СНД, то в них формуються умови і здійснюється робота по уніфікації законодавства у вказаній області.

Універсалізація національних законодавств пострадянських держав в області культури повинна здійснюватися на основі принципів добровільності і самостійності визначення напрямів і глибини участі даних держав в процесах зближення і уніфікації правового регулювання. При цьому необхідний системний і комплексний підхід до роботи по узгодженню національних законодавств держав в цілях охоплення всього масиву законодавства, що регулює відношення в даній області.

Основні принципи національних законодавств про культуру закріплені в конституціях держав, на основі яких практично у всіх державах прийняті і діють закони про культуру.

При цьому для більшості держав СНД характерна дворівнева система побудови законодавчих актів про культуру (наявність базового і тематичних законів). Базові закони регулюють загальні принципи, закономірності розвитку культури, державну культурну політику. У тематичних законах, регулюючих окремі напрями культурної діяльності, більш детально регламентуються відносини в конкретних сферах, відображаються національні особливості і традиції, виражається специфіка державної діяльності.

Проблемне поле для пострадянських країн в галузі правового забезпечення культурної функції держави характеризується наступними спільними рисами:

- збереження і розвиток єдиного культурного простору;
- відсутність категорійно-понятійного апарату, що створює основу для ефективного використання як самого закону, так і інших законодавчих актів про культуру;
- розробка нормативної правової і методичної бази перетворення інфраструктури і системи управління сфери відповідно до вимог сучасного формування правової реформи;
- простежується чітке співвідношення з іншими галузями законодавства, при цьому багато норм мають надмірно загальний, декларативний, характер, як і має місце дефіцит норм прямої дії;
- рівноправне забезпечення населення послугами в сфері культури;
- створення нормативної бази для розробки та реалізації основних напрямків державної культурної політики;
- вдосконалення механізму державної підтримки неприбуткових соціокультурних інститутів та підвищення ефективності їх діяльності, в тому числі і діяльності просвітницького обслуговування (бібліотеки, музеї, клуби, тощо)
- модернізація системи підвищення кваліфікації фахівців (правові засади по залученню талановитої і професійно підготовленої молоді для роботи в галузі);
- вдосконалення механізмів підтримки професійного мистецтва, стимулювання процесів творчості і забезпечення соціальної підтримки творчих працівників;
- вдосконалення вітчизняної системи професійної мистецької освіти;
- підтримка наукових досліджень фундаментального і прикладного характеру з актуальних питань розвитку сфери культури і мистецтва;
- інтеграція в світовий і європейський культурний простір і формування позитивного іміджу держави.

Вчена спільнота зазначає, що саме недосконалість правового регулювання суспільних відносин в сфері культури призводять до серйозних негативних наслідків. Так, правова недосконалість, відсутність практичних механізмів, матеріально-технічного забезпечення культури призводить до відповідних обмежень у реалізації конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, духовного зубожіння країни.

Досвід багатьох країн світу підкреслює необхідність вивчення питань функціонування культурної політики та правового забезпечення культурної функції держави і переконливо доводить, що дослідженням цих питань повинно мати достатнє наукове обґрунтування, яке здійснюють відповідні наукові центри. Приоритетним напрямком наукової діяльності центрів є вивчення питань пов'язаних з розробкою правових механізмів функціонуванням культурної функції держави та засобів їх контролю, як на державному, так і на рівні інституцій громадянського суспільства. Сучасна вітчизняна наукова спільнота має звертатися до вивчення питань щодо культурних прав, культурної мовної політики, міждисциплінарності у дослідженнях культурної політики, тощо. Очевидно, що ці проблеми мають не тільки теоретичне значення а й практичне. Крім того, правничій науці потрібно розробити рекомендації щодо формування громадянського суспільства з високими духовними та культурними потребами. Діяльність таких центрів покликана в першу чергу впливати на проведення реальної політики в державі чи регіоні, сприяти координації роботи між центрами, агентствами, міністерствами.

Вивчення і узагальнення досвіду країн СНД свідчить про наявність зближення і уніфікації національних законодавств в області культури. Але, подібна тенденція може бути реалізована в базових законах за умови визначення основних понять і їх змістового наповнення. Вона потребує узгодження принципів реєстрації об'єктів культурної спадщини, які безпосередньо пов'язані з формуванням культурних цінностей.

Реформування у сфері культури є прямим наслідком економічних перетворень, що відбуваються на пострадянському просторі. Основою державних гарантій збереження і розвитку культури є державне фінансування. В зв'язку з цим необхідно в базових законах більш чітко регламентувати питання державної підтримки культури.

Постає необхідність в розробці єдиних правових принципів з урахуванням загальних напрямів в регулюванні правовідносин в області культурної політики держав СНД.

Одне із значущих місць в базових законах про культуру займають права громадян у сфері культури. Пропонується більш чітко в базових законах про культуру регламентувати права громадян в області культури. Слід забезпечити послідовну реалізацію в законодавстві курсу на будівництво демократичної, правової, соціальної держави, заснованої на принципах пріоритету прав і сво-

бод людини і громадянина, верховенства права, злагодженої співпраці різних гілок влади щодо реалізації єдиної державної політики.

При цьому пріоритет, прав людини повинен гармонійне поєднуватися з інтересами суспільства і держави.

Існуючий стан культурної сфери в Україні обумовив появу не тільки проблеми реалізації культурних прав і свобод людини, а й проблеми розвитку і підтримки національної культури в цілому.

До числа проблемних належить :

- порушення прав і свобод людини і громадянина щодо творчого розвитку, включаючи право вільно обирати, мати і поширювати культурні і духовні цінності і діяти відповідно до них;

- недосконалість правової системи забезпечення та реалізації культурної функції держави, що не дозволяє в свою чергу реалізувати єдину державну політику, і вимагає вдосконалення форм, методів і засобів виявлення, оцінки і прогнозування розвитку світових, європейських, вітчизняних культурних процесів, а також формування системи протидії негативним тенденціям в культурі;

- реалізація і забезпечення державної мовної політики як важливого чинника духовного єднання і формування національної ідентичності, яка є основою територіальної цілісності держави; практична відсутність дієвих державних програм, критеріїв і методів оцінки ефективності систем і засобів забезпечення культурної функції в державі;

- нескоординована діяльність органів державної влади, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності в сфері культури;

- недосконалість науково-практичних основ забезпечення напрямків культурної політики з урахуванням сучасної геополітичної ситуації, умов політичного і соціально-економічного розвитку країни;

- правова неспроможність забезпечення діяльності неприбуткових соціокультурних інститутів та їх розвитку;

- відсутність пов'язаних з реалізацією правових і організаційних методів захисту культури, відповідної системи фінансування,;

- відсутність принципу рівності щодо споживання культурних послуг різними соціально-демографічними групами населення;

- недостатня правова захищеність культурного та духовного розвитку підростаючого покоління, підтримка суспільно-значущих цінностей.

- формування почуття патріотизму і відповідальності громадянина за долю країни.

Вирищення вищеокреслених проблем можливе за умови забезпечення реальних правових методів та різноманітних юридичних форм та їх практичної реалізації. Правові методи включають в себе розробку нормативних правових актів, що регламентують відносини і нормативних методичних документів з питань забезпечення культурної функції держави.

При цьому організація і оцінка діяльності державних органів не повинна обмежуватися формально - статистичними показниками їх роботи. Слід брати до уваги в першу чергу реальні результати інших країн по захисту законних інтересів громадян у реалізації їх конституційних прав і свобод.

Вказані у вітчизняному законодавстві базові принципи діяльності держави повинні в тій або іншій мірі знайти всебічну владну підтримку. Цей процес повинен поглиблюватися, розширяться відповідно до потреб громадян та суспільства і згідно з новими політичними, економічними і соціальними умовами як у середині країни, так і у відносинах України з іншими державами.

У процесі подальшого вдосконалення законодавства необхідно неухильно дотримуватися принципів верховенства права і відповідності правових норм.

Сьогодні законодавчі акти містять велику кількість бланкетних (відсилань) норм, що дозволяють державним органам приймати підзаконні акти, зміст яких не відповідає волі законодавця, а деколи і прямо суперечить їй. В нормотворчій практиці державних органів не зжитий вузькогалузевий, відомчий підхід, внаслідок чого мають місце корупційні правопорушення, утиск прав, свобод людини і законних інтересів громадян і організацій. До того ж така ситуація призводить до фактичної підміни законів підзаконними актами. У зв'язку з цим процес розробки законодавчих актів повинен характеризуватися рішучим зменшенням кількості норм відсилань і оптимально можливою конкретизацією законів. Разом з цим слід удосконалити механізм введення в дію прийнятих законів, що забезпечує їх повну реалізацію, у тому числі своєчасне ухвалення необхідних підзаконних актів.

Вдосконалення норм чинного законодавства необхідно проводити шляхом реалізації наступних заходів: заповнення прогалин в правовому регулюванні і поглиблення їх в забезпеченні сфери та правовому регулюванні суспільних відносин в культурі; продовження і розширення практики проведення наукової експертизи законопроектів, у тому числі на предмет відповідно-

сті національним інтересам; у цілях створення умов для ефективної реалізації всіх законів - чіткого дотримання принципу достатності їх фінансового забезпечення; з метою поліпшення планування законопроектної діяльності - введення практики її перспективного планування; ефективне планування роботи по систематизації масиву національного законодавства на середньострокову перспективу, передбачає проведення наукового аналізу суспільних відносин, що вимагають правової регламентації. Такий попередній аналіз дозволить виявити галузі в культурі які, не врегульовані нормативними правовими актами і тому потребують різнорівневої регламентації.

У цілях розбудови правової держави і реалізації вищезгаданих завдань державну політику повинні реалізовувати державні органи і посадовці в своїй повсякденній діяльності. Дана діяльність має бути спрямована на удосконалення державних механізмів забезпечення культурної функції, розширення їх можливостей по своєчасному доведенню достовірної інформації до громадян; інтенсифікація та формування відкритих культурних ресурсів, підвищення економічної спроможності, їх господарського використання; створення та розширення вітчизняної індустрії культурних послуг; розробка ефективних владних засобів захисту культурних прав і свобод та методів використання державних культурних ресурсів; забезпечення державної підтримки вітчизняних фундаментальних і прикладних досліджень в галузі культури, розвиток і удосконалення вітчизняної культурної інфраструктури в різних адміністративно-територіальних одиницях країни; формування єдиного національного культурного простору.

Запровадження основних принципів культурної функції держави може в повній мірі утвердити: законність, яка б враховувала дотримання і належне використання конституційних норм і законів та засновані на них підзаконні нормативні правові акти; пріоритетність прав і свобод, що означає верховенство прав і свобод людини і громадянина; гуманізм, тобто визнання вищою цінністю людини, її право на вільний розвиток і вияв творчих здібностей (орієнтація на особистісний розвиток), утвердження блага індивідуума як критерію оцінки якості суспільних відносин.

Задля розбудови України як сучасної європейської держави постає першочергове завдання щодо розробки та запровадження дієвого комплексу правових механізмів та заходів по забезпеченню ефективної реалізації культурної функції відповідно до Конституції України загальноновизнаними принципами і

нормами міжнародного права, вимагає подальшого розвитку, зокрема, поетапного вдосконалення діючих законів, а також ухвалення при необхідності нових нормативних правових актів, що відповідають вимогам подальшої демократизації суспільства і задачам його соціально-економічного розвитку.

ПІСЛЯМОВА

Сучасний розвиток юридичної науки характеризується посиленою увагою науковців до трансформації правової форми організації суспільних відносин та з'ясування функціонального призначення держави в цьому процесі. Характер державного устрою завжди відображається саме у функціях держави, тому особливо актуальним є встановлення змістовно-сутнісного наповнення цього поняття.

Проте, функціональна діяльність держави у сфері культури є недостатньо розробленою, що у свою чергу, дозволило представити у даній монографії концептуальні основи культурної функції держави та виокремити нові напрями наукових досліджень означеної проблематики.

Держава розглядається як особлива соціальна реальність, що функціонує в певному правовому просторі. Саме функції держави є основними напрямками її діяльності, через які вона задає параметри соціально-культурного простору і структуру його конфігурації.

Становлення і розвиток функцій конкретної держави безпосередньо пов'язані з історичними умовами її формування. Ці умови визначають соціальну, правову спрямованість діяльності держави, що в свою чергу відтворюються в її функціях. Тому в цих останніх, на різних етапах історичного буття держави знаходять відображення як специфічні особливості, так і закономірності соціально-економічного, політичного, культурного розвитку країни.

Культурне життя суспільства складається з взаємодії продуцентів культурних цінностей, які вносять посильний внесок у формування і розвиток сфери культури і мистецтва, і споживачів культурних цінностей, тих хто освоює їх і формує з їх допомогою власний духовний світ. Ця взаємодія здійснюється у контексті накопиченого суспільством духовного багатства, зокрема: витворів мистецтва, художньої культури, створених попередніми поколіннями, а також представниками інших країн і народів.

Культурна функція держави є одним з основних об'єктів діяльності держави і тому її реалізація розглядається як пріоритетний напрям державної політики.

В правовій науковій літературі, за часів Радянського Союзу, дана (об'єктна) функція визначалась як культурно-виховна. Вона охоплювала діяльність держави у галузях виховання, освіти, науки, літератури, мистецтва, вида-

вничої та бібліотечної справи, преси, радіо, кіно, телебачення, культурно-освітньої роботи.

Часи незалежності держави дозволили значною мірою розширити фактичний зміст культурної функції, включаючи питання реалізації культурних прав та свобод людини і громадянина, повноваження органів влади в галузі культури, діяльність ряду сучасних соціокультурних інститутів, тощо.

Сучасна юридична думка дещо по різному характеризує дану функцію. Так, ряд науковців визначають приналежність сфери культури до ідеологічної функції, духовної, яка спрямована на розвиток національної самосвідомості, сприяння розвитку самобутності всіх корінних народів і національних меншин. При цьому слід підкреслити, що більшість дослідників відносять останню виключно до внутрішніх функцій держави.

В монографії обґрунтовується положення про те, що культурна функція є однією з базових зовнішніх функцій держави, оскільки безпосередньо пов'язана з формуванням іміджу країни в сучасному цивілізаційному світі.

Отже, реалізація даної функції спрямована на розвиток культури у всьому діапазоні державної політики: від системи виховання й освіти (в тому числі і правової), до іміджу держави на міжнародній арені, в тому числі і щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. У правах відображається міра свободи, що об'єктивно визначається станом розвитку суспільства; забезпечується самовизначення особи; встановлюються умови реального використання соціальних благ у сферах особистого життя. Право людини на розвиток і реалізацію своїх творчих здібностей, доступ до культурних надбань і практики збереження культурно-історичної спадщини визначається як культурне право людини.

В монографічному дослідженні стверджується, що на сучасному етапі цивілізаційного розвитку і в контексті суперечливих глобалізаційних процесів, культурна функція держави повинна гнучко реагувати на виникнення складних проблем і допомагати знаходити адекватні відповіді на складні й нові виклики часу, які впливають на формування культурних потреб громадян.

Функціональне регулювання культурної сфери сучасної держави повинно мати достатнє науково-теоретичне підґрунтя, і засвідчити практичну спроможність органів державної влади вливати на суб'єкти розвитку культури, забезпечуючи при цьому реалізацію прав, інтересів і потреб людини у сфері культури. Саме тому, держава повинна підтримувати творчість у всіх її формах, забезпе-

чуючи доступ до культурної діяльності громадян незалежно від національності, расової приналежності, соціального стану, збагачувати почуття культурної самосвідомості й належності до культурної спільноти. Реалізація культурної функції повинна бути звільнена від будь-якої дискримінації й спрямовуватись на посилення соціальної інтеграції і підвищення якості життя усіх громадян, на розвиток і зміцнення шляхів і способів надання більш широкого доступу до культури різних соціально-вікових категорій населення без вилучення й обмеження, а також на посилення усіх процесів культурної демократизації. Сучасні механізми реалізації культурної функції повинні враховувати місцеві, регіональні і національні особливості, оскільки саме врахування таких інтересів забезпечує міжкультурні комунікації та взаєморозуміння в сучасному інформаційному світі, основою якого є різноманіття культурних цінностей, етичних і поведінкових моделей різних національних культур. Динамічний культурний розвиток повинен забезпечуватися відповідною правовою підтримкою.

Державне регулювання суспільних відносин у сфері культури необхідно розуміти як спосіб організаційно-правового впливу держави на дану сферу, що здійснюється з метою організації найбільш доцільної, ефективної культурної політики держави (в її практичному застосуванні), виходячи з вимог об'єктивного розвитку суспільства.

Методи державного регулювання у сфері культури, виступаючи в ролі засобів досягнення соціальної мети, мають окремо визначену соціальну обумовленість. Вони в значній мірі детерміновані, в одних випадках, - соціально-економічним устроєм суспільства та конкретно - історичними умовами його розвитку, а в інших - характером економічних, правових, ідеологічних та інших соціальних відносин. На вибір методів також впливають: історичні традиції, особливості країни, стан кадрів управлінського апарату, рівень культури та багато інших об'єктивних факторів. Окрім об'єктивних причин, значний вплив на вибір та зміст методів державного регулювання суспільних відносин у сфері культури спричиняє суб'єктивний фактор: виконання функцій, вирішення конкретних завдань, яке може здійснюватися державою за допомогою різних засобів та різними методами.

В дослідженні доводиться, що державна політика в сфері культури, здійснювана в сучасній Україні, повинна базуватися на сучасних технологіях та методах, які б враховували специфіку і своєрідність перебігу культурних процесів в країні та світі. Очевидно, що забезпечення таких умов потребує відповідного пра-

вового обґрунтування і розробки механізмів їх практичної реалізації. Механізми реалізації державної політики, як система нормативно визначених, ефективно взаємодіючих між собою органів, установ та організацій, які створені для практичного впровадження поставлених завдань, здійснення відповідних функцій, і наділених при цьому спеціальними повноваженням у відповідній сфері діяльності, і мають відповідати сучасним європейським правовим нормам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.І. Культурні права людини, громадянина і народу // Пам'ятки України. – 2003. - № 3. – С. 7.
2. Акуленко В.І. Імплементация міжнародно-правових норм у внутрішнє право України у сфері охорони культурної спадщини // Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. - С. 458-507.
3. Акуленко В.І. Методологічні питання розвитку законодавства про охорону культурної спадщини (національний і міжнародний аспекти) // Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. – К., 1997. – С.34-36.
4. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917-1990): Монографія. – К.: Вища школа, 1991. – 274 с.
5. Акуленко В.І. Міжнародне право в сфері реституції культурних цінностей і формування позиції України // Ідеологія державотворення в Україні: історія і сучасність. Матеріали науково-практичної конференції 22-23 листопада 1996 р. – К.: Генеза, 1997. – С. 359-362;
6. Авонесов Г.А., Астафьева О.Н. Социальное развитие российских регионов: механизмы самоорганизации и культурная политика. – М., 2001.
7. Алексеев С.С. Государство и право: Начальный курс. – М.: Юрид. лит-ра, 1996. – 192 с.
8. Ариарский М.А. Социально-культурная деятельность как предмет научного осмысления. Арт-студия «Концерт», СПб, 2008. – 792 с.
9. Ариарский М.А. Прикладная культурология как область научного знания и социальной практики. - СПб., 1990. – 520 с.
10. Арнольдov А. И. Культурная политика: реалии и тенденции. – М.: МГУКИ, 2004. – 64 с.
11. Арнольдov А.И. Культурология: явления и процессы [Текст] / Учебное пособие. - М.: МГУКИ, 2007. – 408 с.
12. Архівознавство: Підручник / За заг. ред. Я.С. Калакури та І.Б. Матяш. – К.: Видавн. Дім «КМ Академія», 2002. – 408 с.
13. Архипов С.И. Субъекты права: теоретическое исследование. – СПб.: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 77.

14. Афанасьев В.В. Россия и Европа: нации в эпоху глобализации: Учебное пособие. – М.: «Канон» РООИ «Реабилитация», 2009. – 480 с.
15. Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта. В 23 т. – М., 1991. – Т. 2.
16. Базовые ценности россиян: Социальные установки. Жизненные стратегии. Символы. Мифы / Отв. ред. А.В. Рябов. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2003. – 448 с.
17. Баймуратов М.А. Международное право. – Х.: «Одиссей», 2000. – 736 с.
18. Байтин М.И. Механизм современного российского государства // Правоведение. – 1996. - № 3. – С. 4-15.
19. Байтин М.И. Сущность и основные функции социалистического государства. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1979. – 302 с.
20. Бакальчук В. Держава та суспільство в Україні: пошук взаємодії культуротворчого та державотворчого процесів // Наукові записки / Курасівські читання-2005. – К.: ІПіЕНД, 2006. – С. 15-23.
21. Безклубенко С.Д. Всезагальна теорія та історія мистецтва. - К., 2003. – 264 с.
22. Бекетт Франц. Национальные парки: трудный выбор. // Курьер ЮНЕСКО. -1994. - № 6. - С. 23 - 25.
23. Білик П. Поняття та правова сутність управлінської категорії «регіон» // Право України. – 2001. - № 11. – С. 32-35.
24. Бобровник С.В. Роль сучасної держави у забезпеченні основних прав і свобод людини // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 45-89.
25. Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації // Право України. – 2001. - № 12. – С. 32-34.
26. Буроменський М.В. Відповідність українського законодавства пакту про економічні, соціальні та культурні права // Україна: права людини в перехідний період / Під ред. В.І. Євінтова. – К.: Сфера, 2001. – С. 121-134.
27. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. – М.: Новый Юрист, 1998. – 624 с.
28. Войтович Р.В. Ідеологія, технологія та стиль у державному управлінні // Навчально-методичний посібник. - К.: Вид-во НАДУ, 2003.

29. Востряков Л. Е. Культурная политика: концепции, понятия, модели // Культура на границах: Материалы семинара. Москва, Ясная Поляна, 18-21.03.2004. – М.: Институт культурной политики, 2004. – С. 12-32. – (Культурные стратегии: Экспертный клуб. Вып. 2).
30. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. - Софія, 23 - 25 жовтня 1995 р.
31. Георгіца А.З. Сучасний парламентаризм: проблеми теорії і практики. – Чернівці: Рута, 1998. – 483 с.
32. Глебов А.П. Проблемы структуры функций государства: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – М., 1974. – 19 с.
33. Глобальный кризис западной цивилизации и Россия / Отв.ред.Г.В.Осипов, Изд.2-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 209.-528 с.
34. Головченко В.В. Право в житті людини (статті). – К.: Оріяни, 2005. – 336 с.
35. Гриценко О.А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі. – Київ: УЦКД, 2000. – 228 с.
36. Гриценко О. Культурна політика: концепції й досвід. – К., 2000.
37. Гриценко О., Ігнатенко Н., Копієвська О. Проблеми реформування правової бази культури // Матеріали «круглого столу» «Політика в галузі культури: партнерство мистецької спільноти та держави». – Київ, 4 лютого 2005 р. – С. 8-11.
38. Гриценко О., Солодовник В. Пророки, пірати, політики і публіка. Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні / Наук. ред. О. Кілієвич. – К.: «К.І.С.», 2003. – 263 с.
39. Грищук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. – К.: Атіка, 2007. – 432 с.
40. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002. – 577 с.
41. Гунина Г.Б. Театральная деятельность: некоторые вопросы правового регулирования. //Ж-л «Культура: управление, экономика право». М. - № 2-2006 – С.4

42. Гуренко М.М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина: Монографія. – К.: Вид-во «Логос», 2001. – 218 с.
43. Гусарєв С.Д. Теоретичні аспекти забезпечення правового статусу особистості в Україні // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2000. - № 1. – С. 39-44.
44. Денисов А.И. Советское государство. Возникновение, развитие, сущность и функции. – М., 1967.
45. Державна програма розвитку архівної справи на 2006–2010 роки (проект) // Архіви України. – 2005. – № 4. – С. 5–19.
46. Державне управління: Навчальний посібник /А.Ф. Мельник, О.Ф. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко – К.: Знання, 2004. – 342 с.
47. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: Монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – 656 с.
48. Джураєва О.О. Функції сучасної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Одеса, 2006. – 20 с.
49. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистический подход; Гос.ун-т – Высшая школа экономики. М., 2010.-320 с.
50. Додаток до Постанови Верховної Ради України «Предмети відання комітетів Верховної Ради України п'ятого скликання та Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації» від 11 липня 2006 року № 8-V.
51. Дудченко В. Свобода - буттєва передумова прав людини // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. – К.: ІДіП, 2005. – С. 24-27.
52. Європейська культурна конвенція 1954 р. Інтернет-сайт ВРУ <http://www.rada.gov.ua>).
53. Энтин М.Л. Международные гарантии прав человека: опыт Совета Европы. – М.: Изд-во МНИМП, 1997. - С. 35.
54. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): Начальний посібник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
55. Злобин Н.С. Проблемы теории культуры. – М.: Наука, 1977. – С. 35-37.

56. Жаровська І.М. Право на знання прав і обов'язків: теоретико-правові аспекти // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 2. – С. 74-77.
57. Жигуленков М.В. К вопросу о понятии «функция государства» // Право и политика. – 2001. - № 5. – С. 10-15.
58. Жидков В.С. Культурная политика: основные определения // Ориентиры культурной политики. - 2001. - № 6. – С. 23-29.
59. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.
60. Заєць А.П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктор юридичних наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – К., 1999. – 36 с.
61. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Функції держави // Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): Начальний посібник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 42-45.
62. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Функції держави // Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 70-73.
63. Закон України «Основи законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. № 2117-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 21. - Ст. 294.
64. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 23. – Ст. 177.
65. Закон України «Про авторське право та суміжні права» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
66. Закон України «Про благодійництво і благодійні організації» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.
67. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» від 13 грудня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 11. – Ст. 81.

68. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. - № 47. - Ст. 405.
69. Закон України «Про інформацію» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 65.
70. Закон України «Про кінематографію» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 22. – Ст. 114.
71. Закон України «Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005 -2007 роки» // Урядовий кур'єр. - 19 квітня. - № 72.
72. Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1995. - № 19. – Ст. 134.
73. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 24. – Ст. 170.
74. Закон України «Про музеї та музейну справу» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.
75. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Відомості Верховної Ради України. -1992. - № 36. – Ст. 529.
76. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 15. - Ст. 86.
77. Закон України «Про освіту» зі змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 34. - Ст. 451.
78. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 34. – Ст. 502.
79. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. - № 52 (із змінами станом на 2006 р.).
80. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» №547-VI від 06.10.2008 // Офіційний вісник України. – 2008. - № 73. – Ст. 2451.
81. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 20. – Ст. 99.
82. Закон Республики Беларусь «О культуре» от 4 июня 1991 г. с изм. и доп. 18 мая 2004 г. № 282-3 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2004 г., № 87.

83. Злобин Н.С. Проблемы теории культуры. – М.: Наука, 1977. – 354 с.
84. Иванов В., Сергеев В. Человек. Культура. Город. – М., 2002
85. Игнатович П. Г. «Государственная политика республики Беларусь в области культуры» // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Фундаментальні та прикладні дослідження культурології». КНУКіМ. К.: 2009 .- С.34.
86. Карлова В.В. Державна політика у сфері культури: сутність та особливості реалізації в сучасних умовах: Автореф. дис. канд. наук з держ. упр. / УАДУ при Президентіві України. – К., 2003. – 20 с.
87. Карпачова Н.І. Генезис інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 190-216.
88. Карпачова Н.І. Перший Омбудсман України на захисті прав людини: Збірник документів. 1998-2006. – К.: «Азимут-Україна», 2007. – 714 с.
89. Карпачова Н.І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Харків: Консум, 2001. – 464 с.
90. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини // Право України. – 2008. - № 6. – С. 4-8.
91. Карпухин О.И. Культурная политика. – М., 1996- С.31
92. Каск Л.И. Функции и структура государства. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1969. 132 с.
93. Кириллов Н.Н. Функции советского государства: автореф. дисс. на соискание ученой степени ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – М., 1950. – 11 с.
94. Киселева Т. Терроризм и культура // Культура, управление, экономика, право. - 2005. - № 3. - С. 2-7.
95. Ключові проблеми та перспективи розвитку культури в Україні / Аналітичний звіт. - Київ, листопад-грудень 2002.
96. Ковтун В. Соціально-педагогічний аналіз діяльності парків культури і відпочинку в Україні // Методичні рекомендації. УЦКД. – К., 2001.
97. Козюбра М.І. Права і свободи людини і громадянина у новій Конституції України // Адвокат. – 1996. - № 2.

98. Козюбра Н.И. Социалистическое право и общественное сознание. – К.: Наукова думка, 1979. – 156 с.
99. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
100. Комаров С.А., Ростовщиков И.В. Личность. Права и свободы. Политическая система. – СПб.: Изд-во Юридического института (Санкт-Петербург), 2002. – 336 с.
101. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р. Інтернет-сайт ВРУ <http://www.rada.gov.ua>).
102. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р. Інтернет-сайт ВРУ <http://www.rada.gov.ua>).
103. Конституційне право України: Підручник / За ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 1999. – 733 с.
104. Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К., 2006.
105. Конституція незалежної України: Навчальний посібник / Кол. авторів; За ред. В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. – 428 с.
106. Конституція України: Офіційний текст, прийнятий на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.: Зі змінами станом на 1 січня 2006 р. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 144 с.
107. Конституционное право государств Европы: Учебное пособие / Отв. ред. Д. А. Ковачев. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 163 с.
108. Конфликты и компромиссы в истории мировых цивилизаций:: Сб.статей. М.: РГГУ, 2009. 463 с.
109. Копейчиков В.В., Сущук З.И. Реальный социализм: демократия, личность, права человека. – К.: Вища шк., 1983. – 152 с.
110. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.
111. Костина А.В. Теоретические проблемы современной культурологии: Идеи, концепции, методы исследования. - Издательство: ЛИБРОКОМ, 2009г – 288 с.
112. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 592 с.

113. Крегул Ю.І. Права і свободи людини / Ю.І. Крегул, В.В. Ладиченко, В.І. Орленко.: Навчальний посібник. – К.: Книга, 2004. – 288 с.
114. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – 432 с.
115. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Функції держави // Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – С. 55-59.
116. Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права. – М.: Юристь, 1995. – 297 с.
117. Кузьминич Н.Л. Подготовка кадров для сферы культуры в Беларуси. //Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвілдової сфери в контексті євроінтеграційних процесів». КНУКіМ, К.: 12-13 травня 2008. С.182.
118. Кулик М.А. Правові механізми історико-культурних процесів в Україні 1991 – 1998 роки // Бібліотечна планета – 1999. - № 2.- С. 35-39.
119. Культурна політика: методологічні, правові, економічні проблеми. Збірник наукових праць. - Київ, УЦКД Мінкультури України, 1995.
120. Культурна політика: міжнародний досвід, теорія і практика // Інформаційно-аналітичний вісник. – 2004. - Вип. 4.
121. Культурная политика в Европе: выбор, стратегии и ориентиры. Сборник материалов. - М.: «Издательство Либерей», 2002.
122. Культурна політика в Україні. Аналітичний огляд / За ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД, 2007.
123. Культурна політика в Україні: Пріоритети, принципи та шляхи реалізації // Інформаційно-аналітичні та довідкові матеріали до парламентських слухань. - Київ. - 4 квітня 2005 р.
124. Культурна спадщина людства: збереження та використання. Навчальний посібник / В.І. Акуленко, І.П. Магазинщикова, М.І. Моздир, О.О. Тарасенко. За ред. І.П. Магазинщикової. – Львів, 2002. – 160 с.
125. Лазарев В.В. Правосознание и правовая культура // Общая теория права и государства / Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1996. – С. 145-156.
126. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права: Учебник для вузов. – 3-е изд. - М.: Спарк, 2004. – С.74

127. Лепешкин А.И. Фазы развития и функции Советского государства. – М., 1958.
128. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – 355 с.
129. Лисенков С.Л. Культурні права // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2001. – Т. 3. – С. 431-432.
130. Лисенков С.Л. Соціальна та особиста цінність культурних прав і свобод громадян // Філософські проблеми права та правоохоронної діяльності співробітників органів внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. – С. 62-66.
131. Лисенков С.Л. Функції держави // Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник. – К.: «Юрисконсульт», 2006. – С. 73-81.
132. Лоцихін О.М. Вчення про механізм реалізації функцій держави: історія становлення та сучасні підходи // Держава і право: Зб. наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2005. – Вип. 27. – С. 42-51.
133. Лоцихін О.М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 368 с.
134. Любашиц В. Функции государства // Любашиц В.Я., Мордовцев А.Ю., Тимошенко И.В. Теория государства и права: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2002. – С. 130-144.
135. Макаренко Л.О. Гендерний менталітет в умовах сучасних перетворень // Часопис Київського університету права. – 2007.- № 2. – С. 21-28.
136. Макаренко Л.О. Правова культура та гендерний менталітет // Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 70-92.
137. Макаренко Л.О. Правова культура як фактор реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні // Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авт.; За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 284-311.
138. Максимов В.В. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права з охорони культурних цінностей у внутрішнє право України // Взаємодія

міжнародного права з внутрішнім правом України / За ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. - С. 526-539.

139. Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах. - М.: Юристъ, 1999.- 269 с.

140. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: Учебник. – 2-е изд. – М., 2006.

141. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия: Теоретическое проблемы субъективного права. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1972. – 292 с.

142. Мельничук О. Концепція нематеріальної культурної спадщини. Формування в міжнародному праві // Пам'ятки України: Історія та культура. – 2003. – № 3 – С.12–17.

143. Методика правової освіти: Навчально-методичний посібник. – К.: Атіка-Н, 2005. – 88 с.

144. Михайлюк О. Про правове забезпечення конституційних гарантій прав і свобод людини в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 9. - С. 55-57.

145. Могил С. К. Сучасна держава в екстремальних ситуаціях: нормативи, органи, функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Одеса, 2003. – 19 с.

146. Моргантау Г. Международная политика // Антология мировой политической мысли: В 5 т. М., 1997. Т.2. С.501-507

147. Морозова Л.А. Функции Российского государства на современном этапе // Государство и право. – 1993. - № 6. – С. 98-108.

148. Нагребельний В.П. Указ // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2004. – С. 178-179.

149. Наливайко Л.Р. Визначення поняття функцій сучасної української держави // Вісник Запорізького державного університету. – 2004. - № 2. – С. 73-77.

150. Наливайко Л.Р. До питання про визначення поняття функцій держави // Вісник Запорізького державного університету. – 2005. - № 1. – С. 51-57.

151. Наливайко Л.Р. Поняття та основні ознаки функцій держави // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М.

Корецького НАН України. - Випуск 16. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 177-191.

152. Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І.Б. Матяша та К.І. Климової. - К.: Видавн. Дім «КМ Академія», 2002.

153. Новохатський К.Є. Проект нової редакції архівного закону // Архіви України. – 2001. – № 3. – С. 15–25.

154. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 520 с.

155. Оборотов Ю.Н. Современное государство: основы теории. – О.: Юрид. літ., 1998. – 123 с.

156. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія. – К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.

157. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.

158. Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми реалії, перспективи: Монографія / Відп. ред. академік НАН України Ю.С. Шемшученко. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 320 с.

159. Онопенко П.В. Правоохоронні функції держави Україна. – К.: «Варта», 2003. – 128 с.

160. Орлова Е. Динамика культуры и целеполагающая активность человека // Морфология культуры: структура и динамика. – М., 1994.

161. Орлова Е. Культурная политика в контексте модернизационных процессов // Теоретические основания культурной политики. – М., 1993. – С. 47-75.

162. Основи конституційного права України: Підручник / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997. – 208 с.

163. Основні положення концепції розвитку парків культури і відпочинку в Україні // Затверджені Міністерством культури та мистецтва і УЦКД // Державна цільова програма. – УЦКД. – 1996.

164. Падалко Г.В. Функції держави у сфері місцевого самоврядування: поняття та сутність // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 209-217.

165. Пархоменко Н.М. Правова система, система права, джерела права: проблеми співвідношення // Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): Монографія / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Фенікс», 2007. – С. 348-370.
166. Пашков О. Співвідношення органів місцевого управління й органів місцевого самоврядування // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - № 3. – С. 47-49.
167. Пащук Т. Концепція юридичних засобів до загальнотеоретичної характеристики // Юридична Україна. – 2004. - № 8. – С. 10-16.
168. Пелих Н. Функції української держави // Підприємництво, господарство і право. – 2005. - № 1. – С. 3-7.
169. Пискотин М.И. К вопросу о функциях Советского государства в современный период // Советское государство и право. – 1958. - № 1. – С. 90-95.
170. Погоріло В.Ф. Роль місцевих Рад депутатів трудящих у здійсненні функції радянської держави. – К.: Політ видавництво, 1976. – С.48
171. Погоріло В.Ф. Основи конституційного ладу України. – К.: Ін Юре, 1997. - С.16
172. Погорілко В.Ф. Основні функції Української держави // Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / Відп. ред. В.Ф. Погорілко: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003.
173. Погорелко В.Ф. Функции Советского общенародного государства. – К.: «Знание», 1980. – 64 с.
174. Погорілко В.Ф. Функції Української держави та їх правові основи // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. - № 1(27).
175. Погорілко В.Ф., Бобровник С.В. Закон // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1999. – Т. 2. – С. 474-475.
176. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К.: Юридична думка, 2006. – 544 с.
177. Погорілко В.Ф., Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види // Право України. - 2002. - №10. – С. 3-9.
178. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. – К.: Ін Юре, 1997. – 52 с.

179. Поляков А.В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: Курс лекций. – СПб.: Издательский дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2004.
180. Порівняльне правознавство (правові системи світу): Монографія / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 488 с.
181. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство культури і туризму України» // Офіційний вісник України. – 2006. - № 45. – Ст. 3010.
182. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про управління культури обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, Головне управління культури та мистецтв Київської міської державної адміністрації, про відділ культури районної, районної в містах Києві та Севастополі державної адміністрації» від 17 травня 2001 р. - № 529.
183. Постанова Кабінету Міністрів України «Про національний екранний час та його використання суб'єктами кінематографії та телебачення» від 14.09.1998р. - № 1436.
184. Постановление Правительства Российской Федерации от 8 декабря 2005 г. № 740, «Федеральная целевая программа «культура России» (2006-2010 гг.)».
185. Постановление Совета Министров Республики Беларусь «Положение об организации проведения дискотек и работы культурно-развлекательных (ночных) клубов в Республике Беларусь » от 14 мая 2007. № 582.
186. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Наукова думка, 2007. – 587 с.
187. Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 573 с.
188. Проблемы общей теории права и государства: Ученик для вузов / Под. общ. ред. В.С. Нерсеяна. – М.: Норма, 2004. - 813 с.
189. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: Монографія / Кол. авторів; За ред. Н.М.Оніщенко, О.В.Зайчука. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 424 с.

190. Програма сприяння парламенту України «Взаємодія Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України в умовах конституційних змін». - Київ. – 2006.
191. Процюк І.В. Законодавча влада в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 1999.
192. Пустовіт Ж.М. Поняття та сутність установчої функції Верховної Ради України // Часопис Київського університету права. – 2007. - № 2. – С. 59-64.
193. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навчальний посібник. – Київ: Атіка, 2001. – 176 с.
194. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навчальний посібник. Вид. 9-е, зі змінами. – Львів: Край, 2007. – 192 с.
195. Рабінович П.М. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції // Український часопис прав людини. – 1995. - № 1. – С. 14-22.
196. Рабінович П. Права людини як цінність соціальної культури людства // Право та культура: теорія і практика / Міжнародно науково-практична конференція (м. Київ, 15-16 травня 1997 р.). – К., 1997. – С. 92-96.
197. Рабінович П.М. Соціальна сутність прав людини (у світлі потребового підходу) // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XI регіональної науково-практичної конференції. – К.: ІДіП, 2005. - С. 4-7.
198. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
199. Радько Т.Н. Теория государства и права. - М.: Академический Проект, 2005.
200. Рогачев А.А. Внешние функции Советского государства (вопросы теории): автореф. дисс. на соискание ученой степени ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – М., 1981. – 24 с.
201. Роздержавлення в культурній сфері: світовий досвід та українські реалії. Збірник матеріалів науково-практичного семінару / За ред. О. Гриценка. – К.: УЦКД, 2001 – С.18
202. Романенко К. Соціальний та юридичний аспекти змісту права на освіту в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 9. – С. 58-61.

203. Ромашов Р.А. Теория государства и права. – СПб.: Питер, 2006. – 256 с.
204. Ромашов Р.А. Функции государства // Ромашов Р.А. Теория государства и права. – СПб.: Питер, 2006. – С. 58-62.
205. Самощенко И.С. О правовых формах осуществления функций советского государства // Советское государство и право. – 1956. - № 3. – С. 81-92.
206. Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології) // Право України. – 2001. - № 12. – С. 6-14.
207. Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин // Право України. – 2000. - № 10. – С. 10-20.
208. Сиренко В.Ф. Реальность прав советских граждан. – К.: Наукова думка, 1983. – 140 с.
209. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер.з.рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
210. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. – Харків: Консум, 2006. – 656 с.
211. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006.
212. Скакун О.Ф. Юридическая деонтология. – Х.: Эспада, 2002. – 504 с.
213. Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / Під. ред. В.А. Михалко. – К.: Криниця, 1999. – 511 с.
214. Слипцов Н.С., Богатырева Т.Т., Пономаренко Е.В. Реформирование социальной сферы в условиях перехода к рыночной экономике. – М.: РАГС, 1998.
215. Словарь иностранных терминов / Под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.Н. Петрова (главный редактор) и Л.С. Шаумяна. 6-ое изд., переработанное и доп. – М.: Изд-во «Советская Энциклопедия», 1964. – 784 с.
216. Смирнов И.П. Кризис современности. – М.:Новое литературное обозрение, 2010. – 296 с;
217. Смирнов О.В. Соотношение норм и принципов в советском праве // Советское государство и право. – 1977. – № 2. – С.11-18.
218. Соколенко Ю. Гарантії культурних прав і свобод громадян України // Право України. – 2004. - № 2. – С. 34-38.

219. Соколенко Ю. Поняття культурних прав і свобод людини та громадянина // Право України. - 2005. - № 2. - С. 27-32.
220. Стаут Джеффри. Демократия и традиция. М.: Прогресс-Традиция; Издательский дом «Территория будущего», - 464 с.
221. Степин В. Универсалии культуры и цивилизации // Стратегии динамического развития России: единство самоорганизации и управления. Сб. материалов научно-практической конференции. – М., 2004.
222. Стулова І.М. Функції держави в ринкових умовах // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. - Випуск 14. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 76-79.
223. Стумбина Е.А., Кузнецов А.В., Эглитис В.В. Механизм реализации Конституции (государственно-правовой аспект). – Рига, 1984. – 215 с.
224. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник для вузов. – 5-е изд. - М.: ЗАО Юстицинформ, 2006.
225. Тарахонич Т.І. Механізм правового регулювання та реалізації права: загальнотеоретична характеристика // Правова держава: Щорічник наукових праць. – Випуск 18. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. – С. 102-108.
226. Тарахонич Т.І. Механізм правового регулювання як фактор ефективності правової системи // Вступ до теорії правових систем / За заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко: Монографія. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2006. – С. 190-216.
227. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
228. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
229. Теорія держави і права: Навчальний посібник / В.М. Субботін, О.Ф. Філонов, Л.М. Князькова, І.Я.Тодоров. – К.: Знання, 2005.
230. Ткачук А. Законодавча техніка: конспект лекцій до навчального семінару. – К.: Інститут громадянського суспільства, 2004 – С.9
231. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умови створення основ громадянського суспільства // Право України. – 2005. - № 4. – С. 26-28.
232. Туган –Барановский Д.М. Наполеон и власть (Эпоха консульства). Балашов, 1993. ст. 21.

233. Указ Президента України «Про відзначення 900-річчя заснування Михайлівського Золотоверхого монастиря». - Київ, 15 лютого 2008 року. - № 127/2008.

234. Указ Президента України «Про відзначення в Україні 1020-річчя хрещення Київської Русі». - Київ, 24 березня 2008 року. - № 256/2008.

235. Указ Президента України «Про деякі заходи щодо піднесення ролі української мови». - Київ, 28 листопада 2007 року. - № 1155/2007.

236. Указ Президента України «Про додаткові заходи з підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України»». - Київ, 28 листопада 2007 року. - № 1156/2007.

237. Указ Президента України «Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2008-2012 роки». - Київ, 13 вересня 2007 року. - № 868/2007.

238. Указ Президента України «Про заходи щодо впорядкування забудови території та збереження історико-культурних територій і об'єктів в місті Києві». - м. Київ, 15 березня 2007 року. - № 208/2007.

239. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо відродження Софії Київської як загальнонаціонального духовного центру». - Київ, 30 грудня 2005 року. - № 1881/2005.

240. Указ Президента України «Про Положення про Національну раду з питань культури і духовності». - Київ, 7 лютого 2006 року. - № 112/2006.

241. Указ Президента України «Про Положення про Раду з питань етнонаціональної політики». - Київ, 18 липня 2006 року. - № 625/2006.

242. Указ Президента України «Про проведення у 2008 році Року міжкультурного діалогу в Україні». - Київ, 27 лютого 2008. - № 153/2008.

243. Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 604 с.

244. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник / За ред. М.М. Заковича. – 2-ге вид. - К.: Т-во «Знання», 2001.

245. Федоренко Г.О. Теорія держави і права: Навчально-методичний посібник. – К.: КНЕУ, 2006. – 229 с.

246. Феномен глобалізації в контексте діалога культур – М.: «Канон»РООИ «Реабілітація», 2010. – 304 с.

247. Філик Н. Громадянське суспільство та проблема захисту прав людини // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 8. – С. 61-64.

248. Флиер А.Я. Культура как фактор национальной безопасности. – М., 1995.
249. Фундаментальные проблемы культурологии: В 4 т. Т.4: Культурная политика/ отв. ред.. Д.Л. Спивак. – СПб.: Алатейя, 2008. – С.192 – 207.
250. Холод А.В., Субботина Ю.А. Анализ управленческой культуры в организациях государственного и муниципального управления региона / ж-л. «Культура: управление, экономика, право» № 4. – М.: 2005. - С.42
251. Цветков В.В., Кресіна І.О., Коваленко А.А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: Монографія. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003. – 496 с.
252. Черноголовкин Н.В. Теория функций социалистического государства. – М., 1979.
253. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. – М.: Юристъ, 1997.
254. Шадурский В. Внешняя культурная политика республики Беларусь: состояние и проблемы // Белорусский журнал международного права и международных отношений 2000 — № 4.
255. Шаповал В.М. Виконавча влада // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1. – С. 386-387.
256. Шаповал В.М. Роль Конституційного суду України в захисті прав людини // Україна: права людини в перехідний період / Під ред. В.І. Євінтова. – К.: Сфера, 2001. - С. 27-42.
257. Шемшученко Ю.С. Держава // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 155-156.
258. Шемшученко Ю.С. Законодавство // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 1999. – Т. 2. – С. 499.
259. Шукліна Н.Г. Історичний розвиток концепції прав людини: причини, значення, періодизація // Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти. Матеріали XIII історико-правової конференції (м. Чернівці, 20-22 травня 2005 р.). – Чернівці: Рута, 2005. – С. 105-112.
260. Шумак І. Духовні права і свободи людини – права людини нового покоління // Право України. – 2005. - № 2.- С. 84-88.

261. Щенникова Л.В. Культура и право. – М.: Росс. право, 1992. – 128 с.
262. Энтин М.Л. Международные гарантии прав человека: опыт Совета Европы. - М.: Изд-во МНИМП, 1997. – 296 с.
263. <http://www.artman.kiev.ua>.
264. <http://azh.com.ua>.
265. ICOMOS World report 2000 on monuments and sites in danger // Published K/G/ Saur 2000. – P. 39–43.
266. ICOMOS news. Vol. 12. – № 2. –December 2003. – P. 30-36.
267. Sue P. Ze Zsoisir. 2me ed. mise a juor. - Paris: Presses univ. de France, 1983. - 127.

Наукове видання

Копієвська Ольга Рафаїлівна

**КУЛЬТУРНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ
В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Монографія